

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI O‘LIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

**"O'RGANILAYOTGAN MINTAQA IQTISODI
(XITOIY IQTISODIYOTI)"**

FANIDAN O'QUV USLUBIY MAJMUA

(2 kurslar uchun)

Bilim sohasi :200000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq

Ta’lim sohasi : 230000 – Iqtisod

Bakalavr yo’nalishi: 5231000 - Xorijiy mamlakatar iqtisodiyoti va
mamlakatshunoslik (mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha)

Toshkent – 2011

O'quv uslubiy majmua ta'lim yo'nalishi o'quv va ishchi dasturlari asosida tuzilgan bo'lib, «_28_» __06__2011y. (Bayonnoma №_21_) “Uzoq Sharq va Janubiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik” kafedrası majlisi va Xorijiy mamlakatar iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik fakultet Ilmiy-uslubiy kengashida 2011yil “..29....”.....06....dagi “..3.....”-sonli bayonnoma asosida tasdiqlangan.

.

Tuzuvchi:

Sadibekova B.D – “Uzoq Sharq va Janubiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik” kafedrası dotsenti, iqtisod fanlar nomzodi.

Taqrizchilar:

Kamilova M.X. - O'z.R FA Iqtisodiyot institutining ilmiy xodimi, i.f.n., dotsent

Ermamatov Sh.J. – Toshkent davlat sharqshunoslik institutining “MDH, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik” kafedrası mudiri, i.f.n., dotsent

O'quv uslubiy majmua Toshkent davlat sharqshunoslik instituti Ilmiy-uslubiy kengashida tavsiya qilingan. (2011 yil “..28....”.....08.....dagi “.....1..”-sonli bayonnoma).

KIRISH

Mazkur O'UMda rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olgan Xitoy Xalq Respublikasi hozirgi kunda qudratli davlatlar hisoblangan AQSh, Yaponiya, Yevropa Ittifoqi Davlatlari va Rossiya bilan iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy texnikaviy rivojlanish sohalari bo'yicha raqobatlashish darajasiga chiqdi. Chunki Xitoy bugungi kunda Xalqaro maydonda o'zining olib borayotgan siyosatida, xalqaro munosabatlarida, iqtisodiy rivojlanishda va ijtimoiy xayotida, o'ziga yetarli bo'lgan zamonaviy salohiyatga egadir va shu nuqtai nazardan dunyo hamjamiyatiga qo'shilib, uning dolzarbligi kundan – kunga oshib bormoqda.

Ushbu O'UM “Xitoy iqtisodiyoti”ning shakllanish va rivojlanish shart – sharoitlari, omillari, rivojlanish bosqichlari va undagi amalga oshirilayotgan iqtisodiy isloxotlar jarayoni, mamlakat iqtisodining ustuvor yo'nalishlari va yaqin istiqboldagi ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotining muhim jixatlari hamda bu boradagi davlat iqtisodiy siyosatini takomillashtirish masalalarini o'z ichiga oladi.

1995 – yildan to hozirgi davrgacha bo'lgan vaqt mobaynida olib borilgan isloxotlar natijasida Xitoy aholisining yashash darajasi “O'rtamiyona – syaokan darajasiga” erishildi. Xitoy xukumati va Xitoy Kommunistik partiyasi tomonidan belgilangan mamlakatning kelajak rivojlanish rejasi bo'yicha Xitoy iqtisodini 2021 yilgacha qisman va 2049 yilgacha to'liq yangilash (modernizatsiyalash) ko'zda tutildi. Yuqorida ta'kidlangan jarayonlarni mana shu Xitoy iqtisodi fanida batavsil o'rganilish ko'zda tutilmoqda.

O'UM kirish, o'quv dasturi, ishchi dasturi, kalendar reja, ta'lim texnologiyasi, testlar, nazorat uchun savollar, yakuniy nazorat savollari, tarqatma materiallar, glossariy, referat mavzulari, adabiyotlar ro'yhati, o'quv materiallari, xorijiy manbalar, kurs ishlari mavzulari, mualliflar haqida ma'lumot, normativ hujjatlar, reyting ishlanmasi, baholash mezonlaridan tashkil topgan.

Mazkur O'UM 5231000- XMI va mamlakatshunoslik yo'nalishidagi bakalavr bosqichining 2 – kurs talabalari uchun mo'ljallangan.

O‘RGANILAYOTGAN MINTAQA IQTISODI (XITOIY)

fanining

O‘QUV DASTURI

Kirish

Rivojlangan mamlakatlar qatoridan o‘rin olgan Xitoy Xalq Respublikasi hozirgi kunda qudratli davlatlar hisoblangan AQSh, Yaponiya, Yevropa Ittifoqi Davlatlari va Rossiya bilan iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy texnikaviy rivojlanish sohalari bo‘yicha raqobatlashish darajasiga chiqdi. Chunki Xitoy bugungi kunda Xalqaro maydonda o‘zining olib borayotgan siyosatida, xalqaro munosabatlarida, iqtisodiy rivojlanishda va ijtimoiy xayotida, o‘ziga yetarli bo‘lgan zamonaviy salohiyatga egadir va shu nuqtai nazardan dunyo hamjamiyatiga qo‘shilib, uning dolzarbligi kundan – kunga oshib bormoqda.

Ushbu dastur “Xitoy iqtisodiyoti”ning shakllanish va rivojlanish shart – sharoitlari, omillari, rivojlanish bosqichlari va undagi amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayoni, mamlakat iqtisodining ustuvor yo‘nalishlari va yaqin istiqboldagi ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotining muhim jixatlari hamda bu boradagi davlat iqtisodiy siyosatini takomillashtirish masalalarini o‘z ichiga oladi.

1995 – yildan to hozirgi davrgacha bo‘lgan vaqt mobaynida olib borilgan islohotlar natijasida Xitoy aholisining yashash darajasi “O‘rtamiyona – syao kan darajasiga” erishildi. Xitoy xukumati va Xitoy Kommunistik partiyasi tomonidan belgilangan mamlakatning kelajak rivojlanish rejasi bo‘yicha Xitoy iqtisodini 2021 yilgacha qisman va 2049 yilgacha to‘liq yangilash (modernizatsiyalash) ko‘zda tutildi. Yuqorida ta’kidlangan jarayonlarni mana shu Xitoy iqtisodi fanida batavsil o‘rganilish ko‘zda tutilmoqda.

O‘quv fanining maqsadi va vazifalari

Fanning maqsadi – talabalarda bozor iqtisodiyoti sharoitida XXRning “Bir davlat – ikki tizim” tamoyillaridan foydalanish oqibatida mamlakatni yuqori darajadagi iqtisodiy o‘sish suratlari olib kelish yo‘llari va usullarini iqtisodiy rivojlanish nuqtai nazaridan, tajriba sifatida o‘rgatish natijasida, mos holda mavjud yo‘nalish profiliga mos bilim, ko‘nikma va malaka shakllantirishdir.

Fanning vazifalari – talabalarga Xitoy iqtisodida yuz berayotgan barcha makroiqtisodiy jarayonlarni, ya’ni iqtisoddagi tarkibiy o‘zgarishlar, ularning kelib chiqish omillari, sabablari va xususiyatlarini batafsil o‘rgatishdan iboratdir.

Fan bo‘yicha talabalarning bilimiga o‘quvchiga va ko‘nikmasiga qo‘yiladigan talablar

“Xitoy iqtisodi” o‘quv fanini o‘zlashtirish jarayonida akmalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

- Xitoy iqtisodining shakllanish va rivojlanish shart – sharoitlarini, omillarini va ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotga ta’sir ko‘rsatuvchi ichki va tashqi muhitning asosiy belgilarini;
- O‘rganilayotgan mintaqalar tillari bilan kundalik, malakali, ijtimoiy – siyosiy, huquqiy – boshqaruv, ijtimoiy – ma’daniy muomala sohalari so‘zlashuv faoliyati ko‘nikmasi;
- O‘rganilayotgan mintaqalar aholisining milliy – etnik va ijtimoiy tarkiblari;
- O‘rganilayotgan mintaqaning davlat – siyosiy tizimlari;
- O‘rganilayotgan mintaqaning xo‘jalik iqtisodiy xususiyatlari;
- Xitoy Xalqlarining ilmiy va ma’daniy meroslari;
- O‘rganilayotgan mintaqalar ijtimoiy – iqtisodiy hayotining kompleks tadqiqot usullari;
- Iqtisodiy kategoriyalar va tushunchalar;
- Jaxon xo‘jaligining asosiy nazariyalari;
- Xitoy iqtisodi qonunchiligi va iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari;
- Xitoy iqtisodining asosiy yo‘nalishlari va iqtisodiy o‘sishining xususiyatlari;
- Tashqi iqtisodiy aloqalarni io‘lab chiqishda xalqaro iqtisodiy munosabatlar;
- Umumlashtirish usullari, yig‘ish va iqtisodiy ma’lumotlarni tizimlashtirish;

- O'zbekiston sharoitida va turli davlatlarda ishlab chiqarish kuchlari, yalpi milliy maxsulot va milliy daromadni hisoblash usullari;
- Xorijiy davlatlarda ijtimoiy – iqtisodiy isloxlarning asosiy yo'nalishlari;
- O'rganilayotgan xorijiy davlatlar va mintaqalarning sanoat, qishloq xo'jalik sektori, tashqi iqtisodiy aloqalari rivojlanishi xususiyatlarini bilishi va ulardan foydalana olishi;
- Xitoy iqtisodining asoslari, asosiy iqtisodiy mintaqalar va jaxon xo'jaligining rivojlanish markazlari;
- Yirik mintaqaviy jaxon iqtisodining belgilangan rivojlanish yo'nalishlari va xolatlari;
- Zamonaviy iqtisodiy kategoriyalar va tushunchalar, ishlab chiqarish kuchlari va ishlab chiqarish munosabatlari rivojlanishining iqtisodiy tahlil usullari;
- Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar;
- Zamonaviy bank – moliya, kredit munosabatlari nazariyasi va amaliyoti;
- Xalqaro munosabatlar tizimida Xitoyning o'rni haqida tasavvurga ega bo'lish;
- Xulosa va baxolarni umumlashtirish uchun Xitoy ijtimoiy – iqtisodiy xayotining kompleks tadqiqot natijasidan foydalanish;
- Xitoyning iqtisodiy muammolari bo'yicha taxlil materiallari bilan ishlash;
- Xitoyning ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlarini erkin holda o'zlashtirish va umumlashtirish;
- Turli yozma materiallar va ular asosidagi manbalardan foydalanish, ilmiy ma'lumotlarni yig'ishda asosiy usullardan foydalanish;
- Mintaqashunoslik (mamlakatshunoslik)ning tor yo'nalishlarida ilmiy tadqiqot usullari va amaliy faoliyat ko'nikmalari, hamda Xitoyning tarixi, iqtisodi, madaniyati, tili, ijtimoiy va siyosiy muammoalarini bila olish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va usluvi jixatdan uzviy ketma – ketligi

Xitoy iqtisodi fani umumkasbiy fanlarini 3 blokiga kirib, ushbu kurs bakalavriat bosqichining 3-4-5-6-7-8-semestrlarida o'qitiladi. Ushbu o'quv fani o'quv rejasining quyidagi fanlari bilan bog'liqlikda va uzviy ketma – ketlikda o'qitiladi: Ushbu o'quv fanining o'zlashtirish uchun o'quv rejasida ko'zda tutilgan 1-blok gumanitar va ijtimoiy – iqtisodiy fanlar (iqtisodiy nazariya), 2-blok matematik va tabiiy fanlar (Xitoy geografiyasi, Xitoy tarixi), 3-blok umumkasbiy fanlari (iqtisodiy ta'limotlar tarixi, o'rganilayotgan mamlakat ijtimoiy – siyosiy tizimi, jaxon iqtisodi, makro mikroiqtisodiyot, xalqaro iqtisodiy munosabatlar, iqtisodiy statistika, o'rganilayotgan mintaqada investisiya muammolari), 4-blok maxsus fanlar (xalqaro soliq tizimi, xalqaro bank tizimi)dan yetarli bilim hamda ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi.

Fanning ishlab chiqarishdagi o'rni

Milliy iqtisodiyot jamiyat ijtimoiy – iqtisodiy barfarorligi va farovonligining moddiy asosi bo'lib, uning kengayib, iqtisodiy o'sish sur'atlarining jadallashishi davlat kuch-qudratining uzluksiz oshib borishida xam xal qiluvchi rol o'ynaydi. Xususan, Xitoy iqtisodi rivojlanishining shart – sharoitlari va uning iqtisodiy o'sish omillarini o'rganmasdan, hamda ushbu mamlakat iqtisodining hozirgi kundagi iqtisodiy jixatdan o'sish sur'atlarining yuqoriligi tajribasiga murojaat qilish va uning ilg'or tajribalarining ayrim yo'nalishlarini O'zbekiston amaliyotiga joriy qilish, ya'ni O'zbekistonda xitoy-o'zbek qo'shma korxonalarini faoliyat olib borishida mana shu bilimlarni puxta egallagan malakali kadrlarni tayyorlash bilan foydali bo'lish nuqtai nazaridan, fanning ishlab chiqarishdagi o'rni benihoya kattadir.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar.

Talabalarning Xitoy iqtisodi fanini yuqori darajada o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalashin, yangi axborot texnologiyalarini ushbu jarayonga tadbiq etish muhim ahamiyatga egadir. Xususan, ushbu fan bo'yicha slaydlar, testlar, multimediyalardan prezentatsiya qilish usuli orqali keng foydalanish ko'zda tutilgan. Fanni o'zlashtirishda, fan bo'yicha bilim berishda va o'qitishda ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, interaktiv va masofaviy usullardan keng foydalaniladi. Shuningdek, XXR Davlat statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot vazirligi, Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar va ilmiy tadqiqot markazlari, Xitoy elchixonasi va Xitoy milliy markazi tomonidan nashr etilgan statistik va taxlil to'plamlar materiallaridan keng foydalanish ko'zda tutilgandir.

Asosiy qism
Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni
Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif

Fanning maqsad va vazifalari. (Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo). Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi

Mintaqa iqtisodiyotining rivojlanish xususiyatlari

Mintaqaning iqtisodiy siyosati. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi. Ichki va tashqi aloqalari. Uning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va roli

XXR si iqtisodiga umumiy xarakteristika

Mamlakatning jahon iqtisodidagi o'rni va roli. XXRni tashkil topishi, undagi iqtisodiy bazaning shakllanishi va rejali iqtisodiyotni amalga oshirilishi. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi ayrim qilingan xatolar («Katta sakrash», «madaniy inqilob»).

Xitoy Xalq Respublikasi demografiyasi

Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payish muammolari. Mamlakat aholisining etnik tarkibi Aholining bandlik strukturasi. Oilani rejalashtirish dasturi. Davlat tomonidan aholini ijtimoiy himoyalash dasturlarining ishlab chiqilishi

XXR ning ma'muriy-hududiy bo'linishi

XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif. XXRning provinsiyalari, alohida ma'muriy rayonlar, avtonom rayonlar, markazga bo'yinuvchi shaharlar, uezd va volostlari.

XXRning iqtisodiy hududlari.

Markaziy iqtisodiy hudud. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, salohiyati.

Xitoy "ochiq eshiklar" siyosati

Xitoyni "ochiq eshiklar" siyosatining mohiyati uning iqtisodiy islohotlar jarayoni (1978 y. 3-Plenum 11-chaqiriq qarorlari). Xitoy "ochiq eshiklar" siyosatini amalga oshirish bosqichlari. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda bosqichlari

Xitoyning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli va o'rni

Jahon bozorida Xitoyning o'rni va roli. Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari. Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozori.

Xitoy qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi va rivojlanishi

XXR qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi. O'simlikshunoslik, chorvachilik, yilqichilik, cho'chqachilik. Mamlakat qishloq xo'jalik maxsulotlarini yetishtirishdagi yutuq va kamchiliklari. Xitoyda agrar islohotlarning boshlanishi. Agrar islohotlar bosqichlari va yutuq hamda kamchiliklari.

Xitoy Xalq Respublikasi sanoatining rivojlanish xususiyatlari

Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi. Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi. Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi. Ularning erishgan yutuqlari va kelib chiqqan muammolari. Og'ir va yengil sanoatlarning tarkibi. Xitoy sanoatining yetakchi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari. Mashinasozlik sanoati. Metallurgiya. elektronika sohalarining rivojlanish xususiyatlari. Ko'mir qazib olish sanoati. Neft va gaz sanoati. Xitoyning zamonaviy kimyo, neft – kimyo sanoatlarining rivojlanish dinamikasi va ulardagi muammolari. Xitoyning yengil sanoati: tekstil sanoatining rivojlanish xususiyatlari. Tekstil sanoatining jahon tekstil sanoatidagi o'rni. Xitoy oziq-ovqat sanoatining rivojlanish xususiyatlari: yutuq va kamchiliklari.

Xitoyda sotsialistik spesifikali bozor iqtisodi va xususiylashtirish jarayoni

1992 yilda sotsialistik spesifikali bozor iqtisodining barpo etilishi. Xitoyda yirik va mayda xususiylashtirish muammolari. Yirik sanoat korxonalari sanatsiya qilish masalalari. Xitoyda mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish masalalari.

XXRda byudjet jarayonining qonuniy boshqarilishi

Xitoyning byudjet tizimi. Xitoyda byudjetni boshqarish xuquqi. Xitoy davlat byudjetini tarkibi. Xitoyda markaziy va mahalliy byudjetni shakllantirish xususiyatlari. XXR da davlat byudjet daromadlarini ko'paytirish chora-tadbirlari

Xitoy bank tizimi va undagi islohotlar jarayoni

XXR bank tizimining tarkibiy tuzilishi. Xitoy bank tizimidagi islohotlar jarayoni va bank tizimining rivojlanish xususiyatlari. Xitoyning Markaziy banki va uning ikkinchi darajali banklarining (Xitoy davlat, tijorat, ixtisoslashgan, xususiy banklari). Xitoy siyosiy banklari (Xitoy sanoat – qurilish banki, Xitoy qishloq xo'jalik banki, eksim bank) faoliyati. Xitoydagi xorijiy banklar va ularning turli moliyaviy tashkilotlari (Investitsion Sug'urta kompaniyalari) faoliyati.

Xitoy monetar siyosatining shakllanish va rivojlanish xususiyatlari

Xitoyni pul-kredit siyosati va undagi o'zgarishlar. Xitoy milliy valyutasi yuanni mustahkamlash borasidagi chora – tadbirlari. Xitoy valyuta bozorini rivojlanishi va valyuta ayrboshlash hamda boshqarish markazlarini shakllanishi.

Shanxay valyuta ayrboshlash va boshqarish markazi faoliyati.

Xitoyda qimmatbaho qog'ozlar bozorining shakllanish va rivojlanish xususiyatlari

Xitoyda qimmatbaho qog'ozlar bozorining shakllanishi va uning rivojlanish bosqichlari va xususiyatlari: Xitoy birlamchi va ikkilamchi aksiyalar bozorining rivojlanishi. Xitoy fond bozorining zamonaviy rivojlanishi va uning xalqaro fond bozorlari bilan integratsiyalashuvi.

Xitoy iqtisodiyotini davlat tomonidan tartibga solish xususiyatlari

Xitoy iqtisodiyotini davlat tomonidan tartibga solishning asosiy yo'nalishlari.

Xitoyda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari. Mamlakatda davlat sektorini isloh qilishning samaradorligini oshirish yo'llari.

XXR soliq tizimi va soliq islohotlari

Xitoy soliq tizimining nazariy jihatlar va uning shakllanishi. Xitoy "Ochiq eshiklar siyosati" va soliq tizimidagi tub o'zgarishlar. Xitoy 1984 – 2002 yillardagi soliq tizimidagi o'zgarishlar tahlili.

XXRning qurilish majmuasi

Xitoyda davlat ahamiyatiga molik ob'ektlarning qurilishi va ularni moliyalash manbalari. Xitoyda xizmat ko'rsatish ob'ektlarini qurish masalalari. Xitoyda uy-joyqurilish masalalari.

Xitoyda transport va aloqaning rivojlanish xususiyatlari

Xitoy transportining tarkibiy tuzilishi (temir yo'l transporti. Avtomobil yo'llari transporti. Suv va xavo yo'llari transportlari). Xitoyda pochta va informasion – telekommunikatsiya hamda internet tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari.

XXRda erkin iqtisodiy zonalarining shakllanishi va rivojlanishi

Erkin iqtisodiy zonalarining (EIZ) metodologik jihatlar. EIZlarning maqsad va vazifalari. EIZni tuzilishi va tulari. XXRda maxsus iqtisodiy zonalarining tashkil topishi va rivojlanish bosqichlari, ulardagi mavjud Imtiyozlar.

Xitoyda fan va ta'lim sohasining rivojlanishi

Xitoyda fanning rivojlanish tarixi. Xitoy xalq ta'lim tizimining bosqichlari va undagi islohotlar jarayoni (maktabgacha tarbiya tizimi, boshlang'ich va o'rta ta'lim, oliy ta'lim). Mamlakatda fan va ta'lim sohasining zamonaviy ilmiy yo'nalishlarini rivojlanishi (biotexnologiyaning, gen injeneriyasi, kosmik soha, qishloq xo'jaligi sohasidagi yangi izlanishlar).

Xitoy turizm sohasining rivojlanish xususiyatlari

Xitoyda turizm sohasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari. Mamlakatda turizm sohasining rivojlanish xususiyatlari. Turizmning turlari, rekreatsion zonalar. Mamlakatda ichki turizmni rivojlantirish masalalari. Turizmdan keladigan daromadlar dinamikasi.

XXR ning tashqi iqtisodiy faoliyati va yo'nalishlari

Xitoy iqtisodiyotini tezkor rivojlanishida tashqi savdoning ahamiyati. XXR tashqi savdosining yo'nalishlari va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri. Xitoy hamda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning savdo iqtisodiy aloqalarini rivojlanishi. Xitoy va AQSh o'zaro iqtisodiy munosabatlari. Xitoy – Yaponiya o'zaro iqtisodiy aloqalarining rivojlanish xususiyatlari. (eksport va import stat'yalari.

Xitoy va BRIK mamlakatlarining jahon iqtisodiyotidagi roli

Xitoyning BRIK uyshmasiga a'zo bo'lishi. BRIK ning maqsad va vazifalari. Xitoyning mazkur uyshmadagi o'rni va roli

Xitoy va Hindistonning iqtisodiy aloqalari

Xitoy va Hindistonning o'zaro savdo aloqalarining rivojlanish xususiyatlari. (rivojlanish bosqichlari, muammolari va eksport-importi)

Koreya Respublikasi va XXRning savdo iqtisodiy aloqalarni rivojlanish xususiyatlari

Koreya Respublikasi va XXR o'rtasidagi savdo iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi, yonalishlari, ularning qiyosiy tahlili

Xitoy – MDH davlatlari iqtisodiy aloqalarining rivojlanish xususiyatlari

Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari savdo-iqtisodiy aloqalarining shakllanish shart-sharoitlari. Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari savdo-iqtisodiy aloqalarning rivojlanish bosqichlari. Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlarining eksport – import operatsiyalarini rivojlanish dinamikasi.

O'zbekistonda va XXR ning o'zaro iqtisodiy aloqalari

Xitoy va O'zbekiston diplomatik aloqalarini o'rnatilishi. XXR va O'zbekiston savdo-iqtisodiy aloqalarini rivojlanish bosqichlari. O'zbekiston-Xitoy ikki tomonlama iqtisodiy aloqalarining rivojlanish istiqbollari.

Amaliy mashg'ulotlarni uyushtirish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlarini uyushtirishda kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan seminar darslarini olib borish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bunda talabalar berilgan ma'ruza mavzularini amaliy mavzularda o'zlari mustaqil ravishda yiqqan mavzuga taalluqli faktik materiallar va test savollarini berish bilan mustahkamlaydilar. Shu bilan birga tahlillar orqali olingan bilimlar boshqa davlatlardagi iqtisodiy jarayonlar bilan qiyoslanib, ulardagi muammo va yutuqlar bo'yicha analitik obzorlar va ma'ruzalar tayyorlash tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlarda talabalar Xitoy iqtisodiyoti amal qilishi shart-sharoitlarini chuqur tasavvur qilish va uning rivojlanish omillaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini o'rganadilar.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

1. Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlari.
2. 1860-yillardagi "opium urushlari".
3. "Nankin shartnomasi".
4. 1919 yildagi Xitoy burjua demografik revolyusiyasi.
5. Xitoy davlatining shakllanishi. 1949 yilda XXR ning tashkil topishi.
6. XXR aholisining yosh bo'yicha tarkibiy tuzilishi.
7. Aholining tabiiy o'sish ko'rsatkichlari.
8. Tug'ilish va o'lim strukturasi.
9. Aholining zichligi va notekis joylashuvi.
10. Xitoy Markaziy iqtisodiy zonasiga umumiy tasnif.
11. Xitoy G'arbiy iqtisodiy zonasining rivojlanish yo'nalishlari va uning iqtisodiy salohiyati.
12. Xitoyda iqtisodiy islohotlar jarayoni va "Ochiq eshiklar" siyosatining qabul qilinishi.
13. Xitoyda yordamchi xo'jaliklar va oila pudratlarini tashkil etish masalalari.
14. Dehqonlarga yerlarni bo'lib berish va mamlakatda ko'p ukldli iqtisodiyotni shakllantirish.
15. Xitoy ohir sanoatining tarkibiy tuzilishi.
16. Xitoyni moliyaviy siyosati.
17. Xitoy byudjet tizimini ko'rib chiqilishi va tasdiqlash jarayoni.
18. Xitoyning monetar siyosati.
19. Xitoydagi moliyaviy tashkilotlar faoliyati.
20. Xitoydagi eksim banklari faoliyati.
21. Valyuta ayirboshlash va boshqarish markazlarini maqsad va vazifalari.
22. Islohotlar davridagi Xitoydagi yangi soliq tizimining bosqichlari va undagi o'zgarishlar.
23. Xitoyda xalq xo'jaligi ob'ektlarini texnik qayta ta'mirlash masalalari.
24. Qurilishni davlat tomonidan moliyalash muammolari.
25. Xitoy transport sohasidagi muammolar.
26. Pudun yangi iqtisodiy zonasining shakllanishi va rivojlanishi.
27. Kunmin erkin iqtisodiy zonasi.

28. Xitoyning informatsion-kommunikatsion texnologiyalar sohasidagi erishgan yutuqlari va mavjud kamchiliklari.
29. Xitoy sanoat korxonalaridagi islohotlar jarayoni.
30. Xitoyni tashqi savdo bitimlari va ularning xuquqiy asoslari.
31. Xitoy tashqi iqtisodiy faoliyati.
32. Xitoy – O‘zbekiston aloqalaridagi muammolar.
33. XXR va Rossiya imiy-texnikaviy hamkorligi.
34. Xitoy – AQSh tashqi iqtisodiy aloqalarining rivojlanish tendensiyalari.
35. O‘zbekistondagi Xitoy-O‘zbek qo‘shma korxonalari faoliyati.

Kurs ishini uyushtirish bo‘yicha ko‘rsatmalar.

Ushbu fandan kurs ishi yozishdan maqsad talabalar 3 yil mobaynida Xitoy iqtisodi fani bo‘yicha o‘zlari o‘zlashtirganva to‘plagan bilimlarini umumiyalashtirib, ya’ni ularga yakun yasab, mustaqil ish yozadilar. Bu ishda albatta kirish qismi, asosiy qismi (raqamlar va jadvallar asosida tahlil qilinib) va xulosa qismlari bo‘lishi shart. Bu kurs ishi 20-25 bet kompyuterda terilgan bo‘lib, 1 intervalda 14 shriftda yozilgan va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatidan iborat bo‘lishi lozimdir.

Taxminiy kurs ishi mavzulari:

1. Xitoyda kapital qurilish masalalari.
2. Xitoyni alohida ma’muriy rayonlarining (Aomen-Makao) iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari.
3. Xitoyda sug‘urta ishi.
4. XXRning Ichki Mongoliya avtonom rayonining rivojlanish xususiyatlari va muammolari.
5. Xitoy tekstil sanoatining rivojlanish yo‘nalishlari va kelajagi.
6. Xitoy iqtisodida sifatiiy o‘zgarishlar jarayoni.
7. Xitoy mashinasozligining zamonaviy holati va uning rivojlanish xususiyatlari.
8. Xitoyda inflyatsiya jarayoni.
9. XXR sanoatidagi yirik miqyosdagi xususiylashtirish jarayonlari.
10. Xitoy qishloq xo‘jaligidagi mulk munosabatlari.
11. Xitoy oziq – ovqat sanoatidagi yutuq va muammolar.
12. Xitoy – ASEAN davlatlari iqtisodiy hamkorligi.
13. Xitoyning iqtisodiy o‘sish modeli.
14. Xitoyda narx-navo islohotlari.
15. Xitoyda aralash iqtisodiyotning shakllanishi.
16. Xitoyda fan va texnikaning rivojlanish muammolari.
17. Xitoyda qishloq korxonalari: ularning xalq xo‘jaligidagi o‘rni va roli.
18. XXRning ekologik muammolari.
19. Xitoy va tashqi dunyo.
20. Xitoyda bandlik muammolari. Xitoy sanoat korxonalarida islohotlar jarayoni.
21. Xitoyning tashqi savdo bitimlari va ularning xuquqiy asoslari.
22. Xitoy tashqi iqtisodiy faoliyati va eksport – import operatsiyalari.
23. Xitoy – O‘zbekiston aloqalaridagi muammolar.
24. XXR va Rossiya imiy-texnikaviy hamkorligi.
25. Xitoy – AQSh tashqi iqtisodiy aloqalarining rivojlanish tendensiyalari.

Mustaqil ishni tashkil etishni shakli va mazmuni

Mustaqil ish mavzulari o‘qituvchilar tomonidan tavsiya qilingan qo‘shimcha adabiyotlardan foydalangan holda darsdan tashqari o‘zlashtirishni ko‘zda tutadi va amaliy mashg‘ulot yoki oraliq nazorat muddatlarida yozma ish yoki so‘rovlar o‘tkazish natijalarida nazorat qilib boriladi. Mustaqil ish (referat) xajmi 12-14 betdan iborat bo‘lishi ko‘zda tutilgan.

Talabalar mustaqil ishni tayyorlashda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- Qo‘shimcha darslik va o‘quv qo‘llanmalardan mustaqil ravishda mavzularni o‘zlashtirish;
 - Tarqatma materiallar bo‘yicha o‘zlashtirish;
 - Talabalar o‘quv va ilmiy – tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan bo‘limlarni va mavzularni o‘zlashtirish;
 - Masofaviy (distansion) ta’limdan foydalanish orqali o‘zlashtirish;
- Tavsiya etiladigan mustaqil ishlarning taxminiy mavzulari:

1. Mamlakat iqtisodiy qurilishidagi yo‘l qo‘yilgan xatolar “Katta sakrash”, “madaniy inqilob”.
2. Xitoy xukumatining “Tug‘ilishni rejalashtirish siyosati” ni mohiyati.
3. Xitoy iqtisodiy zonalar: Sharqiy iqtisodiy zona.
4. Xitoyda investision iqlimni vujudga kelishi.
5. XXR qishloq xo‘jaligida islohotlar jarayonining taxlili.
6. Xitoy sanoatini rivojlantirishning yangi strategiyasini ishlab chiqilishi.
7. Byudjetni bajarilishi va uning nazorati.
8. Xitoydagi xorijiy banklar va moliyaviy tashkilotlar faoliyati.
9. Xitoy valyuta bozorining rivojlanish xususiyatlari.
10. Xitoy soliq tizimining kelajagi.
11. Xitoyda kapital qurilish masalalari.
12. Xitoyda transport va aloqanin rivojlanishi.
13. EIZning yutuqlari va ular oldida turgan muammolar.
14. Xitoyda shaxsiy kompyuterlar bozori.
15. Xitoyda xo‘jalik tizimi islohotlari.
16. Iqtisodiy rivojlanishning yangi modeli.
17. Xitoyda ta‘lim sohasining rivojlanishi: muammo va yutuqlari.
18. Xitoyda ilm-fanning rivojlanish xususiyatlari.
19. Xalqaro bitimlar huquqi. Bitimlar tuzilishining ikki bosqichi.
20. Xitoy eksport siyosatidagi muammolari.
21. Xitoyning JST a‘zo bo‘lagandan keyingi yutuq va muammolari.
22. Xitoy-O‘zbekiston eksport-import operatsiyalari.
23. Xitoyning O‘zbekistonga kiritgan bevosita investisiyalariyo‘nalishlari va hajmi.
24. Xitoy sanoatida ilm-fan yutuqlaridan foydalanish va ularni amaliyotga tadbiq etish.
25. Xitoy Maxalliy va Markaziy byudjetlarning taqsimlanishi va ularga berilgan imtiyozlar hamda yaratilgan sharoitlar.

Dasturning axborot uslubiy ta‘minoti

Ushbu fanni o‘qitish jarayonida ta‘limning zamonaviy usullari, yangi pedagogik va axborot – kommunikasion texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan. Xususan, quyidagi zamonaviy texnologiyalar va usullardan keng foydalanish ko‘zda tutilgandir: bumerang, charxpalak, 3 x 4; aqliy xujum, klasterlarga bo‘lish, blis-so‘rov, ochiq dars, o‘yin texnologiyalari, loyihalar usuli texnologiyasi, muammoli ta‘lim texnologiyasi, BBB, FSMU va boshqalar.

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarni ro‘yxati

Asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar

1. Karimov I.A. “Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari”. Toshkent, “O‘zbekiston” – 2009.
2. Karimov I.A. Jamiyatda tadbirkorlik ruxini qaror topdirish taraqqiyot garovi. Vazirlar Mahkamasining majlisida 2001 yil 17 iyulda so‘zlagan nutqi. “Xalq so‘zi” gazetasi, 2001 yil 18 iyul.
3. “Mamlakatni modernizatsiy qilish yolini izchil davom ettirish – taraqqiyotimizning muhim omilidir”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning O‘z.R. Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 18 yilligiga bag‘ishlangan marosimidagi 2010 yil 8-dekabrdagi ma‘ruzası.
4. Milliy istiqloql g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.; “Yangi asr avlodi”, 2001 y.
5. Китай: факты и цифры в 2008 г. Пекин, 2009г.
6. Вай Цзинфу. Китайская экономика в оценке мирового сообщества, Издательский центр при Комитете по контролю за государственными фондами, февраль, 2005.
7. Ван Мэнкуй, Экономика Китая, Пекин, Межконтинентальное изд.во Китая, февраль, 2005. 114 с/
8. Кэ Юнь. Наука и техника Китая, Пекин, Межконтинентальное изд.во 2005.
9. Sattarov T.S., Sadibekova B.D. “Xitoy iqtisodiyoti” nashr: ToshDShI. 2006 y.
10. Авдокушин А.В. «Международные экономические отношения», М., 2005 г.
11. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая. -М.: Магистр, 2009.- 574 с.

12. Елемесов Р.Е., Мырзаахметова А.М., Джулаева А.М., Алиева. С.Д Экономика зарубежных стран, Алматы, 2009, 236 с.
13. Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура. Под ред.акад. Титоренко М.Л., М., 2008г.
14. Муромцева З.А. Китайская Народная Республика: путь к индустриализации нового типа. М.: ИДВ РАН, 2009. 264 с.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Мировая экономика, Учебник, под.ред. проф.А.С.Булатова, Москва, "Экономисть", 2008, с.858.
2. Мировая экономика, Учебник, под.ред. Николаева М.Н., Москва, 2005, с.423.

Internet saytlari:

1. www.world-bank.org.
2. www.Cicc.org.cn.
3. www.fineprint.com.
4. www.worlds.ru.
5. www.travel.ru.
6. www.wwg.bos.ru.
7. www.Tur.webdon.ru.
8. www.cia.gov.
9. www.rsi.ru.
10. www.ibfo.gov.
11. www.chinadata.ru.
12. www.kitai.ru.net

**«O'RGANILAYOTGAN MINTAQA IQTISODI (XITOIY
IQTISODIYOTI)»
ISHCHI O'QUV DASTUR**

Kurs 2
Semestr 3,4
Ma'ruza 18+18
Seminar 20+20
Jami 76

Hafta	Dars mavzulari	Dars shakli	soat	Adabiyo tlar	Darsdan tashkari mustakil darslar mavzusi	Nazorat turi	ball	Mus ta'l
3 SEMESTR								
1.	Fanning maqsad va vazifalari. Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif.(Shimoliy sharqiy Osiyo va janubiy osiyo).	Ma'ruza	2	1,3,4,7,1 2,21		Og`za ki	0,5	0
2.	Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi,	Ma'ruza	2	1,3,4,7,1 2,21		Referat	0.5	0
3.	Fanning maqsad va vazifalari. Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif.(Shimoliy sharqiy Osiyo va janubiy osiyo). Mintaqaning geografik xolati: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi	Seminar	2	4,7,12	Xitoyni xalqaro mehnat taqsimotidagi o'rni	Og`za ki	2	3
4.	Mintaqaning iqtisodiy. siyosati. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi. Ichki va tashqi aloqalari. Uning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va roli	Ma'ruza	2	4.7.12.			0,5	0
5.	Mintaqaning iqtisodiy. siyosati. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi. Ichki va tashqi aloqalari. Uning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va roli	Seminar	2	1.2.7.8.1 1.12.14.	Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlari	Referat, ma'ruza,	1	2
6.	XXR iqtisodiyotiga umumiy xarakteristika.	Ma'ruza	2	1.2.7.8.1 1.12.14.	Tug'ilish va o'lim dinamikasi	Esse	0,5	3

	Mamlakatning jahon iqtisodiyotidagi oʻrni va roli. XXR ni tashkil topishi, undagi iqtisodiy bazaning shakllanishi va rejali iqtisodiyotni amalga oshirilishi.. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi ayrim qilingan xatolar. («Katta sakrash», «madaniy inqilob»).							
7.	XXR iqtisodiyotiga xarakteristika. Mamlakatning jahon iqtisodiyotidagi oʻrni va roli. XXR ni tashkil topishi, undagi iqtisodiy bazaning shakllanishi va rejali iqtisodiyotni amalga oshirilishi. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi ayrim qilingan xatolar («Katta sakrash», «madaniy inqilob»).	Seminar	2	2,4,7,12,21		Test	2	0
8.	Xitoy Xalq Respublikasi demografiyasi. Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy koʻpayishi Xitoy aholisining etnik tarkibi. Aholining bandlik strukturasi.	Maʼruza	2	2,4,7,12,21		Ogʻzaki	1	0
9.	Xitoy Xalq Respublikasi demografiyasi» Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy koʻpayishi Xitoy aholisining etnik tarkibi. Aholining bandlik strukturasi	Seminar	2	14,15,16.	Xitoydagi yirik millat vakillari	Yozma	2	2
Oraliq nazorat					Referat, Ogʻzaki		10	5
10.	Oilani rejalashtirish dasturi.Davlat tomonidan aholini ijtimoiy himoyalash dasturlarining ishlab chiqilishi	Seminar	2	14,15,16.		Ogʻzaki	1	0
11.	XXR ning maʼmuriy-hududiy boʻlinishi XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi va mamlakat	Maʼruza	2	14,16,21	XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati	Ogʻzaki	0,5	3

	mintaqalariga umumiy tasnif.							
12.	XXR ning ma'muriy-hududiy bo'linishi XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi XXR ning mintaqaviy siyosatini mohiyati. Mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif	Seminar	2	14,16,21		Referat	1	0
13.	XXRning provinsiyalari, alohida ma'muriy rayonlar, avtonom rayonlar, markazga bo'ysinuvchi shaharlar, uezd va volostlari.	Ma'ruza	2	11,17,19.21		Og'zaki	0,5	0
14.	XXRning provinsiyalari, alohida ma'muriy rayonlar, avtonom rayonlar, markazga bo'ysinuvchi shaharlar, uezd va volostlari.	Seminar	2	11,17,19.21	Gonkong va Makao alohida ma'muriy	Esse	1	2
15.	XXRning iqtisodiy hududlari. Markaziy iqtisodiy hudud. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlar	Ma'ruza	2	10,11,16,21		Og'zaki	0,5	0
16.	XXRning iqtisodiy hududlari. Markaziy iqtisodiy hudud. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlar	Seminar	2	10,11,16,21	XXRning markazga bo'ysinuvchi shaharlari	Og'zaki	1	3
17.	Xitoyni ochiq eshiklar siyosatining mohiyati uning iqtisodiy islohotlar jarayoni (1978 y.3 Plenum 11 chaqiriq qarorlari)	Ma'ruza	2	4,6,21	Xitoyni ochiq eshiklar siyosati	Og'zaki	0,5	2
18.	Xitoyni ochiq eshiklar siyosati va undagi iqtisodiy islohotlar jarayoni (1978 y.3 Plenum 11 chaqiriq qarorlari)	Seminar	2	4,6,21		Og'zaki	1	0
19.	Xitoy "ochiq eshiklar" siyosatini amalga oshirish bosqichlari. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda bosqichlari	Seminar	2	11,16,21	XKP MK 3-Plenum, 11-Chaqirig'i masalalari. XXR da "Ochiq eshiklar siyosatining" qabul qilinishi.	Yozma	2	3
Oraliq nazorat						Referat, Og'zaki	10	5
Yakuniy nazorat							30	
Mustaqil ta'lim							30	

Jami	100
-------------	------------

4 SEMESTR								
1.	Xitoyning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli va o'ri. Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari.	Ma'r uza	2	4,7,9,12,21	Xitoy agrar islohotlari jarayonining tahlili	Og`zak i	1	3
2.	Xitoyning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli va o'ri. Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari.	Semi nar	2	4,7,9,12,21		Referat	1	0
3.	Xitoy iqtisodiyoti tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari. Qishloq xo'jaligining tarkibi. O'simlikshunoslik, chorvachilik, yilqichilik, cho'chqachilik sohalarining rivojlanish dinamikasi.	Ma'r uza	2	4,6,7,21		Esse	1	0
4.	Xitoy qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi. O'simlikshunoslik, chorvachilik, yilqichilik, cho'chqachilik sohalarining rivojlanish dinamikasi	Semi nar	2	3,4,7,11		Og`zak i	1	0
5.	Xitoy agrar islohotlarning boshlanishi. Islohotlarning bosqichlari: yutuq va kamchiliklari	Ma'r uza	2	4,6,7,21	Xitoyda yordamchi xo'jaliklar va oila pudratlarini tashkil etish masalalari.	Referat	1	3
6.	Xitoy agrar islohotlarning boshlanishi. Islohotlarning bosqichlari: yutuq va kamchiliklari	Semi nar	2	1,4,11,17,18,21		Og`zak i	1	0
7.	Xitoy sanoatining rivojlanish xususiyatlari. Sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi.	Ma'r uza	2	1,4,11,17,18,21		Og`zak i	1	0
8.	Xitoy sanoatining rivojlanish xususiyatlari. Sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi.	Semi nar		17,18,21	Xitoy sanoatining rivojlanish xususiyatlari	Og`zak i	1	4
9.	Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinish. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi Yutuq va	Ma'r uza		17,18,21		Esse	1	0

	muammolari.							
10.	Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinish. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi isloxotlarini amalga oshirilishi. Yutuq va muammolari	Seminar	2	2,4,7,11		Esse	1	0
1 Reyting nazorat					Referat, og'zaki		10	5
11.	Xitoy sanoatining yetakchi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari. Og'ir va yengil sanoat va ularning tarkibi.	Ma'ruza	2	2,4,7,11		Og'zaki	1	0
12.	Xitoy sanoatining yetakchi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari Og'ir va yengil sanoat va ularning tarkibi.	Seminar	2	2,4,7,11	Sanoat korxonalarining modernizatsiya jarayoni	Og'zaki	1	3
13.	Xitoy mashinasozlik, metallurgiya, elektronika sohalarining rivojlanish xususiyatlari.	Ma'ruza	2	11,12,15,21		Referat	1	0
14.	Xitoy mashinasozlik, metallurgiya, elektronika sohalarining rivojlanish xususiyatlari.	Seminar		11,12,15,21		Test	1	0
15.	Xitoyning ko'mir qazib olish sanoati. Neft va gaz sanoati. Xitoyning zamonaviy kimyo, neft – kimyo sanoatlarining rivojlanish dinamikasi va ulardagi muammolari.	Ma'ruza		11,12,15,21		Og'zaki	1	0
16	Ko'mir qazib olish sanoati. Neft va gaz sanoati Xitoyning zamonaviy kimyo, neft – kimyo sanoatlarining rivojlanish dinamikasi va ulardagi muammolari.	Seminar	2	12,15,21	Engil sanoatning tarkibiy tuzilishi	Referat	1	4
17.	Xitoyning yengil sanoati: tekstil sanoatining rivojlanish xususiyatlari. Tekstil sanoatining jahon tekstil sanoatidagi o'rni.	Ma'ruza	2	11,16,17,21	Xitoyda uskunasozlik sanoatini rivojlanishi	Og'zaki	1	3
18.	Xitoyning yengil sanoati: tekstil sanoatining rivojlanish xususiyatlari. Tekstil sanoatining jahon tekstil sanoatidagi o'rni.	Seminar	2	11,16,17,21		Og'zaki	2	0
19.	Xitoy oziq-ovqat	Semi	2	11,12,14,21		Ogzaki	1	0

	sanoatining rivojlanish xususiyatlari: yutuq va kamchiliklari.	nar						
Reyting nazorat					Referat, og`zaki		1 0	5
Yakuniy yozma ish							30	
Mustaqil ta’lim							30	
Jami							100	

ADABIYOTLAR

1. Авдокушин А.В. «Международные экономические отношения», М., 2005 г
2. Анализ перспектив китайской экономики-весенний доклад 2007г. Под ред. Чэнь Цзягуя.- Пекин, 2007. с. 157-158.
3. «Активизация групп предприятий Китая», Пекин, «Это КНР», 2000
4. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая.- М.: Магистр, 2009.- 574
5. Баранов М. Специальные экономические зоны Китая, М., 2002.
6. Баженов Е.П. «Китай и внешний мир» М, 2000 г.
7. Ван Мэнкуй и др. Экономика Китая, Изд-во межконтинентального Китая, Пекин, февраль 2005 г. с. 114
8. Елемесов Р.Е., Мырзаахметова А.М., Джулаева А.М. и др., Д Экономика зарубежных стран, Алматы, 2009, 236с
9. Друзик Я.С. Свободные экономические зоны //Мн: 2000, с.132-162;
10. Китай: фундамент успехов XXI века. Аналит. обзор. /Инст. ДВ РАН, 2002, 200с.
11. Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура. Под ред. акад. Титоренко М.Л., М., 2008г.
12. Китай: факты и цифры 2009г.
13. Логинов Л.Н., Филимонов П.И. Особый путь развития экономики Китая (Краткий обзор), - М, КОСМО, 2001, с. 52.
14. Мировая экономика: прогноз до 2020 г. под ред. акад. А.А. Дынкина, Москва, магистр, 2007. 429 с.
15. Муромцева З.А. Китайская Народная Республика: путь к индустриализации нового типа. М.: ИДВ РАН, 2009. 264
16. Мировая экономика .под ред. .И.П. Николаева, М.: -2003-574 с.
17. Основные тенденции развития Китайской экономики в XXI веке, Шенян, 2004. с. 86.
18. Островский А.В. Китайская модель перехода к рыночной экономике.-М., ИДВ РАН, 2007.-208 с.
19. Подъем сельского хозяйства за счет развития науки и образования, (Белая книга Китая, апрель, 2005 г.)
20. Селищев А.С., Селищев Н.А. Китайская экономика в XXI веке.-М., Питер, 2004, 239 с.
21. Sadibekova B.D., Babajanova N. Xitoy iqtisodiyoti, 1 qism, "UzDAVMATBUOTLITI", Toshkent, 2011, 131 b.

MA'RUZALAR MATNI

MAVZU 1. FANNING MAQSAD VA VAZIFALARI. MINTAQA IQTISODIYOTIGA UMUMIY TASNIF

Darsning maqsadi: Mintaqa iqtisodiyotining umumiy rivojlanish ko'rsatkichlari, uning geografik joylashuvi, tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologik holati to'g'risidagi zaruriy ma'lumotlarni o'zlashtirishdan iborat.

Tayanch iboralar: globalizatsiya, integratsiya, mintaqa, makroiqtisodiyot, milliy hisoblar tizimi, differensiyatsiya, rivojlanayotgan mamlakatlar, yangi industrial mamlakatlar, yalpi ichki mahsulot.

Reja:

1. Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif (Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo).

2. Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi

1. Janubiy Osiyo, Janubiy Sharqiy va Shimoliy Sharqiy Osiyo mintaqalari iqtisodiyotlariga umumiy tasnif

Mazkur fanning maqsadi Janubiy Osiyo, Janubiy Sharqiy va Shimoliy Sharqiy Osiyo mintaqalari iqtisodiy rivojlanishlarini bugungi kun nuqtayi nazaridan o'rganib chiqish, ular orasidagi farqlanishlarga e'tiborni qaratish, ularda yuz berayotgan turli xil iqtisodiy jarayonlarni taxlil etish, ayniqsa, Shimoliy Sharqiy Osiyo mintaqasini chuqurroq o'rganib chiqishdan iborat bo'lib, mana shu maqsadga erishish uchun esa, quyidagi vazifalarni bajarish lozimdir:

- Har bir mintaqaning o'ziga xos tomonlarini o'rganib, ular orasidagi farqlarni ajratib ko'rsata bilish:

- Ular iqtisodiy salohiyatlarini, aholining yashash darajalarini oshirishdagi xatti-xarakatlarini, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayonlarini taxlil etish:

- Shimoliy Sharqiy Osiyo mintaqasi mamlakatlari iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganib chiqish:

- Ushbu mintaqadagi eng katta mamlakat – Xitoy Xalq Respublikasi iqtisodiy rivojlanish bosqichlari, undagi qo'yilgan xatolar “katta sakrash” va “madaniy inqilob” konsepsiyalari, “ochiq eshiklar siyosati”, iqtisodiy islohotlar jarayonlarini o'rganish:

- Mamlakat iqtisodiyotining asosiy tarmoqlarini rivojlanish xususiyatlarini taxlil etish:

- XXX ning XXI asrda rivojlanish tendensiyalarini taxlil qilish:

- XXXning tashqi iqtisodiy faoliyatini chuqur o'rganish lozim.

Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi ular orasidagi muhim differentsiatsiyani mavjudligi bilan belgilanadi. Xalqaro amaliyotda yalpi milliy mahsuloti yoki aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsuloti ko'rsatkichlariga asoslangan dunyo mamlakatlari tipologiyasidan keng foydalaniladi. Unga asosan Jahon Banki quyidagi mamlakatlar guruxini ajratib ko'rsatadi:

Yoqori daromadli mamlakatlar (ularda Jalpi milliy daromadning aholi jon boshiga to'g'ri kelishi yiliga 10 726 AQSh doll. dan yuqori);

- O'rtacha daromadga ega mamlakatlar (876 dan 10 725 AQSh doll.cha);

- Past daromadli mamlakatlar (875 va undan kam).

Xalqaro valyuta fondi (XVF) o'z navbatida mamlakatlarni quyidagicha ajratadi:

- Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakat (27 mamlakat va 2 xudud: Tayvan, Gonkong). Mana shu mamlakatlar hissasiga jahon Yalpi ichki mahsulotining 52%i, jahon tovarlar va xizmatlar eksportining 69%i va jahon aholisining faqat 15% i to'g'ri keladi;

- Bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan va rivojlanayotgan mamlakatlar (o'tish davri iqtisodiyotli) (145 ta mamlakat) jahon Yalpi ichki mahsulotining 47,7%i, jahon tovarlar va xizmatlar eksportining 30,8%i va jahon aholisining deyarli 85%i ularga to'g'ri keladi. Bu esa, o'z navbatida ularni 3 gurux mamlakatlariga taqsimlashga olib keldadi: rivojlangan, rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyotli mamlakatlarga: ular orasidan rivojlanayotgan gurux mamlakatlarini bir nechtaga ajratish mumkin: kamroq rivojlangan mamlakatlar (dunyoning tug'ayotgan mamlakatlari, ularning rivojlanishi noqulay sharoitlar natijasida murakkablashgan, masalan: orolda yoki kontinent ichkarisida joylashganligi); yangi industrial mamlakatlar; neftni eksport qiluvchi mamlakatlar va boshqalar. Ularning barchasi nobarqaror tarkibga ega.

Mana shunday xududiy taqsimlanish tamoili quyidagi mezonlarni qo'llagan holda, dunyo

mamlakatlarini alohida mintaqalarga, submintaqalarga birlashishiga yordamlashadi:

- Fizik-geografik. Bu mezonga mos holda quyidagi mintaqalarni ajratish mumkin: Osiyo (Janubiy, Sharqiy, Shimoliy-Sharqiy, G'arbiy, Janubiy-Sharqiy, Markaziy);

1. Sotsiyo madaniy (ASEAN, O'rta Osiyo).

Har bir mintaq to'g'risida alohida to'xtalib o'tamiz: **Shimoliy-Sharqiy Osiyo** mintaqasi tarkibiga quyidagi mamlakatlar kiradi: Xitoy, Koreya Respublikasi, Koreya Xalq demokratik respublikasi, Mongoliya, Tayvan va Yaponiya.

Mazkur mintaq mamlakatlarining ko'pchiligi rivojlanishning eksportga yonaltirilgan modelidan foydalanadilar, u esa iqtisodiyotning asta-sekin erkinlashtirilishini va davlat vazifalarining cheklanishini ko'zda tutadi. Ushbu strategiyaga birinchilardan bo'lib Yaponiya, Tayvan, Janubiy Koreya va Gonkong o'tdilar. Mamlakat g'aznasiga valyuta tushumlarining kelib tushishi ko'paygan sari, undagi infratuzilma ob'ektlarini rivojlanishi, aholining yashash sharoitlari va ta'limning darajalarini oshishi natijasida mamlakatda capital hamda texnika sig'imi katta bo'lgan tarmoqlarning rivojlanishiga o'tildi. Mazkur mintaqada iqtisodiy salohiyat nuqtai nazaridan katta quvvatga ega mamlakat deb XXR ni atab o'tish lozimdir. U bugun o'zining YaIM ni absolyut hajmi bo'yicha dunyoda 2-o'rinni va aholisining soni bo'yicha dunyoda 1-o'rinni egallamoqda (2010 y ma'lumotiga ko'ra 1 mlrd.347 mln. kishi).

Janubiy-Sharqiy Osiyoda Jalpi milliy mahsulotning (JAMM) aholi jon boshiga to'g'ri kelishiga qarab, 3ta gurux mamlakatlari mavjud bo'lib, ular: past daromadli (1000-5300 AQSH doll. — Kambodja, M'yanma, Laos, V'ernam, Indoneziya, Filippin, Sharqiy Timor), o'rtacha daromadli (8400-10 300 AQSH doll. — Tayland, Malayziya) va yuqori daromadli (15000-37000 AQSH doll.— Singapur, Brunei).

Biz Milliy hisoblar tizimiga (MHT) to'xtalib o'tishni lozim topib, u makrodarajada milliy iqtisodiyot ko'rsatkichlarini o'zaro bog'liqligini anglatadi va iqtisodiy rivojlanish bosqichlarining barcha jarayonlarini o'zida aks etadi (ishlab chiqarish, tovarlar va xizmatlar almashinuvi, daromadlarni taqsimlanishi va qayta taqsimlanishi, tovarlar va xizmatlar ishtiroki, jamg'arish va sarmoyalash).

Janubiy Osiyo mintaqasi tarkibiga quyidagi mamlakatlar kiradi: Hindiston, Pokiston, Nepal, Shri-Lanka, Butan, Maldiv, Bangladesh. Mintaq mamlakatlarini tashqi qarzi ular YAIM ning 47% ni tashkil etadi. Undan tashqari mintaq mamlakatlarini jiddiy muammosi — bu ularning byudjetlaridagi tanqislikning yuqori darajadaligidir. Bu mintaqada Osiyodagi qashshoqlik darajasi past bo'lgan aholining yarmidan ortiqrog'i istiqomat qiladi.

2. Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi

Janubiy Osiyo mintaqasining geografik joylashuvi - Uning umumiy maydoni — 5,1 mln. kv. km. U shimolda va shimoliy-g'arbda Himoloy va Gindikush tog' tizmalari bilan, Eron tog' yon bag'irlari bilan, sharqda Assam-Birma tog'lari bilan chegaradoshdir. **Janubiy Osiyo** Hind okeani suvlari, Bengal ko'rfazi va Araviya dengizlari bilan yuvilib turadi.

Janubiy-Sharqiy Osiyo (JSHO) — mintaqasi Evroosiyo janubiy sharqi qismining burchagida joylashgan bo'lib, uning maydini 4,5 mln. kv.km.ni tashkil etadi. Uning xududini 1/2 qismini Indoxitoy yarim oroli va tog'liklar egallaydi. JSHO ning orollar qismi — Malay arxipelagi bo'lib, u 20 ming orollarni o'z ichiga oladi (ulardan 5 tasining maydoni 100 ming kv/km.) JSHO mamlakatlari Tinch okeani va Hind okeanlari suvlari bilan yuvilib turadi. Uning tarkibiga 11 ta davlat kiradi: Brunei, V'etnam, Indoneziya, Kombodja, Laos, Malayziya, M'yanma, Singapur, Tailand, Sharqiy Timor va Filippin.

Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasi - Uning umumiy maydoni — 12 mln.kv\km.bo'lib, u o'z ichiga Mongoliya, XXR, Koreya xalq demokratik respublikasi, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Gonkong, Tayvan, Makao. Uning rel'efi juda murakkab bo'lib, u o'rta va yuqori cho'qqili tog'lar (Jugjur, Burein tog' tizmalari, uzunligi 4750 m.gacha bo'lgan Katta Xingan, Sinlin, Nan'lin), yirik tekisliklar (Amur oldi, Shimoliy-Sharqiy Xitoy va Buyuk Xitoy tekisliklari) bilan o'ralgandir.

Mintaqaning yer osti foydali qazilmalari va tabiati **Janubiy Osiyo** mintaqasi tabiiy resurslari zahirasi turli-tuman va ahamiyatli tarzda katta bo'lib, ular mamlakatlar bo'yicha bir tekis joylashmagandir. Asosiy foydali qazilmalar Hindistonda joylashgan. Unda toshko'mir, temir va marganes, kamyob bo'lgan rangli va qimmatbaho metallar ruda konlari, qimmatbaho hamda yarim

qimmatbaho toshlarkonlari ham joylashgandir. Mintaqa neft va gaz zahirasiga boy emas. Unda er resursi muammosi mavjud bo'lib, uning ustiga ustag tog' massivlarining, cho'l va yarim cho'l bo'shliqlarining ko'pligi, suv resurslarining etishmasligi, mussonlarning tez-tez bo'lib turishi – bularning barchasi ekin ekish maydonlarining qisqarib va cheklanib qolishiga, mintaqa oziq-ovqat balansining shakllanishiga, undago qishloq xo'jaligi tarkibiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu mintaqa o'zining la'lmikor erlarining hajmi bo'yicha dunyoda 2-o'rinni egallaydi. Mintaqa davlatlari orasida Hindiston eng katta ekin ekish maydoniga va eng uzun irrigatsiya tarmog'iga egadir.

Janubiy-Sharqiy Osiyo turli xil foydali qazilmalarga boy bo'lib, ularning zahiralari bugungi kunda etarlicha o'rganilib chiqilmagan, lekin ochilgan konlar mintaqada jahon miqyosidagi xom-ashyo salohiyati mavjudligini ko'rsatmoqda. Mintaqa yirik neft va tabiiy gaz zahiralari ega (ular asosan, Indoneziya, Malayziya, Bruney, Tailand). Deyarli barcha mamlakatlarda ko'mir zahiralari mavjud bo'lib, ular odatda, noenergetik hisoblanib, sifati pastdir.

Marganes zahiralari Indoneziya, Tailand va Filippinda, xromitlar Filippinda, alyumin rudasi boksit sifatida Indoneziya, Malayziya, Filippinda mavjud. Mis, nikel, kobalt zahirasi Filippin va Indoneziyada joylashgan. Undan tashqari yirik volfram, qo'rg'shin konlari Myanma va Tailandga joylashgan. Indoneziya, Malayziya, Tailand mamlakatlari qalay zahirasi bo'yicha dunyo ulushining 60% ni beradi va mazkur ko'rsatkichda mintaqa 1-o'rinni egallamoqda. Mintaqada oltin (Indoneziya va Filippinda), tantal, niobiy, simob, surma, flyuorit, kaliy tuzi konlari ham mavjuddir. Qurilish materiallari va ularni ishlab chiqarish uchun xom ashyo zahirasi esa beqiyosdir.

Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasidagi foydali qazilmalar o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: neft, toshko'mir, temir rudasi, mis, molibden, volfram, qo'rg'shin, fosfat, qalay, simob, surma, sink, oltin. Mintaqa ko'mir bilan ta'minlanish bo'yicha Shimoliy Amerikadan keying 2-o'rinni egallaydi (360 mlrd.tonna tekshirilgan zahira) Xitoyda yirik neft va temir rudasi zahirasi mavjud bo'lib, bu ko'rsatkichlar bo'yicha mamlakat 8 va 5-o'rinlarni egalladi. Lekin bu zahiralalar Xitoyning o'ziga ham etmasligi mumkin. Rangli va qimmatbaho hamda kamyob metallarga boy mamlakatlarga Xitoy-Koreya platformasini kiritish mumkin.

Mintaqaning ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi

Janubiy Osiyo mintaqasiga xos bo'lgan asosiy muammolardan biri – bu o'sib borayotgan qashshoqlikdir. Qashshoqlik darajasi past Osiyo aholisining yarmidan ortig'i mazkur mintaqaga to'g'ri keladi. Ularning umr ko'rish darajasi - 63,4 yilni, tashkil etadi va katta yoshdagi aholinihg 40,5%i savodsiz. Aholi soni 1,734200 mln. kishi (2009 y.), uning o'rtacha o'sish sur'ati 1990-2009 yillar mobaynida 1,6% ni tashkil etdi, bu esa jahon o'rtacha o'sishidan ancha balanddir. Aholini katta qismini hindoevropa oilasidagi hind guruxi tashkil etadi (radji, bengal, pendjab, gudjarat, bixar, assam, oriya, singalliklar). Hindistonning janubida dravid oilasiga mansub (tamillar, telugu), Himoloyda – xitoy-tibet oilasiga mansub - Tibet-birman guruxi, Pokistonda - hindoevropa oilasini eron guruxidagi – pushtunlar, beludjilar istiqomat qiladilar.

Mintaqaning YaIM (PPSda) 5,1 trln.doll. dan iborat bo'lib, uning aholi jon boshiga to'g'ri kelishi - 3333 doll.ga to'g'ri keladi. YaIM ning yiliga o'rtacha o'sish sur'ati 6,7%ni tashkil etadi. Ekologik muammosi juda keng tarqalgan atrof-muhitni ifloslanishi bo'lib, uni asosan Hindistondagi Ganga daryosining ifloslanishida ko'rishimiz mumkin.

Janubiy-Sharqiy Osiyoda tez rivojlanish oqibatida (inlusrtializatsiya va urbanizatsiya) yuzaga kelayotgan muammolardan – atrof-muhitni ifloslanishi va dagra-datsiya, (xususan, inson yashaydigan muhit) jarayonlaridir (Indoneziya, Malayziya, Tailand).

Mintaqa aholisining soni oxirgi 25 yil ichida 1,6 marotabaga o'sdi va u hozirda 580 mln. kishini tashkil etmoqda. Mintaqa mamlakatlari orasida Tailand, Indoneziya, V'etnam, M'yanma, Singapur aholisining o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 0,8 dan 2% gachani tashkil etadi; qolgan Malayziya, Laos, Bruney, Sharqiy Timor, Kambodja va Filippin aholisining o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 2% dan ortig'ni tashkil etmoqda. Aholining etnik tarkibi juda rang-barangdir, ularning katta qismi janubiy osiyo irqiga mansub bo'lib, ularda mongoloid va avstroloid belgilari mavjud. Ular asosan, xitoy-tibet, tay, avsrtoasiyat, avsrtoeziy tillariga mansubdir.

Ko'pchilik mintaqa mamlakatlari o'z sanoatini va xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish kursini amalga oshirmoqda.

Mintaqaning YaIM 2800 mlrd.doll.ni tashkil etib, unda YaMM ning aholi jon boshiga to'g'ri kelishiga qarab, ularni 3ta gurux mamlakatlariga ajratish mumkin: eng kam 1000-5300 doll. — Kambodja, V'etnam, Laos, M'yanma, Indoneziya, Filippin, Sharqiy Timor; o'rtacha 8400-10 300 doll. — Tailand, Malayziya va yoqori 15000-37000 doll. — Singapur va Brunej.

Mintaqa YaIMning o'rtacha o'sish sur'ati yiliga 4,9%— 5,1%ni tashkil etmoqda.

Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasidagi muammolar qatoriga ishsizlik, past daromad olish, mulkiy va ijtimoiy qatlamlanish, sotsial ta'minot kirib, ushbu muammolar xususan, Xitoyda, Mongoliyada yaqqol ko'rinadi. Mongoliyada aholining 1/4 qismi, Xitoyda 15% aholi xalqaro qashshoqlik darajasidan past kun kechirmoqda. (kuniga 1 AQSh doll.), Shimoliy Koreyada aholini oziq-ovqat bilan norma asosida ta'minlashning tizimi mavjud. Ishsizlikning eng yoqori darajasi Xitoyda (10%), eng past darajasi Tayvanda (3%) bo'lib, bu muammolar davlatning faol qo'llab-quvvatlanishi, ya'ni kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali hal etilmoqda. Yaponiyada an'anaviy ravishda bandlik yoqori darajada bo'lib, yirik korxonalarda kishilarni umrboqiy ishga olish tizimi mavjud, kichik biznes yaxshi rivojlangan va kadrlarni qayta tayyorlash tizimi ham yo'lga qo'yilgandir.

Mintaqa aholisining soni— 1730,8 mln.kishini tashkil etadi. aholining o'rtacha yillik o'sish sur'atli— 1,1% dan iborat. Mintaqa aholisining katta qismini deyarli 75% ni xitoyliklar, 12ni yaponlar, 5% ni koreyslar, 0,5% ni uyg'urlar, 0,4%ni tibetlar, 0,4% ni iszular, 0,4% ni mongollar, 0,3%ni xueylar va boshqalar tashkil etadi. Irtiqy mansubligi turli variantlardagi katta monoloidlar hisoblanadi.

Mintaqa mamlakatlarida ekologik muammolar ham mavjud bo'lib, ular, masalan, Janubiy Koreyada "Yashil texnologiyalar", atrof-muhitni himoya qilish borasidagi turli-tuman tadbirlar (avtomobilsozlikdagi gibrid, quyosh energiyasi yordamida ishlovchi uskuna va jihozlar, shamol energiyasi va h.k.), Xitoyda bu masala hozirgi kunning dolzarb masalasi sifatida qaralib, ushbu yonalishda davlat miqyosida ekologik dastur ishlab chiqilgan bo'lib, unda atrof muhitni muxofaza qilish yonalishlari va ob'ektlari atroflicha o'rganilib, bu ishlarni amalga oshirish reja bo'yicha olib borilmoqda.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar;

1. Janubiy Osiyoda qanday mamlakatlar mavjud?
2. Yangi industrial mamlakatlarning 1-to'qini qaysi mintaqada joylashgan?
3. Milliy hisoblar tizimiga nimalar kiradi?
4. Qaysi mintaqqa iqtisodiy jihatdan eng past rivojlangan?
5. JShO mamlakatlarida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat qaysi maqsadlarni ko'zlaydi?
6. Mintaqalardagi davlatlar orasida eng kam rivojlangan mamlakatlar qaysilar?

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Mana shu 3 ta mintaqqa mamlakatlari rivojlanishidagi o'xshash tomonlarini tahlillar yordamida aniqlang.
2. Xitoy va Hindiston mamlakatlari orasidagi raqobat nimalarda o'z aksini topishini tahlil qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari – T: O'zbekiston, 2009. – 56 b.
2. Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi.
3. В.П.Ломакин Мировая экономика, Москва, 2005 г.
4. Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика, экономика, культура., под ред. Титоренко М.Л., Москва, 2008.
5. Сергеев В.П «Мировая экономика», М., 2003 г.
6. Китай: Цифры и факты: 2008, Пекин, 2009г.
7. Hu Angang, Wang Yahua. Guoqing yu fazhan (Ситуация в стране и развитие). Beijing, 2005. P. 160-163
8. Zhongguo fazhan baogao 2006 (Доклад о развитии Китая 2006 г.). Beijing, 2005. P. 223-230,

9. Lau, Lawrence (Ed.). Models of Development. A comparative Study of Economic Growth in South Korea and Taiwan. San Francisco. 2004.

10. Lin, Cyril. Prospects for Large State-Owned Enterprises: How Should They Be Owned and Managed? - Research Paper presented at 433d Wilton Park Conference on "China's Economic Reform: The Costs and The Benefits", 27 February - 3 March 2005.

Internet saytlari

1. http://english.peopledaily.com.cn/90001/90778/90859/703_0782.html

2. <http://economictimes.indiatimes.com/articleshow/6068129.cms>

3. <http://eastwest.com.ua/content/kitai>

MAVZU 2. MINTAQA IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI (SHIMOLIY-SHARQIY OSIYO)

Darsning maqsadi: Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyotining rivojlanish xususiyatlarini undagi mamlakatlar misolida tahlil etish va o'zlashtirish.

Tayanch iboralar: makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, eksport, import, savdo balansi, Yalpi ichki mahsulot, daromad, iqtisodiy siyosat, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar.

Reja:

1. Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati.
2. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi.
3. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar. Mintaqaning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va roli

Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati.

Yoqorida ta'kidlaganimizdek, Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasi mamlakatlari qatoriga quyidagilar kiradi: Mongoliya, XXR, Koreya xalq demokratik respublikasi, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Gonkong, Tayvan, Makao. Mana shu mamlakatlar iqtisodiy siyosatiga kelsak, ko'pgina mintaqa mamlakatlari iqtisodiyotlarini rivojlantirishda eksportga yonaltirilgan modelni tanlagan bo'lib, mazkur model esa, iqtisodiyotni sekin-astalik bilan erkinlashtirishni va unda davlatning rolini chegaralashni ko'zlaydi.

Avval boshda mazkur strategiyaga Yaponiya, Tayvan, Janubiy Koreya, Gonkonglar otishdi. Bunda iqtisodiyotni yanada rivojlanishi uchun mamlakatda xususiy sektorni rivojlantirish, an'anaviy mehnat talab tovarlarni (tekstil, kiyim-kechak, oyoq-kiyim, o'yinchoqlar) ishlab chiqarish va eksport qilishda ularni qo'llab-quvvatlashga urg'u berildi. Mintaqa mamlakatlari iqtisodiyotiga kelib tushayotgan valyuta tushumining ko'payib borishi bilan, ulardagi infratuzilma ob'ektlarning rivojlanishi, aholining yashash va ta'lim darajasining o'sishi natijasida capital va texnika sig'imi katta bo'lgan rivojlanishga o'tish ro'y berdi. (telekommunikatsiya, avtomobilsozlik, robot texnikasi, kemasozlik, kompyuterlashtirish). An'anaviy mehnattalab tarmoqlar va yig'ish ishlari Xitoyga ko'chirildi, uning yatiyasida boshqa mamlakatlar ham 1980-90 yy.ga kelib, qo'shni Xitoydagi "Ochiq eshiklar"siyosati va iqtisodiy islohotlardan ruxlanib, Mongoliyada bozor iqtisodiyotini tashkil toptirishga yonaltirilgan o'zgarishlar yuz bera boshladi. Mintaqa mamlakatlaridan faqat Shimoliy Koreyaning iqtisodiyoti hanuzgacha markazlashgan holda amalga oshirilmoqda.

Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy ko'rsatkichlari va tarmoqlari tarkibi.

Mintaqaning YaIM (PPSda) — 16,354 trln. doll. tashkil etib, uning aholi jon boshiga to'g'ri kelishi - o'rtacha 9800 doll.dan iborat. Mintaqa mamlakatlaridan eng yoqori aholi jon boshiga ko'rsatkichi Yaponiyada bo'lib, u — 25 600 doll.ni tashkil etadi; eng past ko'rsatkich Koreya xalq demokratik respublikasida - 1000 doll. Mintaqa YaIM ning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 4%ni tashkil etib, ular orasida eng yoqori ko'rsatkich Xitoyda (o'rtacha 9.6-10%), Janubiy Koreyada (5,5-6% va Tayvandanidir (4,5%).

Mintaqa mamlakatlari iqtisodiyotining tarmoqlari tarkibi undagi mamlakatlar rivojlanish darajasiga bog'liq holda bir-biridan ajralib turadi. Masalan, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi va baliqchilik sohalarining ulushi Mongoliya iqtisodiyotida eng ko'p (3%)ni, eng kam ulushni Gonkong (0,1%) tashkil etadi.

Sanoat sohasining rivojlanishi bo'yicha ilg'or pozitsiyalarni Shimoliy va Janubiy Koreyalar (YaIM dagi ulushi 45%), Yaponiya (35%) va Xitoy (46%) egallab kelmoqda. Xizmat ko'rsatish sohasi esa, eng katta ulushga Gonkong (85,6%), eng kichik ulushga Shimoliy Koreya egadir.

Texnik jihatdan yirik va ilg'or Yaponiya sanoati hisoblanadi. U avtomobillardan tortib, boshqa transport vositalarini, xususan: kemalar, stanoklar, elektron uskunalar, metallarni ishlab chiqarmoqda.

Moliya sektorini yuqori darajada rivojlangani bilan Yaponiya, Gonkong, turizm sohasini eng yuqori rivojlanishi bilan Makao boshqa mintaqada davlatlaridan ajralib turadi.

Hammaga ma'lumki, hozirgi kunda Yaponiya mamlakati o'zining iqtisodiy salohiyati bo'yicha jahonda yetakchi o'rinlarni egallab kelayotgan davlatdir. Shuni e'tirof etish lozimki, Yaponiya aholisi jahon aholisining 2,3% ni tashkil qilgan holda Jahon Yalpi Maxsuloti (JYaM) ning 16% ni ishlab chiqaradi. Yaponiyaning bunday yaxshi natijalarga erishishining asosiy sababi, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, mamlakatdagi iqtisodiy islohotlarning samarali olib borilganligidir. Xaqiqatdan ham, 1940 yilda Yaponiya hissasiga Jahon Yalpi Mahsulotining 3% to'g'ri kelgan xolos. XX asrning ikkinchi yarmidan to hozirgacha Yaponiyada iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari yiliga o'rtacha 7,7% ga to'g'ri kelgan. Yaponiyaning bunday qisqa vaqt ichida yuqori ko'rsatkichlarga erishishiga sabab, davlatning muvaffaqiyatli iqtisodiy siyosat olib borganligidandir. Chunki, Yaponiya XX asrning ikkinchi yarmidan (1955 y) to hozirgacha (12 ta mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish rejalarini tuzib), ularni kuni kecha mamlakatda sodir bo'lgan tabiiy ofat - sunami va yer qimirlashlar yuz bergan davrgacha, muvaffaqiyatli amalga oshirgan.

Davlatni barcha dasturlarining asosiy maqsadi - mamlakat eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan bo'lib, unda davlat islohotlarning dastlabki paytlarida asosiy e'tiborni agrar sohani isloh qilishga qaratdi. Ekin maydonlarining barchasi aholiga sotilib, qishloq xo'jaligidagi ortiqcha ishchi kuchi sanoat sohasiga jalb qilindi. Olib borilgai islohotlar natijasida, kuchli agrar sektor paydo bo'ldi va mamlakatning qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabi to'la qondirila boshlandi.

1960-1970 yillardagi dasturlarda sanoatdagi ustivor sohalarda ajratib olindi va ushbu sohalarni rivojlantirishga alohida e'tibor bilan qaraldi. Bu sohalarga: qora metallurgiya, elektroenergetika, temir yo'l va dengiz transporti sohalari kiritildi. Davlat bu sohalarni har xil imtiyozli kreditlar, subsidiyalar berish, har xil soliqlardan ozod qilish, tashqi savdo bo'yicha har xil kvotalar va tariflar qo'yish yo'llari orqali himoya qilib, bu sohalarni rivojlanishini tezlashtirdi. Qisqa muddatda bu sohalarda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarilib, davlat ko'magi asosida jahon bozorlariga intensiv kirib kela boshladi. Davlatning sa'yi xarakatlari natijasida, 1953-1970 yillar mobaynida, Yaponiyaning qayta ishlash sanoati 10,5 marta, mashinasozlik sanoati 25 marta, kimyo sanoati 12 marta, metallurgiya sanoati 10 marta o'sdi.¹

Islohotlarning natijasi o'laroq, mamlakat aholisining turmush darajasi yaxshilanib ishsizlik darajasi eng past nuqtaga tushirildi. 1970-1980 yillarda iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichi boshlandi. Chunki, bu paytga kelib, jahon bozorida energoresurslar va hom ashyoning narxi oshib ketgan edi. Bu esa, Yaponiyada ishlab chiqarilgan mahsulotlarni raqobatbardoshligini kamaytirdi. Chunki, Yaponiyada deyarli barcha hom ashyolar va energoresurslar import qilinardi. Mamlakatdagi resurslar mamlakat ehtiyojining atiga bir foizigina qondiradi xolos. Lekin, mamlakatdagi juda katta mehnat resurslarining mavjudligi, mamlakatda ilmtalab sohalarni rivojlantirishga imkon yaratdi.

Davlat endi asosiy e'tiborni ilmiy texnikaviy taraqqiyotga (ITT) karata boshladi. Jumladan, 1970 yilda ITT ga YaMM ning 1,5% sarflangan bo'lsa, 1975 yilda bu ko'rsatkich - 2,1%, 1985 yilda esa 3,1% ni va 2010 yilga kelib, 3,9% ni tashkil qildi. Bu esa, ishlab chiqarilgan avtomatlashtirish sohasini, elektronika, avtomobilsozlik va robototexnika sohasini juda tezlik bilan rivojlanishiga olib keldi.

Yaponiya xukumati yuqorida olib borgan siyosati bilan bir vaqtda mamlakat ichkarisida tovar ishlab chiqaruvchilarni tashqi raqobatdan juda qattiq ximoya qilish siyosatini olib bordi. Masalan, 1975 yilda mamlakat ichki iste'moli uchun YaMM ni 5% darajasida import tovarlarsha ruxsat berilgan bo'lsa, 1987 yilda - bu ko'rsatkich 4.5% ga tushirildi. Bu ham mamlakatda ishlab chiqarish sur'atlarini yuqori bo'lishining sabablaridan biridir. Ammo, hozirgi kunga kelib, tashqi dunyoni qistovi bilan bu ko'rsatkichni 10%ga chiqarishga majbur bo'ldi.

¹ Майкл Портер, Хиротака Такеути, Марио Сакакибара. Японская экономическая модель, может ли Япония конкурировать.? Москва, 2005 г. с.261

1980-2000 yillarda davlat o'zining tovarlar-eksporti strategiyasini kapital eksporti strategiyasiga almashtirdi. Jumladan o'rtacha kapital eksport qilish 1981-1985 yillarda \$5 mlrd. bo'lgan bo'lsa, 1986-1990 yillarda bu ko'rsatkich \$32 mlrdni va 1991-1995 yillarda esa \$25 mlrdga teng bo'ldi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtiradigan bo'lsak, o'tgan vaqt mobaynida hukumat raqobat mexanizmini saqlab qolib va uni rivojlantirib, mamlakatni sanoatlashtirishga qaratilgan strukturaviy va investision siyosat yuritgan. Bunda mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga urg'u berilgan. Davlat rejalarini amalga oshirishni kamchiliklarsiz bo'lishiga xususiy sektordagi barcha xususiy firmalarni katta-katta korporatsiyalarga birlashganligi ayniqsa qo'l keldi. Chunki, davlat rejalarini tuzish komissiyasi barcha yirik korporatsiyalarning vakillaridan iboratdir.

Osiyo modelining yana bir vakili Koreya Respublikasi bo'lib, ma'lumki, mazkur mamlakat o'zining rivojlanishini yaxshi bo'lmagan boshlang'ich holatdan ya'ni, tabiiy resurslarning tanqisligi, ichki bozorning torligi, milliy va kapital jamg'armalarning kamligi va bu borada tajribaning yo'qligi bilan tavsiflanib, keyinchalik esa, o'z iqtisodiy rivojlanishida juda yuqori iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlarini namoyon etdi va yangi industrial davlatlar qatoridan o'rin oldi.

Janubiy Koreya o'sha 60-yillar boshlarida, ya'ni rejalashtirish tizimiga o'tayotgan davrda davlatning oldida juda muxim qarorni qabul qilish muammosi turardi. Chunki, davlat yoki import o'rnini bosish strategiyasi, ya'ni import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish yoki eksportga yo'naltirilgan strategiya, ya'ni eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni tanlashi kerak edi. Koreya davlati ikkinchi yo'lni ya'ni eksportga yo'naltirilgan strategiyani tanladi. Shu bilan birga, birinchi besh yillikda mamlakat agrar iqtisodiyotida sezilarli islohotlar amalga oshirilib, qiishlok xo'jalik mahsulotlari bilan o'z-o'zini bemaolol ta'minlay oladigan darajaga olib chiqildi. Bir vaqtning o'zida davlat yuqoridagi strategiyani amalga oshirishda bozor mexanizmlaridan ustalik bilan foydalandi. Masalan, ichki jamg'armalarni jalb qilish maqsadida tijorat banklariga 28 foizga foiz stavkalarini ko'tarishga ruxsat berdi. Natijada Koreys banklari kapitali juda tezlik bilan ortib bordi. Xorijiy investisiyalarni jalb qilish maqsadida davlat shunday qonun ishlab chiqdiki, bu qonunga ko'ra xorijiy investorlar kafilligini davlat o'z bo'yniga oldi. Natijada mamlakatga katta miqdorda investisiyalar kirib kela boshladi.

Eksportni ko'paytirish maqsadida davlat Janubiy Koreya "vona" sini qariyib 100% devalvatsiya qildi va xorij valyutasi ustidan nazoratni joriy qildi. Shu bilan birga eksporterlarga har xil tarif imtiyozlari berildi va bojxonalardagi byurokratiyaga chek qo'yildi. Davlatning yuqoridagi siyosatlari natijasida 1961-1971 yillar davomida Janubiy Koreya eksporti yiliiga o'rtacha 36% o'sib bordi. Bu yerda albatta Koreys xalqining mexnatkashligini, savodxonlik darajasini yuqoriligini (80%) va jahondagi xalqaro iqtisodiy holatlarni xisobga olish kerak. Lekin, baribir yuqoridagi natijalarga erishishda davlatning iqtisodiy siyosat olib borishdagi muvaffaqiyatli chora-tadbirlari birinchi o'rinda turadi.

Davlat kimyo va og'ir sanoatni sohalarni tezlik bilan rivojlantirish uchun «milliy investisiya fondini» joriy qildi va bu qilingan xarakteristikalar tez orada o'z natijasini berdi. Mamlakatda juda kuchli kemasozlik, mashinasozlik va elektronika sohalariga ixtisoslashgan firmalar paydo bo'ldi.

Qishloq va shaxar aholisining daromadlarini tenglashtirish maqsadida davlat "seminl undon" ya'ni, "yangi qishloqqa harakat" siyosatini olib bordi. Bunga ko'ra, davlat qishloq xo'jalik mahsulotlaridan guruch va donni hamda mamlakat aholisi uchun zarur bo'lgan mahsulotlarni bozor narxlaridan yuqori bahoda sotib ola boshladi. Natijada, qishloq xo'jaligida hosildorlik ortdi va qishloq aholisining daromadlari deyarli shahar aholisi daromadlariga tenglashdi.

Yuqorida olib borilgan siyosatlar natijasida mamlakatdagi o'rtacha iqtisodiy o'sish 10.8 % ga teng bo'ldi. Kimyo va og'ir sanoat mahsulotlarining mamlakat eksportidagi ulushi 21.3 % dan 34.7 % yetdi.

Davlat korxonalrini shakllantirishdan asosiy maqsad mamlakatda olib borilayotgan sanoatlashtirish siyosatini tezlashtirish va eksport salohiyatini kuchaytirish edi. Davlat korxonalari elektr energiya, yul qurish sohasi, qora metallar ishlab chiqarish, kemasozlik kabi strategik sohalarda shakllantirildi. 1981 yili 24ta davlat korporatsiyalari xissasiga jami YaMM ning 10 %i to'g'ri keldi. Davlat tomonidan ilmiy ishlab chiqarish parklari «ITI» va tavakkal (risko) firmalar tuzila boshlandi. Masalan, 1992 yil ITT ga YaMM ning 2,1% i sarflangan bo'lsa, 1998 yilda bu ko'rsatkich - 4,0%ga teng bo'ldi. 2000 yilda esa, bu ko'rsatkich 5,0% ni tashkil etdi. Natijada

mamlakatdagi mikroelektronika, informatika, ximiya va shlab chiqarishni avtomatlashtirish sohalari rivojlandi.

Soliq tizimidagi islohotlar natijasida mamlakat soliq tizimi yaxshilandi, mamlakatda umumiy soliq tizimi joriy qilinib, 1998 yilda soliq, stavkasi 23% ni tashkil etdi. Shuni alohida qayd etish lozimki. Janubiy Koreyada iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari yuqori bo'lishida davlatning hissasi katta bo'ldi.

Endi Xitoyning barqaror iqtisodiy o'sishiga e'tiborni qaratadigan bo'lsak, uning asosi - milliy ishlab chiqarish bo'lib, undagi mehnat unumdorligining jadal sur'atlarda oshirish imkoniyatlari, mamlakatning ishlab chiqarish sohasida va ayniqsa, uning sanoat sohasidagi mavjud muayyan salohiyatida ko'rinadi. Shu sababli, har bir mamlakat o'zining sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish sohasidagi amalga oshirayotgan iqtisodiy siyosatini o'z ichki imkoniyatlariga va qarab belgilaydi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

1994 yilda sanoat korxonalarida amalga oshirilgan islohotlarda «chuqurlashuv» fazasi boshlandi. U ilgari qabul qilingan bir qator qarorlaridan kelib chiqib, amalga oshirildi. 1992 yildagi «Umumxalq mulki bo'lgan sanoat korxonalarida xo'jalik mexanizmini almashtirish holati» ularning keng masalalar doirasidagi avtonomiyasini mustahkamladi, jumladan: investisiyalash, narx-navoni tartibga solish, ishchi kuchini yollash, eksport-import operatsiyalari kabilar.

Xitoy sanoatini to'lkinsimon tarzda o'sishi, butun bir iqtisodiyot singari bo'lmadi. Undagi keng miqyosli kapital quyilmalar yuqori sur'atlarda o'sishga olib kelib, undagi investisiyaning samarasi goh pasayib, goh o'sib turdi. Shu noxushliklarni yengish uchun, hukumat investision siyosatni kuchaytirdi, uning oqibatida mamlakat iqtisodiyotining o'sish dinamikasi pasaydi. Keyingi sikl esa, yana kapital quyilmalarini ko'paytirishdan boshlandi. O'sish sur'atlari bo'yicha, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish boshqa barcha sohalarni ortda qoldirdi, bu esa xalq xo'jaligida progressiv tizimiy o'zgarishlarga olib keldi. Sanoatning YaIM (yalpi ichki mahsulot) dagi ulushi 1996 yilda, 49% ni tashkil etdi. Ikkilamchi sektor orasida qayta ishlash sanoati muhim o'rinni egalladi. Uning 30% atrofida ishlab chiqarilgan mahsulotlari mashinasozlik sanoatiga to'g'ri keldi. Og'ir sanoatdagi qayta ishlash tarmog'ining ulushi esa, uning 1978 yildagi 52,5% dan 1996 yilda 60% ga yetdi.²

Hozirgi kunda sanoat ishlab chiqarishidagi ustuvorlik, texnika sig'imi katta bo'lgan ishlab chiqarishga berilmokda. An'anaviy tarmoqlar, ya'ni, ko'mir qazib olish, tekstil sanoati, yog'ochni qayta ishlash, oziq-ovqat sanoati, oddiy mashinasozlik tarmoklarining ulushi esa, aksincha, kamaya boshladi. Ulardan farqli o'laroq, neftni qayta ishlash, elektronika, kimyo, metallurgiya, transport va elektroenergetika uskunalari ishlab chiqarish sezilarli tarzda ortib bordi. Ba'zi bir mashinasozlik tarmoqlari kundan- kunga o'z salohiyatini oshirib bordi.

Xitoy kemasozlik sanoati dunyoda uchinchi o'rinni egallab, uning umumiy jahon kemasozligidagi ulushi 5% ni tashkil etdi. 1990 yillar boshidan elektron uskunalari ishlab chiqarish yiliga - 30% ga o'sib bordi. Bu tarmoqni sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 1990 yildagi 3,4% dan, 1997 yilga kelib - 4,6% ga o'sdi.³

Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar. Mintaqaning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va roli

Eng dinamik tarzda rivojlanayotgan Ichki mintaqaviy aloqalar XXR, Gonkong va Tayvanlar orasidagi aloqalar hisoblanadi. Agar, XXR o'zining ulkan mehnat resurslarining va tabiiy boyliklarining mavjudligi hamda hududining kattaligi sababli "Katta Xitoy" yoki "Kontinental Xitoy" deb yurgizilsa, Tayvan - o'z texnologiyalari bilan, Gonkong esa o'z moliyaviy resurslari bilan mashhurdir. Lekin, ular orasida siyosiy va iqtisodiy muammolar ham yoq emas. Mamlakatga kirib kelayotgan bevosita xorijiy investitsiyalarning deyarli 50%i xuatsyaolar, ya'ni, etnik xitoyliklar tomonidan (xorijda yashayotgan etnik xitoy diasporasi) amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda Yaponiya bilan aloqalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki Yaponiya mintaqamamlakatlarini o'ziga tartib turuvchi markaz, kapital va texnologiyalar manbayi hamda rivojlanishning asosiy modeli hisoblanadi. Mintaqa ichida hozirda integratsion birlashma mavjud emas.

² Чжунго няньцзянь, 1997, 840 с.

³ Ли Цзинци. Структурные изменения в народном хозяйстве Китая и тенденции развития. Дандай цэйцзинью 1998. №5, 18

Mintaqaning tashqi aloqalarida birinchi darajali o'rinni dunyoning rivojlangan mamlakatlari bilan munosabatlar o'rnatish (AQSh, EIM, ASEAN mamlakatlari) bo'lib qolmoqda. Unda kp'pchilik mintaq mamlakatlari tovarlari va xizmatlarining asosiy iste'molchisi sifatidagi eng katta ulush (tovar aylanmasi) AQShga (30%), Yaponiyaga (23%), Tayvan va Makao (23%), Janubiy Koreya (19%), Xitoy (18%) Gonkong (16%), Mongoliyalarga (7%) to'g'ri kelmoqda.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar;

1. Shimoliy Sharqiy Osiyoda nechta davlat mavjud?
2. Mintaqa mamlakatlari qaysi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari boyicha oldingi pozitsiyalarni egallaydi?
3. Mintaqa mamlakatlaridan qay birlari o'z tarmoqlari tarkibi boyicha bir-biriga o'xshash?
4. Mintaqa mamlakatlarining sanoatlashtirish siyosati asoslari nimalarni ko'zlab amalga oshirilmoqda?
5. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar qay tarzda amalga oshirilmoqda?
6. Mintaqa mamlakatlarining tashqi aloqalarida nima ustunlik qiladi?

Mustaqil ish topshiriqlari:

1. Mintaqa mamlakatlarining sanoat tarkibini o'rganib chiqib, ular orasidagi farqlarni va o'xshash tomonlarni aniqlang.
2. Mintaqa mamlakatlarining tashqi savdosidagi zamonaviy muammolarni tahlillar yordamida aniqlang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari – T: O'zbekiston, 2009. – 56 b.
2. Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi.
3. Мировая экономика, Под.ред. Дынкина, Москва, 2007 г.
4. Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика, экономика, культура., под ред. Титоренко М.Л., Москва, 2008.
6. Китай: Цифры и факты: 2008, Пекин, 2009 г.
7. Contemporary Southeast Asia (Sing.).
8. Regional Outlook: Southeast Asia (Sing.).
9. Southeast Asian Affairs Annual Review (Sing.).
10. Business ASEAN (Jakarta).
11. ASEAN Statistical Yearbook 2006. Jakarta, 2006.
12. Asian Development Bank. Key Indicators. 2007. Manila, 2007.

Internet saytlari

1. <http://english.peopledaily.com.cn/90001/90778/90859/7030782.html>
2. <http://economictimes.indiatimes.com>
3. <http://articleshow/6068129.cms>
4. <http://eastwest.com.ua/content/kitai>
6. <http://www.aseansec.org>
7. <http://www.asean.or.id>
8. <http://www.aseanenergy.org>
9. <http://www.asean-tourism.com>

3- MAVZU: XITOIY XALQ RESPUBLIKASI IQTISODIGA UMUMIY XARAKTERISTIKA

Darsning maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi bo'yicha umumiy tushunchaga ega bo'lish bilan birga, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish bosqichlarida yuz bergan xato va kamchiliklarni ham chuqurroq bilish.

Tayanch iboralar: rivojlanish bosqichi, iqtisodiy qurilish, katta sakrash, madaniy inqilob, akvatoriya, yarim feodal, kolonial, repressiya, xalq kommunasi, modernizatsiya

Reja:

1. Mamlakatning jahon iqtisodidagi o'rni va roli.

2. XXRni tashkil topishi, undagi iqtisodiy bazaning shakllanishi va rejali iqtisodiyotni amalga oshirilishi.

3. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi ayrim qilingan xatolar

1.1. Xitoy Xalq Respublikasiga umumiy tasnif

Xitoy Xalq Respublikasi Osiyo mintaqasining sharqiy qismida, Tinch okeanining g'arbiy qirg'og'ida joylashgan bo'lib, uning maydoni 9,6 mln.kv. km tengdir. Maydonining kattaligi jihatidan u dunyoda Rossiya va Kanada davlatlaridan so'ng 3-o'rinda turadi. Uning quruqlikdagi chegara uzunligi 22,8 ming km.ni tashkil etadi va u 15 ta davlat bilan chegaradoshdir. Xitoy sharqda Koreya Xalq Demokratik Respublikasi bilan, shimolda - Rossiya Federatsiyasi va Mongoliya Xalq Respublikasi bilan, shimoliy-g'arbda - Kozog'iston, Kirg'iziston, va Tojikiston bilan, g'arbda va janubiy-g'arbda Afg'oniston, Pokiston, Hindiston, Nepal, Sikkim va Butan davlatlari bilan, janubda esa, Myanma, Laos va Vetnam davlatlari bilan chegaradoshdir.

Sharqda va janubiy sharqda Xitoy dengiz orqali Koreya, Yaponiya, Filippin, Bruney, Malayziya va Indoneziya davlatlari bilan ham chegaradoshdir. Bundan tashqari, Xitoyning 4 ta dengiz suvlari o'rab turadi, ya'ni: Boxay, Sariq, Sharqiy Xitoy va Janubiy Xitoy dengizlari. Uning umumiy dengiz hududlari maydoni 4,73 mln. kv.km. ni tashkil etadi. Xitoyga tegishli bo'lgan dengiz akvatoriyasida 5400 ta orollar mavjuddir. Ulardan eng yirigi-Tayvan (36 ming kv.km) va Xaynan (34 ming kv. km.) provinsiya-orollari hisoblanadi. Tayvan orolining shimoliy-sharqiy qismida joylashgan Dyaoyuydao va Chiveyyuy orollari Xitoyning eng sharqiy orollari hisoblanadi. Janubiy Xitoy dengizida joylashgan bir guruh orollar Xitoyning eng janubiy chegarasi Dunshasyundao, Sishasyundao, Chjunshasyundao va Nanshasyundao orollari hisoblanadi.

Xitoy geografik jihatdan rang-barang bo'lib, bu yerda ulug'vor tog'lar, keng past-tekisliklar, qiradirlar mavjuddir. Agarda, Xitoy hududiga yuqoridan qaralsa, u g'arbdan sharqga tushib boruvchi to'rt pog'onali zinapoyani eslatadi. Bu zinapoyaning eng baland pog'onasi dengiz sathidan o'rtacha 4 ming m. balandlikdan o'rin olgan Sinxay-Tibet tog' tizmalari joylashgan bo'lib, u «Dunyo tomi» deb ham ataladi. Bu tog' tizmasida Kunlun, Gandiso'shan va Himolay tog' cho'qqilari joylashgandir. Bundan tashqari, u yerda ko'pgina muzliklar hamda balandligi 8848 metrdan iborat Himolayning eng baland cho'qqisi- Jamalungma chuqqisi joylashgandir. Zinapoyaning ikkinchi pog'onasida Ichki Mongoliyaning tog' tizmalari joylashgan bo'lib, unda o'rmonlar, Yunnan-Guychjou tog' tizmasi va Tarim chuqurligi, undan tashqari dengiz sathidan o'rtacha 1-2 ming m. balandlikda joylashgan Djungar va So'chuan pastliklari o'rin olgan. Zinapoyaning uchinchi pog'onasi dengiz sathidan 500-1000 m. balandlikda joylashgan Katta Xingan tog'idan boshlanib, Tayxanshan, Ushan va Syufenshan tog'lari bilan davom yotadi. To'rtinchi zinapoya esa, dengiz sathidan 200 metr chuqurlikda joylashgan kontinental shelfdir.

Xitoy hududida 1500 ta daryolar mavjud bo'lib, ularning umumiy maydoni 1000 kv.km.ni tashkil etadi. Bu daryolardan Xitoy o'zining gidroenergetik resurslarining 680 mln.k.Vt.ini ishlab chiqadi va bu ko'rsatkich bo'yicha u dunyoda birinchi o'rinda turadi. Xitoyning yirik daryolariga Yanszi, Xuanxe, Xeylunszyan, Chjuszyan, Lyaoxe, Xayxe, Xuayxe va boshqalar kiradi.

Yanszi Xitoyning eng yirik daryolaridan biri bo'lib, u o'zining uzunligi bo'yicha Janubiy Amerikadagi Amozonka va Afrikadagi Nil daryolaridan keyin, dunyoda uchinchi o'rinda turadi. Uning uzunligi 6300 km. dan iboratdir.

Xitoy turli xil yer osti qazilmalariga ham boy bo'lib, amaldagi Mendeleyev jadvalidagi deyarli barcha elementlar mavjud bo'lib, ulardan 20 tasi esa, kamyob va bebaxo hisoblanadi. Foydali yer osti qazilmalarining umumiy zaxiralari bo'yicha Xitoy dunyoda 3- o'rinda turadi. Jumladan, mamlakatdagi toshko'mir zaxirasi hozirgi kunda 1 trln.2,49 mlrd tonna deb baholanmoqda va uning eng boy ko'mir konlari Shansi provinsiyasida xamda Ichki Mongoliya avtonom rayonida joylashgandir. Asosiy neft konlari esa, mamlakatning shimoliy-g'arbiy, shimoliy-sharqiy va shimoliy hududlarida hamda sharqiy dengiz oldi kontinental shelflarida joylashgandir. Bundan tashqari, qora metall zaxiralaridan: marganes, temir, vannadiy, titan, konlari ham mavjuddir. Xitoydagi temir rudasining zaxirasi ekspertlarning fikricha, taxminan 46,35 mlrd. tonnani tashkil etadi. Bu temir konlari mamlakatning shimolida, shimoliy-sharqida va janubiy g'arbida joylashgan bo'lib, Xitoyning asosiy temir ruda konlari Anshan-Bensi, Xebey, So'chuanlar hisoblanadi. Shunigdek, Xitoyda bir qator rangli metallar: volfram, qalay, surma, sink, molibden, qurgoshin, simob zaxiralari bo'lib, ular bo'yicha mamlakat dunyoda birinchi o'rinlarni egallaydi.

Xitoy o'zining mavjud yer resurslarining tarkibiy tuzulishi va uning joylashuvi bo'yicha uchta asosiy xususiyatga egadir:

Birinchidan, unda turli xildagi yerlar mavjud bo'lib, ular: ekin ekiladigan maydonlar, o'rmonlar, cho'l hududlari va qirg'oqlarga bo'linadi;

Ikkinchidan, tog'li rayonlar, tog' tizmalari va pasttekisliklardir;

Uchinchidan, mamlakatning g'arbida va shimolida joylashgan qirlar, undagi shimoliy-sharqiy va janubiy g'arbiy qismidagi o'rmonlar kiradi.

Hozirgi kunda (2008 y.) Xitoyda ekin ekiladigan yerlarning umumiy maydoni 108 mln.ga. (gektar)ga teng bo'lib, uning asosiy qismiga dehqonchilik rayonlari xisoblangan mamlakatning shimoliy-sharqiy va shimolida joylashgan tekisliklar hamda Yanszi daryosi bo'ylari kiradi. Mamlakatning shimoliy-sharqiy qismida bug'doy, jo'xori, qand lavlagi, dukkakli ekinlar ekiladi. Shimoliy Xitoy tekisligida esa, paxta, don ekinlari va hosildorligi yuqori bo'lgan jo'xori ekiladi.

Xitoy o'rmonlari 128,63 mln. dan iborat bo'lib, uning eng yirik massivlari kichik va katta Xingan tog' rayonida, Chanbayshan tog'larida joylashgandir. U yerdagi asosiy daraxtlarning turlari kedr, qayin, chinor va boshqalar hisoblanadi.

1.2. Mamlakatning jaxon iqtisodiyotidagi o'rni va roli.

Shuni ta'kidlash lozimki, 1840-yilda boshlangan opium urushi Xitoy tarixida burilish laxzasi bo'lib koldi. XVII-XVIII asrlarda kuchli Yevropa davlatlari o'zlarining tovarlarini ayriboshlash uchun, yangi hududlarni o'zlashtira boshladilar. Uning natijasida esa, kolonial davlatlar tomonidan talon-taroj qilindilar.

Nihoyat, g'arb mamlakatlari hisobiga «Nankin shartnomasi» tuzilib, Xitoy yarim kolonial, yarim feodal davlatga aylanib qoldi.

1919-yilda Xitoyda burjua-demokratik revolyutsiyasi bo'lib o'tadi. Bu inqilob natijasida Sin dinastiyasi ag'dariladi va shunday qilib, 2000 yildan ko'proq vaqt mobaynidagi feodal imperatorlik dinastiyasiga xotima berildi hamda yangi Burjua hukumati tuzildi.

1919-yilda bo'lib o'tgan antiimperialistik harakatlar Xitoy siyosiy maydoniga yangi kuchlarni olib kirdi, ya'ni Xitoy proletariati Xitoy ijtimoiy hayotida faol ishtirok eta boshladi.

1921-yilda Shanxayda Kommunistik to'garakning Umum Xitoy 1- s'ezdi bo'lib o'tdi. Unda Mao Szedun qatnashdi va kommunistik partiya tashkil etilganligi e'lon qilindi. Xitoy kommunistik partiyasi Xitoy xalqi ozodligi (erkinligi) uchun kurashini quidagi 4 bosqichda olib bordi.

1. Shimoliy yurish - (1921-1927 yy.)
2. Agrar revolyutsion urushi (1927-1937 yy.)
3. Yaponiya bosqinchilariga qarshi urush(1937-1945 yy.)
4. Ozodlik kurashi (1945-1949 yy.)

1949 yilda Gomindan hukumati ag'darilib, natijada yangi demokratik revolyutsiyasi g'alaba qozondi.

Keyinchalik esa, XXR tarixida mamlakatni iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha besh yillik rejalar tuzildi va hozirgi kunda Xitoyda 12- besh yillik rejasi qabul qilinib, uni amalga oshirish ishlari olib borilmoqda.

Quyida mamlakatdagi besh yilliklar davrlarini ko'rsatib o'tamiz:

- 1-besh yillik–1956-60 yy.:
- 2- besh yilli–1961-65 yy.:
- 3- besh yillik–1966-70 yy.:
- 4- besh yillik-1971-75 yy.;
- 5-besh yillik-1976-80 yy.:
- 6- besh yillik-1981-85 yy.:
- 7- besh yillik-1986-90 yy.:
- 8- besh yillik-1991-95 yy.:
- 9- besh yillik-1996-2000 yy.:
- 10- besh yillik-2001-2005 yy.:
- 11- besh yillik-2006-2010 yy.;

1.3. Xitoy Xalq Respublikasini tashkil topishi, undagi iqtisodiy bazaning shakllanishi va rejali iqtisodiyotni amalga oshirilishi.

XX asr Xitoyning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy yuksalishi uchun juda mashaqqatli tarixiy davr bo'ldi. Uzoq yillik urushlar xitoy iqtisodiyotini qaloqlashuviga sabab bo'luvchi asosiy omillardan biri bo'ldi. XXRsi tashkil topgungacha mamlakatda hukm surgan feodal byurokratik tizim sharoitida iqtisodiyot barqaror rivojlanmadi. Fuqarolar urushi, o'zaro urushlar va Yaponiya agressiyasiga qarshi kurash mamlakat xalq xujaligini izdan chiqardi. 1949 yilning 1-oktyabrida Xitoy Xalq Respublikasining tashkil topganligi e'lon qililib, mamlakatda boshqa bir tizim hukmron bo'lgan bo'lsada, mamlakat iqtisodiyoti juda qaloq ahvolda edi. Albatta, buning sababi mehnatga yaroqli aholining urushga safarbar qilinishi, mamlakat ijtimoiy hayotida barqarorlikning yoqligi, davlat boshqaruv tizimlarining tez-tez o'zgarib turishi va shunga o'xshash omillar bilan bog'liqdir.

1949 yilda Xitoyda yetishtirilgan don mahsulotlari 113,8 mln.t., paxta ishlab chiqarish 444 ming t ni tashkil etib, bu ko'rsatkich 1936 yilga nisbatan mos ravishda 30% va 48%ga kamayib ketdi. Mamlakatdagi mavjud qoramollar soni 16%ga, umumiy qishloq xo'jaligi esa, 30%ga tushib ketdi. Qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligi keskin ravishda pasayib ketib, g'alla hosildorligi 10,24 sentnerni, paxta xosildorligi esa- 1,575 s.ni tashkil etdi. Vaholanki, shu davrda Xitoyning YaMMdagi qishloq xo'jaligini ulushi 80-90% tashkil etardi.

XX asr boshida Xitoy yagona siyosiy davlat bo'lib birlashmaganligi sababli, bunday ahvol asr oxirigacha saqlanib qoldi.

Ma'lumki, Xitoy Xalq Respublikasi "Bitta davlat- ikki tizim siyosati" tamoyili asosida rivojlanayotgan mamlakatdir. Buning sababi, oxirgi yillarda mamlakatda ikki tizimda, ya'ni sotsialistik va bozor munosabatlari tizimida rivojlanayotgan hududlar orasida siyosiy muommolar yuzaga kelishidir. Ularni hal etish va yaxshilash uchun Xitoy Markaziy hukumati jiddiy harakatlar olib bormoqda.

1949 yildan so'ng, XXRda Markaziy davlat boshqaruvi joriy etilib, urushda inqirozga yuz tutgan xalq xo'jaligi tizimi asta- sekinlik bilan izga tushirila boshlandi. Shu yillardan boshlab, mamlakatdagi siyosiy tizim va uning iqtisodiyoti, ijtimoiy hamda madaniy rivojlanish muommolari mamlakatning eng muhim va birinchi navbatda hal qilinishi lozim bo'lgan masalalari sifatida qabul qilindi. Xitoyda ilgari asosiy korxonalar, mahalliy kapitalistlar va gomindan hukumati qo'lida bo'lgan edi. Mamlakatda barpo etilgan yangi hukumat esa, aholi turmush tarzini yaxshilash, iqtisodiyotni rivojlantirish, xalq xo'jaligini yo'lga qo'yish maqsadida, Xitoydagi mavjud byurokratik hukumatga tegishli bo'lgan kapitalistik korxonalarni musodara qildi va ular davlat tasarrufiga o'tdi, ya'ni milliylashtirildi. Sanoat, transport va aloqa tizimidagi to'Rejagan kapitalning 4/5 qismi davlat tomonidan musodara qilindi.

1949 yilning oxiriga kelib, mamlakatdagi 2850ta korxona davlat sektoriga o'tkazildi va ular mamlakat yalpi mahsulotining 60% ini ishlab chiqara boshladilar. Mamlakatdagi ishlab chiqarilgan elektr energiyasining 58%i, qazib olingan ko'mirning 68%i, cho'yanning 92%i, po'latning 97%i, sementning 68%i, va yetishtirilgan paxtaning 53%i davlat sektori ulushiga to'g'ri keldi. Temir yo'l tarmoqlari va boshqa transport tizimlarining katta qismi, mamlakatdagi banklar, tashqi savdoning asosiy bo'lagi davlat nazorati ostiga o'tkazildi. Lekin, mamlakatdagi yakkahokimlik tizimi davlatni siyosiy, iqtisodiy boshqaruvida qator xatolarga yo'l qo'yishiga olib keldi.

1949 yilning 1-oktyabrida Tyananmen maydonida 300 ming nafar aholi yig'ilib, Xitoy Xalq hukumati raisi Mao Szedun tomonidan Xitoy Xalq Respublikasi tashkil topganligi e'lon qilindi. Keyinchalik, mamlakatda asosiy e'tibor (1950-52 yy.) xalq xo'jaligini tiklashga qaratildi va 1953-56 yillarda qishloq xo'jaligida sotsialistik o'zgarishlar amalga oshirildi. Mamlakatdagi kustar sanoat va kapitalistik tizimga asoslangan korxonalar o'zgartirilib, ishlab chiqarish vositalariga umumxalq mulki sifatida qarash holati xalq ongiga singdirilib borildi. Shu asnoda, yangi demokratiyadan sotsializmga o'tish yakunlandi.

1.4. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishidagi ayrim qilingan xatolar.

1957-1966 yy. yirik sotsialistik qurilishlar davri bo'ldi. Lekin, bu davrda bir qator kamchilik va xatolar ham bo'ldi. 1956y. XKP VIII-s'ezdida mamlakatdagi industrialashtirish jarayonining birinchi bosqichini tugallash uchun 15 yil muddat belgilandi. Biroq, bu reja "Katta sakrash"ning avantyuristik dasturi orqali surib chiqarildi. Mazkur «Katta sakrash» dasturi bo'yicha Xitoy, yetti

yilda Angliyaga va yana 8 yildan so'ng esa, Amerikaga, hamda 5 yilda Angliyaga yetib olish ko'zda tutilgan edi.

1950-yillarning II- yarmidan va 1970 yillarning II-yarmigacha olib borilgan "Katta sakrash" va "Madaniy inqilob" siyosati aholi o'rtasida ocharchilik, qashshoqlik, qoloqlik va savodsizlikni hamda mamlakatda iqtisodiy tanglik kabi muammolarni yuzaga keltirdi. Mazkur muammolarni hal qilinishi va uning natijasida kelib chiqqan asoratlarni bartaraf etish Xitoy xalqi uchun juda ham qimmatga tushdi. Mamlakat xalq xo'jaligining keyingi rivojlanishini - amalga oshirilishi lozim bo'lgan iqtisodiy islohotlarga bog'liq bo'lib qoldi.

Xitoy Xalq Respublikasi o'z oldiga mamlakatni industrialashtirishni rejalashtirdi va ushbu yonalishda yangi dastur qabul qilindi. Mamlakatni industrialashtirishning qabul qilingan yangi Xitoy spesifikali kursi bir vaqtning o'zida ham sanoatni, ham qishloq xo'jaligini, kichik va yirik korxonalarni hamda ishlab chiqarishning an'anaviy va zamonaviy turlarini rivojlantirishni ko'zda tutgan edi. Bu dasturga binoan, 1958-1962 yillar ichida sanoat ishlab chiqarish 6,5 marta, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish esa, 2,5 marotabaga oshirish, po'lat quyishni 100 mln. tonnagacha yetkazish (1950 yillarning 2- yarmida Xitoyda salkam 2 mln. tonna po'lat quyilar edi), alyuminiy ishlab chiqarishni - 33 marotabaga, elektroenergiyani ishlab chiqarishni esa, 20 barobariga oshirish lozim edi. Mamlakatda qabul qilingan «O'z kuchiga tayanish» shiori ostida barcha joylarda kichik korxonalarni tashkil etish va ishlab chiqarish darajasini ahamiyatli tarzda yuqoriga ko'tarish ko'zda tutilgan edi. Hattoki, jamoa korxonalari ham direktiv (yuqoridan buyruq berish asosida) rejalashtirish tartibida ishlar edi. Uning natijasida mamlakat iqtisodiyoti muvozanatining buzilishi, ishlab chiqarish imtizomi va texnik normativlarning buzilishlari yuz berdi. Sanoatning boshqa sohalari orasida qora metallurgiya sohasi ustunroq turar edi. «Katta sakrashning» o'z-o'zini ta'minlash va mahalliy tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash ko'rsatmalari islohatlardagi boshlang'ich g'oyani buzilishiga olib keldi. Sanoatni boshqarish tizimining hamma bosqichlarida xo'jalik yuritish tashkilotlarida ish olib borish quyidan yuqoriga qarab yo'naltirildi. 1958 yilda 9000 ta korxonadan faqatgina 1000 ta korxona markazga bo'ysunuvchi bo'lib qoldi. Asosiy mahsulotlarni markazlashgan holda taqsimlash sohasi 100 tagacha qisqardi.

«Katta sakrashning» salbiy oqibatlari 1960 yildayoq ko'rina boshladi. Mayda ishlab chiqarishning keng tarqatilishi zamonaviy sanoat ishlab chiqarishni buzilishiga olib keldi. Shu bilan bir qatorda, olib borilgan ishlar mavjud xom ashyoning ulkan miqdorda chiqitga chiqishiga, energiya va mehnat resurslarini keragidan ortiqroq foydalanilishiga olib keldi. Korxonalardagi mavjud texnik nazorat bo'limini bekor qilinishi, kerakli materiallarni yetishmasligi, turli xil past sifatli xom ashyolardan foydalanish natijasida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning sifati tezlik bilan pasayishiga olib keldi. Agar, ikkinchi besh yilning birinchi uch yilida ishlab chiqarish 2.5 marotabaga oshgan bo'lsa, keyingi ikki yilda, ya'ni 1961-1962 yillarda, u aksincha, 2 marotabaga qisqardi. Xalq xo'jaligidagi to'liq xo'jalik yuritishdagi anarxiyaning real havfi tug'ilib, uning natijasida «Katta sakrash» kursi bekor qilindi.

1966 yilda yana bir marotaba iqtisodiy rivojlanishda xatoga yo'l qo'yildi, ya'ni "Madaniy inqilob" dasturini amalga oshirilishi natijasida, mamlakat yana bir marotaba ulkan talofotga yuz tutdi. Shu yili boshlangan «Madaniy inqilob» partiya va davlat organlarini bir necha yillik faoliyatini barbod qilib, ziyoli va texnik mutaxassislariga nisbatan repressiyalarni kuchaytirish bilan kechdi. Bu esa, xo'jalik hayotida tartibsizliklarga olib keldi va sanoatni rivojlantirish ishiga juda ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bularni mustahkamlash uchun esa, joylarda markaziy hukumat mintaqalarga o'z xuquqlarini bir oz kengaytirishga ruxsat berdi va shu yilda ular qo'l ostiga deyarli hamma kichik korxonalar o'tkazildi. 1967-1968 yillarda Xitoy Xalq Respublikasi tashkil topgan so'nggi yillarga qaraganda sanoat ishlab chiqarilishi 2 marotabaga pasaydi. Bundan ko'proq metallurgiya, ko'mir va tekstil sanoatlari talofat ko'rdi. Xullas, bu "Madaniy inqilob" oqibatida ham mamlakat iqtisodiy jihatdan (600 mlrd yuan miqdorida ziyon kurdi) katta talofotlarga yuz tutdi. 1976 yilda XKPSi MQ keng omma yordamida kontrevolyutsion guruhlariga qarshi kurashdi va shu bilan yangi tarixiy davrga qadam qo'yildi.

1978 yil aprel oyi plenumidan keyin, Den Cyaopin boshchiligida olib borilgan iqtisodiy islohotlar va "Ochiq eshiklar" siyosati iqtisodiyot rivojlanishida tub burilishlar yasadi. O'tgan yillar davomida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklardan saboq oliinib, bilim va tajribalarga asoslangan holda hamda iqtisodiy islohatlar olib borilishi natijasida, Xitoy so'nggi 10 yilliklarda barqaror

iqtisodiy o'sishga erishdi. Xitoy o'zining rivojlanish yo'lini tanlashda g'arb mamlakatlari, Sobiq Ittifoq, Yaponiya, Tayvan va Janubiy Koreya davlatlarining rivojlanish modellariga asoslandi. Mamlakat aholisining koplighi, uning madaniy, ilmiy-texnikaviy darajasining pastligi, ekin maydoni, chuchuk suv va energiya resurslarining taqchilligi hamda tabiiy muhitning buzilishi kabi muammolar iqtisodiy rivojlanishda bir qancha iqtisodiy qiyinchiliklarga olib keldi.

Syangan (Gonkong) va Aomen (Makao) larning "alohida ma'muriy rayon" sifatida Xitoy hududiga qaytarilishi mamlakat davlat tuzimini o'zgartirdi, ya'ni totalitar davlatdan demokratik davlat qurish sari qadam qo'yildi.

2000 yilda birinchi marotaba Xitoyning yuqori organlari yig'ilishida mamlakatni federativ davlatga aylantirish masalasi muhokama qilindi va Butun Xitoy Xalq Vakillari Kengashi doirasida bu jarayon hozirgi kungacha davom ettirilmoqda.

1978 yilning oxirida XKP MK 3 Plenum 11-chaqirigidan so'ng, Xitoy ochiqlik va islohotlar siyosatini amalga oshira borib, sekin-asta "Xitoy spesifikali" sotsialistik modernizatsiya (yangilanish) yo'li tanlab olindi va bu borada qator ishlar amalga oshirila boshlandi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Xitoy yer sharini qaysi kontinentida joylashgan?
2. Xitoy davlati qaysi mamlakatlar bilan chegaradosh?
3. Xitoy davlatini rivojlanish davri necha bosqichni o'z ichiga oladi?
4. Xitoy Xalq Respublikasi qachon tashkil etilgan?
5. Xitoyda birinchi 5 yilik qaysi davrni o'z ichiga oladi?
6. «Katta sakrashning» mohiyati nima?
7. «Madaniy inqilob» nimalarga olib keldi?
8. Xalq ommasi nima sababdan repressiyaga uchradi?
9. 1978 yildagi XKP Markaziy Qo'mitasi 3 plenum 11 chaqirig'i vazifalari nimalardan iborat bo'ldi?
10. Xalq xo'jaligini isloh qilishning boshlanishi nimalarda aks etdi?

Mustaqil ish vazifalari

1. XXR bilan chegaradosh bo'lgan davlatlar va chegara uzunliklari haqida ma'lumot to'plab prezentatsiya tayyorlash.
2. "Gomindan" hukumatiga umumiy tasnif bering.
3. Xitoy kommunistik partiyasining 1949 yillargacha mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish boyicha olib borgan siyosatiga tasnif.

Asosiy adabiyotlar:

1. A. Karimov "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari", T., 2009 y.
2. Китай: факты и цифры, 2008 г. Изд. Синьсин, Пекин, 2009 г.
3. Китай: на пути модернизации и реформ, Москва, 2000 г. Коллектив авторов.
4. Экономика Китая, Ван Менкуй, февраль, 2005 г, Пекин.
5. Китайская Народная Республика в 2007 г. Политика, экономика, культура., Ежегодник, /Институт Дальнего Востока РАН.- Москва, «Русская панорама», 2008.- 504 с.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. В. К. Ломакин «Мировая экономика», Москва, 2005 г.
2. «Китай и мир во всем мире» изд. во Синьсинь, Пекин, 2004
3. ж. «Проблемы Дальнего Востока», 2005-2008 гг.
4. ж. «Мировая экономика и международные отношения», М., 2007-2008 гг.

Internet saytlari:

1. www.chinapro.ru
2. www.chinalist.ru

4- MAVZU: XITOIY XALQ RESPUBLIKASI DEMOGRAFIYASI

Tayanch iboralar: demografiya, tug'ilish koeffisienti, o'lim koeffisienti, aholining tabiiy ko'payishi, demografik portlash, urbanizatsiya, aholi zichligi, kichik millatlar, tug'ilishni rejalashtirish, ishsizlik, bandlik.

Darsning maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payish masalalarini, uning tarkibi va etnik tuzilishi hamda mamlakatdagi bandlik strukturasi to'g'risida bilimga ega bolishga xizmat qiladi.

Reja:

1. Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payishi.
2. Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishi.
3. Aholining bandlik strukturasi

4.1.Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payishi.

Xitoy Xalq Respublikasi aholisining soni bo'yicha dunyoda birinchi o'rinda turadi. 2009 yil ma'lumotiga ko'ra, Xitoy Xalq Respublikasi aholisi 1,329 mlrd kishini (Syangan MAR va Tayvan provinsiyasi, Aomen rayonidan tashqari) tashkil etdi. U hozirda dunyo aholisining 21% ni tashkil etmoqda. Xitoy aholisining o'rtacha zichligi 1 kv.km. ga 137 kishini tashkil etadi. Xitoy aholisi uning hududi bo'ylab bir tekisda joylashmagan bo'lib, Sharqiy Xitoyning dengiz oldi rayonlarida aholining zichligi 1 kv.km. ga 410 kishidan ortiq aholi to'g'ri kelsa, Markaziy Xitoyda aholining zichligi 1 kv.km. ga 200 kishidan ortiq to'g'ri kelsa, g'arbiy Xitoyning tog'li hududlarida bu ko'rsatkich 1 kv.km. ga 20 kishidan ham kam kishi to'g'ri keladi.

Xitoyda aholini qayta ro'yxatdan o'tqazish 1953 yilda boshlanib, u har 10-15 yilda amalga oshirilgan, ya'ni: 1964, 1982, 1990 yillar va eng oxirgi aholini ro'xatga olish 2000 yilda amalga oshirildi. Aholining tabiiy o'sish koeffitsienti 0,6 % ni tashkil etdi. Tug'ulish har bir 1000 kishiga 13,4 kishini, o'lim esa, har bir 1000 kishiga 7 dan to'g'ri keladi. (2007 y.)

XXR tashkil topgan yili, ya'ni 1949 yilda mamlakatning umumiy aholisi 541,67 kishini tashkil etgan bo'lib, ijtimoiy barqarorlik, tibbiy sanitar axvolning yaxshilanishi va davlatning xarbiy sohada «inson resurslari»ning roliga katta ahamiyat berilganligi natijasida, aholining soni juda tez sur'atlar bilan o'sa boshladi. 1969 yilda, ja'ni oradan 20 yil o'tgan vaqt mobaynida Xitoy aholisining soni 806,71 mln. kishiga yetdi.

1970 yillarga kelib, Xitoy hukumati aholining bunday tez sur'atlarda o'sishi mamlakatni iqtisodiy ravnaqqa olib kelmasligini va ijtimoiy sohada bir qator jiddiy muammolar vujudga kelishini tushunib etdi. Undan tashqari, aholini ish va turar joy bilan ta'minlashda, sog'liqni saqlash, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida ham qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin edi. Bu davrga kelib, soha mutaxassislari, ja'ni demogroflar, agarda, Xitoy hukumati aholining o'sish sur'atlariga o'zining bu soha bo'yicha ishlab chiqqan chora-tadbirlari orqali ta'sir eta olmasa, bir necha o'n yilliklardan so'ng, nafaqat Xitoy Xalq Respublikasi, balki butun jahonda «demografik portlash» yuz berishi haqida gapira boshladilar. Shu bilan birga ular «Demografik portlash» - ja'ni aholini haddan tashqari ko'p tug'lishi natijasida mamlakat aholisini oziq-ovqat va kiyim-bosh bilan ta'minlashda Xitoy hukumatining moliyaviy resurslari yetishmasligini ham ta'kidladilar.

Xitoy hukumati tug'ilishni muvofiqlashtirish va rejalashtirish siyosatini amalga oshirishi natijasida aholining o'sish sur'atlari bir muncha pasaydi. Agar, 1969 yilda tug'ilish ko'rsatkichi 34,11 promilleni tashkil etgan bo'lsa, 2005 yilga kelib, bu ko'rsatkich-14,03 promillega pasaydi. Aholining tabiiy o'sishi mos ravishda 26,08 promilledan 4,13 promillega pasaydi.

Hozirda ushbu ijtimoiy sohadagi amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida Xitoydagi uning tug'ilish va o'lim darajasi hamda hattoki tabiiy o'sish darajasi ham pasaymoqda..

4.2.Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishi.

2008 yil ma'lumotiga ko'ra, Xitoy aholisining yoshi va jinsi bo'yicha tarkibi quyidagicha taqsimlanadi:

0-14 yoshdagilar - aholining 20,8% tashkil etib, undan 145.461.833 kishi o'g'il bolalar, 128.445.739 kishi esa qizlardan tashkil topgan.

15-64 yoshdagilar - aholining 71,4 % ni tashkil etib, ulardan 482.439.115 kishi erkaklardan va 455.960.489 kishi ayollardan iboratdir.

65 va undan yuqori yoshdagilar - aholining 7,8 % ni tashkil etib, ulardan 48.562.635 kishi erkaklar, 53.103.902 kishi ayollardan iboratdir.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra Xitoyda 56 ta millat vakillari istiqomat qiladi. Aholining 92 % ni xanlar tashkil etib, qolgan millatlarni rasman "oz sonli millat" deb yuritiladi. Amalda kichik etno-tillar guruhlar yirik guruhlar bilan birlashtirilgan bo'lib, ularning real soni ancha ko'pdir. Etnografiyaga asosan, xitoyda 236 ta til mavjud bo'lib, ulardan 235 tasi tirik til hisoblanadi va 1 tasi

Zhongen tili batamom yo'q bo'lib ketgandir. Shuni ta'kidlash lozimki, xitoy janubiy provinsiyalardagi ko'pchilik aholi rasmiy standartdan ancha farq qiluvchi xitoy dialektlarida gaplashadi.

Asosan Xitoy aholisi quyidagi millat vakillaridan tashkil topgan bolib, ular:

Xanlar, xuyzular, xanilar, lisular, lahular, nasilar, tsianglar, dinolar, dunlar, chjuanlar, gelaolar, lilar, myaolar, yaolar, mug'ullar, uyg'urlar, qozoqlar, baylar, tutsyalar, ilar, tibetliklar, manchjurlar, koreyslar.

Bizga ma'lumki, tug'ilishni rejalashtirish aholining xohish-irodasiga asosan amalga oshiriladi. Tug'ilishni rejalashtirishning asosiy mezonlari quyidagilardir:

- Kech nikohlarni va kech bola ko'rishni qo'llab-quvvatlash; 1981 yilda Xitoy hukumati yoshlarning turmush qurish yoshini belgilash to'g'risida qonun qabul qildi, unga binoan erkaklar 22 yoshdan, ayollar esa 20 yoshdan kichik bo'lmasligi qat'iy ko'rsatilgandir;

- Oilada farzand ko'rish soni belgilanib, 1 oilaga 1 farzand deb belgilandi;

- Qishloq joylarda agar oilada nogiron farzand tug'ilgan bo'lsa, ularga 2- farzandni ko'rishga va oz sonli millat uchun ham 3 farzand ko'rishga ruxsat berildi.

Xitoy hukumati tug'ilishni rejalashtirish siyosatini birinchi navbatda, mamlakatning aholi zich joylashgan hududlari, shahar va qishloqlarida amalga oshira boshladilar. Ba'zi qishloqlarda, ishchi kuchi yetishmayotgan hududlardagi yosh oilalarda ikkinchi farzand tug'ilishini rag'batlantirishga qaror qilindi. (Lekin birinchi farzand bilan ikkinchi farzand o'rtasida ma'lum bir muddat o'tishi kerak deb belgilandi).

Ko'pgina Milliy Avtonom rayonlarda kichik millatlarning soni va irodasiga muvofiq, tabiiy sharoitlari va iqtisodining holati, madaniy an'analari, ularning urf-odatlaridan kelib chiqqan holda, har bir oilaga ikki, ba'zi bir joylarda esa, uchtdan farzand ko'rish mumkin deb topildi. Juda kam sonli kichik millatlarda tug'ilishni chegaralash siyosatini mutlaqo qo'llash mumkin emasligi kelishilib olindi.

Hozirgi davrda xitoyliklarning «Nikoh» tushunchasida chuqur o'zgarishlar yuz bermoqda. Yoshlar o'z ixtiyorlari bilan hukumat tomonidan belgilangan yoshdan ham kechroq turmush qurishga, o'zlarining moddiy va ma'naviy ahvollarini yaxshilab olishga intilmoqdalar. Har bir oila o'zlarining farzandlarini sog'lom va barkamol bo'lib o'sishini ta'minlashga harakat qilmoqdalar.

Xitoy oilalari. Hozirgi kunda Xitoy jamiyatida 352 mln. oila mavjud bo'lib (2007 y.), har bir 100 oilaga o'rtacha 363 kishi to'g'ri kelmoqda. Oddiy Xitoy oilalari er-xotin va ularning bolalaridan tashkil topgan bo'lsa, ba'zi bir oilalarda katta avlod kishilari - buva va buvilar ham istiqomat qilishadi. Lekin, ko'pchilik xollarda yosh avlodlarning mustaqil hayot kechirishga intilishlari oqibatida oilalar tobora ixchamlashib bormoqda. Ilgarilari har bir oilada o'zining «bosh rahbari» bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda har bir oila a'zosi o'zaro maslahatlashgan holda hayot kechirib, kelajak rejalarini qurmoqdalar.

Xitoy Xalq Respublikasi ko'p millatli unitar davlatdir. 1990 yil Butun Xitoy aholisini ro'yxatga olish natijalariga ko'ra, Xan millati umumiy aholining 91,96 foizini, qolgan 55 ta millatlar esa, aholining 8,04 foizini tashkil etdi. Xitoy jamiyatida xan millatidan tashqari barcha millatlarni «kam sonli millatlar» deb hisoblash rasman qabul qilingan.

Xan millati mamlakatning deyarli barcha hududlarida, shu bilan birga, Xuanxe, Yanszi va Chjuszyan daryolarining havzalarida, mamlakatning janubiy sharqiy hududlarida keng tarqalgandir. «Kam sonli millatlar» Xitoy jamiyatida ozchilikni tashkil etsada, ular mamlakat hududining 64,3 foizida istiqomat qiladilar. «Kam sonli millatlar» asosan, Xitoyning Shimoliy-Sharqiy, Shimoliy, Shimoliy-G'arbiy va Janubiy-G'arbiy qismlarida keng tarqalgandir. Yunnan provinsiyasida esa, hozirgi kunda, (janubiy g'arbiy Xitoy) 20 dan ortiq millatlar yashaydilar.

Mamlakatning ko'pgina shahar va uездlarida odatda, millatlar soni kam bo'lib, asosan ularda bitta yoki ikkita millat vakillari yashashadi. Mamlakat aholisini sonida erkaklar salmog'i ustun bo'lib, ular - 50,8% ni, ayollar esa 49,2% ni tashkil etadi. Aholining aksariyat qismini o'rta yoshdagilar tashkil etib, (15-64 yosh) ular - 67,6% ni, bolalar (14 yoshgacha) 25,7 % ni, qariyalar esa (65 yoshdan yuqori) - 6,7 % ni tashkil etadi⁴.

⁴ Демографическое развитие КНР, М., 2000.

Xitoy Xalq Respublikasi agrar-industrial davlat hisoblanadi. Uzoq Sharq va Janubiy-Sharqiy Osiyoning boshqa mamlakatlari kabi uning aholi punktlarini hududiy joylashuvida keskin tafovutlar ko'zga tashlanadi: deyarli 90% aholi mamlakat hududining 1/3 qismida to'Rejagandir. Shunday bo'lsada, aholining 64%i qishloqlarda, qolgan 36%i esa, shaharlarda yashaydi (2007y.), ya'ni yoqorida ta'kidlanganidek, mamlakatning katta qismida aholi zichligi juda pastdir. Xitoy o'zining urbanizatsiya darajasiga ko'ra, yaqinlashgan sust urbanizatsiyalashgan mamlakatlar qatoriga kirib kelgan. Biroq, shahar aholisining tugilish bo'icha «portlash»i, ja'ni, juda ham tez sur'atlarda o'sishi, uni chetlab o'tmadi. Endilikda shahar aholi punktlarining, yirik shaharlarning (450 ta) va millioner shaharlarning (34ta) umumiy soni jihatidan, shuningdek, shahar aholisining mutloq miqdori bo'yicha Xitoy dunyoda birinchi o'rinni egallamoqda. Xitoy o'zining qishloqlari soniga ko'ra ham dunyoda birinchi o'rindadir: mamlakatda taxminan 700 000 ta qishloq bor.

4.3.Aholining bandlik strukturasi.

Iqtisodiy islohotlar davri mobaynida Xitoy Xalq Respublikasi aholisi 285,5 mln kishiga; mehnat resurslari 359 mln kishiga o'sib, 2007 yilda mehnatga layoqatli aholi soni 901,2 mln. kishini tashkil etdi. Aholining ish bilan bandligi 298 mln. kishiga ko'payib, 2007 yilda qo'shimcha yana 130,6 mln. kishi ish bilan ta'minlandi. Xitoy Xalq Respublikasi aholisining keskin o'sishi va shu bilan birga to'liq bandlikga intilishi islohotlar davomida iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lib xizmat qildi. Islohotlar davrida ishga yaroqli aholining 95,8% i (1998 yilda bu ko'rsatkich - 82,9% ni tashkil etgan edi.) ish bilan ta'minlandi.

Mamlakatni keng sur'atlarda industriallashtirish siyosati aholini ish bilan ta'minlashda keng imkoniyatlar ochib berdi. Buning natijasida Xitoy jamiyati, boshqa mamlakatlarda bo'lgani singari (Pokiston, Postsotsialistik mamlakatlar va boshqalar) chuqur ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqirozlarga tushib qolmadi.

Aholini ish bilan ta'minlash juda sodda texnologiyalar (sifati unchalik yuqori emas) asosida, asosan, ekstensiv yo'nalishda amalga oshirildi. Natijada korxonalar, muassasalar va tashkilotlarda ish joylari tezda to'lib, mehnat resurslaridan foydalanish samarasi pasaya boshladi. Bo'sh ish vaqtini kamaytirish maqsadida 1995 yildan boshlab, davlat korxonalarida xaftasiga «5 kunlik» ish rejimiga o'tildi.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, Xitoy shaharlaridagi ishsizlik darajasi islohotlarning dastlabki 10 yilligida 2 karraga qisqardi (1978 y. - 5,3%; 1989 y. - 2,6 %). 1995 yillarda esa ish joylarining sezilarli qisqarishi kuzatildi. Va oxir oqibatda, ishsizlikning o'sish tendensiyasiga olib keldi. Buni 1997-98 yillardagi Osiyo mamlakatlarida yuz bergan moliyaviy inqirozning XXR iqtisodiyotiga salbiy ta'siri natijasida ko'rishimiz mumkin. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatda 1998 yilda ishsizlik - 3,1 % ni tashkil etdi.*

2004 yildagi Xitoy ommaviy axborot vositalari tarqatgan ma'lumotlariga ko'ra, ushbu yilda shahar va shahar tipidagi poselkalarda 23,7 mln. kishini qayta ish bilan ta'minlash muammosi yuzaga kelgan. Shulardan 6 mln. ishchilar ishsizlik ro'yxatidan o'tgan, 3 mln. xizmatchilarni esa, muassasalarda qisqartirishga majbur bo'lganlar va natijada qishloqlarda 130 mln.dan ko'proq ortiqcha ishchi kuchi to'Rejaib qolgan.

XXR hukumati mintaqadagi rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rgangan holda, bandlik muammosini hal etishga intilmoqda. Mamlakatda ijtimoiy ta'minotning yangi tizimi ishlab chiqilib, 1990 yillar oxirida «Ishsizlik bo'yicha sug'urtalash» va «Ijtimoiy sug'urta to'lovlarining vaqtinchalik xolatlari» to'g'risida qonun qabul qilindi.

2007 yil ma'lumotiga ko'ra, ish bilan band bo'lganlarning umumiy soni 864,57 mln. kishini tashkil etib, u ishga layoqotlilar sonining 95,8 % tashkil etdi, ulardan qishloq xo'jaligida band bo'lganlar soni - 406,34 mln. kishini (47%), sanoatda band bo'lganlar soni - 216,14 mln. kishini (25%), xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lganlar soni esa - 242,7 mln. kishini (28%) tashkil etdi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

- 1.XXR aholisining umumiy soni qancha? (1949 y.da va hozirgi davrda)
2. XXR da aholining zichligi qanday?
3. XXR aholisining urbanizatsiya darajasi qanday?

* Rasmiy ma'lumotlarda ro'yxatdan o'tgan ishsizlik darajasigina aks ettiriladi, real Xitoy ijtimoiy hayotida esa, Xitoy iqtisodchilarining hisob-kitobiga binoan ishsizlik darajasi 8-9% dan kam emasdir. (Bu hisob kitoblarga asosan, shaxarlar va shahar tipidagi qishloq poselkalar aholisiga nisbatan hisoblangan).

4. «Demografik portlash» nimani anglatadi, mohiyatini yoritib bering.
5. XXR aholisining tabiiy ko'payish ko'rsatkichlari qay darajada?
6. «Promille» qanday ko'rsatkich?
7. XXR hukumatining «Tug'ilishni rejalashtirish» siyosatini tushuntirib bering.
8. XXR aholisining milliy tarkibi qanday?
9. XXR aholisining yosh bo'yicha tarkibi qanday?
10. XXR hukumati aholining bandlik muammosini qanday hal qilmoqda?

Mustaqil ish vazifalari:

1. Xitoy va Hindistonning demografik rivojlanishidagi farqlarni solishtirma taxlil asosida amalga oshiring.
2. «Demografik portlash» ning mohiyatini ochib bering.
3. Urbanizatsiya jarayoni va uning Xitoydagi holatini taxlil qiling.

Adabiyotlar:

1. В.К. Ломакин «Мировая экономика», Юнити, Москва, 2005 г.
2. Китай: «Факты и цифры», изд. во: «Синьсин», Пекин, 2009гг.
3. Китай на пути модернизации и реформ, Москва, 2000 г. коллектив авторов.
5. Демографическое развитие КНР, М., 2000.
4. ж. «Международная жизнь», 2005 г. № 6

Internet saytlari

1. www.chinapro.ru
2. www.chinalist.ru
3. www.china-people.gov.cn.

5- MAVZU: XITOYNING MINTAQAVIY SIYOSATI VA UNING MA'MURIY-HUDUDiy BO'LINISHI.

Darsnin maqsadi: XXR ni ma'muriy-hududiy bo'linishi va uning iqtisodiy hududlari xaqida to'liqroq ma'lumotni egallash

Tayanch iboralar: ma'muriy hududiy bo'linish, provinsiya, uezd, volost, milliy avtonom rayonlar, markazga bo'ysinuvchi shahar, iqtisodiy rayon, iqtisodiy salohiyat, iqtisodiy rivojlanish, milliy boyliklar, xorijiy sarmoya, transport kommunikatsiyasi

Reja:

1. Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati
2. Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif.
3. Xitoy Xalq Respublikasining ma'muriy bo'linishi
4. XXR ning iqtisodiy hududlari

5.1. Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati

Mintaqaviy siyosat - bu umumdavlat mintaqaviy, mahalliy manfaatlarni ma'muriy, iqtisodiy, milliy, madaniy va boshqa sohalarda optimal tarzda mutanosibligini ta'minlovchi chora – tadbirlar majmuasidir. Mintaqaviy siyosatining asosiy qismlaridan biri ishlab chiqarish kuchlarini, iqtisodiy salohiyatni, zamonaviy ilm fan va texnika markazlarini, ishlab-chiqarish infratuzilmasini optimal ravishda joylashtirishgan iboratdir. Bunda eng ahamiyatlisi – bu turli zonalarini tabiiy – geografik xususiyatlaridan o'z o'rnida foydalanish bilan birga davlat faoliyatini bu ishga to'g'ri yo'naltirilganligidir. Ya'ni bu konkret-aniiq, siyosiy xo'jalik qarorlarida, rejalarda yaqin yillarga mo'ljallangan dasturlarda va uzoq muddatga mo'ljallangan istiqbolli dasturlarda o'z aksini topadi.

XXR si tashkil topgan kunga qadar ham qoloq bo'lib kelgan iqtisodiyot undan keyin ham vayrona holatga tushib qoldi. Ishlab – chiqarish kuchlarini taqsimlashda bir tomonlama yondashish o'z ta'sirini o'tqazdi. Butun sanoat quvvatining yarmidan ko'pi 5 ta shaharda Shanxay, Tyanszin, Guanchjou, Chanchun va Sindouda jamlangan bo'lib, ular orasida, birinchidan, Xitoyning markazga bo'sungan 4 ta yirik shaharlari bo'lsa, ikkinchidan, aynan mana shu shaharlarga chet el investisiyalari eng ko'p hajmda kiritilgandir.

Mamlakatning shimoliy – g'arbiy territoriyasiga, ya'ni mamlakat territoriyasini 1/3 qismiga yalpi sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning atigi 2% gina to'g'ri kelar edi. I besh: yillikdan boshlab, sharqdagi eski sanoat rayonlarini faol ishlatish kursi qabul qilindi. Shular bilan birgalikda chet va

qoloq joylarda yangi industrial markazlar barno etila boshladi. Shu besh yillikda sanoatni asosiy fondlariga kiritilarigan investisiyani 55,9% endi ichki rayonlarga to'g'ri keldi. U yerda 68% yangi yirik ob'ektlar qurildi. Sekin – asta dengizdan uzoq joylashgan shaharlar ham sanoat markazlariga aylana bordi.

Agar, 1956-1966 yillarda Xitoyda “katta sakrash” va 1966-1976 yillarda “madaniy inqilob” xatolari yuz bermaganida edi, sanoat ishlab chiqarishini boshqa tarmoqlarini geografik tekis joylashtirish jaraeni yanayam samarali bo'lgan bo'lar edi. O'sha davrda mamlakatning har bir rayonida, har bir provinsiyasida, uездida “o'z- o'zini ta'minlovchi” majmua yaratish konsepsiyasi ustunlik qilar edi. Kichik, yarimkustar ishlab chiqarishga yo'naltirish esa, to'Rejagan mablag'ni sochilishiga, bo'sh rivojlangan umum- milliy bozorni yo'q bo'lishiga olib kelishi mumkin edi. Bir necha yillarga mo'ljallangan halq xo'jaligini tartibga solish rejasi ishlab chiqilib, bunda sanoat qurilishlarini konservatsiya qilish ham mavjud bo'lib, bu narsa qoloq rayonlarda ham olib borildi. Natijada umumiy ishlab chiqarishni joylashtirishda disproporsiyalarni (nomutanosibliklar) yechish jarayonini ko'p yillarga kechiktirdi.

Uning ustiga 1960-1970 yillarda sobiq SSSR bilan munosabatlarni keskinlashuvi. XXR si rahbariyatini “urushga tayyorgarlik ko'rishga, okoplarni chuqurroq qazishga va don bilan ehtiyot shart ta'minlashga” undadi. Buning natijasida, yuzlab korxonalar, birinchi navbatda harbiy korxonalar mamlakat ichkarisiga zudlik bilan ko'chirishni amalga oshirilishi, bu bema'no “strategik” operatsiya, mamlakatga yana ulkan zarar keltirdi.

Mana shu yuqorida ta'kidlangan xususiyatlar Xitoy xukumatini mintaqaviy siyosatini shakllanishida va ishlab chiqarish kuchlarini rasional joylashtirishda ulkan rol yo'nadi.

5.2. Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif.

Mintaqaviy siyosat - bu umumdavlat mintaqaviy, mahalliy manfaatlarni ma'muriy, iqtisodiy, milliy, madaniy va boshqa sohalarda optimal tarzda mutanosibligini ta'minlovchi chora – tadbirlar majmuasidir. Mintaqaviy siyosatining asosiy qismlaridan biri ishlab chiqarish kuchlarini, iqtisodiy salohiyatni, zamonaviy ilm fan va texnika markazlarini, ishlab-chiqarish infratuzilmasini optimal ravishda joylashtirishgan iboratdir. Bunda eng ahamiyatlisi – bu turli zonalarini tabiiy – geografik xususiyatlaridan o'z o'rnida foydalanish bilan birga davlat faoliyatini bu ishga to'g'ri yo'naltirilganligidir. Ya'ni bu konkret-anii, siyosiy xo'jalik qarorlarida, rejalarda yaqin yillarga mo'ljallangan dasturlarda va uzoq muddatga mo'ljallangan istiqbolli dasturlarda o'z aksini topadi.

XXR si tashkil topgan kunga qadar ham qoloq bo'lib kelgan iqtisodiyot undan keyin ham vayrona holatga tushib qoldi. Ishlab – chiqarish kuchlarini taqsimlashda bir tomonlama yondashish o'z ta'sirini o'tqazdi. Butun sanoat quvvatining yarmidan ko'pi 5 ta shaharda Shanxay, Tyanszin, Guanchjou, Chanchun va Sindouda jamlangan bo'lib, ular orasida, birinchidan, Xitoyning markazga bo'ysungan 4 ta yirik shaharlari bo'lsa, ikkinchidan, aynan mana shu shaharlarga chet el investisiyalari eng ko'p hajmda kiritilgandir.

Mamlakatning shimoliy – g'arbiy territoriyasiga, ya'ni mamlakat territoriyasini 1/3 qismiga yalpi sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning atigi 2% gina to'g'ri kelar edi. I besh: yillikdan boshlab, sharqdagi eski sanoat rayonlarini faol ishlatish kursi qabul qilindi. Shular bilan birgalikda chet va qoloq joylarda yangi industrial markazlar barno etila boshladi. Shu besh yillikda sanoatni asosiy fondlariga kiritilarigan investisiyani 55,9% endi ichki rayonlarga to'g'ri keldi. U yerda 68% yangi yirik ob'ektlar qurildi. Sekin – asta dengizdan uzoq joylashgan shaharlar ham sanoat markazlariga aylana bordi.

Agar, 1956-1966 yillarda Xitoyda “katta sakrash” va 1966-1976 yillarda “madaniy inqilob” xatolari yuz bermaganida edi, sanoat ishlab chiqarishini boshqa tarmoqlarini geografik tekis joylashtirish jaraeni yanayam samarali bo'lgan bo'lar edi. O'sha davrda mamlakatning har bir rayonida, har bir provinsiyasida, uездida “o'z- o'zini ta'minlovchi” majmua yaratish konsepsiyasi ustunlik qilar edi. Kichik, yarimkustar ishlab chiqarishga yo'naltirish esa, to'Rejagan mablag'ni sochilishiga, bo'sh rivojlangan umum- milliy bozorni yo'q bo'lishiga olib kelishi mumkin edi. Bir necha yillarga mo'ljallangan halq xo'jaligini tartibga solish rejasi ishlab chiqilib, bunda sanoat qurilishlarini konservatsiya qilish ham mavjud bo'lib, bu narsa qoloq rayonlarda ham olib borildi. Natijada umumiy ishlab chiqarishni joylashtirishda disproporsiyalarni (nomutanosibliklar) yechish jarayonini ko'p yillarga kechiktirdi.

Uning ustiga 1960-1970 yillarda sobiq SSSR bilan munosabatlarni keskinlashuvi. XXR si rahbariyatini “urushga tayyorgarlik ko‘rishga, okoplarni chuqurroq qazishga va don bilan ehtiyot shart ta’minlashga” undadi. Buning natijasida, yuzlab korxonalar, birinchi navbatda harbiy korxonalar mamlakat ichkarisiga zudlik bilan ko‘chirishni amalga oshirilishi, bu bema’no “strategik” operatsiya, mamlakatga yana ulkan zarar keltirdi

Mana shu yuqorida ta’kidlangan xususiyatlar Xitoy xukumatini mintaqaviy siyosatini shakllanishida va ishlab chiqarish kuchlarini rasional joylashtirishda ulkan rol yo‘nadi.

Mamlakat territoriyasini 3 ta zonaga bo‘lish bizga ularning ko‘p kursatkichlar bo‘yicha rivojlanish darajasini bilishga, ular tomonidan YaIM ga qo‘shgan hissalarini aniqlashga, ularga xorijiy sarmoyalarning jalb qilinish miqdorini aniqlashga va aholi daromadlarini o‘shishini bir-biri bilan qiyoslashga yordam beradi. Quyida mazkur xududlar bo‘yicha 1980-2006 yillar davomida ularning mamlakat YaIM dagi salmoqlarini jalval 5.2.1.dan ko‘rishimiz mumkindir.

Ushbu jadval 5.2.1. dan ko‘rinib turganidek, Xitoy xukumatining 1990 yillarda mamlakatdagi Markaziy va G‘arbiy zonalarini rivojlantirish bo‘yicha olib borgan uzluksiz va izchil sayi-xarakatlariga qaramasdan, ularning umumdavlat ishlab chiqarishdagi ulushlarini nafaqat oshganligini, balki, bir oz pasayganligini kuzatishimiz mumkindir.

jadval 5.2.1.

Xitoydagi 3 iqtisodiy zonalarining YaIMdagi salmog‘i, % da.⁵

	1980 y.	1985	1990	1995	1999	2002	2006
Mamlakat bo‘yicha jami	100	100	100	100	100	100	100
Sharqiy	52,5	52,7	53,9	53,7	51,9	51,2	50,8
Markaziy	31,5	30,9	29,7	28,3	30,9	30,4	29,2
G‘arbiy	16,4	16,4	16,4	14,0	17,2	19,4	20,0

Amaldagi mana shu zonalaridagi iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarmasligi davlat tomonidan ularni rivojlanishi uchun yetarli darajada mablag‘larning ajratilmayotganligini ko‘rsatadi.

Jadval 5.2.2.

Real kapital quyilmalarining zonalar bo‘yicha salmog‘i, % da 1999-2006 yillarda.⁶

	1999 y.	2002 y.	2006 y.
Sharqiy xudud	87,6	82,8	77,6
Markaziy xudud	9,9	10,5	11,9
G‘arbiy xudud	2,5	6,7	10,5
hammasi	100	100	100

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turganidek, mamlakatning ichki xududlarida iqtisodiy tizim islohotlarini juda ham sekin qadamlar bilan amalga oshirilayotganini guvohi bo‘lamiz.

1978-2006 yillarda YaIM ning umumiy hajmidagi davlat sektorining zonalar bo‘yicha salmog‘i bir qadar pasayib bordi. Ular orasida ushbu jarayonning eng qiyinroq kechgan xududlari – bu davlatning ichki provinsiyalari bo‘lib, ularda poselka-volost tipidagi korxonalarning xo‘jalik yuritishi va ularning rivojlanishi ancha sust kechdi. Buni biz quyidagi jadval 5.2.3. dan yaqqol ko‘rishimiz mumkindir.

Jadval 5.2.3.

YaIM ning umumiy hajmida davlat sektorini zonalar bo‘yicha salmog‘i % da⁷

Xududlarni nomlari	1978 y	1995 y.	2006 y
Sharqiy	75,4	28,1	20,1

⁵ Да Тяочжен, Чжунго Цзинци Цзегоу Тяочжон дэ лю да веньти, Пекин 2007, 198 с.

⁶ Да Тяочжен Чжунго, Цзинци, цзегоу Тяочжон дэ лю да веньти, Пекин 2007, с 191.

⁷ Да Тяочжен Чжунго, Цзинци, цзегоу Тяочжон дэ лю да веньти, Пекин 2007, с 204.

Markaziy	80,7	42,2	38,2
G'arbiy	85,3	54,7	41,7

Xitoy hukumatini mamlakatdagi mintaqaviy ustuvorlik holatlari, ya'ni, Xitoyning sharqiy provinsiyalariga berilgan ustuvorlik va ularni ko'p yillar mobaynida pasaymayotganligi, bir muncha tashvishga solib qo'ydi hamda mazkur holat normal emasligi tan olinib, bu yo'nalishda jiddiy o'zgartirishlarni amalga oshirish lozimligi talab qilindi.

Ulardagi sanoat industriyasining notekis joylashtirilganligi, ular ma'muriy-xo'jalik yuritishining takomillashtirilmaganligi, birinchi navbatda, ularning umumiy ishlab chiqarishdagi samarasining oshishiga nafaqat yordam bermay, balki, o'zlarida iqtisodiy va siyosiy nobarqarorlikni keltirib chiqarish havf-xatari mavjudligini ko'rsatar edi.

Mamlakatda tez-tez turli anjuman va kengashlarda, ilmiy doiralarda, ommaviy axborot vositalarida Xitoydagi mintaqalar orasidagi tengsizlik va ularni moliyaviy ta'minlashda adolatli taqsimlanishdan foydalanish to'g'risidagi norozilik masalalari haqida so'z yuritilib, ular orasidagi eng kuchli noroziliklar, mamlakatning nisbatan qoloq va kam ta'minlangan ichki xududlarida yashovchi aholi tomonidan bildirilib borildi.

Haqiqatdan ham, mamlakatga kirib kelayotgan xorijiy investisiyalar, ko'p hollarda mamlakatning janubiy-sharqiy qismiga jal etilib, undan Xitoyning boshqa xududlarida istiqomat qiluvchi aholi ziyon ko'ra boshladi. Ular, qolgan xududlardagi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdan ancha orqada qolayotgan aholining turmush tarzida yaqqol ko'rina boshladi.

5.3.Xitoy Xalq Respublikasining ma'muriy bo'linishi:provinsiyalar, alohida ma'muriy rayonlar, avtonom rayonlar: Tibet Avtonom rayoni; Ichki Mongoliya avtonom rayoni; Ninsya-Xuey avtonom rayoni; SUAR, Guansi-Chjuxay avtonom rayoni, markazga bo'ysinuvchi shaxarlari, uezd va volostlarining rivojlanish xususiyatlari.

Mamlakatda uch pog'onali ma'muriy hududiy bo'linish qabul qilingan bolib, ular quyidagilardan iboratdir: provinsiya, uezd, volost.

Hozirgi kunda Xitoy hududi 23 ta provinsiya, 5 ta avtonom rayon, 4 ta markazga bo'ysinuvchi shaharlarga va 2 ta alohida ma'muriy rayonlarga ajratilgandir.

Provinsiya va avtonom rayonlar - avtonom okruglar, uездlar, avtonom uездlar va shaharlarni o'z ichiga oladi.

Uездlar va avtonom uездlar - volostlar, milliy volostlar va poselkalarini boshqaradilar.

Markazga bo'ysinuvchi shaharlar va yirik shaharlar rayon hamda uездlarga bo'linadi. Avtonom okruglar - uездlar, avtonom uездlar, va shaharlarga bo'linadi.

Avtonom rayonlar, avtonom okruglar va avtonom uездlar - «Milliy avtonomiya» larni tashkil etadi.

Buni biz quyida ko'rsatilgan jadval 5.3.1. orqali ko'rishimiz mumkin.

Jadval 5.3.1.

Xitoyning ma'muriy-hududiy bo'linishi⁸

№	Nomlari	Markazi	Maydoni Ming.k m	Aholisi Mln.k.
1. 1	sh. Pekin	Pekin	16,8	12,59
2. 2	sh. Tyanszin		11,3	9,48
3.	sh. Shanxay	Shanxay	6,2	14,2
4.	sh. Chunsin	Chunsin	82	30,0
5.	Prov. Xebey	Shiszyachjuan	190	6,48
6.	Prov. Shansi	Tayyuan	156	31,09
7.	Prov. Lyaonin	Shenyan	145,7	41,1
8.	Prov. Szilin	Chanchun	187	26,1
9.	Prov. Xeyluns	Xarbin	469	37,2
10.	Prov. Szyansu	Nankin	102,6	71,1
11.	Prov. Chjenszyan	Xanchjou	101,8	43,4

⁸ Китай: факты и цифры, 2008, Пекин, 2009.

12.	Prov. An'xoy	Xefey	139	60,7
13.	Prof. Fuszyan	Fuchjou	120	32,6
14.	Prov. Szyans	Nanchan	166,6	41,0
15.	Prov. Shan	Szinan	153	87,4
16.	Prov. Xenan	Chjench jou	167	91,7
17.	Prov. Xubey	Uxan	187,4	58,3
18.	Prov. Xunan	Chansha	210	64,3
19.	Prov. Guandun	Guachjou	186	69,6
20.	Prov. Xaynan	Xayxou	34	7,3
21.	Prov. So'chuan	Chendu	488	84,3
22.	Prov. Guychjou	Guyyan	170	35,5
23.	Prov. Yunnan	Kunmin	394	40,4
24.	Prov. Shansi	Sian	205	35,4
25.	Prov. Gansu	Lanchjou	405	24,7
26.	Prov. Sinxay	Singin	702	4,8
27.	Prov. Tayvan	Taybey	36	21,3
Alohida ma'muriy rayonlar				
28.	Syangan alohida ma'muriy r.ni (AMR)	Syangan	1,095	6,3
29.	Aomen (AMR)	Aomen	23,5	0,45
	Avtonom rayonlar			
30.	Ichki Mongoliya avtonom rayon	Xux-Xoto	1183	23,07
30.	Guansi-Chjuanavt.r/ni	Nainin	236,3	45,9
31.	Tibet avt.r.ni	Lxasa	1220	2,44
32.	Ninsyau Xuey avt. R.ni	Inchuan	66,4	5,2
33.	Sinzsyau-Uygur avt.r.ni	Urumchi	1600	16,9

Xitoyning g'arbiy rayonlari to'g'risida to'xtaladigan bo'lsak, g'arbiy hududda – Sinszyan-Uyg'ur Avtonom Rayoni, Tibet Avtonom rayoni, Ninszya-Xuey Avtonom rayoni, Sinxay, Gansu, Shensi, Sichuan, Guychjou, Yunnan provinsiyalari va markazga bo'ysunuvchi 4-shahar Chunsin shahri joylashgan bo'lib, bu hududning mamlakat YaIM dagi salmog'i 18% atrofidadir. 1980 yilga kelib, xattoki birmuncha pasaydi, ya'ni 14,0% ga tushib ketdi. 1990 yillar oxiriga kelib, u yana o'sa boshlaydi va hozirgi kunda uning salmog'i 17,2% ni tashkil etmoqda.

Ushbu rayonlar tabiiy resurslarga boy bo'lib, ularda asosan, tashqi aloqalarni kengaytirish imkoniyatlari orqali va davlat yordami orqali, mahalliy xom ashyoga tayangan holda, xalq xo'jaligi tarmoqlarini rivojlantirish ko'zda tutilgan. Undan tashqari, "buyuk ipak yo'lini" tiklash natijasida transport infratuzilmasini yo'lga qo'yishga ham katta e'tibor berilmoqda.

Bugungi kunda yer osti qazilma boyliklarini o'zlashtirish asosida, u yerda zamonaviy ishlab chiqarishlarni barpo etish masalasi mamlakat kun tartibida ko'ndalang bo'lib turibdi.

XKP ning XIY s'ezdi qarorlarida ta'kidlanganidek, ayniqsa, Xitoyning kam millat vakillari istiqomat qiladigan rayonlarida iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirish, favqulotda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki, hozirda mamlakatda xitoyning tub millat vakili xanlardan tashqari, 55 ta turli millat vakillari bo'lgan 100 mln.dan ortiq aholi ham yashaydi. Shulardan kelib chiqib, mana shu rayonlarga bugungi kunda markaziy davlat strukturalari orqali har tomonlama kompleks yordam ko'rsatilmoqda.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan 3 ta zonani "ixtisoslashtirish" tamoyillari hozirgi kunda, yetarli darajada ilmiy asoslangan va amaliy tarzda rasional deb tan olindi. Ular orasida amalda eng ko'p real yordamni Xitoyning Sharqiy zonasi oldi. U boshqa zonalarga nisbatan tor yerda, ya'ni dengiz oldiga joylashgan bo'lishiga va mamlakat territoriyasining atigi 13,5% ni egallashiga qaramay, unda 500 mln.kishidan ko'proq (41%) aholi yashaydi. Sharqiy Xitoyning mamlakat YaIM dagi salmog'i esa, 50% dan ortiqroqdir.

Ushbu mintaqa XXR si tashkil etilgan kundan keyingi hamma davrda "eng ko'p qulay sharoit" tartibida bo'lib keldi. Uning sabablari:

- birinchidan, uning qulay geografik joylashganligi bo'lsa,
- ikkinchidan, revolyusiyadan oldingi davrda ham unda muayyan sanoat salohiyatining mavjudligi;
- uchinchidan, nisbatan rivojlangan infratuzilmaning mavjudligi;
- undagi qulay tabiiy-iqlim sharoitlarining mavjudligi;
- katta miqdorda kishilik resurslarining mavjudligi;
- u yerda qishloq xo'jaligini rivojlantirishga sharoitning yaxshiligidan iboratdir.

Ulardan tashqari, mazkur mintaqada XXR si poytaxti – Pekin shahrinin, Shanxay, Tyanszin va Guanchjou shahardarining joylashganligi katta ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda Sharqiy Xitoy mamlakatning bosh “industrial sexi” rolini o'ynamoqda. Uning nisbatan kamroq foydali qazilmalariga ega ekanligiga qaramasdan, uning dengiz oldi provinsiyalarida asosiy sanoat tarmoqlarining muhim markazlari faoliyat ko'rsatmoqdadir. Ulardan, sanoat tarmoqlarining metallurgiya, neft qazib olish va neft kimyosi katta o'rin egallaydi.

Masalan, Shanxay, Shenyan, Dalyan, Sindao va boshqa o'aharlarda katta quvvatlarga ega bo'lgan og'ir sanoat korxonalari, transport mashinosozligi va stanoksozlik korxonalari joylashgandir. Undagi kemasozlik Mamlakatni dunyoda 3-o'ringa olib chiqdi.

Shular bilan birga, ushbu rayonlar o'zining xilma-xil va rang-barang tekstil sanoati mahsulotlari va murakkab maishiy texnikasini ishlab chiqarish bilan dunyoga tanilmoqdadir. Kundan-kunga unda ishlab chiqarilayotgan yuqori texnologiyalar tarmoqlari o'zlarining: elektronika, aerokosmik texnika, turli markalardagi kompyuterlarni ishlab chiqarish, aloqa va axborot vositalarining eng takomillashgan turlarini ishlab chiqarish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Sharqiy Xitoy iqtisodiyotida Shanxayning alohida o'z o'rnini bo'lib, u Yanszi daryosi quyi oqimida joylashgandir. Unda 16 mln. kishidan ortiq aholi istiqomat qilib, u nafaqat ko'p qirrali sanoat salohiyatiga ega, balki u asosiy daryo porti vazifasini, transportlar shaxobchasini, savdo va bank markazi vazifalarini ham bajarmoqda. U yerda Xitoy fond birjalaridan biri Shenchjen faoliyat ko'rsatadi. Undan tashqari, shaharning chegarasida tez sur'atlarda Pudun xalqaro sanoat-savdo hamda moliya majmuasi qad ko'tardi. Hozirgi kunda mazkur rayonnning ahamiyati ortib bormoqda.

Bugungi kunda Xitoy jamiyati mintaqalararo disproporsiyani yakkol anglamoqdalar va uning oqibati yaxshi tugamasligini ham tushunib yetdilar. Shuning uchun mamlakatning mintaqaviy siyosatining strategik yo'nalishi sifatida ushbu Sharqiy Xitoyni davlatning iqtisodiy qurilishida “lokomotiv” vazifasini ajratib, u Markaziy va G'arbiy Xitoyni rivojlantirishda haqiqiy plasdarmga aylanishi lozimdir.

Mana shu Markaziy va G'arbiy xududlarni rivojlantirish sari qadamlar qilishda ma'muriy-tashkiliy tadbirlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular iqtisodiy dastaklardan ko'proq foydalanishni ko'zda tutadi. Ya'ni, ushbu xududlarga xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda va ularga kredilar ajratishda keng imtiyozli sharoitlar yaratib berishdan iboratdir.

Markaziy zona provinsiyalarida, ya'ni Szyansi, Xunan, Guychjou, Yunnanlarda nafaqat Xitoyda, balki dunyoda yirik hisoblangan volfram, surma, qalaylarning konlari joylashgan bo'lib, ular hozirda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi va uning eksport salohiyatini oshirish uchun xizmat qilmoqdadir.

Ma'lumki, bozor mexanizmi ishlab chiqarish jamg'armasinini qo'llab-quvvatlaydi. Oxirgi 30 yil ichida xorijiy investisiyalarning asosiy kapitalga quyilmasi asosan, mamlakatning Sharqiy dengiz oldi rayonlariga va uning yangi sanoat rayonlariga to'g'ri keldi. Ulardagi yuqori jo'jalik faoliyati ularga jamg'arish uchun yaxshi imkoniyatlarni yaratib berdi.

Ushbu xududlarda iqtisodiy islohotlar jarayoni jadal sur'atlarda olib borildi. Uning sabablari esa, mazkur xududda joylashgan institusional va texnologik innovatsiyalarning mavjudligi hisoblanadi. Janubi-Sharqiy xududlarda jamoa va xususiy mulk turlaridan imkon qadar samarali foydalanilgan, ularga ahamiyatli tarzda xorijiy sarmoyalar oqimi jalb etilgan, ulardagi erkin iqtisodiy zonalarining mavjudligi, ulardagi bozorga yo'naltirilgan makroiqtisodiy boshqarishning mavjudligi va boshqa omillarni mavjudligi bilan ajralib turadi.

- Xitoyning asosiy davlat siyosati – mamlakatningbarqaror rivojlanish strategiyasi hisoblanadi;

- Xitoy iqtisodiyotining yutuqlari uning mintaqaviy farqlanishini ular qarama-qarshilikka o'sib ketmasdan yetarlicha disproporsional chegarasi doirasida ushlab turishidadir;

- Markaziy hukumatning boshqarish vazifasi - iqtisodiy faoliyatni tashkil etish va ularni birlashtirishdan, qoloq mintaqalarning yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashdan, izchillik bilan mintaqalar notekis rivojlanishini yengishdan iboratdir

Xitoy xalq xo'jaligi mintaqalarning o'zaro bog'liqlari va o'zaro xarakatlari asosida va ular orqali tizim sifatida amalga oshiriladi. Mana shu ular orasidagi mavjud farqlarni yetarli darajada disproporsional chegaradan chiqmasdan va iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qilmasdan hal etish mamlakatni boshqarishning muhim vazifalari hisoblanadi. Aynan mintaqaviy nomutanosiblik milliy iqtisodiyotning samarasini oshirishga turtki bo'ladi, chunki:

- birinchidan, Sharqiy dengiz oldi xududlaridagi yuqori o'sish sur'atlari unda ichki rayonlarga investisiya hajmini kiritishni kengaytirgan holda kapitalning ahamiyatli tarzda jamg'arilishiga olib keladi;

- ikkinchidan, Markaziy va G'arbiy xududdagi ishchi kuchi resursining cheksizligi uning Sharqiy qismini barqaror rivojlanishi uchun foydalanishi mumkin;

- uchinchi, Sharqiy qismdagi samarali tashqi aloqalar umumiy iqtisodiy rivojlanishni va iqtisodiy islohlarni qo'llab-quvvatlaydi;

- to'rtinchidan, Sharqiy zonalaridagi erkin iqtisodiy xududlar mamlakatning boshqa xududlari uchun va ularda iqtisodiy islohotlarni ijobiy tarzda amalga oshirish uchun tajriba maydoni bo'lib xizmat qiladi hamda mintaqalar iqtisodiyoti ustuvorliklarini to'liq ochib berish uchun qulay sharoitlar yaratadi.

Mamlakatda ko'pgina hollarda bir vaqtning o'zida ham mintaqaviy ham umumiy iqtisodiy masalalarni hal etish juda murakkabdir. Xitoyda esa, uning uchun hali yetarlicha sharoitlar va ularni amalga oshirishning aniq rejasi tuzilgan emas. Uning notekis mintaqaviy rivojlanishining ob'ektiv sabablarini tan olgan holda mamlakatni muvozanatli rivojlanish usullari chegaralarini ko'rib chiqamiz.

Umumiy holda mintaqaviy nomutanosiblikning uchta shakli mavjud bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- birinchidan, resurslarni taqsimlanishi, geografik holati, iqlim sharoitlari, madaniy ahvoli, tarixi va boshqalar bilan asoslangandir;

- ikkinchidan, u bozor mexanizmlari orqali shakllanmoqda. Bunda, agar muammolarni hal etish kishilarni hotirjamlik chegarasidan chiqib ketsa, mamlakatda ijtimoiy nobarqarorlik vujudga kelishi mumkin, bunday holatda nomutanosiblikning uchinchi shakli vujudga keladi;

- uchinchi, unda ijtimoiy adolatga ziyon keltiruvchi nomutanosiblik yuz berib, u bozor orqali tartibga solinmaydi va davlat tomonidan boshqarishni talab qiladi. Aynan, mana shu bilan asosan chegaraviy nomutanosiblik muammosi bog'liq bo'lib, uning mohiyatini quyidagi sifat mezonlari ochib beradi.

1. Resurslarni taqsimlash. Bunda nomutanosiblik bozorning takomillashmagan omilini ishga solib, masalan, mamlakatning yirik shaharlarida miqyos ustunliklarini o'sishi uning teskari holatiga aylanadi va resurslarning kam xarajatli mintaqalariga quyilishi ularni o'zlashtirishda samara bermaydi.

2. Mehnat taqsimoti va savdoning samarasi. Ushbu mehnat taqsimoti va savdo iqtisodiyotning sog'lom o'sishiga yoki uning tushkunlikka yuz tutishiga o'zining jiddiy ta'sirini ko'rsatuvchi muhim rag'batlanish hisoblanadi. Mahalliy hukumatning moddiy resurslar harakatiga, ishchi kuchiga, tovarlar va pul vositalariga mintaqalararo to'siqlarni qo'yishi siyosati juda xato siyosat hisoblanadi va bunday siyosat mintaqalarning ustuvorlik hamda mehnat taqsimoti salohiyatini pasaytiradi.

3. Iqtisodiyotining yuragi hisoblanib, u qiymat qonuni va raqobatbardoshlik mexanizmi faoliyatini ta'minlaydi. Narh – bu bozor ishlab chiqarish elementlarini shakllantirish uchun foydalanadigan dastakdir. Bu tizimning barbod bo'lishi iqtisodiy faollikning barcha jihatlariga umumiy tarzda ta'sir etadi. Narhlarning nisbatan rasionalligidan davlatdagi strategik maqsadlarga yetish va uning sanoat siyosatini qay tarzda amalga oshirishi bog'liq bo'lib, uning oqibatlari jamiyatdagi barqarorlik va ijtimoiy adolatda ko'rinadi

4. Bandlikni ta'minlash. Ortiqcha ishchi kuchi bandlikka bo'lgan bosimni yengillashtirmaydi va mintaqalardagi nomutanosiblikning bog'lanib ketishiga ham yordam bermaydi.

5. Barqaror rivojlanish strategiyasi. Mintaqaviy iqtisodiyotning haddan tashqari yuqori darajadagi nomutanosibligi mamlakatda qoloq rayonlarning paydo bo'lishini ko'rsatadi, ayniqsa, boy tabiiy resurslarni ekspluatatsiya qilish hisobiga sog' bo'lmagan alohida uzoq o'sishga tayangan rayonlarning. Shunga qaramay, barqaror o'sish strategiyasi mamlakatning asosiy davlat siyosati hisoblanadi va jahon rivojlanish tendensiyalari oqimidadir.

6. Mintaqalararo o'zaro yordam va kooperatsiya (birlashish) asosida tarmoqlararo dinamika. Bunday dinamikaning mavjudligi o'zaro bir-birini to'ldiruvchi sanoat va jamg'arishdagi o'sish manbai bo'lib xizmat qiladi. Biroq, u ayrim rayonlarda tarmoqlarning buzilib, tushkunlikka tushishiga olib kelishi ham mumkin. Agar, mintaqaviy rivojlanish Pareto optimalligi tamoyilini buzsa, nomutanosiblikni to'g'rilash imkoniyatini ko'rib chiqish mumkindir.

Infratuzilmaning rivojlanishi. Mamlakat mintaqalarida ahamiyatli tarzda ko'proq daromadlarni keltiruvchi tarmoqlarga asosiy investisiyalar hajmining quyilishini ko'zda tutish bilan birga, ijtimoiy soha korxonalarini rivojlantirish loyihalarini ham esda tutish muhimdir. Xususan, transport, kommunikatsiya, energetika, suv va elektr bilan ta'minlash va boshqalar. Keng ma'noda ular qatoriga yana ta'lim, sog'liqni saqlash, qonunni va umumiy tartibni ta'minlash ham kiradi. Ushbu yuqorida ta'kidlangan xizmatlar tashqaridan import qilinmaydi va ular davlat yoki jamiyat korxonalari tomonidan moliyalashtiriladi. Mazkur infratuzilma tarmoqlarining cheklanganligi qoloq mintaqalarga xos bo'lgan belgilardir. Bunga ko'pgina nisbatan rivojlangan mintaqalardagi infratuzilmalarning yetarli emasligi ularning umumiy rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar hisoblanadi. Infratuzilmalarni rivojlantiruvchi loyihalarga investisiyalarni jalb etishni kengaytirish juda ham yaxshi natijalarni bermoqdadir.

Iqtisodiyotni ixtisoslashtirish Mintaqalarning nisbatan ustunliklarini mavjudligi uning iqtisodiyoyohitini yuqori darajada ixtisoslashtirishga olib kelishi mumkin. Unda ikkita holatni ta'kidlash mumkindir:

- birinchidan, ushbu ustunliklar strategik siyosat yo'nalishlarini kontekstida ko'rish mumkin;
- ikkinchidan, mintaqaviy tarmoqlar ixtisosligi asosida nisbatan ustunliklarni hisobga olish imkoniyatlarini ko'rib chiqish;
- mintaqaviy o'sishni qo'llab-quvvatlashning samarali vositasi bo'lib mahsulotlar, ishchi kuchi va investisiyalarning xarakati xizmat qiladi.

Texnologik va tizimiy innovatsiyalar. Mintaqaviy iqtisodiyot innovatsiyaning 2 shakli bilan bog'liqdir: ular: taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi, ya'ni, texnologik va tizimiy bo'lgan shakllarga bog'liqdir.

Texnologik innovatsiyalar ishlab chiqarish tarkibiga doimiy ravishda asosan, yangi va yuqori texnologiyalarni o'zlashtirish natijasida o'zgartirishlar kiritadi. Innovatsiyalar:

- birinchidan, mintaqaning ustuvor resur salohiyatini real iqtisodiy salohiyatga aylantiradi.
- ikkinchidan, ushbu progressiv texnologiyalar yetishmayotgan mintaqaviy resurslarni birlashishga va ularni o'rnini qoplashga xizmat qiladi;
- uchinchidan, texnologik innovatsiyalar ishlab chiqarishni xududiy joylashtirishga ta'sir etuvchi muhim omildir;
- to'rtinchidan, mintaqada urbanizatsiya jarayoni tezlashadi;
- beshinchidan, mintaqaning nisbatan ustunligidan foydalanishning modeli shakllanadi.

Iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi - bu innovatsion tizimlar hisoblanadi. Xitoyda ular iqtisodiy tizimni transformatsiyalashni tezroq tugatishga yo'naltirilgan bo'lib, bunda mulk islohotlari asosiy bo'g'in bo'lib xizmat qiladi. Mamlakatdagi korxonalar bozor iqtisodiyotining asosini tashkil etib, islohotlar uning faoliyat ko'rsatishi uchun asosiy sharoitlarni belgilab beradi va shu bilan birga, ularning mustaqil iqtisodiy manfaatlarini hamda mulk huquqini tan oladi. Mana shuning uchun albatta kerakli huquqiy va institusional ta'minotni shakllantirish lozimdir..

Tizimiy optimallashtirish - bu birlashtirilgan jarayon bo'lib, unda asosiy harakatlanuvchi kuchlar davlat va bozor hisoblanadi. Iqtisodiyotning davlat va bozor tomonidan tartibga solinishi bir-birini to'ldirishi va bir-biriga mos bo'lishi lozimdir. Iqtisodiyotga davlatning aralashuvi bozor mexanizmini faoliyat ko'rsatishiga yordam berishi lozim. Lokal darajada u resurslar bilan ta'minlashni boshqarishdan iborat bo'lishi kerakdir. Xitoyning mintaqaviy hukumat organlari hozirda o'z e'tiborlarini ko'proq mahalliy resurslarni taqsimlashga va joylarga xorijiy kapitalni

jalb qilishga qaratmoqdalar. Markaziy va mahalliy hukumatlarning iqtisodiy vazifalarini amalga oshirilishi uchun bozor talabidan kelib chiqib, ularning har qaysisining iqtisodiyotga aralashuv darajasi va usullarini aniq asoslab olish lozimdir. Mintaqalar darajasidagi iqtisodiy rivojlanish uning maqsadga yo'naltirilgan siyosati va boshqarilishiga bog'liqdir. Xitoyning umumiy maqsadga yo'naltirilgan siyosati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Sharqiy mintaqadagi makroiqtisodiy vaziyatni yanada yaxshilaydigan yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish;
- aholining qashshoq qismiga yordam berishga urg'u qo'ygan holda, mamlakatning Markaziy va G'arbiy xududlarini rivojlanishini tezlashtirish;
- qashshoqlikka qarshi kurash mintaqaviy dasturining samarasini oshirish.

Mamlakatdagi soliq, moliya, sanoat ishlab chiqarish siyosatini amalga oshirishda asosiy masalalar qatoriga davlat byudjetining daromadlar qismidagi transfert to'lovlari tizimini tashkil etishni, ulardagi infratuzilmalarni takomillashtirishni, sarmoyalar dinamikasini va ishchi kuchidan foydalanishni yaxshilashni qo'yish mumkindir. Mintaqaviy va tarmoq boshqaruv organilari vazifalariga tarmoqlararo aloqalarni bir-birini to'ldirgan va birlashgan holda, koordinatsiya va kooperatsiya yo'li bilan muammolarni hal etish kiradi. Ularning barchasi esa, mamlakatdagi iqtisodiy qonuniyatlarni rivojlantirish asosida va bozorni kengaytirish hamda takomillashtirish asosida, ijtimoiy siyosatni amalga oshirishni ko'zlaydi.

5.4.XXR ning iqtisodiy hududlari.

Xitoy Xalq Respublikasi hukumati 1986-yilda hududiy rejalashtirishni takomillashtirish maqsadida mamlakat hududini uchta iqtisodiy zonaga ajratdi:

- * Sharqiy iqtisodiy zona
- * Markaziy iqtisodiy zona
- * G'arbiy iqtisodiy zona

Sharqiy dengiz bo'yi zonasi iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan bo'lib, unda sanoat markazlari va tugunlarining ko'pchiligi hamda ko'plab qishloq xo'jaligi rayonlari, transport magistrallari, deyarli barcha dengiz portlari joylashgan. Eng yirik shaharlar ham ushbu zonadan joy olgandir.

Sharqiy dengiz bo'yi iqtisodiy zonasiga quyidagi provinsiyalar va shaharlar kiradi:

Provinsiyalar va ularning markazlari:

Keylunshyan - Xarbin
Szilin - Chanchun
Lyaonin - Shenyang
Xebey - Shiszyachuan
Pekin*
Tyanszin*
Shanxay*
Shandun - Szinan
Tayvan - Taybey
Szyansu - Nankin
Chjeszyan - Ganchjou
Fuszyan - Fuchjou
Guandun - Guanchjou
Syangan
Aomen-Makao
Xaynan - Xaykou

Bu iqtisodiy rayonlarning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iboratdir:

1.Ushbu rayon mamlakatning dengiz oldi qismlarida joylashgan bo'lib, barcha portlar shu rayondan o'rin olgan.

2.Mamlakatning poytaxti va markazga bo'ysinuvchi 4 ta shahardan 3 tasi, ya'ni Pekin, Shanxay va Tyanszin shaharlari shu rayonda joylashgan bo'lib, ular mamlakatning industriya, savdo, bank, turizm va moliya markazlariga aylangan.

*Markazga bo'ysinuvchi shaharlar

3. Iqtisodiy zonaning janubiy qismida iqtisodiy va siyosiy imtiyozlarga ega bo'lgan Syangan va Aomen maxsus iqtisodiy rayonlari hamda Xaynan provinsiyasi (erkin iqtisodiy zona) joylashgandir. Tayvan provinsiyasi bugungi kunda XXR hukumatiga siyosiy jihatdan bo'ysunmasada, Xitoy iqtisodiyotiga juda katta sarmoyalar kiritish orqali mamlakatning yaxlit iqtisodiy negizini ta'minlaydi.

4. Bu iqtisodiy rayon mamlakat umumiy maydonining 14% va umumiy aholining 13% ini tashkil etsada, umumiy sanoat ishlab chiqarishning 70% dan ko'prog'ini beradi⁹.

5. Bu iqtisodiy rayonda mamlakatning aksariyat «ochiq iqtisodiy zonalarini joylashgandir».

Lyaonin provinsiyasi mamlakat sanoatining rivojlanishi bo'yicha oldingi o'rinlarni egallaydi. Sanoat ishlab chiqarish tarkibida mashinasozlik va metallurgiya salmog'i boshqa tarmoqlar salmog'idan ancha yuqoridir. Bu rayon ko'mir qazib olishda yetakchilik qiladi. Eng ko'p miqdordagi ko'mir Lyaonin provinsiyasidagi Fushun va Fusin konlaridan qazib olinadi. Undan tashqari, bugungi kunda ko'mir qazib olish Besi, Beynyao, Lyaoyuanda konlarida ham yo'lga qo'yilgan.

Xitoy hukumati 1984 yilda tashqi dunyo uchun dengiz bo'yidagi 14ta shaharlarni ochiq deb e'lon qildi, binobarin, ular bevosita tashqi iqtisodiy aloqalar olib borish huquqiga ega bo'ldilar.

Xitoy Xalq Respublikasining poytaxti Pekin shahrining ham ushbu iqtisodiy hududda joylashganligi muhim ahamiyatga egadir. U Buyuk Xitoy tekisligida dengizdan 170 km uzoqlikda joylashgan bo'lib, u turli davrlarda turli nomlar bilan atalgan. Hozirda mamlakatning poytaxti bo'lgan Pekin shahri (Bei Jing - Shimoliy poytaxt) sharqiy Osiyoning industriya, bank-moliya va turizm markazlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xitoyning eng katta shaharlaridan yana biri – bu Shanxay shahridir. Shanxay dengizdan 50 km. uzoqlikda Yanszi daryosiga quyiluvchi Xuanxe daryosi bo'yida joylashgan bo'lib, u dunyodagi eng katta portlardan biri va mamlakatning ko'p minglab sanoat korxonalari hamda moliya muassasalari to'Rejagan markazdir. 2002 yillardan to hozirgi kunlarga u yerda XXR ning eng zamonaviy metallurgiya kombinatlari va qudratli atom elektrostansiyalari (AES) qurilib ishga tushirilmoqda. Ular natijada yon-atrofga joylashgan provinsiyalar energiya bilan to'liq ta'minlanmoqda.

Markaziy va g'arbiy iqtisodiy mintaqa mamlakat umumiy maydonining 3/4 qismini, umumiy aholining 2/3 qismini hamda 20 dan ortiq kichik millatlarni birlashtiruvchi, umumiy chegaralari 20 ming km. dan ortiq hududni egallagan mintaqadir.

Markaziy iqtisodiy rayon

Provinsiyalar - Markazlar

Shansi - Tayyuan

Xenan - Chjenchjou

Anxoy - Xefey

Xubey - Uxan

Guansi-Chjuan - Nankin

Xunan - Chansha

Szyansi - Nanchan

Ichki Mongoliya* - Xux-Xoto

Ninsya-xuey - Inchuan

Ushbu iqtisodiy hudud mamlakatning ichki hududi hisoblanib, xalq xo'jaligi asosan, milliy iqtisodiy resurslarga, ya'ni tog'-kon resurslariga, sersuv daryolarga (mamlakatning eng yirik Yanszi va Xuanxe daryolarining asosiy basseyni ushbu hududni qamrab oladi) boy bo'lib, bu iqtisodiy rayon sanoat ishlab chiqarishida milliy kapital ustunlik qiladi.

Markaziy iqtisodiy rayon tabiiy boyliklardan ko'mir, neft, temir va rangli metall ruda konlariga ham boydir

G'arbiy iqtisodiy hudud:

Provinsiyalar-Markazlar

Yunnan - Kunmin

Gansu - Lanchjou

So'chuan - Chendu

⁹ Xitoy Bosh statistika qo'mitasi ma'lumotlari, Pekin, 2007 y.

* Bu iqtisodiy hududda uchta avtonom rayonlar joylashgan.

Guychjou - Guyyan

Tibet - Lxasa

Sinxay - Sinin

Chunsin *

Sinszyan Uygur **

Mazkur Iqtisodiy rayonning o'ziga xos xususiyatlari:

Ushbu rayon mamlakat umumiy hududining juda katta qismini, ya'ni 56% ni egallagan bo'lsada, uning YaIM dagi ulushi sezilarli darajada kamdir. Agar bu ko'rsatkich 1990 yillarda 16,4% ni tashkil etgan bo'lsa, 2000 yillar o'rtalariga kelib, hatto 14% gacha pasayib ketdi, bugungi kunda bu ko'rsatkich ancha o'sib, 17,2 % ni tashkil etmoqda.

Shu bilan birga, bu iqtisodiy hudud tabiiy resurslar, ayniqsa, neft konlariga boy bo'lib, bugungi kunda u mamlakatning deyarli energetik bazasiga aylangandir.

G'arbiy iqtisodiy rayon asosan, dehqonchilik va chorvachilikka ixtisoslashgan bo'lib, undagi Sinszyan Uygur Avtonom rayoni mamlakat yengil sanoatini paxta xom ashyosi bilan, Ichki Mongoliya avtonom rayoni esa, malakatni go'sht va sut mahsulotlari bilan ta'minlaydi.

Xitoy Xalq Respublikasining tabiiy boyliklari o'z ichiga 45 turdan ortiq turli minerallarni olib, ularning umumiy qiymati 87 trln. doll.ni tashkil qiladi. O'zining tabiiy resurslar bo'icha mavjud salohiyati bilan Xitoy hozirgi kunda dunyoda 3-o'rinda turadi. Tabiiy boyliklarining 91%i mamlakatning markaziy va g'arbiy qismida joylashgandir. Uning dengiz oldi va ilgari o'zlashtirilgan hududlarida tabiiy boyliklari hozirgi kunda tugab bormoqda. Mutaxassislarining izlanishlariga ko'ra, sharqiy iqtisodiy rayonda energetika va xom ashyoni qayta ishlovchi sanoatning ulushi 10% dan 30% ni tashkil etadi, aksincha, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich 50% dan oshadi. Masalan, alyuminiy, qo'rg'oshin, sink, vannadiy, magniy, nikel va boshqa noyob metallar, minerallarning ulushi markaziy hamda g'arbiy rayonlarda 33% dan 98% ni tashkil etadi. Ko'mir xavzasi Tyanshan tog'idan to Guychjou provinsiyasiga qadar cho'zilgan. Mazkur mahsulot yana Ichki Mongoliya avtonom rayonida ham mavjuddir. U yerlarda mamlakat ko'mir zahiralarning 60% dan ortig'i joylashgan. Olib borilgan hisob-kitoblarga ko'ra, Sinszyan Uyg'ur avtonom rayonida ko'mirning zahirasi 600 mlrd. tonnadan ortiq bo'lib, mamlakat umumiy ko'mir zahirasining 37% ni tashkil qiladi va bu yonalishda mamlakatda 1- o'rinda turadi.

Markaziy va G'arbiy rayonlarning iqtisodiy rivojlanishining ortda qolish sabablari:

Tabiiy resurslarga boy bo'lgan bu hududlar uzoq vaqt mobaynida o'zining iqtisodiy rivojlanishida ortda qolib kelmoqda. 1979 yildan to 2008 yilgacha ichki ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sishi sharqiy rayonda 11,3% ni tashkil etgan bo'lsa, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich atigi 8,7% dan iborat bo'ldi.

Sanoat tarkibiy tuzilishidan kelib chiqib, uning yalpi sanoatdagi ulushi 1985 yildan to 2007 yilgacha sharqiy iqtisodiy rayonda 46,3% dan 66,47% gacha osgan bo'lsa, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich 12,75% dan 11,33% gacha pasaydi¹⁰.

Sarmoya quyishda ham bu hududlar bir-biridan keskin farqlanadi. 1992 yilda asosiy fondlarga sarmoya kiritishda 62,1% sharqiy hududga to'g'ri keldi. Agar, xorijiy sarmoyalarning 82% (2007y.) sharqiy hududlarga to'g'ri kelgan bo'lsa, qolgan 18% i markaziy va g'arbiy rayonlarga to'g'ri keldi.

Bundan tashqari, Xitoydagi kambag'al uezdlarning 90%i, mamlakatdagi kambag'al aholining 80%i markaziy va g'arbiy rayonlarga to'g'ri keladi.

Xitoy hukumatining hududlararo iqtisodiy farqlanishlarni kamaytirish maqsadida Xitoyda quyidagi ishlar olib borilmoqda:

1949 yildan to 1978 yilgacha asosiy sanoat qurilishlari markaziy va g'arbiy rayonlarda olib borildi. Masalan, 3- besh yillik rejalariga (1966-1970) ko'ra, barcha sarmoyalarning 66,8% i ushbu hududlarga quyildi. Natijada, 1978 yilga kelib, Xitoy aholisining jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlaridagi farqi 190 yuangacha kamaydi.

Biroq, hukumat markaziy va g'arbiy rayonlarga barcha imtiyozlarni bergan bo'lsada, ularda qazib olinayotgan va ishlab chiqarilayotgan xom ashyo va yarim tayyor mahsulotlarni pasaytirilgan narxlarda sharqiy hududga yunaltirdi. Oqibatda, markaziy va g'arbiy rayonlar faqatgina xom ashyo

* Chunsin markazga buysinuvchi shahardir.

** Iqtisodiy hududda ikkita avtonom rayonlar mavjud.

bazasi bo'lib qoldi. Ba'zi bir hollarda narxlar jahon bozoridagi narxlardan ham pasaytirilgan holda sharqiy hududlarga direktiva asosida sotildi. Va aksincha, tayyor mahsulotlarni markaziy va g'arbiy hududlar o'z navbatida bozor narxlarida sotib olishga majbur bo'ldilar.

Islohatlar davrida (1978 yildan keyin) iqtisodiy farqlanishni kamaytirishga yunaltirilgan izchil dastur «kambag'al rayonlarga yordam berish» dasturi asosida olib borilmoqda. 1997 yilda «Nankin-Kunmin» temir yo'l magistrali (890 km.) ishga tushirildi. Natijada janubiy g'arbiy rayonlarning dengizga chiqishi ta'minlandi.

Bugungi kunda g'arbiy iqtisodiy rayonlarda ham xorijiy investorlarga keng imkoniyatlar ochib berilmoqda. 1992 yildan buyon bosqichma-bosqich chakana savdo, fuqoro aviatsiasi va sug'urta kabi sohalar xorijiy sarmoyalar uchun ochilmoqda. XXR ning JST ga (Jahon Savdo Tashkiloti) a'zo bo'lishi bilan, uning aloqa, transport va turizm kabi sohaları xorijiy investitsiyalar uchun ochildi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
2. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
3. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
4. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
5. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
6. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
7. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
8. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
9. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
10. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?

Mustaqil ish vazifalari:

- 1.XXR ni mintaqaviy siyosatini kavchiliklarini aniqlang?
- 2.Xitoy ma'muriy-hududiy bo'linishini jihatidan biron-bir mamlakatga o'xshash tomonlarini topib, esse yozing.

Asosiy adabiyotlar:

1. .Китайская Народная Республика в 2007 г. Политика, экономика, культура., Ежегодник, /Институт Дальнего Востока РАН.- Москва, «Русская панорама», 2008.- 504 с.
2. Мировая экономика: прогноз до 2020 года. Учебник, под ред.Дынкина А.А., Москва, 2007,429 с.
3. Наимов И.Н.Стратегия экономического развития КНР в. 1996-2020 гг.и проблемы ее реализации /РАН Институт ДВ -2001,.200.с.

Qo'shimcha adabiyotlar:

- 1.В.К.Ломакин «Мировая экономика», Юнити,Москва,2005 г.
- 2.Китай: «Факты и цифры», изд.во: «Синьсин», Пекин, 2009гг.
- 3.Китай на пути модернизации и реформ, Москва, 2000 г.коллектив авторов.
- 5«Центральные и западные регионы Китая: новый инвестиционный бум» Синьсинь, Пекин, 2002.
- 6.«Zhong Guo, 2000»

Internet saytlari

1. [http: || europa. Eu. Int.](http://europa.eu.int)
2. [http: || tw.jahoo.com.](http://tw.yahoo.com)
3. [www. xinhua.org.](http://www.xinhua.org)

6- MAVZU. XXRNING IQTISODIY HUDUDLARI.

Darsning maqsadi: XXR ni iqtisodiy hududlari haqida to'liqroq ma'lumotni egallash

Tayanch iboralar: iqtisodiy rayon, iqtisodiy salohiyat, iqtisodiy rivojlanish, milliy boyliklar, xorijiy sarmoya, transport kommunikatsiyasi

Reja:

1. Markaziy iqtisodiy hudud.
2. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, salohiyati.

Xitoy Xalq Respublikasi hukumati 1986-yilda hududiy rejalashtirishni takomillashtirish maqsadida mamlakat hududini uchta iqtisodiy zonaga ajratdi:

- * Sharqiy iqtisodiy zona
- * Markaziy iqtisodiy zona
- * G'arbiy iqtisodiy zona

Sharqiy dengiz bo'yi zonasi iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan bo'lib, unda sanoat markazlari va tugunlarining ko'pchiligi hamda ko'plab qishloq xo'jaligi rayonlari, transport magistrallari, deyarli barcha dengiz portlari joylashgan. Eng yirik shaharlar ham ushbu zonadan joy olgandir.

Sharqiy dengiz bo'yi iqtisodiy zonasiga quyidagi provinsiyalar va shaharlar kiradi:

Provinsiyalar va ularning markazlari:

Keylunshyan - Xarbin
Szilin - Chanchun
Lyaonin - Shenyao
Xebey - Shiszyachjuan
Pekin*
Tyanszin*
Shanxay*
Shandun - Szinan
Tayvan - Taybey
Szyansu - Nankin
Chjeszyan - Ganchjou
Fuszyan - Fuchjou
Guandun - Guanchjou
Syangan
Aomen-Makao
Xaynan - Xaykou

Bu iqtisodiy rayonlarning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iboratdir:

1. Ushbu rayon mamlakatning dengiz oldi qismlarida joylashgan bo'lib, barcha portlar shu rayondan o'rin olgan.

2. Mamlakatning poytaxti va markazga bo'ysinuvchi 4 ta shahardan 3 tasi, ya'ni Pekin, Shanxay va Tyanszin shaharlari shu rayonda joylashgan bo'lib, ular mamlakatning industriya, savdo, bank, turizm va moliya markazlariga aylangan.

3. Iqtisodiy zonaning janubiy qismida iqtisodiy va siyosiy imtiyozlarga ega bo'lgan Syangan va Aomen maxsus iqtisodiy rayonlari hamda Xaynan provinsiyasi (erkin iqtisodiy zona) joylashgandir. Tayvan provinsiyasi bugungi kunda XXR hukumatiga siyosiy jihatdan bo'ysunmasada, Xitoy iqtisodiyotiga juda katta sarmoyalar kiritish orqali mamlakatning yaxlit iqtisodiy negizini ta'minlaydi.

4. Bu iqtisodiy rayon mamlakat umumiy maydonining 14% va umumiy aholining 13% ini tashkil etsada, umumiy sanoat ishlab chiqarishning 70% dan ko'prog'ini beradi¹¹.

5. Bu iqtisodiy rayonda mamlakatning aksariyat «ochiq iqtisodiy zonalarini joylashgandir».

Lyaonin provinsiyasi mamlakat sanoatining rivojlanishi bo'yicha oldingi o'rinlarni egallaydi. Sanoat ishlab chiqarish tarkibida mashinasozlik va metallurgiya salmog'i boshqa tarmoqlar salmog'idan ancha yuqoridir. Bu rayon ko'mir qazib olishda yetakchilik qiladi. Eng ko'p miqdordagi ko'mir Lyaonin provinsiyasidagi Fushun va Fusin konlaridan qazib olinadi. Undan tashqari, bugungi kunda ko'mir qazib olish Besi, Beynyao, Lyaoyuanda konlarida ham yo'lga qo'yilgan.

Xitoy hukumati 1984 yilda tashqi dunyo uchun dengiz bo'yidagi 14ta shaharlarni ochiq deb e'lon qildi, binobarin, ular bevosita tashqi iqtisodiy aloqalar olib borish huquqiga ega bo'ldilar.

Xitoy Xalq Respublikasining poytaxti Pekin shahrining ham ushbu iqtisodiy hududda joylashganligi muhim ahamiyatga egadir. U Buyuk Xitoy tekisligida dengizdan 170 km uzoqlikda joylashgan bo'lib, u turli davrlarda turli nomlar bilan atalgan. Hozirda mamlakatning poytaxti

*Markazga bo'ysinuvchi shaharlar

¹¹ Xitoy Bosh statistika qo'mitasi ma'lumotlari, Pekin, 2007 y.

bo'lgan Pekin shahri (Bei Jing - Shimoliy poytaxt) sharqiy Osiyoning industriya, bank-moliya va turizm markazlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xitoyning eng katta shaharlaridan yana biri – bu Shanxay shahridir. Shanxay dengizdan 50 km. uzoqlikda Yanszi daryosiga quyiluvchi Xuanxe daryosi bo'yida joylashgan bo'lib, u dunyodagi eng katta portlardan biri va mamlakatning ko'p minglab sanoat korxonalari hamda moliya muassasalari to'Rejagan markazdir. 2002 yillardan to hozirgi kunlarga u yerda XXR ning eng zamonaviy metallurgiya kombinatlari va qudratli atom elektrostansiyalari (AES) qurilib ishga tushirilmoqda. Ular natijada yon-atrofga joylashgan provinsiyalar energiya bilan to'liq ta'minlanmoqda.

Markaziy va g'arbiy iqtisodiy mintqa mamlakat umumiy maydonining 3/4 qismini, umumiy aholining 2/3 qismini hamda 20 dan ortiq kichik millatlarni birlashtiruvchi, umumiy chegaralari 20 ming km. dan ortiq hududni egallagan mintaqadir.

Markaziy iqtisodiy rayon

Provinsiyalar - Markazlar

Shansi - Tayyuan

Xenan - Chjenchjou

Anxoy - Xefey

Xubey - Uxan

Guansi-Chjuan - Nankin

Xunan - Chansha

Szyansi - Nanchan

Ichki Mongoliya* - Xux-Xoto

Ninsya-xuey - Inchuan

Ushbu iqtisodiy hudud mamlakatning ichki hududi hisoblanib, xalq xo'jaligi asosan, milliy iqtisodiy resurslarga, ya'ni tog'-kon resurslariga, sersuv daryolarga (mamlakatning eng yirik Yanszi va Xuanxe daryolarining asosiy basseyni ushbu hududni qamrab oladi) boy bo'lib, bu iqtisodiy rayon sanoat ishlab chiqarishida milliy kapital ustunlik qiladi.

Markaziy iqtisodiy rayon tabiiy boyliklardan ko'mir, neft, temir va rangli metall ruda konlariga ham boydir

G'arbiy iqtisodiy hudud:

Provinsiyalar-Markazlar

Yunnan - Kunmin

Gansu - Lanchjou

So'chuan - Chendu

Guychjou - Guyyan

Tibet - Lxasa

Sinxay - Sinin

Chunsin*

Sinszyan Uygur**

Mazkur Iqtisodiy rayonning o'ziga xos xususiyatlari:

Ushbu rayon mamlakat umumiy hududining juda katta qismini, ya'ni 56% ni egallagan bo'lsada, uning YaIM dagi ulushi sezilarli darajada kamdir. Agar bu ko'rsatkich 1990 yillarda 16,4% ni tashkil etgan bo'lsa, 2000 yillar o'rtalariga kelib, hatto 14% gacha pasayib ketdi, bugungi kunda bu ko'rsatkich ancha o'sib, 17,2 % ni tashkil etmoqda.

Shu bilan birga, bu iqtisodiy hudud tabiiy resurslar, ayniqsa, neft konlariga boy bo'lib, bugungi kunda u mamlakatning deyarli energetik bazasiga aylangandir.

G'arbiy iqtisodiy rayon asosan, dehqonchilik va chorvachilikka ixtisoslashgan bo'lib, undagi Sinszyan Uygur Avtonom rayoni mamlakat yengil sanoatini paxta xom ashyosi bilan, Ichki Mongoliya avtonom rayoni esa, malakatni go'sht va sut mahsulotlari bilan ta'minlaydi.

Xitoy Xalq Respublikasining tabiiy boyliklari o'z ichiga 45 turdan ortiq turli minerallarni olib, ularning umumiy qiymati 87 trln. doll.ni tashkil qiladi. O'zining tabiiy resurslar bo'icha mavjud salohiyati bilan Xitoy hozirgi kunda dunyoda 3-o'rinda turadi. Tabiiy boyliklarining 91%i

* Bu iqtisodiy hududda uchta avtonom rayonlar joylashgan.

* Chunsin markazga buysinuvchi shahardir.

** Iqtisodiy hududda ikkita avtonom rayonlar mavjud.

mamlakatning markaziy va g'arbiy qismida joylashgandir. Uning dengiz oldi va ilgari o'zlashtirilgan hududlarida tabiiy boyliklari hozirgi kunda tugab bormoqda. Mutaxassislarining izlanishlariga ko'ra, sharqiy iqtisodiy rayonda energetika va xom ashyoni qayta ishlovchi sanoatning ulushi 10% dan 30% ni tashkil etadi, aksincha, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich 50% dan oshadi. Masalan, alyuminiy, qo'rg'oshin, sink, vannadiy, magniy, nikel va boshqa noyob metallar, minerallarning ulushi markaziy hamda g'arbiy rayonlarda 33% dan 98% ni tashkil etadi. Ko'mir xavzasi Tyanshan tog'idan to Guychjou provinsiyasiga qadar cho'zilgan. Mazkur mahsulot yana Ichki Mongoliya avtonom rayonida ham mavjuddir. U yerlarda mamlakat ko'mir zahiralarning 60% dan ortig'i joylashgan. Olib borilgan hisob-kitoblarga ko'ra, Sinszyan Uyg'ur avtonom rayonida ko'mirning zahirasi 600 mlrd. tonnadan ortiq bo'lib, mamlakat umumiy ko'mir zahirasining 37% ni tashkil qiladi va bu yonalishda mamlakatda 1- o'rinda turadi.

Markaziy va G'arbiy rayonlarning iqtisodiy rivojlanishining ortda qolish sabablari:

Tabiiy resurslarga boy bo'lgan bu hududlar uzoq vaqt mobaynida o'zining iqtisodiy rivojlanishida ortda qolib kelmoqda. 1979 yildan to 2008 yilgacha ichki ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sishi sharqiy rayonda 11,3% ni tashkil etgan bo'lsa, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich atigi 8,7% dan iborat bo'ldi.

Sanoat tarkibiy tuzilishidan kelib chiqib, uning yalpi sanoatdagi ulushi 1985 yildan to 2007 yilgacha sharqiy iqtisodiy rayonda 46,3% dan 66,47% gacha osgan bo'lsa, markaziy va g'arbiy rayonlarda bu ko'rsatkich 12,75% dan 11,33% gacha pasaydi¹².

Sarmoya quyishda ham bu hududlar bir-biridan keskin farqlanadi. 1992 yilda asosiy fondlarga sarmoya kiritishda 62,1% sharqiy hududga to'g'ri keldi. Agar, xorijiy sarmoyalarning 82% (2007y.) sharqiy hududlarga to'g'ri kelgan bo'lsa, qolgan 18% i markaziy va g'arbiy rayonlarga to'g'ri keldi.

Bundan tashqari, Xitoydagi kambag'al uezdlarning 90%i, mamlakatdagi kambag'al aholining 80%i markaziy va g'arbiy rayonlarga to'g'ri keladi.

Xitoy hukumatining hududlararo iqtisodiy farqlanishlarni kamaytirish maqsadida Xitoyda quyidagi ishlar olib borilmoqda:

1949 yildan to 1978 yilgacha asosiy sanoat qurilishlari markaziy va g'arbiy rayonlarda olib borildi. Masalan, 3- besh yillik rejalariga (1966-1970) ko'ra, barcha sarmoyalarning 66,8% i ushbu hududlarga quyildi. Natijada, 1978 yilga kelib, Xitoy aholisining jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlaridagi farqi 190 yuangacha kamaydi.

Biroq, hukumat markaziy va g'arbiy rayonlarga barcha imtiyozlarni bergan bo'lsada, ularda qazib olinayotgan va ishlab chiqarilayotgan xom ashyo va yarim tayyor mahsulotlarni pasaytirilgan narxlarda sharqiy hududga yunaltirdi. Oqibatda, markaziy va g'arbiy rayonlar faqatgina xom ashyo bazasi bo'lib qoldi. Ba'zi bir hollarda narxlar jahon bozoridagi narxlardan ham pasaytirilgan holda sharqiy hududlarga direktiva asosida sotildi. Va aksincha, tayyor mahsulotlarni markaziy va g'arbiy hududlar o'z navbatida bozor narxlarida sotib olishga majbur bo'ldilar.

Islohatlar davrida (1978 yildan keyin) iqtisodiy farqlanishni kamaytirishga yunaltirilgan izchil dastur «kambag'al rayonlarga yordam berish» dasturi asosida olib borilmoqda. 1997 yilda «Nankin-Kunmin» temir yo'l magistrali (890 km.) ishga tushirildi. Natijada janubiy g'arbiy rayonlarning dengizga chiqishi ta'minlandi.

Bugungi kunda g'arbiy iqtisodiy rayonlarda ham xorijiy investorlarga keng imkoniyatlar ochib berilmoqda. 1992 yildan buyon bosqichma-bosqich chakana savdo, fuqoro aviatsiasi va sug'urta kabi sohalar xorijiy sarmoyalar uchun ochilmoqda. XXR ning JST ga (Jahon Savdo Tashkiloti) a'zo bo'lishi bilan, uning aloqa, transport va turizm kabi sohalar xorijiy investitsiyalar uchun ochildi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
2. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
3. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
4. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
5. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
6. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
7. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.

8. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?

9. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?

10. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?

Mustaqil ish vazifalari:

1.XXR ni mintaqaviy siyosatini kavchiliklarini aniqlang?

2.Xitoy ma'muriy-hududiy bo'linishini jihatidan biron-bir mamlakatga o'xshash tomonlarini topib, esse yozing.

Asosiy adabiyotlar:

1. .Китайская Народная Республика в 2007 г. Политика, экономика, культура., Ежегодник, /Институт Дальнего Востока РАН.- Москва, «Русская панорама», 2008.- 504 с.

2. Мировая экономика: прогноз до 2020 года. Учебник, под ред.Дынкина А.А., Москва, 2007,429 с.

3. Наимов И.Н.Стратегия экономического развития КНР в. 1996-2020 гг.и проблемы ее реализации /РАН Институт ДВ -2001.,200.с.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1.В.К.Ломакин «Мировая экономика», Юнити,Москва,2005 г.

2.Китай: «Факты и цифры», изд.во: «Синьсин», Пекин, 2009гг.

3.Китай на пути модернизации и реформ, Москва, 2000 г.коллектив авторов.

4.«Центральные и западные регионы Китая: новый инвестиционный бум» Синьсинь, Пекин, 2002.

5.«Zhong Guo, 2000»

Internet saytlari

1. [http: || europa. Eu. Int.](http://europa.eu.int)

2. [http: || tw.jahoo.com.](http://tw.yahoo.com)

3. [www. xinhua.org.](http://www.xinhua.org)

7- MAVZU. XITOYNING “OCHIQ ESHIKLAR” SIYOSATI

Darsning maqsadi: “Ochiq eshiklar” siyosatining mohiyatini, Iqtisodiy islohotlar jarayonini. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalarini va ularning bosqichlarini to'g'risidagi chuqurroq bilimga ege bo'lish.

Tayanch iboralar: mintaqaviy siyosat, Pareto optimalligi, ishchi kuchi, bandlik, tarmoqlararo dinamika, kooperatsiya, barqaror rivojlanish strategiyasi.

Reja:

1. “Ochiq eshiklar” siyosatining mohiyati

2. Iqtisodiy islohotlar jarayoni

3. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda iqtisodiy islohotlarning bosqichlari

7.1. “Ochiq eshiklar” siyosatining mohiyati.

1979 yilda Xitoyning “Ochiq eshiklar” siyosatini amalga oshirish uchun asos bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi. Mazkur siyosatning mohiyati shundan iboratki, Xitoy hukumati 1970 yillar oxirida mamlakat xududining janubiy-sharqiy qismini dunyo mamlakatlari, xususan, industrial (sanoati) rivojlangan davlatlar sarmoyalarini iqtisodiyotga jalb qilish uchun ochib berdi. Ular esa, o'z navbatida Xitoyga, nafaqat an'anaviy, ya'ni bevosita tashqi savdo bilan shug'ullanishni, balki, mamlakatga o'z portfel va bevosita sarmoyalarini va kreditlarini, texnika va texnologiyalarini, ishlab chiqarish birlashmalari filiallarini, ilmiy-texnikaviy hamkorlik dasturlarini olib kirishdan iborat bo'ldi. Bunda mamlakat boshchisi Den Syaopingning buyuk sitatasi, ya'ni: - "kul rangmi yoki oq mushukmi, bizga farqi yo'q, u sichqonni tutsa bas", - degan so'zlari yodimizga keladi.¹³

Xitoyda mazkur “ochiq eshiklar” siyosatini amalga oshirish bilan bir vaqtning o'zida xorijiy mamlakatlar bilan uzoq muddatli hamkorlik qilishning xuquqiy bazasi shakllandi. Ular mamlakatning janubiy-sharqiy qismida erkin iqtisodiy xududlarni tashkil etish bilan birga, ko'pgina vazifalarni bajara oladigan va xorijiy kontragentlar uchun imtiyozli investision tartibdagi “ochiq” iqtisodiy rayonlar va turli “ochiq shaharlar”, “ochiq chegara oldi xududlar”ni o'z ichiga qamrab oldi.

Xitoyni barqaror iqtisodiy o'sishining asosi - bu milliy ishlab chiqarish bo'lib, undagi mehnat unumdorligining jadal sur'atlarda oshirish imkoniyatlari, mamlakatning ishlab chiqarish sohasida va

¹³ . Барач Д.эн Сяопин: Пер. с венг., М., Международные отношения, 1989, 261 с.

ayniqsa, uning sanoat sohasidagi mavjud muayyan salohiyatida ko'rinadi. Shu sababli, har bir mamlakat o'zining sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish sohasidagi amalga oshirayotgan iqtisodiy siyosatini o'z ichki imkoniyatlariga va qarab belgilaydi.

Haqiqatdan ham, bugungi kunda hech bir davlat o'zining rivojlangan ilmiy-texnikaviy bazasiga ega bo'lmasdan turib, jahon hamjamiyatida oldingi pozitsiyalarni egallash imkoniyatidan mahrumdir. Aynan ilm-fan va texnikaning dinamik rivojlanish muammolari globalizatsiya sharoitidagi o'sib borayotgan Xitoy iqtisodiyoti uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ammo, shuni ta'kidlash joizki, Xitoy va unga o'xshash rivojlanayotgan davlatlar rivojlangan zaruriy hamda ilg'or ilmiy-texnikaviy baza va infraqurilmalarga to'liq tarzda ega emasdir, chunki bu sohani rivojlantirish uchun mamlakat ancha katta mablag' va nisbatan yangiroq asosiy fondlarga ega bo'lish lozimdir.

Hozirgi kunda Xitoy davlati o'zining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari bo'yicha barqaror dinamikaga ega bo'lib, ba'zi bir qator sohalarda esa, dunyoda yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqdadir. Har bir davlat uchun uning iqtisodiyotining asosi bo'lgan ishlab chiqarish sohasining texnik salohiyati jihatdan mustahkamligi – uning ertangi kuni rivoji uchun juda jiddiy moddiy-texnik baza bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Xitoy kabi yirik iqtisodiyotli davlatlar uchun ushbu sohani, ayniqsa, mamlakat og'ir sanoatini rivojlantirish masalasi muhim strategik masalalardan hisoblanib, bugungi kun nuqtai nazaridan juda ham dolzarb muammolar qatoriga kiradi.

7.2..Iqtisodiy islohotlar jarayoni

1994 yilda sanoat korxonalarida amalga oshirilgan islohotlarda «chuqurlashuv» fazasi boshlandi. U ilgari qabul qilingan bir qator qarorlardan kelib chiqib amalga oshirilgdi. 1992 yildagi «Umumxalq mulki bo'lgan sanoat korxonalarida xo'jalik mexanizmini almashtirish holati» ularning keng masalalar doirasidagi avtonomiyasini mustahkamladi, jumladan: investisiyalash, narx-navo, ishchi kuchini yollash, eksport-import operatsiyalari kabilar.

1993 yildagi hukumatning «Sotsialistik bozor iqtisodiyoti tizimi ba'zi masalalarini tashkil etish» qarori zamonaviy korxonalar tizimini tashkil etishga qaratilgan bo'lib, u 1994 yil 1 yanvardan boshlab, uning soliqqa tortishning yangi tizimi rasmiy ravishda ishga tushirildi. Unda daromad solig'i stavkasi pasaytirilib, qo'shimcha qiymat solig'i unifikatsiyalandi.

Garchi, o'sish sur'atlari mamlakat xududlarida bir maromda bo'lmasada, (ya'ni, 1993 yilda eng baland o'sish sur'ati – 27,3% ni tashkil etgan bo'lsa, 1981 yilda esa, eng past o'sish sur'ati – 4,3% ni tashkil etdi), amalda esa, biron bir marotaba ham ishlab chiqarish pastga tushmadi, ya'ni to'liqinsimonlik amplitudasi 10% dan oshgan emas edi.

Sanoatni to'liqinsimon o'sishi, butun bir iqtisodiyot singari bo'lmadi. Undagi har bir miqyosli kapital quyilmalar yuqori sur'atlarda uni o'sishga olib kelib, undagi investisiya samarasi pasayib turdi. Shu noxushliklarni yengish uchun hukumat investision siyosatni kuchaytirdi, uning oqibatida uning o'sish dinamikasi pasaydi. Keyingi sikl esa, yana kapital quyilmalarini ko'paytirishdan boshlandi.

O'sish sur'atlari bo'yicha, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish boshqa barcha sohalarni ortda qoldirdi, bu esa xalq xo'jaligida progressiv tizimiy (strukturaviy) o'zgarishlarga olib keldi. Sanoatning YaIM (yalpi ichki mahsulot) dagi ulushi 1996 yilda, 49% ni tashkil etdi. Ikkilamchi sektor orasida qayta ishlash sanoati muhim o'rinni egalladi. Uning 30% atrofidagi ishlab chiqarilgan mahsuloti mashinasozlik sanoatiga to'g'ri keldi. Og'ir sanoatdagi qayta ishlash tarmog'ining ulushi 1978 yildagi 52,5% dan 1996 yilda 60% ga yetdi.¹⁴

Hozirgi kunda sanoat ishlab chiqarilishidagi ustuvorlik texnika sig'imi katta bo'lgan ishlab chiqarilishga berilmokda. An'anaviy tarmoqlar, ya'ni, ko'mir qazib olish, tekstil, yog'ochni qayta ishlash, oziq-ovqat, oddiy mashinasozlik tarmoklari ulushi esa, aksincha, kamaymoqda. Ulardan farqli o'laroq, neftni qayta ishlash, elektronika, kimyo, metallurgiya, transport va elektroenergetik uskunalari ishlab chiqarish sezilarli tarzda ortib bordi. Ba'zi bir mashinasozlik tarmoqlari kundan kunga o'z salohiyatini oshirib borishmoqda. Xitoy kemasozlik sanoati dunyoda uchinchi o'rinni egallab, uning umumiy jahon kemasozligidagi ulushi 5% ni tashkil etmoqda. 1990 yillar boshidan elektron uskunalari ishlab chiqarish yiliga 30% ga o'sib bordi. Bu tarmoqni sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 1990 yildagi 3,4% dan, 1997 yilga kelib – 4,6%ga o'sdi.¹⁵

¹⁴ Чжунго няньцзянь, 1997, 840 с.

¹⁵ Ли Цзинци. Структурные изменения в народном хозяйстве Китая и тенденции развития. Дандай цэйцзинью 1998. №5, 18

Garchi, davlat sektori yalpi mahsulot ishlab chiqarishda o'zining ustuvorligini asta-sekin yo'qotayotgan bo'lsa ham, u boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha ustunligini saqlab kelmoqda. Unda asosiy fondlar, kapital quyilmalarning umumiy hajmi va davlat xazinasiga mablag' keltirish bo'yicha, u o'zining pozitsiyasini saqlamoqdadir.

Mamlakatda ikki sektorli model yuzaga keldi. U yirik va mayda ishlab chiqarishga asoslangan bo'lib, sanoatni qayta ro'yxatga olish ma'lumotiga ko'ra, sanoat korxonalarining 0,3% ni, ya'ni, ularning 23007 tasi «yirik va o'rta» korxonalar kategoriyasiga kiritilgan edi. Ulardan, 6201 tasi «yirik» va 215 ta ob'ekt «juda ham yirik» deb tan olindi.

Bu sektorda 25% ishchi va xizmatchilar band bo'lib, ularda 60% dan ortiqroq sanoatning asosiy fondlari joylashgandir. Ular davlat byudjetiga sanoat solig'ining 60% ni beradi. Mayda ishlab chiqarish esa, asosan, qishloq korxonalarida olib borilib, ular isloxotlar mobaynida ancha o'sdi. Ammo, lekin, ushbu ob'ektlar soni hozirda ancha kamayib, ularning faoliyati qishloq xo'jalik ehtiyojini qondirish va aholiga xizmat ko'rsatishga moslashgandir.

Mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar ishlab chiqarish kuchlarini rasional joylashtirish siyosatini ham tubdan o'zgartirib yubordi. Mamlakatda bozor munosabatlarini xalk xo'jaligiga moslashtirish kursi e'lon kilindi.

Ishlab chiqarishni rasional xududiy tashkil etilishining yangi konsepsiyasi dengiz oldi, shahar oldi, va chegara oldi rayonlari salohiyatini va eski sanoat bazalarini yuqori iqtisodiy o'sishini o'z ichiga oladi va mamlakat markaziy va g'arbiy rayonlarida joylashgan «yangi sanoat regionlarini» o'zlashtirishni ko'zlaydi.

Mamlakat dengiz oldi rayonlarining gurkirab rivojlanishida turli omillarning hissasi kattadir. Jumladan, Janubiy provinsiyalarga va erkin iqtisodiy zonalarga xorijiy kapital quyilmalarini kirib kelishi, dengiz oldi rayonlarida yuqori malakali ishchi kuchini mavjudligi, bu mintaqalarda iqtisodiy islohotlarning jadal olib borilishi, xom ashyolarning mavjudligidandir. Janubiy zonaning umumiy sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 1985 yildagi 60,3% dan 1998 yilga kelib, - 68,1% ga oshdi. Bunga e'tiboran, markaziy regionning umumiy sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 1985 yildagi 27,2% dan, 1998 yilga kelib, -21,6% ga, g'arbiy regionning ulushi esa, 1985 yildagi 12,5% dan, 1998 yilga kelib -10,3 % ga qisqardi.

Hozirgi kunda xitoy sanoat sohalari bozor iqtisodiyoti qonunlari asosida ishlamoqda. 300 mingta markaziy rejalashtirish tizimidagi davlat korxonalaridan, atigi 10 mingtasigina real, amalda faoliyat ko'rsatmokda. 1990 yillar oxiriga kelib, direktiv ko'rsatkichlar soni 1980 yillardagi 120 tadan, 33 taga qisqartirildi.

Direktiv rejalashtirish chegarasida ishlab chiqarilgan yalpi mahsulotni ulushi 40% dan, 4,5 % ga qisqardi. Agar, islohotlar boshida markaziy taqsimlanishga 256 ta mahsulot turi kirgan bo'lsa, hozirgi kunda ularning turi 11 taga qisqardi.¹⁶ 14 mingdan ortiqroq, yoki yirik va o'rta davlat korxonalarining 1/3 qismi korporativ xo'jalik tizimiga o'tkazildi. Mayda korxonalarning 50% dan —70% si isloh kilindi¹⁷

Islohotlar mobaynida mamlakatda keng miqyosda sanoatni texnik rekonstruksiya o'tkazildi. Sanoatni qayta ro'yxatdan o'tkazish asosida 1995 yildagi umumiy sanoat uskunalarining barchasi 1980 yildan so'ng, ishlab chiqarilganligi ma'lum bo'ldi. Yirik va o'rta korxonalarda 26% uskunar ilg'or xalqaro standartlar darajasiga yetqazildi. 3200 turdagi sanoat uskunalaridan – 47,1%i import qilindi, ularning 52,9% i mahalliy, ya'ni xitoyning o'zi ishlab chiqargan sanoat uskunalari hisoblandi

Sanoatdagi bandlar soni sezilarli darajada o'smokda. 1995 yilda sanoatda 147,4 mln. kishi yoki xalq xo'jaligidagi bandlarning 21,4% ni tashkil etdi.¹⁸

Xitoy sanoatining jahon bozoriga kirishiga keng yo'l ochildi. Islohotlar mobaynida mamlakat eksporti hajmining o'sishi va uning yalpi daromaddagi ulushining ortishi bilan ko'zga tashlanib boradi. Agar 1980 yillarda bu kursatkich 3,1% ni tashkil etgan bo'lsa, 1995 yillarga kelib, u 22% ga o'sdi¹⁹. Ishlab chiqarishdagi iqtisodiy samaradorlik katta muammolarni keltirib chiqardi. 30% gina

¹⁸ Чжунго цзинци няньцзянь.1997. с.891.

¹⁹ Чжунго шиган цзинцибас.09.02.1998.

davlat korxonalarini mustahkam rentabelli korxonalar qatoriga kiritish mumkin bo'lib, 40% korxonalar esa zarar keltiruvchilar qatoriga kirar edi.

Mamlakatda mana shu mintaqaviy siyosatni norasional amalga oshirilishi, uni hukumat tomonidan mazkur yo'nalish bo'yicha keskin chora-tadbirlar ko'rilishini talab qildi. Bu esa, o'z navbatida mamlakatning mintaqaviy siyosatini asosiy yo'nalishlarini, ya'ni mamlakat ishlab chiqarish kuchlarining rasional joylashtirish masalalarini aniqlab berar edi.

jadval 7.2.1

Xitoy sanoat sohasining o'sishiga alohida omillarning qo'shgan hissasi²⁰

O'rtacha yillik o'sish, % da				
	1982-1985yy.	1986-1990yy.	1991-1995yy.	1981-1995yy.
Sanoat mahsulotlari	9,3	7,6	12,2	9,8
Kapital kuyilmalarning quyilishi	9,2	11,4	14,9	11,8
Mehnat	4,8	3,4	2,7	3,6
Umuman o'sishning ekstensiv omillari	6,6	6,6	7,6	6,9
Iqtisodiy samaradorlikning kompleks indeksi	2,9	1,0	4,6	2,9

Mamlakatda iqtisodiy islohotlarni keskinlashtirish va uning xo'jalik tizimi rivojlanishini tezlashtirish muammolarini hal etishdagi strategik yondashuvlarni ishlab chiqish, 1992 yilda bo'lib o'tgan XKP ning XIY s'ezdida o'zining yaqqol aksini topdi. Unda makroiqtisodiy darajada davlatning boshqarish jarayonlarini qayta qarab chiqish zarurati mavjudligi va uni amalda o'zgartirish lozimligi to'g'risida gap yurgizildi.

7.3. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda iqtisodiy islohotlarning bosqichlari

Xitoy davlatida 1978 yil dekabr oyida Xitoy Kommunistik partiyasi Markaziy Ko'mitasining 11 chaqiriq, 3-Plenumi bo'lib o'tdi, unda mamlakatda olib boriladigan iqtisodiy qurilishlarning bosh yo'nalishi tasdiqlandi. Shu bilan birga, mamlakatda "ochiq eshiklar" siyosati e'lon qilinib, uning natijasida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish uchun keng yo'l ochildi.

Xitoy iqtisodiy islohotlarining maqsadi qadam-baqadam mamlakatdagi mavjud rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tish bo'lib, unda quyidagi tamoyillarga tayanildi:

1. reja sotsializmga ekvivalent emas;
2. mamlakatdagi ishlab chiqarish kuchlariga mustaqillik berish;
3. mamlakat aholisining farovonligini oshirishga erishishda kishini kishi tomonidan ekspluatatsiya qilinishiga barham berish va mavjud tafovut hamda farqlanishlarni yo'qotish.

Sotsialistik bozor iqtisodiyoti tizimi sharoitida davlatning iqtisodiy vazifalari makroiqtisodiy boshqarish siyosatida o'zining yorqin ifodasini topadi. Xitoy davlati sharoitidan kelib chiqqan holda, makroiqtisodiy boshqarishning zarurati mavjudligini bir qator sabablarini ajratib ko'rsatish mumkindir:

1. bozorning kuchsizligi va uning kamchiliklari o'rnini qoplash ehtiyojining mavjudligi. Bu masalalar – ekologiya, ijtimoiy siyosat va xaqiqat, shaxsni har tomonlama rivojlantirish va xalq maorifidir. Ushbu masalalarni hal etishda faqatgina bozorga tayanish qarama-qarshi natijalarga olib kelishi mumkin. Chunki, bu sohalaridagi yutuqlar butun jamiyat uchun xizmat qiladi, insonlarni rivojlanishi va ularning yashash sharoitlarining yaxshilanishiga yordam beradi, demak, ular yorqin ifodalangan tashqi iqtisodiy samaraga egadir. Individium yoki korxona bunday xizmatlarni ko'rsatish imkoniyatiga ega emas. Aynan shuning uchun davlat bozor kamchiliklarini to'ldirish maqsadida makroiqtisodiy boshqarishni amalga oshirishi lozimdir. Ulardan tashqari, mamlakatdagi iqtisodiy o'sish sur'atlari va iqtisodiyot tizimini bozor mexanizmlari yordamida, ya'ni talab va taklifga asoslangan holda boshqarilishi har doimgidek, stixiyali va sekinlik bilan bo'ladi;

2. Makro va mikroiktisodiyotlarda butun va xususiy, markaz va joylararo munosabatlarni boshqarish ehtiyojining mavjudligi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalararo, korxona va milliy iqtisodiyotlararo manfaatdorlikning vujudga kelishi va ular qiziqishlarining o'zaro to'qnashuvi yuz

²⁰ Манба: Го Кэо. Указ. соч. с.9.

beradi. Bu narsa shuning uchun ham ro'y beradiki, ya'ni har bir alohida olingan korxona, tarmoq yoki joylardagi firmalarda javobgarlik hissi o'zini-o'zi yuritish va o'zini qoplash asosida olib boriladi. Albatta, bunda har bir korxona, tarmoq va joylardagi firmalar o'zining aniq moddiy manfaatini izlaydi, shuning uchun ularning faoliyati aniq bosqichda qisqa muddatli, stixiyali va xususiy xarakterga egadir. Shu bilan birga turli korxonalararo, joylararo, tarmoqlararo ko'pincha raqobat muhiti shakllanadi. Davlat va korxona orasida esa, manfaatlar qarama-qarshiligi mavjuddir. Milliy iqtisodiyot ko'pdarajali, ko'pmaqsadli va ko'pfunksional organizm hisoblanadi. Unda turli tarmoqlar, korxonalar, firmalar o'zining xususiyatlariga egadir. Agar, faqat bozor mexanizmiga tayanib ish yuritadigan bo'lsalar, ular rivojlanishini bir umumiy maqsadga yo'naltirish mumkin bo'lmaydi;

3. makroiqtisodiy nazoratning kuchayishi bozorga o'tish tipidagi iqtisodiyot talablariga javvob beradi. Xitoy iqtisodiyotining rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida quyidagi ularga xos bo'lgan belgilari ma'lum bo'ldi:

- yangi va eski iqtisodiy tizimning birgalikda olib borilishi., unda yangi tizimni mutlaq formasi o'rnatilganicha yo'q va ba'zi bir hollarda eski tizimning ta'siri ulkandir;
- iqtisodiyotning tez sur'atlarda o'sishi inflyatsiya jarayoni bilan hamohang bo'lmoqda;
- iqtisodiyotda bosqichli siklik tebranishlarning haligacha mavjudligi;
- iqtisodiyotning o'sish sur'atlari tezlashdi, lekin iqtisodiy samara nisbatan kichikdir;
- iqtisodiyotda bozor munosabatlarining roli va uning baynalminallashuvi uzluksiz ko'paymoqda.

Xitoy iqtisodiy islohotlarini amalga oshirish davrida makroboshqarish siyosatida aniq maqsadlar birdaniga paydo bo'lgani yo'q. Makroiqtisodiy boshqarishni maqsadini avval iqtisodiy o'sish sur'atlarida ko'rsak bo'ladi, ya'ni jamiyat taraqqiyotini har tomonlama tezkorlik bilan o'sish yo'li orqali qo'llab-quvvatlash, davlat kuch-qudratini oshirish, xalqni yashash darajasini ko'tarish va qashshoqlikni yo'qotishda ko'rish mumkin. Ushbu siyosat natijasida, xitoy iqtisodiyoti miqyoslari tez kengaytirishga va xalq farovonligini oshirishga erishilgan bo'lsada, u yana o'zi bilan birga bir qator salbiy natijalarni ham olib keldi. Ular – "Iqtisodiyotning qizib ketishi" va inflyatsiya darajasining yuqoriligidir.

Undan tashqari, iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash bilan birga, yalpi talab va taklifning muvozanatini ushlab turish, iqtisodiyot tarkibini takomillashtirishga yordam berish masalalari ham asta-sekin aniqlandi.

Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish siyosati mamlakatdagi iqtisodiy muvozanatni qo'llab-quvvatlashdan tashqari, yana ham umumiy ta'minot va talabni, ham ishlab chiqarish, iste'mol va kapital quyilmalarini o'zaro kelishilgan tizimga olib kelishi muqarardir. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning turli xil uslublari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iboratdir:

- ma'muriy;
- iqtisodiy;
- yuridik.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida esa, aynan iqtisodiy boshqarish usuli katta rol o'ynaydi. Ushbu boshqarishning asosiy iqtisodiy vositalari bo'lib, moliyaviy siyosat, soliq (fiskal) siyosat, pul-kredit siyosati, ijtimoiy siyosat xizmat qiladi.

Xitoy iqtisodiyotida qisqa vaqt mobaynida bozorning roli va uning tashqi dunyo uchun ochiqligi bir karra oshdi. Mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlari sezilarli tarzda tezlashdi. Natijada aholining yashash darajasi ham o'sib bordi. Ushbu yutuqlar mamlakatning 1992 yilda "sotsialistik spetsifikali" bozor iqtisodiyotiga o'tishiga zamin yaratdi va bu holat Xitoy xukumatida mamlakat iqtisodiyotini tartibga solishda davlatning roli naqadar yuqoriligi bilan uzviy bog'liq bo'ldi. Bu jarayon 1992 yilning 12 oktyabrida XKP ning 14 Umumxitoy s'ezdida "1992-2000 yillarga" mo'ljallangan mamlakatda jamiyat qurilishi yo'nalishlari va uni isloh qilishning asosiy maqsad va vazifalarida o'z aksini topdi.

Xitoy Xalq Respublikasida hozirgi kunda olib borilayotgan va amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar 1978 yilda uning "ochiq eshiklar" siyosatiga asos solinishi bilan boshlandi. Xitoy iqtisodiy islohotlarining "bosh arxitektori" hisoblangan buyuk Den Syaopin XXR ning kelajak rivojlanish yo'lini belgilab berib, u quyidagi mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish tamoyillarini e'lon qildi:

1. Mamlakatdagi mavjud ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilmaslik;
2. Reja sotsializmga, bozor esa kapitalizmga ekvivalent (teng) emas. Reja va bozor iqtisodiyotidan har ikkala tizimda ham foydalanish mumkindir;
3. Inson ongini o'stirib borish, xalqning moddiy boyishini ta'minlashga ko'maklashish.

1990 yillar boshida "Xitoy iqtisodiy modeli" ning shakllanishiga asos solindi. 1992 yilning 12 oktyabrida XKP ning Umumxitoy 14- s'ezdi bo'lib o'tdi va unda 1990-2000 yillarda Xitoy jamiyatini qurishning asosiy yo'nalishlari ham iqtisodiy islohotlarni qaysi yo'nalishlarda chuqurlashtirish vazifalari aniqlab olindi. ular:

- birinchidan, mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy. islohotlar sur'atlarini tezlashtirishda :

- a) davlat korxonalarida xo'jalik yuritishning dastaklarini qayta ko'rib chiqish, ayniqsa yirik va o'rta davlat korxonalarini bozor talablariga yaqinlashtirish, ularning raqobatbardoshligini oshirish;

- b) bozor tizimi infratuzilmasini takomillashtirish, iste'mol tovarlari bozorlarini, ishlab chiqarish vositalari bozorini, moliya bozorlarini isloh qilish va narx siyosatini qayta ko'rib chiqish;

- c) ijtimoiy ta'minot va taqsimot tizimi islohotlarini chuqurlashtirishdan iboratdir.

Davlat, jamiyat va xususiy manfaatlarini inobatga olgan holda, milliy iqtisodiyotdagi adolatli taqsimotni amalga oshirish, ya'ni davlat va jamoa korxonalari, markaz va joylardagi daromadlar taqsimoini muvofiqlashtirib borishdir. Shu bilan birga, ish xaqini tartibga solib turish, ijtimoiy ta'minot tizimini intensiv ravishda takomillashtirib borish, aholini ish joylari bilan ta'minlash, pensiya va tibbiy yordamni yaxshilash, shahar va qishloqlarda uy-joy qurilishini davom ettirishdan iboratdir.

- ikkinchidan, xorijiy hamkorlikni rivojlantirish, mamlakatga jalb etilayotgan xorijiy sarmoyalardan, mavjud tabiiy resurslardan, texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish lozimdir. Xitoy erkin iqtisodiy xududlarini tashqi dunyoga ochiqqligini kengaytirish. Pudun iqtisodiy rayonini rivojlantirish. Shanxay shahrini mintaqadagi xalqaro moliyaviy markazga aylantirish lozim. Shu bilan birga, Yanszi havzasi shaharlarini, ya'ni Guandun, Fuszyan, Xaynan va Boxay zonasidagi shaharlarni tashqi dunyoga kengroq ochish mezonlarini ishlab chiqish lozimligi belgilab olindi.

- uchinchidan, ishlab chiqarish tarkibini sifat jihatdan tartibga solish va uning samaradorligini oshirish, asosiy "uchta industriyani rivojlantirish" (qishloq xo'jaligi, sanoat tarmoqlari, xizmat ko'rsatish sohasini)

- to'rtinchidan, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni rivojlantirish, ta'lim va ma'rifatni mamlakat xududi bo'ylab teng baravar rivojlantirish. Markaziy va g'arbiy rayonlardagi ishchilarning ishlab chiqarish malakachini oshirish va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot yutuqlarini ishlab chiqarishga amalda joriy etish yo'llari belgilab olindi.

Oxirgi 30 yil mobaynida mamlakatda "sotsialistik spesifikali bozor iqtisodiyoti" shakllandi.

Xitoydagi iqtisodiy islohotlar jarayonini uch bosqichga bo'lish mumkin:

1– bosqich 1978 yilning dekabr oyidan to -1984 yil sentyabr oylarini o'z ichiga olib, unda asosiy e'tibor mamlakat qishloq xo'jaligiga va xaq to'lash asosida uy xo'jaligini, pudrat javobgarchiligining turli shakllarini rivojlantirishga qaratildi. Bu esa, mamlakatdagi 100 mln. lab fermerlarning qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishdan manfaatdor ekanligini ko'rsati. Shaharlarda iqtisodiy jududlar eksperiment tariqasida isloh etishda o'tqazila boshladi. Ular natijasida 14 ta erkin port shaharlari ochildi. Mamlakatda ko'p bosqichli bank tizimi yaratildi. Uning asosini markaziy bank – Xitoy banki, ishtirokchilarini esa, boshqa davlat va tijorat banklari hamda maqsadli moliyalash banklari, nobank moliya institutlari tashkil etdi.

2– bosqich 1984 yilning oktyabr oyidan to 1991 yilning dekabr oyigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, unda iqtisodiy islohotlar markazi mamlakat shaharlariga ko'chdi. Bunda asosiy e'tibor korxonalarning ish faoliyatlarini oshirishga qaratildi. Makroboshqaruv tizimi isloh qilindi va mamlakatni tashqi dunyo uchun ochishga yo'naltirilgan xarakatlar davom ettirildi.

3– bosqich 1992 yilning yanvar oyidan to 2000 yilgacha davom etib, unda e'tibor mamlakatda "sotsialistik spesifikali bozor iqtisodiyoti"ni qurishga qaratildi.

Xitoyda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayoni va mamlakatni tashqi dunyo uchun ochish 1978 yilning dekabr oyida Xitoy Kommunistik partiyasi Markaziy Qo'mitasining 11 chaqiriq 3-Plenumida ko'rib chiqildi hamda unda mamlakatda amalga oshirilishi lozim bo'lgan iqtisodiy qurilishlarning bosh yo'nalishlari tasdiqlandi. Uning maqsadi mamlakatda mavjud bo'lgan rejali

iqtisodiyotdan qadam-baqadam bozor iqtisodiyotiga o'tish bo'lib, unda quyidagi tamoyillarga tayanildi:

“Sotsializmning mazmuni – ishlab chiqarish kuchlariga mustaqillik berish, uning umumiy maqsadi esa, - mamlakatda yashayotgan barcha aholining farovonligiga erishishda iqtisodiyotdagi mavjud kishini kishi tomonidan ekspluatatsiya qilishga barham berish va daromadlar darajasidagi katta farqlanishni yo'qotishdan iboratdir”.

Iqtisodiy islohotlarning boshida quyidagi asosiy vazifalarni hal etish belgilab olindi:

- mamlakatdagi o'sha davrda mavjud bo'lgan oziq-ovqat muammosini hal etish;
- mamlakat aholisini ish bilan to'liqroq ta'minlash;
- Xitoyda barqaror iqtisodiy o'sishga erishishdan iborat edi.

Yuqorida belgilab olinan vazifalarni hal etish uchun mamlakatda 1980 yilda “To'rtlik modernizatsiyasi” dasturi ishlab chiqildi va amaliyotga tadbqiq qilindi. Ushbu dasturga asosan, birinchi navbatda qaysi sohalarini modernizatsiyalash lozimligi aniqlandi va ular quyidagi sohalar deb belgilandi:

1. Mamlakat qishloq xo'jaligini rivojlantirish;
2. Uning sanoatini (ayniqsa, qayta ishlash sohasini) rivojlantirish;
3. Fan va texnika yutuqlaridan samarali foydalangan holda, ushbu sohani rivojlantirish;
4. Mamlakat harbiy kuchlarini yanada mustahkamlashdan iboratdir.

Mamlakat aholisining 65% ga yaqin qismi qishloq aholisini tashkil etishini e'tiborga oladigan bo'lsak, ushbu islohotlar yo'nalishini juda to'g'ri belgilanganligi guvohi bo'lamiz. Unda ekin ekish uchun yerlarning dahqonlarga ijaraga berilishi, davlat buyurtmalarining qisqartirilishi va ularga sifat jihatidan yangicha qaralishi natijasida dehqonlarning mehnatga va ishlab chiqarishga bo'lgan munosabatlari ham sekin-asta o'zgarib bordi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalga oshirilmoqda?
2. XRR da ishlab chiqarish kuchlari qanday joylashtirilgan?
3. Xitoy hukumati mintaqalararo iqtisodiy rivojlanishni tenglashtirish uchun qanday choralarni qo'llamoqda?
4. Xitoyning zamonaviy mintaqaviy siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalar?
5. Mintaqaviy siyosat tushunchasiga ta'rif bering?

Mustaqil ish vazifalari

1. 1990-2000 yillarda Xitoyda mintaqaviy siyosatning o'zgarish tendensiyalari nimalarni ko'zda tutishini aniqlang.
2. Xitoyning zamonaviy mintaqaviy siyosatida diskriminatsion elementlarni aniqlang.

Asosiy adabiyotlar:

1. Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика экономика, культура, под ред. Титоренко М.Л., Российская академия наук, институт Дальнего Востока, Москва, 2008 г.
2. Мировая экономика: прогноз до 2020 г., под ред. акад. Дынкина А.А., Москва, 2007 г.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. В.К. Ломакин «Мировая экономика», Москва, 2005 г.
2. «Китай и мир во всем мире» изд. во Синьсинь, Пекин, 2004
3. ж. «Проблемы Дальнего Востока», 2005-2008 гг. № 3, 5, 8, 9.
4. ж. «Мировая экономика и международные отношения», М., 2007-2008 гг., № 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10
5. Jin Min Ji Bao. 17.07.05
6. «Zhong Guo 2004», 04.11.05
7. International Monetary Fund: International Financial Statistics.-2005. August.- 134 p.

Internet saytlari:

1. www.chinapro.ru
2. www.chinalist.ru

8- MAVZU.: “XIToyNING XALQARO MEHNAT TAQSIMOTIDAGI ROLI VA O‘RNI”

Darsning maqsadi: Xitoyning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli va o‘rni to‘g‘risida tasavvurga ege bo‘lish.

Tayanch so‘zlar: Xalqaro mehnat taqsimoti, xalqaro ixtisoslashuv, xalqaro kooperatsiya, mehnat differentsiatsiyasi, hududiy mehnat taqsimoti, xalqaro texnik-iqtisodiy hamkorlik, shaxsiy kompyuterlar, infratuzilma, strategiya, industriallashtirish.

Reja:

1. Jahon bozorida Xitoyning o‘rni va roli
2. Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari
3. Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozori

8.1.Jahon bozorida Xitoyning o‘rni va roli.

Xalqaro mehnat taqsimoti - bu turli darajalarda (differensial) iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar va sifat hamda ishlab chiqarish jarayonlari turlicha bo‘lgan ishlab chiqarish kuchlari o‘rtasidagi aniq taqsimlangan munosabatdir. Mehnat taqsimoti o‘zining faoliyat tasnifiga binoan, turli shakllarda namoyon bo‘ladi.

1. Umumiy - moddiy va nomoddiy ishlab chiqarishning yirik sohalari o‘rtasidagi mehnat taqsimoti.

2. Xususiy - yirik ishlab chiqarish sohalari ichidagi mehnat taqsimoti.

3. Birlamchi - korxona ichidagi mehnat taqsimoti.

Mehnat differentsiatsiyasi o‘zining alohida faoliyati turiga qarab, odatda, farqlanadi. Hududiy mehnat taqsimoti ham mamlakatlararo, ham ularning ichkarisida mavjuddir. Xalqaro mehnat taqsimoti ishlab chiqarish samarasini oshirish maqsadida amalga oshiriladi va umumiy mehnatni sarf-xarajatlarini kamaytirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi, hamda umumiy ishlab chiqarish kuchlarini rasional vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Xalqaro mehnat taqsimoti ikki asosiy yonalishdan iboratdir:

1. Ishlab chiqarishni xalqaro ixtisoslashtirish (spesializatsiya);

2. Ishlab chiqarishni xalqaro birlashtirish (kooperatsiya);

XXR XKPning XV-s‘ezdida, (1997 yil 12-18 oktyabr) Xitoy hukumatining raisi Szyan Szemin, o‘zining ma‘ruzasida Xitoyning tashqi dunyoga ochiqligi, Xitoy davlatining asosiy va uzoq muddatli siyosati ekanligini yana bir bor ta’kidlab, mamlakatning mintaqaviy iqtisodiy xamkorligida va global tizimdagi har tomonlama savdoda faol qatnashishi lozimligini aytib o‘tdi.

30 yildan ortiqroq vaqt mobaynida, ya’ni, iqtisodiy islohotlar davomida, Xitoyni tashqi iqtisodiy faoliyati va tashqi dunyoga ochiqlik tizimlari shakllandi. XXRsi o‘zining yarim asrlik tarixida, yarim feodal va yarim kolonial davlatdan, dunyoning kuchli agrar-industrial davlatiga aylandi. Ishlab chiqarishning muhim ko‘rsatkichlari: ko‘mir qazib chiqarish, po‘lat quyish, sement ishlab chiqarish, mineral ug‘itlar, elektroenergiya, maishiy texnika vositalarini ishlab chiqarish bo‘yicha, hozirda Xitoy dunyoda birinchi o‘rinni egallab kelmoqda.

Masalan, Xitoy sanoati yutuqlaridan quyidagilarni belgilash mumkin:

1. Kimyo sanoati rivojlanishi natijasida, kimyoviy o‘g‘itlar ishlab chiqarish ortib bormoqda. 1998 yilda, ularni ishlab chiqarish 30,1 mln. tonnagacha oshdi (undan tashqari, yana yiliga 11 mln. tonna kimyoviy o‘g‘itlar import qilinmokda). Natijada, qishloq xo‘jaligini kimyoviy lashtirish yuqori sur‘tlar bilan olib borilmoqda. Hosildorlik bo‘yicha o‘rtacha: guruch- 60-63 s/ga, jo‘xori- 50-52 s/ga, bo‘g‘doy- 37-41 s/ga larni tashkil etmoqda. Bu yo‘nalishda, Xitoy rivojlangan mamlakatlarning hosildorlik darajasiga yaqinlashmoqda. Hozirgi vaqtda, yalpi don ekinlarini yetishtirish yiliga 500 mln. tonnani tashkil etmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, aholini oziq-ovqat bilan va ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlashga kafolat bo‘lib, uning iste‘mol darajasini oshirmoqda.

2. Xalq turmush darajasini osishiga, aholi turmush sharoitini o‘zgarishiga, mamlakat sanoati o‘zining katta xissasini qo‘shdi. Iste‘mol bozori maishiy tovarlar bilan to‘yintirilmoqda. Asta-sekin, mamlakatning to‘liq elektrlashtirish muammosi ham hal etilmoqda. Sanoat iste‘mol tovarlarini talab darajasida ko‘plab ishlab chiqarilishi, ishchilarning oylik maoshlari va dehqonlarning daromadlari oshganda, mamlakatda inflyatsiya darajasini oshishiga yo‘l qo‘yilmadi.

3. Xitoy sanoatini ulkan yutuqlaridan biri, uning sanoat tovarlarini industrial rivojlangan mamlakatlar bozorlariga kirib borishidir. Masalan, bugungi kunda, Xitoy sanoat tovarlari Yaponiya,

AQSh, Kanada, Yevropa ittifoqi mamlakatlarida sotilmoqda. Xitoy eksportida sanoat tovarlari 87%ni, uning importida esa, 80%ni tashkil etmokda. Xitoy borgan sari, dunyoning yirik ustaxonasiga aylanib bormoqda. Eksportdan tushgan daromadga ko'plab eng zamonaviy texnika va texnologiyalar import qilinmoqda. Mamlakatda xalq xo'jaligini ilmiy-texnikaviy jihatdan takomillashtirish keng yo'lga qo'yilgan bo'lib, bunda xorijiy sarmoya va texnologiyalardan foydalanish ham samarali yo'lga qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. 1979 yildan to 1997 yilga qadar, XXR sida xorijiy moliyaviy mablag'larni, ya'ni, 348,35mlrd. AQSh dollari o'zlashtirilgan, shundan, 116,13mlrd doll. qarz bo'lib, qolgan 232,22 mlrd. doll. to'g'ridan- to'g'ri xorijiy investisiyalarni tashkil etadi. Barcha xorijiy resurslar bevosita ishlab chiqarishga yoki infratuzilmani yaxshilashga sarflandi.

4.Strategik yo'nalishda asosiy fondlarni yangilanishi, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. «Sanoat korxonalarini 3-umumiy ro'yxatga olish» tadbiri 1995 yil oxirida o'tkazilgan bo'lib, uning natijalariga ko'ra, 3200 asosiy uskuna turlaridan, uning 47,1% i import uskunalariga to'g'ri keldi. Xitoy korxonalaridagi uskunalarining xizmat qilish muddati quyidagicha taqsimlangan:

XXR tashkil topgandan so'nggi vaqt mobaynidagi davr, o'sib kelayotgan ishchi kuchini ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasiga ommaviy jalb qilinishi bilan xarakterlanadi.

Aholining bandligi 1949-yilda 180 mln. kishidan, 1997-yilga kelib, 696 mln. kishiga qadar o'sib, ya'ni 500 mln. kishidan ortdi, jumladan, 1978-yildan buyon aholining bandligi 290 kishiga ko'paydi. Asosan, ekstensiv tasnifidagi shakllangan ishlab chiqarish, aholining katta qismini ish bilan ta'minlashda, muhim barqarorlashtiruvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, umuman xalq xo'jaligida va jumladan, sanoatda chuqur va keng qamrovli muammolar to'Rejaib bormoqda.

Jadval 8.1.1.

Xitoy korxonalaridagi uskunalarining xizmat qilish muddatini taqsimlanishi (% da)1980-2007yy.²¹

	Uskunalarni ishlab chiqarish yillari		
	2007 yillar	1990 yillar	1980 y. va undan avvalgi davrda
Hamma uskunalar	100	100	100
Import qilingan uskunalar	47	69,7	34,2
Mahalliy uskunalar	53	30,3	65,8

Birinchidan, ishlab chiqarish kuchlarini ilmiy texnikaviy yutuqlari bilan ta'minlanishida, hozirgacha ham, ulkan hajmda eski va qoloq texnikalar mavjuddir. Shu bilan birga, xorijiy texnikalar bilan, ham o'ziga yarasha muammolar chiqib turibdi, ya'ni uning qiyinroq o'zlashtirilishi; rejasiz tarzda uning ehtiyot qismlarining to'liq sotib olinmasligi.

Ikkinchidan, xalq xo'jaligining deyarli hamma yetakchi tarmoqlarida, yirik zamonaviy korxonalar qurilib ishga tushirilgan bo'lsada, ammo, uning aylanasi juda ham ko'p kichik-kichik ustaxonalar faoliyat ko'rsatmoqda.

8.2.Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari.

1990-yillarning boshlaridayoq, Xitoy yirik partiya va xo'jalik arboblari hamda yetakchi iqtisodchilari uchun, Xitoy davlatining ekstensiv asosda rivojlanishi, ya'ni tabiiy boyliklardan, sarmoyalar va inson resurslaridan betartib tarzda foydalanishi natijasida, Xitoy keyingi 20-25 yil vaqt mobaynida, o'zining iqtisodiy qurilishida yangi natijalarga erisha olmasligi ma'lum bo'ldi. Boshqacha qilib aytganda, Xitoy iqtisodiyoti bir joyda turib, rivojlanmay qolishi ham mumkin edi, chunki aholining iste'moli kundan kunga zamonaviylashib, uning talabi ham ortib bormoqda edi. Xitoy aholisini soni yiliga 12 mln.kishiga ko'payib, jahon bozorida xitoy tovarlariga raqobatbardoshlik kuchayib bordi. Xitoydagi iqtisodiy o'sish turining o'zgarishi natijasida, mamlakatda ekologik inqirozning vujudga kelish xavfini tug'dirishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish lozimligini, ijtimoiy muammolarni sekin asta hal etishni talab qildi.

²¹ Экономика Китая, Ван Менкуй, 2005., Пекин, с.43

1992-yilda, Xitoy hukumatining sotsialistik bozor iqtisodiyotiga o'tish shiori tan olinib, mamlakatda iqtisodiy o'sishning intensiv turiga bosqichma-bosqich o'tildi. 1996-yilda, Umum Xitoy Xalq Vakillari Kengashining (UXXVK) 4-sessiyasi 8- chaqirig'ida, XXRning 9- besh yillik (1996-2000 yillarga mo'ljallangan) ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish rejasi va 2010-yilga qadar istiqbolli rivojlanish dasturi ishlab chiqilib, qabul qilindi. Hozirgi kunda, Xitoyda, 2020-yillarga mo'ljallangan, uning istiqbolli rejasi ustida faol ish olib borilmoqda. Xitoy Xalq Respublikasining iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlarini quyidagi jadval 8.2.1.dan ko'rishimiz mumkin.

Xitoyning 2010-yillarga mo'ljallangan strategik vazifalari mamlakat qiyofasini tubdan o'zgartirishga qaratilgandir. Soha mutaxassislarining fikricha, 2020-yillarga kelib, XXRda industrialashtirish jarayoni hali tugatilmaydi, balki yanayam, yuqori ilmiy texnikaviy darajaga ko'tarilishi ko'zda tutilgandir.

Jadval 8.2.1.

XXR ni 1990-2020 yillarga mo'ljallangan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari.²²

	Ulchov birliklari	1990 yil	2008 yil	Rivojlanish istiqboli	
				2010 yil	2020 yil
Aholi	mln.kishi	1143,3	1326	1380	1480
YaIM	mlrd.AQSh doll.	1854,8	4294,2	9989,3	17061,2
Energiya tashuvchilar	mln. tonna	1310,0	1775,5	2308,2	2777,9
ko'mir	mln.tonna	1082,0	1500,0	1963,0	2277,0
neft:	mln.tonna	276,0	365,0	484,0	576,0
Jumladan, -iste'mol	mln.tonna	138,0	203,0	284,0	355,0
-qazib olish	mln.tonna	138,0	165,0	200,	221,0
-import	mln.tonna	-	38,0	84,0	135,0
Gaz	mlrd.kub.m	31,6	60,0	100,8	189,2
Jumladan, -iste'mol	mlrd.kub.m	15,8	30,0	59,9	119,3
-qazib olish	mlrd.kub.m	15,8	30,0	49,9	79,9
-import	mlrd.kub.m	-	-	10,0	39,4
Elektro energiya	mlrd.kvatt/s	661,6	1330,9	2269,7	3241,5
Po'lat	mln.tonna	66,4	120,0	140,0	170,0
Plastmassa	mln.tonna	2,3	4,2	10,0	16,0
Avtomobillar:	ming dona	524,0	2500,0	6000,0	-
Jumladan -yuk tashishuvchi	ming dona	289,7	800,0	2000,0	-
-engil mashinalar	ming dona	224,3	1700,0	4000,0	-
sement	mln.tonna	290,7	550,0	850,0	-
mineral ug'itlar	mln.tonna	18,8	32,0	38,2	-
Don yetishtirish	mln.tonna	446,2	500,0	560,0	595,0
suv xo'jaligi mahsulotlari	mln.tonna	12,4	38,0	45,0	-
Tashqi savdo aylanmasi	mlrd. AQSh dollarida	55,6	474,3	980,0	1400,0
jumladan:	mlrd. AQSh	29,9	249,2	500,0	800,0

²² . Ushbu jadval, Китай: Факты и цифры: 2005, Пекин, Изд. во «Синсин», 2005, с.21,27,38. larga asoslab mualliflar tomonidan ishlab chiqarilgan.

-Eksport	dollari				
-Import	mlrd. AQSh dollari	25,7	225,1	480,0	600,0

Bu bosqichda, iqtisodiy o'sishning ekstensiv turidan, uning intensiv turiga o'tish bo'lib, ya'ni unda resurslarni tejash, kapital va ilm sig'imi yuqori bo'lgan texnologiyalardan foydalanish vazifasi hal etilishi lozimdir. Mamalakat ichki integratsiyasini kuchaytirish, yagona milliy bozorni tashkil etish va uni jahon bozori bilan bog'lash masalalari ham, hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

Xitoyning "ochiqlik siyosati" ni asosiy yo'nalishlaridan biri, uning boshqa davlatlar bilan savdo va texnik- iqtisodiy hamkorlik olib borishi sohasidir. 1979-yildayoq, bu sohada Xitoy, tez sur'atlarda, rivojlanishga erishdi. 1990-yillarning oxiriga kelib esa, Xitoy 227 ta davlat va mintaqalar bilan savdo iqtisodiy aloqalarini o'rnatdi va shu bilan birga, xorijda o'zining 4379 korxonasini ochdi. Xozirgi kunda, Xitoy eksportida mashinasozlik va elektrotexnika sanoati mahsulotlari ortib bormoqda va bu ko'rsatkichlar bo'yicha mamlakat, dunyoda 1-o'rinlarni egallamoqda. Xitoy importida esa, hom ashyo, energiya tashuvchilar va transport uskunolari ustunlik qiladi. Undan tashqari, Xitoy eksportida oxirgi paytlarda, yana, kiyim-kechaklar, matolar, sanoat mahsulotlari, ayniqsa, turistik anjomlar, sport inventarlari, oyoq- kiyim, saotlar va h.k.lar asosiy o'rinni egallamoqda.

Xitoy iqtisodiy islohotlari davrida ATES, ASEAN davlatlari bilan savdo sohasidagi olib borayotgan xamkorligi ancha o'sdi, xususan, Yaponiya, AQSh, Janubiy Koreya, Rossiya xamda MDX davlatlari bilan Xitoy o'zining rivojlanishida texnik-iqtisodiy xamkorlikni, asosan, 3 ta yo'nalishda olib bormoqda:

1.Boshqa davlatlarga texnik -iqtisodiy yordam ko'rsatish;

2.Xorijdagi qurilish ob'ektlarida pudrat ishlarini bajarish, ularga ishchi kuchini yetqazib berish va xorijiy davlatlarga o'zining kapitalini qo'yish;

Undan tashqari, o'z navbatida, boshqa davlatlardan ikki tomonlama va ko'p tomonlama, xalqaro bitimlar asosida, texnik-iqtisodiy yordam olish.

8.3.Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozori.

Hozirgi davrda, Xitoy hukumati informatsion texnologiyani rivojlantirish zarurligini tushunib, bu borada dadil qadamlar qo'ymoqda. Bu yo'nalishda, hukumat markazlashtirilgan rejalashtirish va bozor tomonidan tartibga solish tadbirlarini birgalikda olib bormoqda.

Xitoyning 9-besh yillik rejasiga asosan, mamlakatda yangi komponentli mikroshemalar, kompyuterlar va aloqa tarmog'i uchun kerakli uskunalar ishlab chiqarildi. Mamlakatda kompyuterlar hamda uning extiyot qismlarini va komponentlarini ishlab chiqarish va uni eksporti bo'yicha baza yaratildi. 1993-yilda, shaxsiy kompyuterlar ishlab chiqarayotgan korxonalar uchun, Xitoyda imtiyozli soliqlar turi keng tarqatildi.

Xitoy kompyuterlar bozorida xorijiy kapitallar ulkan rolni o'ynaydi. Xorijiy investorlarning bu sohaga qiziqish sabablaridan biri, Xitoyda shaxsiy kompyuterlarni ishlab chiqaruvchi xorijiy kompaniyalar, har doim ham kompyuter komponentlarini import qilish uchun, boj to'lamasligidir. Xorijiy sarmoyadorlar kompyuterlar ishlab chiqaruvchi qo'shma korxonalarga, nafaqat, o'zining sarmoyasini, balki, korxonalarni boshqarish sohasidagi bilimlarini va texnologiyalarini jalb qiladi. Xitoy tomon esa, o'z navbatida, xorijiy sheriklariga yer (fabrika-zavodlari maydonlari), arzon ishchi kuchi va kerakli hom ashyolarni, Xitoy qonunlari va mahalliy bozor talablaridan kelib chiqib, taklif etadilar.

Ko'pincha, Xitoy hukumati, g'arb davlatlarida ishlab chiqarilgan zamonaviy texnologiyalarni o'ziga jalb etishga qiziqadi. Shu bilan birga, ko'p hollarda, Xitoy qo'shma korxonalari ishlab chiqarilgan shaxsiy kompyuterlar xorijga, faqatgina, hukumatning eksportni qo'llab-quvvatlash talabini qondirish uchungina olib chiqiladi va keyinchalik esa, u ayrim hollarda, import mahsuloti sifatida legal va nolegal holatda mamlakatga qaytib olib kelinadi (reeksport).

Xitoy hukumati o'zining savdo siyosatida, mahalliy texnologiyalar asosida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni himoyalash (Proteksionizm) siyosatini olib bormoqda. Xitoydagi shaxsiy kompyuterlar savdosining gurkirab o'sishi, Ay-Di-Si ma'lumotiga ko'ra, 1996-yilga keliboq, Xitoy bozorini ATR mintaqasidagi yirik bozorlaridan biriga aylantirdi. (albatta, Yaponiya va Janubiy Koreyadan so'ng). 1997-yil ma'lumotiga ko'ra, ATR mintaqasida sotilgan shaxsiy

kompyuterlarning 1/4 qismi Xitoyga to'g'ri kelgan, biroq, qiymat ko'rsatkichi nuqtai nazaridan, bu mahsulotning 18% i gina Xitoy bozoriga to'g'ri keladi. Bu degani, Xitoy bozorida kompyuterlarning uncha qimmat bo'lmagan narxdagi modellari ustunlik qilayotgani hamda bozordagi Noutbuklar xajmi esa, ancha kichkinaligini bildiradi. Hozirgi kunda, Xitoy o'zining shaxsiy kompyuterlar ishlab chiqarish bozorining hajmi bo'yicha, AQSh, Yaponiya, Germaniya, Angliya, Fransiya davlatlaridan keyin, 6- o'rinni egallamoqda.

Biroq, Ay-Di-Si ning ma'lumotiga ko'ra, kelajakda Xitoy bu sohada AQSh va Yaponiya va Janubiy Koreyadan so'ng 4-o'rinni egallashi mumkin. Xitoyning kompyuterlar savdosi xolatini quyidagi jadval 8.3.1. dan ko'rishimiz mumkin.

Jadval 8.3.1.

Dunyoning davlat va mintaqalar bo'yicha kompyuterlar savdosi ko'rsatkichlari (mln. dona).1997-2007 yy.²³

Davlatlar	1997 yil	2007 yil	O'sishi % da
XXR	3,0	13,5	430,0
Yaponiya	7,9	14,5	197,3
ATR Yaponiyasiz	10,3	13,0	103,0
AQSh	31,5	42,3	13,6
Dunyo bo'yicha	79,9	103,6	13,4

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Xalqaro mehnat taqsimoti tushunchasi?
2. Xalqaro ixtisoslashuv nimani anglatadi?
3. Xalqaro kooperatsiya deganda nimani tushunasiz?
4. Dunyo bozorida Xitoyning o'rni qanday?
5. Xitoyning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari nimalardan iborat?
6. Xitoyning yetakchi eksport statyalari nimalardan iborat?
7. Xitoyning Osiyo tinch okeani mintaqasidagi Shaxsiy komp'yuterlar bozoridagi o'rnini tahlil qiling?

Mustaqil ish vazifalari:

1. Xitoyni Import bandlari nimalarni o'z ichiga olishini taxlil qilib chiqbng
- 2.Xitoyning Xalqaro texnik-iqtisodiy hamkorligiga qo'shgan hissasini aniqlang.
3. Xitoyning dunyo shaxsiy kompyuterlar bozoridagi o'rnini aniqlab chiqing.

Asosiy adabiyotlar:

- 1.Китай: фундамент успехов XXI века: Аналитический обзор ГСУ: достижений 9-й и 10-й пятилеток. /Инс-т.ДВ РАН, Центр научно- информационной документации. , - 2002, - 200 с.
- 2.Мировая экономика: прогноз до 2020 г.под ред.акад. А.А. Дынкина, Москва, магистр, 2007.429 с.
- 3.Ван Мэнкуй и др. Экономика Китая, Изд-во межконтинентального Китая, Пекин, февраль 2005 г. с. 114.
- 4.. Китай: Факты и цифры: 2009., Пекин, с,29.

Qo'shimcha adabiyotlar:

- 1.Государство и социальные реформы./Доклад о человеческом развитии, 2005 г.
- 2.Чжунго цзинцзи ди«жуан чжаолу» Шанхай 2007, с. 256.
- 3.В.П.Сергеев, «Мировая экономика», Москва, 2000 г.

Internet saytlari

- 1.www. World -bank. org.
- 2.http: || europa. Eu. Int.
- 3.http: || tw.jahoo.com.
- 4.www. xinhua.org.

²³ Китай: Факты и цифры: 2009, Пекин, с,29.

9- MAVZU.: XITOIY QISHLOQ XO'JALIGINING TARKIBIY TUZILISHI VA RIVOJLANISHI

Darsning maqsadi: XXR qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi, undagi agrar islohotlarining maqsad va vazifalari, mamlakatda yerga bo'lgan munosabat va undan unumli foydalanish masalalari hamda qishloq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlikni oshirish, agrotexnika yutuqlarini amaliyotga joriy qilish masalalari xaqida muayyan bilimga ega bo'lish.

Tayanch iboralar: agrar islohotlar, oilaviy pudrat, markazlashgan sotib olish tizimi, oldi-sotdi shartnomalari, bitim-kontrakt, rejalashtirish dasturi, prodrazverstka, talab va taklif, bozor narxi.

Reja:

1. XXR qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi
2. Mamlakatda qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish xususiyatlari
3. Xitoyda agrar islohotlarning bosqichlari

9.1. XXR qishloq xo'jaligining tarkibiy tuzilishi

Xitoy Xalq Respublikasi rivojlanayotgan davlatlar qatoriga kirib, u agrar-industrial mamlakat hisoblanadi. Uning agrar sohasi esa, mamlakat iqtisodiyotining muhim va ajralmas qismidir. Ushbu soha mamlakat aholisining iste'moli uchun asosiy oziq-ovqat mahsulotlarini yetqazib beradi. Bugungi kunda agrar sohada mamlakat mehnat resurslarining 45% i jamlangan bo'lib, u mamlakat yengil sanoati uchun xom ashyo yetqazib beruvchi asosiy tarmoq hisoblanadi.

Oxirgi 30 yil ichida aholining qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan ta'minlanganlik darajasi yaxshilanib, u ham miqdoran, ham sifat jihatdan sezilarli darajada oshdi. Mamlakat aholisining bunday o'zgarishlarga yuz tutishiga sabab, undagi olib borilgan agrar islohotlar natijasi bo'ldi.

1978-yil oxirida Xitoyda mamlakatni inqiroz xolatdan chiqarish yo'llari intensiv tarzda izlana boshlandi. Shu yilning dekabr oyida Xitoy Kommunistik Partiyasining 11-Chaqiriq, 3-Plenumi bo'lib o'tdi. Unda mamlakatda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish uchun yo'llanma berildi.

Qishloq xo'jaligidagi islohotlar, avvalambor, undagi mavjud ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishiga halaqit beruvchi to'siqlarni yo'qotishdan boshlandi. Bu sohani boshqarishda markazlashgan buyruqbozlikdan voz kechishga va mamlakatdagi mavjud xalq kommunalari tizimini takkomillashtirishga hamda mamlakat iste'mol fondini taqsimlashda barobarlikga yo'l qo'ymaslikka qaror qilindi. Uning oqibatida, Xitoy qishloqlarida istiqomat qilayotgan aholining tashabbuskorlik va bunyodkorlik hislari ham ortib bordi.

Islohotlarga cha bo'lgan davrda Xitoydagi umumiy ekin ekish maydonlarining hajmi 145 mln.ga dan iborat bo'lib, ularning 30,6% i sug'oriladigan yerlar bo'lgan. Bu esa, dunyo ekin ekish maydonining 7% ni tashkil etadi va mana shu yerlarning faqatgina 21% i yuqori xosil beradigan yerlar hisoblanadi. Hozirgi kunda mamlakatdagi ekin ekish maydonlari turli sabablarga ko'ra, yil sayin qisqarib bormoqda. Xususan, yerning erroziyasi, pestisidlar bilan zaxarlanishi, suv toshqinlari va h.k. Bugungi kunga kelib, uning ekin ekish maydoni 130 mln. ga tengdir.

Hozirda Xitoy, nafaqat o'zini qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan ta'minlab qolmasdan, balki boshqa davlatlarga ham bu mahsulotlarni eksport qilmoqda. Xitoyda 50 turdan ortiq poliz ekinlari, 100 ga yaqin xilma-xil sabzavotlar, 60 turdan ortiq mevalar, 700 ga yaqin qo'ziqorin va giyohvand o'tlar mavjuddir. Undan tashqari, mamlakatdagi qulay tabiiy sharoitlar, yerning yetarli darajada namligi, unda qishloq xo'jalik ekinlaridan yiliga ikki va hattoki uch marotaba hosil olish imkonini beradi. Takror ekin ekishning o'rtacha koeffisienti 1,4 ni, asosiy ekin ekiladigan joylarda esa, 3,3 ni tashkil etadi.

Hozirda, mamlakat bir qator qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirishda, yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqda. Jumladan, g'alla, paxta, turli xil o'simlik moyi, choy, guruch, go'sht, tuxum va h.k. Mamlakat qishloq xo'jalik mahsulotlarining aholi jon boshiga to'g'ri kelishi bo'yicha, dunyodagi belgilangan o'rtacha darajadan oshib ketdi. Uning qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan ta'minlanganlik darajasi esa, unga bo'lgan umumiy talab va taklif muvozanatiga mosdir va hattoki, mamlakatda hosildorlik yuqori bo'lgan yillarda, umumiy taklifning ortib ketganligini ko'rish mumkin.

Xitoy qishloq xo'jaligi o'simlikshunoslik, o'rmonchilik, chorvachilik va suv mahsulotlari xo'jaligini o'z ichiga olib, odatda ular ham o'z navbatida, quyidagilarga taqsimlanadi, ya'ni:

Xitoy qishloq xo'jaligining tarkibi

O'simlikshunoslik:	Chorvachilik:
g'allachlik	cho'chqachilik
sholikorlik;	qoramolchilik;
paxtachilik;	yilqichilik;
mevasozlik;	echkichilik
sabzavotchilik	parrandachilik.

Shuni ta'kidlash joizki, Xitoy Xalq Respublikasining qishloq xo'jalik resurslari albatta cheksiz emas. Uning ustiga aholisining yildan-yilga ko'payib borishini hisobga oladigan bo'lsak, ushbu resurslarning chegaralanganligini yana bir karra guvohi bo'lamiz.

Hozirgi kunda (2007 y.) Xitoy qishloq aholisining soni 802 million kishidan iborat bo'lib, u mamlakat aholisining deyarli 60% ni tashkil etadi. Ulardan 498 mln. kishi mehnatga layoqatli kishilarni tashkil etib, u mamlakat ishga layoqatli kishilarning deyarli 70% ni tashkil qilmoqda.

Xitoy ekin ekish maydonlarining yalpi hajmi ham yil sayin qisqarib bormoqda va hozirgi kunda uning yalpi xajmi 130 mln. ni tashkil etmoqda. Ekin ekish maydonining Xitoy aholisi jon boshiga to'g'ri kelishi 0,1 ga ni, mamlakat mehnatga layoqatli qishloq aholisining jon boshiga to'g'ri kelishi esa, 0,26 ga ni tashkil etadi.

Don mahsulotlaridan Xitoyda asosan, bug'doy, guruch, makkajo'xori, batat va soyali no'xotlilar yetishtiriladi. Ularning ichida sholi – asosiy don mahsuloti bo'lib, uning mamlakat don mahsulotlarini yetkazib berishdagi salmog'i 38,7% ga tengdir. Xitoyning asosiy sholikorlik rayonlari Yanszi daryosi havzasi, Janubiy Xitoy va Yunnan-Guyjou tog' yon bag'irlari hisoblanadi.

Don mahsulotlarini yetqazib berishda bug'doyning ham ahamiyati kattadir. Uning don mahsulotlarini yetqazib berishdagi salmog'i 22% ni tashkil etadi. Bug'doy mamlakatning barcha hududlarida yetishtiriladi. Uni yetishtirish rayonlari, asosan, Xenan, Shandun, Anxoy, Shensi, Szyansu, Xubey, Sichuan profinsiyalari hisoblanadi.

Undan keyingi o'rinni makkajo'xori egallab, uning don mahsulotlaridagi salmog'i 25,7% ni tashkil etadi. Makkajo'xori mamlakatning Shimoliy-Sharqiy, Shimoliy va Janubiy-G'arbiy rayonlarida yetishtiriladi.

Mana shu yuqorida ta'kidlagan muammolarga qaramasdan, Xitoy o'z aholisini nafaqat don mahsulotlariga bo'lgan iste'molini, balki oziq-ovqat mahsulotlari bilan ham to'la qondirib kelmoqda. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda texnik jihatdan muhim omillar sifatida irrigatsiya, mineral o'g'itlardan foydalanish va urug'lik fondining yangilanishi katta rol o'ynadi. Hozirgi kunda mamlakat agrar sohasida irrigatsiya inshootlaridan foydalanish koeffitsienti o'rtacha 40% ni tashkil qilmoqda, bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlarga qaraganda 25-30% ga past daraja hisoblanadi.

Undan tashqari, ekin ekish maydonlarini suv bilan ta'minlash ham yildan-yilga muammo bo'lib qolmoqda. Shuning uchun Xitoy hozirda suvni tejaydigan texnologiyalardan foydalanish chora-tadbirlarini ishlab chiqmoqda.

Xitoyda g'allachilik uchun ekin ekish maydonlari qisqarib, uning o'rniga texnik ekinlarni ekish maydoni ko'payib bormoqda. Ular jumlasiga paxta, yer yong'oq, raps, kunjut, shakar qamish, choy, tamaki, shoyi va turli xildagi mevali mahsulotlar kiradi. Xitoyning asosiy paxtachilik rayonlari Xuanxe xavzasi, Yanszi daryosining o'rta va quyi oqimi rayonlari va Sinszyan-Uyg'ur avtonom rayonidagi Manas havzasi hisoblanadi. Xitoy paxta yetishtirishda dunyoda yetakchi o'rinni egallaydi.

Yer yong'oq yetishtiriladigan maydonlar Xitoyning Shandun provinsiyasida, Guandunda, Guansida va Lyaoninda joylashgandir. Raps esa, Xitoyning Yanszi xavzasida va Sichuanda yetishtiriladi. Shakar qamish Janubiy Xitoyda, qand lavlagi esa, Xeylunszyanda, Szilinda va Ichki Mongoliyada yetishtiriladi.

Xitoyda o'rmonlar 128,63 mln. ni tashkil etib, uning yirik massivlari mamlakatning Shimoliy-Sharqida, Kichik a Katta Xingan rayonlarida va Chanbayshin tog'larida joylashgandir. U yerlarda kedr, barglilar, chinor, teraklar, qayrag'och va sada daraxtlari o'sadi. Undan tashqari, ikkinchi darajali hajmdagi o'rmon massivlari Xitoyning Janubiy G'arbiy qismida joylashgandir. Bu yerlarda yunnan qarag'ayzorlari, archa va paxtazorlar mavjuddir. Shu bilan birga, qimmatli daraxtlar

hisoblangan greypfrut, pterokarpus, santalinus, kamfora, febe nanmu va qizil daraxtlar ham mavjuddir. Ushbu o'rmonzorlardan olingan yog'ochlardan Xitoy o'zining ichki iste'moli uchun, ya'ni qurilish ishlarida va mebelsozlikda foydalanib kelmoqda.

Xitoyning muhim qishloq xo'jalik tarmoqlaridan biri hisoblangan chorvachilik sohasi asosan, uning Ichki Mongoliyada, TyanShan va Oltoy tog' yon bag'irlarida, Sinszyanda va Sinxay-Tibet tog' yon bag'irlarida rivojlangandir. Mamlakatda 313,33 mln. ga teng qoramol va qo'ylarni boqishga mo'ljallangan cho'lu-biyobonlar va qir- adirlar mavjuddir.

Undan tashqari, Xitoyda 400 turdan ortiq uy hayvonlari mavjud bo'lib, ular jumlasiga cho'chqalar, yirik va mayda qoramollar, yilqilar, eshak va mollar, tuyalar, tovuqlar, g'ozlar, o'rdaklar, quyonlar va boshqalar kiradi. Bu soha 1979-yildan so'ng, ya'ni agrar islohotlar boshlangandan keyin, tez sur'atlarda rivojlana boshladi.

Xitoyning suv mahsulotlari xo'jaligi iqtisodiy islohotlargacha bo'lgan davrda, faqatgina o'zining ichki ko'llari va dengiz oldi tabiiy baliqchiligi bilan shug'ullanib kelgan. Uning chuchuk suv mahsulotlari va dengiz baliq mahsulotlari hajmi uncha katta bo'lmagan. 1978-yildan keyin esa, mamlakatda baliqchilik mahsulotlariga ahamiyat ortib bordi va bunda hovuzlarda baliqlarni ko'paytirishga urg'u berildi. Shular bilan bir qatorda, dengiz va okeanlarda baliqlarni ovlash ishlari ham avj ola boshladi. Ushbu mahsulotlarning o'rtacha yillik ovlash hajmi 2 mln. tonnadan oshib ketdi. Hozirgi kunda mamlakatda 20 dan ortiq okean baliqchilik xo'jaligi kompaniyalari va baliqchilik bo'yicha xorijiy va Xitoy qo'shma korxonalari mavjuddir.

Umuman olganda, Xitoy qishloq xo'jaligi sohasi orasidagi nisbat bir-biridan ancha farqlanadi. Ya'ni, umumiy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida o'simlikshunoslikning salmog'i ancha katta bo'lib, u 47% ni tashkil etadi. Shu bilan birga, undagi chorvachilikning hissasi 17,4% ni, yordamchi xo'jaliklarning hissasi 29,8% ni, baliqchilikning salmog'i 3,1% ni va o'rmon xo'jaligi hissasi- 2,5% ni tashkil etadi.

9.2. Mamlakatda qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish xususiyatlari.

Xitoyda agrar islohotlarni olib borishning asosiy mexanizmlari nimalardan iboratligini tahlil qilganimizda, quyidagilar amalga oshirilganini ko'rishimiz mumkin:

Birinchi bosqichda, qishloq xo'jalik ishlab chiqarilishini qo'llab-quvvatlash maqsadida, davlat tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotib olish narxlari 18 ta asosiy qishloq xo'jalik mahsulotlariga narxlar bir muncha oshirildi. Bir vaqtning o'zida, qishloq xo'jalik mahsulotlari va yordamchi xo'jalik mahsulotlarining 65 %i, bozor narxlarida sotila boshlandi. Qishloqdarda oilaviy pudrat va ijara munosabatlari aktiv joriy etila boshlandi. Shu bilan birga, taqsimlash tamoyillari ham o'zgardi. Bu degani, mehnatga haq to'lashda barobarlikka barham berilganligidir. Ma'muriy taqsimlanishdan nihoyat, iqtisodiy taqsimlanish usuliga o'tish amalga oshirildi.

Ikkinchi bosqichda esa, (bu 1985-yil boshi) davlat tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotib olish tizimida prinsipial o'zgarishlar amalga oshirildi. Markazlashgan sotib olish tizimi oldi-sotdi shartnomalari bilan o'zgartirildi.

Prodrazverstka bo'yicha, 39 turdagi mahsulot o'rniga, hohlagan mahsulotni erkin tarzda ekib, uning xosili davlatga topshirildi, asosiy qishloq xo'jalik mahsulot turlari bo'yicha ya'ni: guruch, don, makkajo'xori, soya, moyli o'simliklar, paxta va boshqalar shular qatoriga kiradi. Shu tariqa Xitoyda davlatga qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetqazib berish shartnomalari tuzila boshlandi. Davlat ekin ekish maydonlari hajmini va ishlab chiqarish hajmlarini rejalashtirishdan voz kechdi. Rejalashtirish asosi bo'lib, ikki va ko'p yoqlama shartnoma - bitimlar hisoblandi. Natijada, raqobatlashish uchun sharoit tug'ildi. Dehqon xovlisi yoki kooperativlar, erkin xolda, davlat tayyorlash tashkilotlari bilan qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotish uchun, belgilangan qattiq narxlarda, shartnomalar tuza boshladi. Bu ishlarning xarakterli tomoni shundan iboratki, shartnoma tuzishga o'tishda, bo'g'doy sotib olish hajmi kamaydi. Agar, 1980-yillarda u 70 million tonnani tashkil etgan bo'lsa, 1987-yillarga kelib, u 50 million tonnaga kamaygan. Bir vaqtning o'zida, dehqonlar tomonidan bozorda sotilgan donning ulushi 40% ga ko'tarildi. 1987-yilda shartnoma bo'yicha bozor narxida sotilgan don, umumiy tovar xajmining 65 % ni tashkil etdi. Bozorlarda erkin tarzda poliz ekinlari, meva-sabzovotlar, go'sht, tuxum, balik va dengiz mahsulotlari sotila boshlandi. Ularning narxi talab va taklifdan kelib chiqib, shakllandi.

Umuman, xulosa qilib shuni ta'kidlash joizki, Xitoy agrar islohtlarining xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Islohotlar yuqoridan turib kuch va buyruq bilan joriy qilinishi emas, balki ularni qishloq xo'jaligini quyi qatlamlaridan boshlanganligidadir;
- Islohotlar jamiyat tizimini o'zgartirishni ko'zlamaydi, balki, aksincha, ular kamchiliklar va salbiy xodisalarni yo'qotish yo'li bilan jamiyatni yanayam rivojlantirish va takomillashtirishga yo'naltirilgandir.

9.3. Xitoyda agrar islohotlarning bosqichlari.

1978-yil oxirida Xitoyda XKP MQ sining 3-Plenumi 11-Chaqirig'i bo'lib o'tadi va unda mamlakatda amalga oshirilayotgan ishlarning og'irlik markazini sotsialistik modernizatsiyalash va iqtisodiy islohotlar hamda ochiqlik siyosatini olib borishga yo'naltirildi. Bunda islohotlar Xitoy qishloqlaridan boshlandi. Qishloqlarda oilaviy pudrat tizimi va xo'jalik yuritishning yangi mexanizmi joriy qilina boshlandi. Xitoy qishloq xo'jaligini rivojlantirishda ko'p ukhlilik tan olindi. Mamlakatdagi mavjud sotsialistik ukhl bilan birgalikda, yakka, xususiy, jamoa xo'jadiklari ham qaror topa boshladi. Kichik va o'rta korxonalarda ishchi kuchini yollashga ruxsat berila boshlandi. Mamlakatdagi mavjud davlat qaramog'idagi bekor yotgan yerlar dehqonlarga bo'lib berildi. Undan tashqari, qishloqlardagi dehqon hovlisi (tomorqasi) ham joylardagi asosiy ishlab chiqarishning xo'jalik hisobidagi birlik o'lchovi bo'lib qoldi.

Xitoydagi agrar islohotlar Anxoy provinsiyasining Ru uezdidan eksperiment sifatida boshlandi.

1979-yili Den Syaopin islohotlar jarayonining uchta nazariy asosini va uning uchta tamoyillarini e'lon qildi:

1. Ishlab chiqarish kuchlari rivojiga halaqit bermaslik;

2. Reja sotsializmga ekvivalent emas, chunki bozor iqtisodiyotida ham reja kerakli element hisoblanadi ;

3. Insonlar ongiga erkinlik berish va ular farovonligini oshirishga yordam berish.

Islohotlar avval alohida provinsiyalarda va uezdlarda, keyinchalik esa, ya'ni, kishilar islohotlarning samarali ekanligiga ishonch hosil qilgach, ular Xitoyning boshqa mintaqalarga ham keng tarqala boshladi.

Xitoy qishloq xo'jaligidagi iqtisodiy islohotlarning asosi - bu oilaviy pudrat bo'lib, u ijaraning (arendaning) bir shakliga kiradi. Bu ishlarni amalga oshirish uchun 5 yil (vaqt) kerak bo'ldi. Yer ko'pchilik hollalarda dehqon oilalariga, uning soniga qarab, bo'lib berildi, ba'zi provinsiyalarda esa, uning mehnatga layoqatli a'zolariga qarab taqsimlab berildi. Dehqon oilalariga islohotlarning birinchi yillariyoq, pudrat asosida bitim bilan 1 yildan 3 yilgacha vaqt mobaynida yer uchastkalari bo'lib berildi. Bitim muddati tugagach, oilalararo yerni taqsimlash tartibi qayta ko'rib chiqilishi lozim deb topildi. Dehqon oilasi bitimga binoan, ishlab chiqarish va mahsulot yetishtirish uchun o'ziga yuklatilgan vazifalarini zimmalariga oladi. Bu esa, davlatga muayyan aniq bir muddat va miqdorda qishloq xo'jalik mahsulotlarini muayyan jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan yetqazib berishni ko'zlaydi. Bundan tashqari, oila yana qishloq tashkilotlari boshqarmasiga, jamoa fondiga va qishloq xo'jaligiga soliqlar to'laydi. Bu soliq miqdori bir necha yillardagi ishlab chiqarish darajasi bilan aniqlanadi. O'z navbatida, qishloq tashkilotlari dehqonlarga yordamlashadi. Ular bitimga binoan, urug', ekin ko'chatlari, o'g'itlar bilan dehqonlarni ta'minlaydi.

Bitimda ko'rsatilgan soliqdardan va yetishtirilgan mahsulot miqdoridan ortib qolgan qismi esa, dehqon oilasi qaramog'ida qoladi. Dehqonlar bu ortiqcha mahsulotlarni o'zlarining hohishlariga qarab bozorlarda sotish yoki davlatga yuqori narxlarda (ya'ni sotib olish miqdoridan 50% yuqori narxda) sotishi mumkin.

Qishloqda xo'jalik tizimi islohotlariga, asosan, shaxsiy yordamchi xo'jalikning rivojiga katta ahamiyat berilmoqda. Shaxsiy foydalanish uchun Shanxay, Nankin shaharlarida 0,7 mu dan (1 mu =0,067 ga) yer ajratilib berilib, unda har bir oilaga 10 tagacha cho'chqa va 100 tagacha tovuq-xo'roz boqishga ruxsat berildi. Bunday shaxsiy xo'jaliklarda yetishtirilgan mahsulotning bir qismi ichki bozorlarga kelib tushadi.

Xitoy Xalq Respublikasi agrar islohotlarining asosiy maqsadi va xususiyatlari yuqorida ta'kidlaganimizdek, 1978-yil oxirida UXXVK (Umumxitoy Xalq Vakillarining Kengashi) Markaziy Kumitasining P-chaqiriq. 3-plenumida qabul qilingan iqtisodiy islohotlar olib borish dasturiga ko'ra, Xitoyda islohotlar aynan uning qishloqlaridan boshlandi. U o'z ichiga oilaviy pudratni joriy qilishda uning turlicha shakllarini tadbiq etishni, umumiy xizmat ko'rsatish tizimini yaratishni, asta - sekinlik bilan davlatga qishloq xo'jalik mahsulotlarini rejali va markazlashgan

tarzda yetqazib berishdan voz kechish vazifasini, hamda davlat qishloq xo'jalik mahsulotlarining va yordamchi xo'jaliklarda yetishtirilgan mahsulotlarning ahamiyatli qismining narxini erkinlashtirish vazifasini, qishloq xo'jaligi ichki strukturasi tartibga solish vazifasini, ko'p tarmoqli xo'jaliklarni va poselka-volostlardagi korxonalarni rivojlantirish vazifasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi.

Ulardan eng asosiysi bo'lib, davlatni iqtisodiy rivojlantirishga yordam berish va birinchi navbatda, qishloq xo'jaligiga hamda mehnatkashlar yashash darajasini oshirishga qaratilgan vazifalar qo'yildi.

Dehqonlarga mustaqillik berilishi, ya'ni shaxsiy moddiy manfaatdorlikning davlat iqtisodiy manfaatlari bilan qo'shilishi, qishloq xo'jaligini tez yuksalishiga turtki berdi. Undan tashqari, qayta ishlash sanoatini xom ashyo bilan to'liq ta'minlash ishlari natijasida, natural xo'jalikdan tovar xo'jaligiga o'tish imkoniyati yaratildi. Buning yaqqol dalili sifatida raqamlarga murojaat qilamiz, ya'ni, 1978-1988 yillardagi qishloq xo'jaligidagi yetishtirilgan yalpi mahsulotlarning o'rtacha o'sish sur'atlarini olib qaraydigan bo'lsak, bu ko'rsatkich mana shu 9-10 yillar ichida o'rtacha 6,5 % ni tashkil etgan.

Agrar islohotlarning yana bir ahamiyatli tomoni shundan iboratki, unda qishloqlarda sanoat ishlab chiqarish faoliyatini olib borishga ruxsat berilganligidir. Shuni aytish kerakki, Xitoyda qayta ishlash korxonalariga, yordamchi sanoat ishlab chiqarilishiga va hunarmandchilikdagi kasb-hunarining rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga muayyan sharoitlar yaratildi. Ishlab chiqarishni rivojlantirishga va birinchi navbatda, ichki va tashqi bozor uchun, xalq xo'jalik iste'moli mollari yetqazib berishga, asosiy e'tibor qaratildi.

Xitoy qishloqlaridagi qishloq xo'jalik va sanoat ishlab chiqarishdagi integrasion jarayoni hamda sanoat va savdo korxonalarini qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi bilan qo'shilishi, agrar islohotlarda ko'zda tutilgan ko'pgina muammolarni hal yetishni tezlashtirdi:

Birinchidan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarilishini moliyalashtirish uchun kerakli kuchli manba topildi. Sanoat ishlab chiqarilishi faoliyatidan tushgan mablag'ning anchagina qismi, qishloqlarda ijtimoiy muammolarni yechishga, hamda yerga ishlov berishni va chorvachilikni rivojlantirishga yo'naltirildi.

Ikkinchidan, sanoatda ishlab chiqarilgan mahsulotlar ichki va tashqi bozorni xalq iste'moli tovarlari bilan to'ldirish imkonini berdi.

Uchinchidan esa, qishloq territorial sanoat ishlab chiqarish faoliyati qishloqda aholining bo'sh qismini ish bilan ta'minlash imkonini berdi va shu bilan birga, aholini shaharlarga ketishini (migratsiyasini) to'xtatdi, natijada esa, mamlakatda ishsizlik darajasi 2 baravarga kamaydi.

Islohotlar xorijiy firmalar bilan qo'shma korxonalar tuzish imkoniyatini yaratdi, ya'ni qishloq iqtisodiyoti yuksalishi uchun chet el sarmoyalarini jalb qilishga ruxsat etildi. Bu esa, o'z navbatida, nafaqat xorijiy mutaxassislarini Xitoyga jalb etishga, balki bir vaqtning o'zida zamonaviy texnologiyalarni qishloq fabrika va zavodlariga jalb qilish imkonini berdi. Natijada, kooperativlar va turli hajmdagi firmalarning pul hisoblarida chet el valyutasi paydo bo'ldi.

Mana shu iqtisodiy islohotlar natijasida, Xitoydagi asosiy muammo - 1 milliard 300 millionlik aholini oziq-ovqat va qayta ishlash sanoati tovarlari bilan ta'minlashga erishildi. Oziq-ovqatni iste'mol qilish darajasi esa, 2 marotabaga ko'paydi, ammo, lekin, qishloqlardagi dehqon xonadonlarining salmog'i, aksincha, 8 marotabaga kamaydi. Hozirgi kunda Xitoy aholisining yashash darajasi islohotlargacha bo'lgan davrdga qaraganda, ancha yaxshilandi.

Xitoyda agrar islohotlarning eng asosiy va dolzarb muammosi – bu yerga bo'lgan mulkchilik huquqi va undan unumli foydalanish huquqi hisoblanadi. Agrar islohotlarning asosiy maqsadi mavjud yerlarni xususiyalashtirish yoki ularni xususiy mulk shakliga aylantirish emas, balki aksincha, Xitoy Xalk Respublikasi qonuni bo'yicha yer sotsialistik ijtimoiy mulk shaklida saqlanib qoldirilgandir. Binobarin, dehqon jamoa xo'jaligidagi yerlar ularning jamoa mulki, shahar va poselkalardagi uy-joylar joylashgan yerlar esa, davlat mulki xisoblanadi.

Xitoy qonunchiligi bo'yicha, yerga bo'lgan mulkchilik huquqi 3 xil turdagi mulkchilik sub'ektlariga qarashlidir:

1. Qishloqlarda yashaydigan dehqonlarning kollektiv mulki;
2. Volost-poselkalarda yashaydigan dehqonlarning kollektiv mulki;
3. Qishloq darajasidagi yoki undan past bo'lgan birlamchi birlashmalarning xo'jalik tashkilotlaridagi dehqonlarning kollektiv mulkidan iboratdir.

Xitoyda mahalliy darajada yerni ijaraga berish shartnomalari uzoq muddatga 15-30 yillarga va qisqa muddatga 3-5 yillarga tuziladi. Qishloqlardagi soliqlarning asosiy qismini yer solig'i tashkil etadi. Uning miqdori hukumat tomonidan, ekin ekish maydonlariga va ekin turlariga qarab alohida belgilanadi. Islohotlar davrida qishloq xo'jaligidagi eng asosiy muammo – bu yerga bo'lgan kollektiv mulkchilikning huquqiy normalarini belgilash edi. Mavjud qonunchilik bazasi juda ham bo'sh bo'lib, u har qadamda, uni buzishga olib kelar edi.

Xitoyning soha mutaxassislarining fikricha, qishloq joylarida dehqonlarning yerga bo'lgan xususiy mulkchilik turiga o'tishi, juda ham mayda bo'lgan qishloq xo'jalik tizimini vujudga keltiradi, bu esa, o'z navbatida, dehqonlarga yangi agrotexnik muammolarni hal etishga va qishloq xo'jalik mashinalaridan foydalanishda ularni chegaralab qo'yadi hamda joylardagi ishlab chiqarish kuchlarini rivojiga xalaqit beradi.

Shu bilan birga, xususiy mulkchilik yer egalari oldiga ko'pgina muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Ya'ni, ular ishlov berishi lozim bo'lgan ekin ekish maydonlarini kengaytirishda bir qator murakkab iqtisodiy muammolarni tug'dirishi mumkin. Aynan shuning uchun ham, Xitoyda yerga bo'lgan mulkchilik xuquqi umumiydir. Chunki, birinchidan, u sotsialistik tizim prinsipidan kelib chiqqan bo'lsa, ikkinchidan, u butun jamiyat farovonligini yuksalishiga va qishloqlarning rivojlanishiga sharoit yaratadi, hamda mamlakatdagi tovar-pul munosabatlarining kengayishida xo'jalik faoliyatini samarali olib borishga yordam ko'rsatadi.

Oxirgi yillarda mamlakatda yerdan foydalanish huquqini davlat tomonidan berilish miqyosi birdaniga o'sib ketdi, bunga asosiy sabab, esa, Xitoyda yerlarning dehqonlarga foydalanish uchun bo'lib berilishidir. Ushbu voqea esa, o'z navbatida, mamlakatda aholi sonining ortishiga va uning bandlik tarkibining o'zgarishiga ta'sir ko'rsatdi.

Xitoy qishloqlarida uzoq vaqt mobaynida "xalq kommunasi" tizimi mavjud bo'lib, unda yer va boshqa asosiy qishloq xo'jalik ishlab chiqarish vositalari umumiy mulk, ya'ni barcha kommuna a'zolari mulki hisoblanar edi. Ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar taqsimoti, qisman, kommuna a'zolarining qilgan mehnatlariga qarab, qisman esa, dehqonlarning oila a'zolari soniga qarab taqsimlanar edi. Undan tashqari, dehqonlar ekin ekishda tanlash huquqiga va yetishtirilgan mahsulotlarni boshqa mahsulotlarga almashtirish huquqiga ega emas edilar.

Mamlakatda boshlangan agrar islohotlar mana shu cheklovlarni kamayishiga olib keldi. Dehqonlar o'zlari yetishtirgan mahsulotlarini faqatgina bozorga mo'ljallab tashkil eta boshladilar. Davlat tomonidan esa, faqatgina 5 xil mahsulot bo'yicha, ya'ni, paxta, g'alla, tamaki, sholi va jun mahsulotlari buyurtmasi saqlanib qoldi. Mana shu mahsulotlarga va yana sotib olish rejasiga tushgan mahsulotlar bo'yicha narxlarni davlat o'zi belgilamoqda. Qolgan qishloq xo'jalik mahsulotlari esa, bozor talabiga binoan sotilmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, davlat tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotib olish uchun belgilangan narxlar bozor narxlaridan katta farq qilgani yo'q. Islohotlar jarayonida masalan, don mahsulotlariga narx atigi 1,5 martaga, paxtaga 1,7 martaga, go'shtga 3,8 martaga, baliq va baliq mahsulotlariga 3,8 martaga narxlar ko'tarildi va aksincha xolat bo'lgan - moyli o'simliklarga o'rnatilgan narx - 8,1 martaga oshganligi bundan istisnodir.

Endi Xitoy qishloqlaridagi ishlab chiqarish sharoitlari va qishloq xo'jalik resurslari xolatini taxliliga e'tibor qaratib, undagi hozirgi davr xolati bilan bog'liq bo'lgan mavjud sharoitlar ni jadval 9.3.1. orqali ko'rib chiqish mumkin.

Jadval 9.3.1.

Xitoy qishloqlaridagi ishlab chiqarish sharoitlari va qishloq xo'jalik resurslari xolati (2008 y.)²⁴

Xitoy Xalq Respublikasida aholining soni (10 mln.kishi)	1 320 080
Xitoy qishloq aholisini soni (10 ming.k.)	79623
Xitoy qishloq xonadonlarining soni (10 ming k.)	24912
Xitoy qishloqlaridagi mehnatga layoqatlilar soni (10 ming k.)	51132
XXR ning ekin ekish maydonining hajmi (1000 ga.)	130037
Suv resurslari (100 mln.kub/m.)	28128
Sug'oriladigan maydon hajmi (1000 ga.)	54014

²⁴ Китай: факты и цифры, 2008 г., Пекин, 2009, с/12

Asosiy qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirishdagi Xitoyning dunyodagi o'rniga kelsak, ular quyidagicha bo'lib, uni biz Jadval 9.3.2.dan ko'rishimiz mumkin.

Jadval 9.3.2.**Xitoyni asosiy qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirishda dunyodagi o'rne²⁵**

O'rne	Mahsulot nomi
1-o'rinda	Paxta, guruch, raps, go'sht, tuxum
2-o'rinda	Choy, g'alla
3-o'rinda	Soya
4-o'rinda	Qand-shakar

1998 yilda Xitoy tarixida birinchi marotaba g'alla yetishtirish bo'yicha xosildorlik eng yuqori darajaga yetib, u 500 mln. tonnani tashkil etdi. Uning oqibatida, bozordagi g'alla taklifi uning talabidan oshib ketdi.

G'allaning narxi esa, uzoq yillar davomida eng past narxlarda bo'lib keldi. Bu borada davlat tomonidan ushbu mahsulotlarni ekish maydonlarini qisqartirish choralari ishlab chiqildi va ularning xajmi qisqardi. Shular bilan bir qatorda, uning ustiga yana, keyingi 1999 yil tabiiy ofatlarga to'la yil bo'ldi. Ularning natijasida esa, mamlakatda g'alla yetishtirish hajmi qisqardi. 2004 yilga kelib, g'alla yetishtirishning hajmi uning bozor ta'minotiga o'z ta'sirini ko'rsata boshladi va oqibatda bug'doyning narxi 20% ga ko'tarildi.

Shunga yarasha, Xitoy Qishloq xo'jaligi vazirligi g'alla hajmini oshirish bo'yicha reja ishlab chiqib, uni bajarish bo'yicha barcha chora-tadbirlarni amalga oshirdi va 2007-yilda mamlakatda 501 mln. tonna g'alla yetishtirildi.²⁶

Shuni ta'kidlash joizki, 1979-2006 yillarda agrar sektorda Yalpi ichki mahsulotning o'rtacha o'sishi 6,8 % ni tashkil etdi, bu ko'rsatkich esa, uning dunyo darajasidan ancha yuqoridir.

Xitoyda agrar ishlab chiqarishning yalpi ichki mahsulotdagi qiymati 16,4% ni, undagi qishloq mehnat resurslarining salmog'i esa, 50% ni tashkil qiladi. Mana shu ko'rsatkichlarni boshqa mamlakatlar bilan taqqoslasak, masalan, AQSh da ular 1,6% ni va 2,6% ni, Yaponiyada esa, 1,7% va 4,8 % ni tashkil qilmoqda. Ammo, shunga qaramay, Xitoy davlati bugungi kunda, o'z kuch va qudratiga tayangan xolda, mamlakat aholisini, ya'ni 1 mlrd. 320 mln. kishining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini asosan qondirmoqda.

Xitoy byungungi kunga kelib, yerning unumdorligini oshirish bo'yicha katta yutuqlarga erishdi. Jumladan, bug'doy, sholi va makkajo'xori yetishtirishda, u dunyo o'rtacha darajadagi mamlakatlardan yuqori turadi. Shu bilan birga, Xitoy qishloq xo'jaligidagi optimal holat omillarni ham sanab o'tish joizdir:

1. Oziq-ovqat ta'minoti bilan narxlarning uzviy bog'liqligi. Bunda g'allaning yetishmasligi, bir zumda narxlarning oshib ketishiga olib keladi. Bu esa, o'z navbatida, g'alla yetishtirish uchun manfaatdorlikni keltirib chiqaradi. Bunga misol qilib, 2004-yildagi g'allaga narxning oshishi bilan bog'liq bo'lgan ekin ekish maydonlarining g'allani ekish uchun kengaytirilganligini olsak bo'ladi;

2. Xitoy qishloq xo'jaligida ilmiy texnik jarayondan hali to'liq foydalanilmayotganligini ko'rish mumkin. Hozirgi kunda, mamlakat qishloq xo'jaligida ilg'or agrotexnika usullarining atigi 30% gina amaliyotga tadbiiq etildi xolos. Yaqin kelajakda bu ko'rsatkichni 50% ga yetqazish ko'zda tutilmoqda;

3. Xitoyning 60% ekin ekish maydonlari past va o'rta darajadagi xosildorlik olinadigan maydonlar hisoblanadi. Bu yo'nalishda yer qatlamlarini meliorativ usullar orqali yaxshilash ko'zda tutilmoqda;

4. Xitoy o'rmon resurslariga juda boy bo'lib, ularni yetishtirish va sotish evaziga g'allani o'rnini bosadigan mahsulotlarni sotib olish mumkin.

Soha mutaxassislarining fikricha, 2030-yilga kelib, Xitoy aholisining soni 1,6 mlrd. kishiga yetadi. Mana shu aholini oziq-ovqat bilan ta'minlash uchun esa, 681,8 mln.tonna don mahsulotlari kerak bo'ladi. Bu esa, mamlakatda g'alla o'stirishni 1,20% ga ko'paytirishni talab qiladi. Mana

²⁵ Китай: фвкты и цифры 2008 г. Пекин, 2009.,с.17

²⁶ Китай: фвкты и цифры 2008 г. Пекин, 2009.с.19.

shularni e'tiborga olgan xolda, Xitoy hukumati bu yo'nalishda ko'pgina chora-tadbirlarni ishlab chiqmoqda. Xususan, oxirgi 30 yil ichida mamlakatda qishloq xo'jalik mahsulotlarini zahirasi va ular bilan muomola qilish sharoitlari yaxshilandi. Mamlakatda 1990-yildan boshlab, oziq-ovqat zahirasi tizimini tuzdi va uning hajmi hozirgi kunda 40 mln. tonnani tashkil etmoqda. Maxalliy don rezervlari esa, 10 mln. tonnadan iboratdir. Undan tashqari, xitoy dehqon xonadonlari zahiralarida 120 mln. tonna g'alla mavjuddir. BMT ning (FAO) Oziq-ovqat va qishloq xo'jalik tashkiloti xulosasiga ko'ra, mamlakatning oziq-ovqat ta'minoti xavfsizligi rezervi, uning mamlakat iste'mol darajasining 17-18% ni tashkil qilishi lozim. Xitoyda oziq-ovqat iste'molining yillik miqdori 480 mln. tonna bo'lsa, FAO tashkilotining ko'rsatmasiga binoan, mamlakatning don zahirasi 81,6 - 86,4 mln. tonnani tashkil etishi lozim. Bu ishlarni amalga oshirish uchun esa, Xitoy hukumati, qishloq xo'jaligida agrotexnikaning ilmiy-texnikaviy yutuqlaridan foydalanishni, bu sohaga ko'proq turli xil pul vositalarini jalb qilishni (assignatsiya) va agrar sektorga xizmat ko'rsatish hamda uni tashkil etishning turli shakllarini joriy qilish ishlari amalga oshirilmoqda.

Quyida biz Jadval 9.3.3.dan Xitoyning asosiy qishloq xo'jalik mahsulotlari hajmining 1985-2006 yillarda o'sish dinamikasi bilan tanishamiz.

Jadval 9.3.3.

Xitoyning asosiy qishloq xo'jalik mahsulotlari hajmining o'sish dinamikasi²⁷ (1985-2006 yy.)

	1985y.	1990 y.	1995 y.	2000 y.	2005 y.	2006 y.
O'simlikshunoslik, chorvachilik, o'rmon va baliqchilik xo'jaligining yalpi mahsuloti (100 mln.yu.) da.	3619	7662	2034 1	2492 6	2969 2	3146 7
Don (10.ming.t.)	37901, 8	4462 4,0	4666 1,7	4621 7,5	4839 1	4974 6
Paxta (10 ming.t.)	414,7	450,8	476,5	441,7	571	673
Moyli o'simliklar (10 ming t.)	1578,4	1613, 2	2250, 3	2954, 8	2897 ,2	2867, 9
Go'sht mahsulotlari (10 ming t.)				6125, 4	6932 ,9	7079, 5
Dengiz mahsulotlari (10 ming.t.)	705,2	1237, 0	2517, 2	4278, 5	5107 ,1	5250

Xitoyda uzoq yillar davomida iqtisodiyotni reja asosida olib borish yolg'a qo'yilgan bo'lib, faqatgina XX asrning 70-yillar oxirida rejali iqtisodiyot bilan birgalikda uni bozor orqali ham tartibga solishga o'tila boshlandi. Bunga Xitoy qishloqlarida amalga oshirilayotgan agrar islohotlar sabab bo'ldi. Uning natijasida, hozirgi kunda, mamlakatdagi qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotish asosan, bozor orqali tartibga solinmoqda. Shu bilan birga, iste'mol va ishlab chiqarish omillarining ta'minotida ham bozor mexanizmlari ustunlik qilmoqda. Aynan shu qishloqlarda olib borilgan islohotlar mamlakat qishloq xo'jaligini rivojlanishini qo'llab quvvatlamogda.

Mamlakatda 1985 yillarda, Qishloq xo'jalik Vazirligi tizimida yerlarga ishlov berishga mo'ljallangan maxsus mashina-traktor stansiyalari, shirkatlar tuzilgan bo'lib, ular mayda dexqon shirkatlariga xizmat qila boshladilar. Bu davrda, Xitoyda mexanizatsiya yordamida ekin ekish maydonlarining atigi 25% gina xaydalanar va yetishtirilgan hosilni ular orqali yig'ib terib olish esa, atigi 7-9% ni tashkil etar edi. Asosan, sholi, sabzavot, mevalar va boshqa ko'pgina mahsulotlar amalda qo'l kuchi mehnatiga asoslangandir. Chorvachilikda ham, ko'p hollarda, qo'l kuchi mehnatiga tayanib, ishlar olib borilar va bu xolatlar hattoki, hozirgi kungacha davom etib kelmoqda. Mana shu xolatlarni tushungan holda, Xitoy hukumati qishloq xo'jaligini ekstensiv tarzda rivojlantirish bilan birgalikda, uni intensiv, ya'ni ilmiy-texnikaviy jarayon yutuqlarini amaliyotga

²⁷ Экономика Китая, Ван Менкуй и др. Межконтинентальное издательство Китая, феврал, 2005, с.90; Китай: фвкты и цифры 2007 г. Пекин, 2007.

tadbiq etish orqali rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Xitoy qishloq xo'jaligidagi amalga oshirilgan o'zgarishlarni quyidagi jadval 9.3.4.dan ko'rishimiz mumkin.

Jadval 9.3.4.
Xitoy qishloqlaridagi sohalar tarkibining o'zgarishi, % da (1978-2006 yillarda)²⁸

Yi llar	Iqtisodiyot tarkibi				Bandlik tarkibi		
	1-industriya		2- industriy a	3- industriy a	1- industriy a	2- industriy a	3-industriya
	Qish loq xo'jalig i	Jumladan, o'simlikshunosli k.	Sanoa t	Xizm at ko'rsatis h	q/x	sanoat	Xizm.ko'rs atish
19 78	68,6	-	26,0	5,4	92	7,1	1,1
19 80	68,9	-	25,9	5,2	91,8	6,3	1,9
19 85	57,1	69,2	35,7	4,2	85,9	10,5	3,5
19 90	42,9	64,7	49,5	7,9	78,7	14,8	6,5
19 95	26,5	58,4	62,5	11,0	72,9	17,0	10,1
19 97	24,4	58,2	62,9	12,7	70,4	18,1	11,5
20 04	27,3	-	49,2	23,5	56,0	22,3	21,7
20 06	11,8	-	48,7	39,5	50,9	24,8	24,3

1980 yillardan so'ng, asta-sekinlik bilan mamlakatda oziq-ovqat bozori erkinlashtirila boshlandi va dexqonlar o'zlari yetishtirgan mazsulotlarning bir qismini bozorlarda sotish xuquqiga ega bo'ldilar. Xitoyda g'alla sotadigan xususiy do'konlar paydo bo'ldi.

Davlat tomonidan dexqonlarning mehnat qilishdan manfaatdorligini oshirish uchun bir qator tadbirlar ishlab chiqildi. Xususan, g'allaga kafolatli narxni belgilash siyosati ishlab chiqildi. Bu esa, o'z navbatida, g'allaning narxini juda ham past tushib ketishini oldini oladi. Undan tashqari, davlat tomonidan yana oziq-ovqat rezervi tizimi ishlab chiqilib, bunda omborlardagi saqlangan g'alla rezervi bozorlardagi g'alla narxini muvozanatini barqarorlashtirishga va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi.

Xitoy hukumati qishloqlarda soliq solish sohasida ham islohotlarni amalga oshira boshladi. 2004 yilda qishloq xo'jalik solig'ini 5 yilgacha to'lash bekor qilindi. Bu esa, davlat byudjetidagi daromadning yiliga 4% ga qisqarishi demakdir. Ammo, hukumat bu qarorni, atayin bila turib, ishlab chiqdi, chunki bu bilan davlat, qishloq xo'jaligini qullab-quvvatlashini ko'rsatdi.

Xitoy qishloq xo'jaligida ilmiy-texnikaviy jarayon, asosan, quyidagi yo'nalishlarda olib borildi:

1. Qishloq xo'jalik fondini yig'ish va tasniflashda, ya'ni o'simlikshunoslik va chorvachilikda, ularning miqdorida hamda xilma-xilligida muhim rivojlanish va ilgarilash yuz berdi;

2. Mamlakatga chorva mollarining yangi nasllari va katta miqdorda o'simliklarning yangi turlari olib kelindi hamda keng miqyosda ishlab chiqarishga joriy etildi. Undan tashqari, Xitoyning o'zida ham katta miqdorda o'simliklarning va chorva mollarining yangi turlari yaratildi. 1949 yildan keyin, mamlakatda 5 marotaba asosiy qishloq xo'jalik ekinlarining urug'lik fondi yangilandi. Gibriddi

²⁸ Развитие и реформы сельской экономики, Экономика Китая, Ван Менкуй и др, с. 95., 2005 va Xitoy Qishloq xo'jalik Vazirligining 2007 y. ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

guruch 227 mln. mu maydonga ekildi. (1 mu = 0,0667 ga). Bu ko'rsatkich bo'yicha Xitoy dunyoda oldingi qatorlardan joy olmoqda.

Shular bilan bir qatorda, mamlakatda hosildorligi va sifati yuqori bo'lgan sholi, bug'doy, proteinli makkajo'xori, moyli makka, rapsning yangi turlari, transgenli gibridli paxta va boshqalarning oliy navlari ekish uchun joriy qilindi. Ayniqsa, transgenli xashoratga chidamli paxtaning ikkivalentli navi ishlab chiqildi va amaliyotga tadbiiq etila boshlandi. Ushbu navli paxta, mamlakat paxta ekish maydonlarining 40% ga ekildi va oxirgi 5 yil ichida aynan mana shu navni yetishtirish natijasida dexqonlarning olgan daromadlari 5 mlrd.yu. ga ko'paydi.

3. Ekin ekish maydonlarini kapital aqrotexnik ko'rikdan o'tqazish sohasida ham mamlakat katta yutuqlarni qo'lga kiritdi. O'simliklarni kultivatsiya qilish va chorvani boqishning standart usullari keng tarqala boshladi. Ayniqsa, qizil va sariq yerlarni yaxshilash hamda yer qatlamlarining erroziyalanishini nazorat qilish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqilib, amaliyotga joriy qilindi. Bug'doy va sholini ekish texnikasi takomillashtirildi. O'simliklarni muvozanatli mineral o'g'itlar bilan to'yintirish texnikasi joriy etila boshlandi. Undan tashqari, 100 mln. mu maydonda, 40 dan ortiq ekin turlarini ekishda va yetishtirishda plastik qoplamalar bilan ishlash texnikasi qo'llanilmoqda.

Biroq, qishloq xo'jaligida ilmiy-texnikaviy jarayon natijalarini qo'llashda Xitoy va rivojlangan mamlakatlar orasida xali ham katta farq mavjuddir. Xitoy qishloq xo'jaligida ilmiy-texnikaviy omillar salmog'i 40% ni tashkil etadi. Bu esa, rivojlangan mamlakatlardagidan 30% ga kamdir. Xitoyning yalpi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidan ilmiy izlanuvlarga ketgan sarf xarajati 0,53% ni tashkil etadi. Bu nisbat rivojlangan mamlakatlardagi o'rtacha darajadan, ya'ni 2,3% dan ancha pastdir. Mamlakatda har 10 ming dexqonlarga atigi 15 ta agrotexnik mutaxassisi to'g'ri keladi. Bu esa, Xitoyda qishloq xo'jaligini ilmi-texnik darajasini ko'tarishda juda ham katta foydalanilmagan imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi.

Xitoyda qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish – bu qishloq iqtisodiyotining bir bo'lagi hisoblanadi. Uning boshqa bir sohasi – bu volost va poselkalardagi faoliyat ko'rsatayotgan korxonalaridir. (VPK). Ularning sub'ektlari dexqonlar va kollektiv xo'jalik tashkilotlari hisoblanadi. 2002 yilda mamlakatda 21 milliondan ortiq volost-poselka korxonalari mavjud bo'lib, ularda yaratilgan qo'shimcha qiymat 3660 mlrd.yuanni tashkil etdi. Ular tomondan amalga oshirilgan eksport operatsiyalarning qiymati esa, 1156,3 mlrd. yu.ga teng bo'lib, ular 130 mln. mehnatga layoqatli dexqonlarni ish bilan ta'minladi²⁹.

Hozirgi kunda, mamlakatdagi noagrar ishlab chiqarishning miqyosi, uning qishloq xo'jalik ishlab chiqarishidan oshib ketdi. 2003 yilda ko'pchilik dexqon oilalari o'zining daromadlarini mana shu noagrar ishlab chiqarishdan olishdi. Ushbu yilda mamlakatdagi uchta industriyaning salmog'i quyidagi nisbatda bo'ldi, ya'ni 30,5%, 52,9 % va 16,6% da. Bu sohalardagi ishchi kuchining salmog'i esa, 65%, 16,3% va 18,7% dan iborat bo'ldi. 2003 yil ma'lumotiga ko'ra, ish bilan ta'minlanmagan qishloq aholisidan 90 mln. kishi shaharlarga ish izlab ketdilar. Mana shu xolatlar bo'lmasligi uchun Xitoy hukumati qishloq aholisini ish joylari bilan ta'minlash harakatini qilmoqdalar. Xususan, qishloqlarga ichki investisiyalarni kiritib, ular asosida qishloqlarda mayda va o'rta hajmdagi qayta ishlash korxonalarini tashkil qilmoqdalar.

2004 yilda oziq-ovqat mahsulotlariga belgilanlangan narxning oshishi natijasida, hukumatning qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga bo'lgan e'tibori yanada ortdi. Hozirgi kunga kelib, Xitoy bu yo'nalishlarda islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlar majmuasini ishlab chiqdi. Ular, ayniqsa, qishloq iqtisodiyotini doimiy ravishda rivojlantirishga va ularning xo'jalik mexanizmini o'zgartirishga qaratilgandir.

Qishloq iqtisodiyotini tartibga solishda xitoy hukumati "ko'proq berish, kamroq olish va katta erkinlik berish" tamoyillarini ishlab chiqdi. Ushbu tartibga solish kursi dexqonlarni ish bilan ta'minlash sohasini kengaytirishga, ilmiy-texnikaviy jarayonni tezlashtirishga, qishloqlarda islohotlarni chuqurlashtirishga, sarmoyalarni ko'paytirishga, qishloq xo'jaligiga kafolatlar berish va uni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgandir.

Ushbu olib borilayotgan kursning maqsadi, avvalambor, qishloq va shahar orasidagi tafovutlarni kamaytirish, dexqonlar va shahar aholisini daromadlari orasidagi farqni yo'qotishdan iboratdir. Bunga misol tariqasida, 2003 yilda Xitoy shahar va qishloq aholisini daromadlari orasidagi farqni taxlil qilsak bo'ladi. Ushbu farq 3,23:1 ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich ko'p hollarda kamaytirib

²⁹ Xitoy Qishloq xo'jalik Vazirligining 2007 y. ma'lumotlari

ko'rsatiladi. Chunki, Xitoy davlati iqtisodiy jihatdan bir tekis rivojlangan hudud emasdir. Uning ko'pgina qishloq joylarida dexqonlar oladigan daromadlari hali ham juda pastdir.

Mana shu oradagi farqni kamaytirish yoxud uni yo'qotish uchun, hukumat quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'ydi:

Birinchidan, 20 yil ichida qishloqlarda aholi daromadini o'rtacha jon boshiga 8000 yuanga yetqazishga erishish. Oxirgi 20 yil ichida, ya'ni 1980 yildan to 2000 yillargacha dexqon oilasining aholi jon boshi to'g'ri keladigan daromadi 4,5 baravarga oshdi va u 2000 yilda 2253 yuanni, 2005 yilda 3255 yuanni, 2007 yilda esa 4140 yuanni tashkil qildi³⁰;

Ikkinchidan, butun kuch-g'ayratni to'plagan holda, g'alla yetishtiradigan rayonlarga uni yetishtirishda yordam ko'rsatish va uning natijasida qishloqlardagi dexqonlar daromadining o'sishiga ta'sir ko'rsatish. Mamlakatda, 2004 yildan boshlab, bir qator davlat bazalarini ta'kil etish loyihasi tuzildi. Ushbu loyiha bo'yicha, Xitoyda yirik g'alla yetishtiruvchi uездlar va davlat fermalari tanlab olinib, ularda yuqori navli bug'doy va don mahsulotlari yetishtirilmogda. Bu yerlarni sotib olish uchun davlat tomonidan maxsus fondlar tuzilgan bo'lib, ular yuqori hosil beruvchi, barqaror hosilli maydonlarga aylanmogda. Bu esa, mamlakat g'alla yetishtirish salohiyatini oshirishga yordam beradi;

Uchinchidan, qishloq xo'jalik mahsulotlarini sifatini oshirish bo'yicha har tomonlama chora-tadbirlar qabul qilindi. G'alla yetishtirish salohiyatini saqlash va uni oshirish uchun qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini yuqori mehnat unumdorligi talabiga asoslanib, kengaytirish va chuqurlashtirish lozim. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligida industrial va intensiv uslublarni qo'llash va uning samaradorligini oshirishda va qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini rentabelligini oshirishda tolmay yangi imkoniyatlarni ishga solish kerakdir;

To'rtinchidan, qishloq xo'jaligini rivojlanishini industrial yo'lga qo'yish, qishloq xo'jaligiga xizmat ko'rsatuvchi korxonalarni va qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlovchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash. Xitoy hukumati qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini industriallashtirish borasidagi loyihalarni qo'llab-quvvatlab, bosh korxonalarga jalb qilinayotgan sarmoyalarni ko'paytirishni mo'ljallamogda;

Beshinchidan, qishloq xo'jaligi bo'yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni kuchaytirish va ilg'or agrotexnikani joriy qilish lozim. Buning uchun, davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan ilmiy izlanishlar ehtiyojiga ketadigan assignatsiyalarni sezilarli darajada ko'paytirish va agrotexnika yutuqlarini ishlab chiqarish kuchlariga aylantirish uchun sarflanadigan pul vositalarini ko'paytirish ko'zda tutilmogda;

Oltinchidan, urbanizatsiya sur'atlarini tezlashtirish, ortiqcha qishloq ishchi kuchi oqimini shaharlar xo'jalik strukturasiga joylashishini qo'llab-quvvatlash lozimdir;

Ettinchidan, mamlakat ekin ekish maydonlarini saqlab qolish, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini tarkibini tartibga solishni qo'llab-quvvatlash, qashshoq qishloqlarga maqsadli yordam ko'rsatishdan iboratdir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Agrar islohotlarning boshlangich davri qanday kechdi?
2. Qaysi provinsiyadan agrar islohotlar tajriba sifatida boshlandi?
3. Xitoy xalq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarning asosi sifatida xo'jalik yuritishning qaysi tipi belgilangan?
4. Xitoy qishloqlarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
5. Qishloq xo'jaligida olib borilgan islohotning asosi nimalardan iborat?
6. Xitoy qishloq xo'jaligidagi islohotlari necha bosqichlarda amalga oshirildi?
7. Xitoy qishloq xo'jaligini tez rivojlanishiga qaysi omillar turtki bo'ldi?
8. Islohotlar natijasida qishloq xo'jaligidagi qaysi muammolar o'z yechimini topdi?

Mustaqil ish vazifalari

1. Xitoyda amalga oshirilgan agrar islohotlarning qaysi jihatlarini O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkinligi to'g'risida analitik ma'ruza tayyorlang.

2. O'zbekiston qishloq xo'jaligida ilm-fanni rivojlantirish orqali hozirgi kunda qanday yutuqlarga erishilauotgani xaqida ma'lumot tayyorlang.

Adabiyotlar:

³⁰ www.stats.gov.cn

1. В.П. Ломакин *Мировая экономика*, Москва, 2005 г.
2. *Подъем сельского хозяйства за счет развития науки и образования*, (Белая книга Китая, апрель, 2005 г.)
3. Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика, экономика, культура, под ред. Титоренко, Москва, 2008 г.
4. Xitoy iqtisodiyoti, Sattarov T.S., Sadibekova B.D. O'quv qo'llanma, Toshkent. 2006 y.
5. Развитие и реформы сельской экономики, Экономика Китая, Ван Менкуй и др, с. 95., 2005

Internet saytlari:

1. [http: || europa. Eu. Int.](http://europa.eu.int)
2. [http: || tw.jahoo.com.](http://tw.yahoo.com)
3. [www. xinhua.org.](http://www.xinhua.org)
4. [http://www.rian.ru.](http://www.rian.ru)

10- MAVZU.: XITOIY XALQ RESPUBLIKASI SANOATINING RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI.

Darsning maqsad: Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va uning rivojlanish dinamikasi, "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining mohiyati, Xitoy korxonalaridagi xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi, sanoatning yangi strategiyasini ishlab chiqilishi va undagi zamonaviy tarkibiy o'zgarishlar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish.

Tayanch iboralar: to'rtlik modernizatsiyasi, industriallashtirish jarayonini, dinamik rivojlanish, manufaktura, yirik mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish, yengil sanoat, og'ir sanoat, mashinasozlik, metallurgiya, kemasozlik, kosmonavtika.

Reja:

1. Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi
2. Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi
3. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi
4. Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari.
5. Xitoy sanoati yetaksi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari

10.1 Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi.

Xitoy xalq revolyusiyasi g'alabasi arafasida mamlakat agrar tipdagi davlat bo'lib, uning iqtisodiyoti tushkunlik holatida bo'lgandir. Uning sanoatini asosi esa, juda ham bo'sh ahvolda edi. Mamlakat aholisining deyarli savodsizligi va qashshoqligi, undagi natural ishlab chiqarishning mavjudligi hamda xalq xo'jaligidagi qo'l mehnatining ustunligi, jahon bozorida mamlakat mavqeining to'g'ri aks etmaganligi, bularning hammasi Xitoy iqtisodiyotining o'sha davrda naqadar qoloq ekanligidan dalolat berar edi. Buning sababi, birinchidan, chet el intervensiyasi bo'lsa, ikkinchidan, undagi grajdan urushi Xitoy xalq xo'jaligini jar yoqasiga olib bordi. Uning natijasida, ilgari davrga qaraganda, mamlakat sanoat ishlab chiqarishi deyarli 50% ga qisqarib ketdi.

Xitoy davlatidagi sotsialistik industriallashtirishni olsak, bu davr jahon industriallashtirish jarayonining «uchinchi to'lqini» ga kiradi va rivojlangan kapitalistik davlatlar boshidan kechirgan «sanoat to'ntarilishi» dan farqli o'laroq, quyidagicha kechdi:

- birinchidan, klassik rivojlanish bosqichlarini buzish bilan (manufakturadan yirik mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarishga, yengil sanoatdan og'ir sanoatni rivojlantirishga o'tish bilan) bog'liq bo'ldi;
- ikkinchidan, u davr importni o'rnini qoplash yo'nalishi bilan ajralib turadi va u og'ir sanoatning soha tarmoqlari bo'yicha keng diversifikatsiyalanganligida kechdi. Bularning hammasi mehnatni intensivlashtirishga va kapital quyilmalarini miqyosiga bo'lgan talabni oshirdi. Bunda mamlakatlarga kerakli investisiyalarni jalb qiliish uchun ma'muriy bo'ysundirish va tovar-pul munosabatlaridan foydalanish juda ham chegaralangan, qattiq markazlashgan uslublar orqali mazkur sohaning talabi ta'minlanar edi.

Industriallashtirishning «to'rtinchi to'lqini» esa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlanib, o'z ichiga Sharqiy Osiyo, Janubiy Sharqiy Osiyo va Lotin Amerikasi davlatlarini qamrab oladi. Ilg'or kapitalistik rivojlangan davlatlarda esa, asosan, bu davrda «to'rtinchi texnologik ukld»ni

shakllanishi tugatilgan edi. Kundan-kunga o'sib borayotgan olamshumul jarayonning sur'ati alohida millatlarni tashqi bozordan holi qilishni bekor qiladi va yangi industrial davlatlarni kuchli xalqaro raqobat maydoniga jalb qiladi.

Sotsialistik industriallashtirish tajribasidan Xitoy davlati ham o'zi uchun strategik ko'rsatma sifatida foydalanishni belgiladi. Uning strategiyasi ichki jamg'arma manbalariga, ishlab chiqarish ustunligiga, mamlakatdagi umumiy mulk turining ustunligiga va boshqarishni rejali – direktiv uslublariga tayangan edi.

Biroq, ta'kidlash joizki, Xitoy sanoatining yuksalishiga ayniqsa, ikki muhim omillar sabab bo'ldi:

- birinchidan, Xitoy davlati tanlagan sotsialistik rivojlanish yo'lidagi davlatning roli uning sanoat ishlab chiqarish sur'atlarini tezlashtirishga va unga zarur bo'lgan mablag'larni jalb etishga yordam berdi;

- ikkinchidan, jahonda sotsialistik tizimining mavjudligi, Xitoyga uning tajribasidan foydalanish imkonini berdi. Sobiq Sovet Ittifoqi yordamida XXRda 1-besh yillikda mamlakat og'ir sanoatiga asos solindi. Boshqa sotsialistik davlatlar Xitoyning industriallashtirish jarayonida faol qatnashuvi jahon savdo sharoitini yomonlashuviga olib kelmasligini guvohi bo'ldi.

Agar, XXRning 1-besh yillik natijalariga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, 1953-1957 yillarda mamlakatning sanoat ishlab chiqarish hajmi 2,28 marotabaga o'sganligini, o'rtacha yillik o'sish sur'ati esa, 18% ni tashkil etganligini guvohi bo'lamiz. Mana shu 5 yil mobaynida mamlakat sanoat qurilishiga 45,5% umumiy kapital quyilmalari ajratildi. Xitoy og'ir sanoati esa, hamma sanoatdagi investitsiyalarni 85% ni qabul qildi.³¹

Mana shu davr mobaynida, mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'ati bo'yicha sanoatning kimyo sanoati tarmog'I 1-o'rinni egalladi. Uning salmog'i yiliga 37% ni tashkil etar edi. Ikkinchi va uchinchi o'rinlarda og'ir sanoatning metallurgiya va mashinasozlik tarmoqlari (ular yiliga 30% ga o'sishi bilan) egalladi. O'sha davrda Xitoyning yengil sanoati qoloq tarmoqlar qatoridan joy olgan edi.

Industriallashtirish jarayonining boshlang'ich bosqichida Xitoyda yirik mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish davlatga qarashli bo'lib, u boshqarishning direktiv uslublariga tayangan edi. Shunga qaramay, avval boshda, kollektiv va xususiy mulk turlarini birgalikda olib borilishi inkor etilmadi.

Mamlakatda 1954 yilgacha ko'pukladlilik saqlanib qoldi. Davlatni iqtisodiy boshqarish esa, yirik ma'muriy rayonlarda olib borilar edi. Tezkorlikda olib borilgan o'zgarishlardan so'ng va bu yirik ma'muriy rayonlar yo'q qilingandan so'ng, mamlakatda qattiq markazlashgan xo'jalik yuritish tizimi joriy qilindi. 1957 yilga kelib, deyarli hamma korxonalar davlatning qo'li ostiga olindi va to'liq davlat byudjeti ta'minotida bo'lib keldi. Ular butun korxonadan olingan foydani va hattoki, to'liq amortizatsiya to'lovlarini ham byudjetga topshirib kelishar va u orqali kerakli pul mablag'larini olishar edi. Byudjetning 90% kapital quyilmalari va mamlakatdagi 500 dan ortiq sanoat mahsulotlari markazlashgan tartibda taqsimlanar edi. Agar, sanoatning uncha katta bo'lmagan miqdori avval boshda markazlashgan boshqaruv vazifasini yuqori darajada amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan bo'lsa, bunday holatni keyinchalik ham davom ettirish mamlakat uchun uncha qulay bo'lmadi.

XXRsi Davlat Kengashi qarori bilan iqtisodiy islohotlarni boshlash lozim deb topildi va hukumat mahalliy organilariga hamda korxonalarga kengroq mustaqillik berish asosiy maqsad qilib belgilandi.

1956 yil XKPning navbatdagi s'ezdida mamlakatdagi industriallashtirish jarayonining 1-bosqichini tugallash uchun 15 yillik muhlat belgilandi. Biroq, bu reja mamlakatdagi yuz bergan avantyuristik «katta sakrash» dasturining salbiy oqibatlarini natijasida, uzoqroq muddatga surilib chiqarildi. Ushbu «katta sakrash» dasturi bo'yicha, Xitoy 7 yilda Angliyaga va yana 8 yildan so'ng Amerikaga yetib olishni ko'zlagan edi.

Hukumat tomonidan yangi qabul qilingan industriallashtirishning «xitoy spetsifikasi» kursi bir vaqtning o'zida ham sanoatni, ham qishloq xo'jaligini va kichik hamda yirik korxonalardagi ishlab chiqarishning an'anaviy va zamonaviy turlarini rivojlantirishni ko'zda tutgan edi. Shu bilan birga,

³¹ Бейдади шинуан (Великое десятилетие) , Пекин, 1959, с.:48, 52.

«o'z kuchiga tayanish» shiori ostida hamma joyda kichik korxonalarni tashkil etish va ishlab chiqarishni umumlashtirish darajasini ahamiyatli tarzda yuqori ko'tarish ishlari amalga oshirilishi kerak bo'lib, hattoki, kollektiv korxonalar ham direktiv rejalashtirish tartibida ishlar edi. Sanoatni tezkorlik bilan yuksalishiga esa, quyidagi omillar xizmat qilishi lozim edi:

- kapital quyilmalarining keskin ko'payishi va sanoat sohasiga ommaviy tarzda qo'shimcha ishchi kuchlarini jalb qilish;

- mehnatga haq to'lashni muzlatib qo'yish yoki qisqartirish bilan bir vaqtda uning intensivligini oshirish;

- og'ir sanoatga yanayam ko'proq e'tiborni qaratish;

- Sobiq Sovet Ittifoqidan va boshqa sotsialistik davlatlardan komplekt uskunalarni olib kelishni ko'paytirish.

Mana shu davrda mamlakat iqtisodiyotning muvozanatini buzilishi, ishlab chiqarish intizomini va texnik normativlardagi buzilishlar bilib turib atayin buzilar edi. Sanoatning boshqa sohalar orasida qora metallurgiya sohasi ustuvor pozitsiyada edi.

«Katta sakrash» dasturining o'z-o'zini ta'minlash va mahalliy tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash kabi ko'rsatmalari islohotlardagi boshlang'ich g'oyaning buzilishiga olib keldi. Sanoatning hamma boshqarish tizimlari bosqichlarida xo'jalik tashkilotlarini markazga bo'ysunish darajasining pasayishi yuzaga keldi.

1958 yilda 9000ta korxonalardan faqatgina 1000 tasigina markazga bo'ysunuvchi korxona bo'lib qoldi. Asosiy sanoat mahsulotlarini markaziy taqsimlanish sohasi 100 tagacha qisqardi. Mehnat, moddiy va moliyaviy resurslariga egalik qilish sezilarli tarzda mahalliy hukumat organlariga ishonib topshirilgan edi. Jumladan, ular nazoratiga byudjet quyilmalarining 1/5 qismi berilgan edi. Undan tashqari, korxonalarning boshqa sohalaridagi daromadlaridan foydalanish huquqi kengaytirilgan edi.

«Katta sakrash» ning salbiy oqibatlari 1960 yildayoq ko'zga tashlana boshladi. Mayda ishlab chiqarishni keng tarqalishi zamonaviy sanoat ishining buzilishiga olib keldi hamda xom ashyoni ulkan miqdorda chiqitga chiqib ketishiga, energiya va mehnat resurslarini keragidan ortiqroq ishlatilishiga olib keldi. Korxonalardagi texnik nazorat bo'limining bekor qilinishi, kerakli materiallarning defitsiti, sifati past bo'lgan turli xil o'rin qoplovchi materiallardan foydalanish natijasida, tez sur'atlarda mahsulot sifatining pasayib ketishiga olib keldi.

Agar, 2-besh yillikning birinchi uch yilida ishlab chiqarish 2,5 marotabaga oshgan bo'lsa, keyingi 2 yil ichida, ya'ni 1961-1962 yillarda u aksincha, 2 marotabaga qisqardi. Xalq xo'jaligidagi to'liq xo'jalik qilish anarxiasini real havfi mavjudligi «katta sakrash» kursini yo'q qilish chorasiga va amalda, 1958 yildagi boshlangan islohotlarni bekor qilinishiga olib keldi. «qishloq xo'jaligi – asosiy baza» deb olingan kurs, sanoatni qishloq xo'jaligiga yo'naltirdi. Ammo, bir oz vaqtdan so'ng, mamlakatda qabul qilingan harbiy dastur natijasida yana og'ir sanoatning rivojlanishiga e'tibor qaratildi.

Mamlakatda qabul qilingan «tartibga solish» siyosatining keng yoyilishi, yana qattiq iqtisodiy markazlashuv tizimiga va sanoat ishlab chiqarishidagi boshqaruv uslublariga qaytishni taqozo etar edi. 1963 yilga kelib, markazga bo'ysunuvchi sanoat korxonalarining soni 10 mingtaga yaqinlashdi. Asosiy fondlarni taqsimlash tizimi natijasida, undagi ishlab chiqarilayotgan mahsulot turlarini soni 500 taga kengaydi.

1963-1965 yillarga kelib, ya'ni «tartibga solish» siyosati davrining yakunida, sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishni takomillashtirish yo'llari izlana boshlandi. Tajriba tarzida, trest tipidagi ishlab chiqarish ob'ektlari tuzila boshladi. Bu xarakterlar Xitoy hukumatining «so'l qanoti» dagilarning, ya'ni oppozitsiyaning kuchli qarshiligiga uchradi. Ular iqtisodiyotga bozor kuchlarini jalb etish havfiga va moddiy rag'batlantirishlarga keragidan ortiqroq e'tibor berilishiga qarshi chiqdilar.

1966 yildagi Xitoyda olib borilgan «Madaniy inqilob» siyosati partiya va davlat organlarini barbod qilish, ziyoli va texnik mutaxassislariga nisbatan qatag'on uyushtirish bilan kechdi. Bu esa, xo'jalik hayotini izdan chiqishiga olib kelar va sanoat ishlab chiqarishiga juda katta va salbiy ta'sir ko'rsatar edi. Bu buzilishlarni to'g'rilash uchun markaziy hukumat joylarda mintaqalar uchun o'z xuquqlarini biroz kengaytirishga ruxsat berildi. 1966 yilda mahalliy, ya'ni mintaqalar qo'l ostiga deyarli u yerlardagi hamma kichik korxonalar o'tkazildi.

1967-1968 yillarda mamlakat sanoat ishlab chiqarishining 1949 yilga nisbatan, 2 marotabaga qisqarganligi kuzatildi. Bu iqtisodiyotdagi buzilishlar oqibatida hammadan ham ko'proq ko'mir qazib olish, metallurgiya va tekstil sanoatlari zarar ko'rdi.

1969-1971 yillarga kelib, Xitoy «Madaniy inqilob» ni yengib, mamlakatda chinakkam «yangi katta sakrash» holati shakllana boshladi. Ushbu yillarda sanoatning o'sishi yiliga 34,3% va 30,7% larni tashkil etdi. Bu esa qisman, «madaniy inqilob», «katta sakrash» va «tartibga solish» siyosatlari natijasida yuz bergan holatlarni tiklash jarayoni bilan aniqlanadi.

«Yangi sakrash» konsepsiyasiga quyidagi tashkiliy chora-tadbirlar ham kiritildi. 1970 yil mart oyida XXR sini Davlat Kengashining navbatdagi «Asosiy sanoat-transport vazirligiga qarashli korxonalarini joylarda boshqarishga berish» to'g'risidagi qarori chiqdi. Mamlakatda olib borilgan «desentralizatsiya», ya'ni qayta markazlashtirish, natijasida, harbiy yo'nalish bo'yicha atigi 500 ta markazga bo'ysunuvchi korxona qoldi. To'rtinchi besh yillik rejasining loyihasi bo'yicha (1971-1975 yy) mintaqada «bir butun sanoat tizimi»ni tashkil etish rejalashtirilgan bo'lib, unda asosiy sanoat mahsulotlariga bo'lgan talab mahalliy iste'molni qondirishga qaratilgan bo'lishi lozim edi. Shu qo'yilgan talab bo'yicha, sanoat mahalliy ehtiyojini qondirishga qaratilgan va faqatgina ichki ehtiyojdan ortib qolgandagina markaziy ta'minot organlariga uzatilishi ko'zda tutilgan edi.

Mamlakatni yana «Yangi sakrash» larga yo'naltirish avantyurasi XKP sining eng sog'lom va real fikr yurituvchi rahbarlari Chjou Enlay va Den Syaopinlar tomonidan kuchli qarshiliklarga uchradi. Ular 1970 yillardagi mamlakatda boshlangan islohotlarni keng yoyilishiga xalaqit berayotgan tomonlarni bekor qilish bo'yicha bir qator choralar ishlab chiqdilar.

1975 yilda qabul qilingan rasmiy xujjatlar rejali iqtisodiyot uslublari va xo'jalik hisobi yordamida mamlakat iqtisodiy hayotini sog'lomlashtirish yo'llarini belgilab berdi.

Demak, Xitoy Xalk Respublikasida industrial bazani yaratish ancha murakkab kechgan bo'lishiga qaramay, ushbu yo'nalishning fundamenti 1950 yillarda og'ir sanoatni rivojlantirish orqali o'rnatildi.

XXRsining industriallashtirish jarayonini boshlang'ich davrini retrospektiv tahlili uning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatadi:

1.Undagi o'sish sur'atini unikal tarzda nobarqarorligi va industriallashtirish siyosatini ikki variantda, bir-birini o'rnini bosishi, ya'ni «sakrash» va «tartibga solish» orqali amalga oshirilishi bilan ajralib turadi

Xitoy sanoati ham, uning butun iqtisodiyoti kabi ishlab chiqarishni bir necha «siklini» o'z boshidan kechirdi. Ushbu sikllar «sakrash», «inqiroz» va «tartibga solish» fazalarini o'z ichiga oladi. Sanoatning notekis tarzda dinamik o'sishi 5 ta «pik» da (yukori cho'kkida) ko'rinib turadi, ya'ni: 1950-53 yy.; 1956 y.; 1958 -1959 yy.; 1965-1966 yy.; 1969-1971 yy. Ulardan eng kuchli urinishlar 1958-1959 yy. va 1969-1971 yillarga to'g'ri keladi. Birinchi «pik»dan so'ng chuqur tushkunlik, ikkinchidan keyin esa, o'sish sur'atlarining pasayishi yuz berdi.

Xitoydagi hamma «sakrash»lar bir xil sxemada kechgan bo'lib, unda ekstensiv omillar aktivlashishi bilan bir vaqtda, xo'jalik mexanizmida yirik qayta qurishlar yuz berdi. Ular, birinchi navbatda, mahalliy hukumat organlarining o'z huquqlarini kengaytirishi va mayda ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash bilan bog'liqdir. Har bir shunday iqtisodiyotning «qizib ketishi» ortidan inqiroz yillari va «tartibga solish» uslubini joriy qilish orqali, ushbu noxush ahvolni yo'qotish imkoniyati tug'ilar edi.

Iqtisodiyotni «tartibga solish» yillari intensiv o'sish omillarni ishga solish va mehnat taqsimotidan ko'proq foydalanish orqali iqtisodiy o'sishning barqaror muvozanatli yo'nalishi talab qilinar edi. «Sakrash» lar oralig'i 3-5 yillarga teng bo'lib, unda radikalizmning portlashi va murakkab sotsialistik kurashlar yuz berar edi.

Xitoyda 1949-1977 yillar mobaynida sanoatning o'sish sur'ati 11 marotaba - 20% dan yuqori darajada ko'tarildi, jumladan:

- 8 marotaba 30% dan yuqori ko'tarildi;
- ishlab chiqarish - 4 marotaba - 40% gacha pasaydi;
- sanoat ko'rsatkichi amalda 2 yil o'zining oxirgi nuqtasidan o'zg'armay turib qoldi va shu davr mobaynida faqatgina 13 yil o'zining normal 5-15% o'sish sur'ati bilan farqlandi.

Iqtisodiy o'sishdagi notekislik o'tgan yillar mobaynida 3 marotaba 40% ni, va 15 marotaba 10% ni tashkil etdi. Hozirgi bozor sharoitida bunday industrial rivojlanish aritmiyasi juda ham kam

uchraydigan holdir. Xitoy o'zining 5 yillik rejalaridagi o'rtacha ko'rsatkichlarni olsak, bunda uning iqtisodiy o'sishdagi eng yuqori darajalarini yo'qqa chiqarib hamda sanoatdagi o'sish sur'atlari umumiy tendensiyasini sekinlashtiradi: ya'ni 1953-57 yy. – 18%; 1958-1962 yy. – 3,8%; 1963-1965 yy. – 17,9%; 1966-1970 yy. – 11,7%; 1971-1975 yy – 9,1% larni tashkil etgandir.

10.2.Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi.

Yoqorida ta'kidlaganimizdek, Xitoyda «To'rtlik modernizatsiyasi» dasturi 1978 yilda ishlab chiqilib, 1980 yilda amaliyotga talbiq etildi.

Ushbu dasturga binoan, quyidagi sohalarini modernizatsiyalash (yangilash) zarurligi belgilab olindi:

- 1.Sanoatni rivojlantirish;
- 2.Harbiy kuchlarni mustahkamlash;
- 3.Qishloq xo'jaligini rivojlantirish;
- 4.Fan va texnika yutuqlarini yangilash;

«To'rtlik modernizatsiyasi» dasturi orqali Xitoy xalq xo'jaligini tiklash hamda uni rivojlantirishni ishlari 1978-yil dekabr oyida bo'lib o'tgan XKP MK ning 11 chaqiriq 3- plenumida o'z ifodasini topib, uni amalga oshirish bosqichlari aniqlandi.

Xitoydagi iqtisodiy islohotlar jarayoni asosiy ikki davrni o'z ichiga olib, ular quyidagilardan iborat edi:

1 davr – 1979-1991 yillardan iborat bo'lib, bu yillarda sanoat ishlab chiqarish miqyosini o'stirishni davom ettirish va uni boshqarishni isloh etishda birinchi qadamlar qo'yildi. Mamlakatning qishloq joylaridagi agrosanoat qurilishi shu davrga xos bo'lgan hodisalar edi. Boshqarishdagi o'zgarishlar «quyi qatlamga huquq berish» konsepsiyasi asosida olib borildi, bu esa davlatning mulkka bo'lgan huquqini va xo'jalik huquqlarini saqlab qolgan holda, korxonalar mustaqilligini ancha kengaytrishga qaratilgan edi.

1984 yildan boshlab, eksperiment tariqasida, turli xildagi yangi mulk shakllari amaliyotga joriy etila boshlandi, ya'ni: pudrat, ijara, hissadorlik, pay kabilar. 1987 yildan boshlab esa, sekin-astalik bilan, deyarli mamlakatdagi barcha o'rta va yirik davlat korxonalari yuqori tashkilot bilan ishlab chiqarish hajmi va davlat byudjetiga aniq mablag' ajratish to'g'risida bitim tuzib – xo'jalik yuritishning pudrat turiga o'tqazildi.

1988 yilda davlat sektorini isloh etishni faollashtirish bo'yicha bir qator tadbirlar olib borish bilan kechdi. Ushbu yilda korxonalar to'g'risida qonun qabul qilindi, hissadorlik bo'yicha tajribalar amalga oshirilib, mamlakatda Davlat mulk qo'mitasi tashkil etildi.

Xitoyda yangi tizimiy siyosat shakllana borib, u qishloq xo'jaligi, og'ir va yengil sanoat orasidagi mutanosiblikni hamda infrastrukturaviy ta'minotni yaxshilashga yo'naltirildi.

1980 yillar o'rtalariga kelib, yengil sanoatdagi sezilarli orqada qolish holatlari bartaraf etildi. O'sish sur'ati bo'yicha yengil sanoat 11,7% ni tashkil etdi, og'ir sanoat esa, atigi 6,6% dan iborat bo'ldi. Yengil sanoatning umumiy sanoat o'sishiga qo'shgan hissasi 59,2% ni tashkil etdi.

1985-1990 yillarda og'ir sanoatning o'sish sur'atlari yanayam ko'tarildi va u qayta ishlab chiqarish tarmog'i faydasiga hal bo'ldi. Agar, 1978 yilda xom asheviy va qayta ishlovchi sohalar nisbati 1: 0,96 ga teng bo'lgan bo'lsa, 1988 yilga kelib, ularning nisbati 1:1,67 tashkil etdi. Bu yo'nalishda yuqori texnologik soha ortda qola boshladi. Yengil sanoat ichida qishloq xo'jalik xom ashyosida ishlaydigan tarmoqlar juda ham tez sur'atlarda o'sib bordi, natijada ushbu tarmoqlar, nisbatan past sur'atlarda rivojlanayotgan qishloq xo'jaligiga qarama-qarshi turib, unda raqobat muhitini keltirib chiqardi.

II davr – 1992-1998 yillar hisoblanib, unda islohotlarning birinchi 10 yili natijalaridan iborat bo'lgan o'tish davri xo'jalik mexanizmi bozor qonunlari va direktiv rejalashtirish tamoyillari birligiga asoslangan edi. Uning natijasida korxonalar ikki, bir-biriga o'xshamagan manbalar yordamida boshqarila boshlandi, ya'ni, ma'muriy boshqaruv va bozor orqali.

Davlat reglamentatsiya va dotatsiyalariga (pul mablag'lari yordami) o'rganib qolgan va amalda zarar emas, balki faqatgina daromad (foyda) olish uchun javobgar bo'lgan korxonalar «bozor sharoitiga» uncha xush bermasdan kira boshladilar yoki kirsalar ham ,qisqa muddatli maqsadlarni ko'zlagan holda unga qatnashdilar.

Mavjud gorizontaal aloqalarning bo'shligi va makroiqtisodiy nazoratning past darajasi natijasida, turli darajadagi xo'jalik boshqaruvidagi korxonalarga vazifalarni taqsimlash markaz darajasida

amalga oshirilgan edi. Bunda eng katta yutuqqa quyi tashkilotlar emas, balki ular orasidagi mintaqaviy boshqaruv tashkilotlari erishdilar.

1989 yildagi ijtimoiy «portlash» va undan keyingi «xalq xo'jaligini tartibga solish» kursi davlat sanoat sektorida tub (radikal) islohotlar olib borishda uch yillik dam olishga, ya'ni, –«pauza» ga olib keldi. 1991 yilga kelib, navbatdagi reformistik faollashuv belgilari paydo bo'la boshladi va mamlakatda iqtisodiy o'sishning yangi davri boshlandi. 1992 yilda mamlakatning kapital quyilmalari 58,6% ga o'sdi. Sanoatda ham o'sish yuz berib, u 21,7% ni tashkil etdi. Keyingi 1993 yilda ham bu sohada 22,2% o'sish yuz berib, u yana ikki yil mobaynida 20% darajasida saqlanib turdi.

1993-1994 yillarda hukumat tomonidan olib borilgan «narx-navo»ning o'sishi va kapital quyilmalari hajmining noratsionalligi borasidagi unga qarshi kurash siyosati, ya'ni, «yumshoq qo'nish» nomini olgan siyosat amalga oshirildi.

1996-1997 yillarga kelib, sanoatning o'sish sur'atlari 10% dan ortiqroqqa sekinlashdi. 1998 yilda esa, u yanayam sezilarli darajada pasaya bordi, uning sababi, birinchidan, Osiyodagi moliyaviy inqiroz bo'lsa, ikkinchidan, mamlakatdagi iste'mol talabining pasayishi hamda aholii iste'molining belgilangan darajadan ortib ketishi, ya'ni, ichki talabning to'yinganligidir.

10.3. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi.

1994 yilda sanoat korxonalarida amalga oshirilgan islohotlarda «chuqurlashuv» fazasi boshlandi. U ilgari qabul qilingan bir qator qarorlardan kelib chiqib amalga oshiriladi. 1992 yildagi «Umumxalq mulki bo'lgan sanoat korxonalarida xo'jalik mexanizmini almashtirish holati» ularning keng masalalar doirasidagi avtonomiyasini mustahkamladi, jumladan: investisiyalash, narx-navo, ishchi kuchini yollash, eksport-import operatsiyalari kabilardir.

1993 yildagi hukumatning «Sotsialistik bozor iqtisodiyoti tizimi ba'zi masalalarini tashkil etish» qarori zamonaviy korxonalar tizimini tashkil etishga qaratilgan bo'lib, 1994 yil 1 yanvaridan boshlab, uning soliqqa tortishning yangi tizimi rasmiy ravishda ishga tushirildi. Unda daromad solig'i stavkasi pasaytirilib, qo'shimcha qiymat solig'i unifikatsiyalandi.

Umuman, sanoatni o'sish sur'atlari sezilarli tezlashdi. Agar, 1953-1978 yillarda sanoat yalpi mahsulotini o'rtacha yillik o'sishi 6,1% ni tashkil etgan bo'lsa, 1979-1998 yillarda u- 9,7% ga yetdi. Ushbu 20 yil ichidagi o'sish sur'atlari yiliga 6 marotaba - 20% dan ortiq bo'ldi, 9 marotaba esa, – 10-15% lar atrofida bo'ldi.

Garchi, o'sish sur'atlari bir maromda bo'lmasada, (ya'ni, 1993 yilda eng baland o'sish sur'ati – 27,3% ni tashkil etgan bo'lsa, 1981 yilda esa, eng past o'sish sur'ati – 4,3% ni tashkil etdi), amalda esa, biron bir marotaba ham ishlab chiqarish pastga tushmadi, ya'ni to'liqsimonlik amplitudasi 10% dan oshgan emas edi.

Sanoatni to'liqsimon o'sishi, butun bir iqtisodiyot singari bo'lmadi. Undagi har bir miqyosli kapital quyilmalar uni yuqori sur'atlarda o'sishga olib kelib, undagi investitsiya samarasi pasayib turdi. Shu noxushliklarni yengish uchun hukumat investitsion siyosatni kuchaytirdi, oqibatda uning o'sish dinamikasi pasaydi. Keyingi sikl esa, yana kapital quyilmalarini ko'paytirishdan boshlandi.

Hozirgi kunda sanoat ishlab chiqarilishidagi ustuvorlik texnika sig'imi katta bo'lgan ishlab chiqarilishga berilmoqda. An'anaviy tarmoqlar, ya'ni, ko'mir qazib olish, tekstil, yog'ochni qayta ishlash, oziq-ovqat, oddiy mashinasozlik tarmoqlarini ulushi esa, aksincha, kamaymoqda. Ulardan farqli o'laroq, neftni qayta ishlash, elektronika, kimyo, metallurgiya, transport va elektroenergetik uskunalarini ishlab chiqarish sezilarli tarzda ortib bordi. Ba'zi bir mashinasozlik tarmoqlari kundan kunga o'z salohiyatlarini oshirib borishmoqda.

Hozirda, xitoyni kemasozlik sanoati dunyoda uchinchi o'rinni egallamoqda. Uning ulushi – umumiy jahon kemasozligi ulushining 5% ni tashkil etmoqda. 1990 yillar boshidan elektron uskunalar ishlab chiqarish yiliga 30% ga o'sib bordi. Bu tarmoqni sanoat ishlab chiqarishdagi ulushi 1990 yildagi 3,4% dan, 1997 yilga kelib – 4,6%ga o'sdi.³²

Garchi, davlat sektori yalpi mahsulot ishlab chiqarishda o'zining ustuvorligini asta-sekin yo'qotayotgan bo'lsa ham, u boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha, ya'ni, asosiy fondlar, kapital quyilmalarning umumiy hajmi va davlat xazinasiga mablag' keltirish bo'yicha, u o'zining ustunligini saqlab kelmoqda. Mamlakatda ikki sektorli model yuzaga keldi. U yirik va mayda ishlab

³² Ли Цзинцзи. Структурные изменения в народном хозяйстве Китая и тенденции развития. Дандай цейцзину, 1998, №5, 18

chiqarishga asoslangan bo'lib, sanoatni qayta ro'yxatga olish ma'lumotiga ko'ra, sanoat korxonalarining, ya'ni, 23007 tasi «yirik va o'rta» korxonalar kategoriyasiga kiritilgan edi. Ulardan, 6201 tasi «yirik» va 215 ta ob'ekt «juda ham yirik» deb tan olindi.

Bu sektorda 25% ishchi va xizmatchilar band bo'lib, ularda 60% dan ortiqroq sanoatning asosiy fondlari joylashgandir. Ular davlat byudjetiga sanoat solig'ining 60% ni beradi. Mayda ishlab chiqarish esa, asosan, qishloq korxonalarida olib borilib, ular islohotlar mobaynida ancha o'sdi. Ammo, leknn, ushbu ob'ektlar soni hozirda ancha kamayib, ularning faoliyati qishloq xo'jalik ehtiyojini qondirish va aholiga xizmat ko'rsatishga moslashgandir.

Ishlab chiqarishni ratsional hududiy tashkil etilishining yangi konsepsiyasi dengiz oldi, shahar oldi, va chegara oldi rayonlari salohiyatini va eski sanoat bazalarini yuqori iqtisodiy o'sishini o'z ichiga oladi va mamlakat markaziy va g'arbiy rayonlarida joylashgan «yangi sanoat regionlarini» o'zlashtirishni ko'zlaydi.

Islohotlar mobaynida mamlakatda keng miqyosda sanoatni texnik rekonstruksiya o'tkazildi. Sanoatni qayta ro'yxatdan o'tkazish asosida 1995 yildagi umumiy sanoat uskunalarining barchasi 1980 yildan so'ng, ishlab chiqarilganligi ma'lum bo'ldi. Yirik va o'rta korxonalarda 26% uskunalar ilg'or xalqaro standartlar darajasiga yetqazildi. 3200 turdagi sanoat uskunalaridan – 47,1%i import qilindi, ularning 52,9% i mahalliy, ya'ni, xitoyning o'zi ishlab chiqargan sanoat uskunalaridan shakllandi.

Ishlab chiqarishdagi iqtisodiy samaradorlik katta muammolarni keltirib chiqardi. 30% gina davlat korxonalarini mustahkam rentabelli korxonalar qatoriga kiritish mumkin bo'lib, 40% korxonalar esa, zarar keltiruvchilar qatoriga kirar edi.

Xitoy sanoatini isloh qilish 1984 yildan boshlanib, dastlab tajriba sifatida xo'jalik yurituvchi sanoat korxonalariga muayyan soliq imtiyozlari berilib, o'z-o'zini mustaqil ravishda ta'minlash tizimiga o'tildi. 1986 yilda Xitoy hukumati «Xo'jalik korxonalarini gorizontaal birlashtirishning ba'zi bir jihatlari» to'g'risidagi qarorini ishlab chiqdi va e'lon qildi. Unga asosan, davlat korxonalarini qayta tashkil etish modellari ko'rib chiqildi.

Demak, **1984-1991** yy.- Xitoy og'ir sanoatini rivojlanishidagi 1-bosqich hisoblanib, unda asosan, mamlakat korxonalaridagi mavjud asosiy fondlar (asbob-uskunalar, jihozlar) qayta baholanib, ularning moddiy va ma'naviy eskirish muddatlari tekshirib chiqildi. Uning natijasida, xitoy og'ir sanoatining yetakchi tarmoqlariga xorijiy kapitalni va yangi texnika va texnologiyalarni kiritish masalalari ko'rib chiqildi hamda yangi paydo bo'lgan tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari ishlab chiqildi.

Shular bilan bir qatorda, sanoat sohasida mamlakatda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga keng imtiyozlar berildi. Yirik korxonalar qoshida kichik sexlar va firmalar tashkil etila boshlandi.

Xitoyda ko'pukladli iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish kursi xususiy mulk formasidagi korxonalarning ko'payib borishiga va davlat mulkining qisqarib borishiga olib keldi.

Mamlakatda asosan, davlat mulki uning og'ir sanoati tarmoqlarida saqlanib qolmoqda. 1990 yillar oxiriga kelib, mamlakat og'ir sanoatning ishlab chiqarish qiymati 1,106 trln. yuanga yetdi, bu esa, Xitoyda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar o'z samarasini berayotganligidan dalolat beradi. Islohotlarning dastlabki bosqichida Xitoydagi katta korxonalarda g'arb davlatlari texnologiyalari tajriba sifatida qo'llanilib ko'rildi. Bu tajriba o'z samarasini bergandan so'ng, uni keng ko'lamda qo'llashga kirishildi. Mamlakatning sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish sektori o'zining miqdor jihatdan maksimal miqyosi darajasiga 1994 yilga kelib erishdi. Aynan o'sha yillarda sanoat ob'ektlari soni 10,01 mln. ga yetdi, oradan bir oz vaqt o'tgandan so'ng esa, ya'ni, 1997 yilga kelib, ular 7,2 mln.ga qisqardi.

Katta korxonalar hissadorlik jamiyatiga aylantirilib, uning natijasida korxonalar 1998 yildagi «XXRning sanoat korxonalari to'g'risidagi» qonuniga muvofiq, o'z egalariga ega bo'ldilar. Ushbu hujjatga ko'ra, ular o'z mahsulotlarini ishlab chiqarish, unga erkin narx qo'yish va olingan foydani o'z hohishlariga ko'ra ishlatish hamda xom ashyo sotib olishda vujudga keladigan to'siqlarni yengish huquqiga ega bo'ldilar. Sanoat korxonalarining islohoti 1989 – 1992 yillarda o'z yo'liga tushib oldi. Ular korxonalarga kelgan foydaning 40 % ni davlat hisobiga o'tqazib keldilar. 1992 yilga kelib, sanoat korxonalarini modernizatsiyalash bo'yicha qonun qabul qilingandan so'ng, korxonalar endilikda, olingan foydaning 10% nigina soliq sifatida davlat hisobiga to'lay boshladilar. 1993 yilda bo'lib o'tgan Umum Xitoy Xalq qurultoyida sanoat korxonalari to'g'risidagi qonunga

o'zgartirishlar kiritildi. Unga muvofiq, davlat monopoliyasidagi korxonalar davlat tasarrufida qoldirildi, boshqalari esa, xususiylashtirildi.

10.4. Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari.

Xitoyda xususiy va davlat kapitalistik mulk formasidan foydalanish batamom bekor qilinib, hamma punktlar bo'yicha ustunlik ishlab chiqarishni naturallashtirishga berila boshlandi. Ko'pchilik korxonalar mahalliy hukumatga bo'ysungan bo'lib, har bir ma'muriy rayonda nisbatan «butun sanoat tizimi»ni tashkil etishdan iborat edi. Bu esa, joylarda ishlab chiqarishni takrorlanishiga (dublirovaniye), moliya va moddiy vositalarni talon-taroj bo'lishiga va kapital qurilishni haddan tashqari kengayib ketishiga olib keldi.

Shu bilan birga, joylarda mustaqillik ko'p hollarda xom hayolga yoki tushga, ya'ni illyuziyaga aylangan edi. Bunda mahalliy hukumat bir qator masalalarni, hattoki, mayda masalalarni yechishda ham markaz bilan maslahatlashishi shart edi. Oxir oqibatda, mahalliy hukumat bir vaqtning o'zida na xo'jalik mustaqilligiga va na aniq bir rejaviy yo'nalishlarga ega emas edi.

Kichik kollektiv (jamoa) korxonalarni ishga tushirish bilan ko'p bosqichli sanoat strukturasini shakllanishiga olib keldi. Ammo, bu jarayon ularni davlat tasarrufidan chiqishiga unchalik katta ta'sir ko'rsatmadi. Amalda uch yarusli qurilma xaqida so'z yuritiladi:

- Ustki qatlam (yarus) – harbiy kompleks bilan bog'liq eng yirik va ahamiyatli korxonalar (ular bir necha yuzta);

- o'rta qatlam – zamonaviy ishlab chiqarishning asosini tashkil etuvchi o'rta va yirik korxonalar (ular 350 mingta umumiy sanoat korxonalarining - 10 mingtasidir);

- quyi qatlam – jamoa mulkiga asoslangan 260 mingta mayda korxonalardir.

1978 yil ma'lumotiga ko'ra yalpi sanoat mahsulotlarini yarmidan ko'prog'i, asosan qishloq korxonalari orqali olingan. Ushbu «manufaktura» turidagi ishlab chiqarish, an'anaviy sektor bo'lib, asosan qishloq ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan jamg'arma manbai sifatida xizmat qilishi lozim edi. Bu uch qatlamlar orasidagi kundan-kunga o'sib borayotgan farqlar (texnologiya, mehnat unumdorligi va boshqalar) kichik korxonalardagi ishchi kuchi va asbob-uskunalarining sifatini pastligi, sanoat umumiy ko'rsatkichlari samarasiga juda ham salbiy ta'sir ko'rsatmasdan qolmadi.

Sanoat o'sishi sifatini ko'rsatkichlarning pasayishi ekstensiv xarakterga ega bo'ldi, ya'ni:

- 1952 yilda sanoatdagi ishchi va xizmatchilar soni 5,33 mln. kishini,

- 1978 yilga kelib esa, - 43,54 mln. kishini tashkil etdi, bunda o'sish 8,2 marotaba ko'paygan bo'lib, shu yillarda umumiy kapital quyilmalaridagi sanoatning ulushi 44,6% dan 66,9% gacha ko'paydi.³³

1970 yillar oxirida fondlar buyicha rentabellik 1-besh yillikka qaraganda 2 marotaba kamaygan. Yildan-yilga prokat omborlarida elektr energiyasi uskunalari, mashinasozlikdagi turli xil sifatsiz mahsulotlar zahiralari ko'payib bordi.

Og'ir sanoatni ustuvorligi jiddiy ichki tarmoqlar va tarmoqlararo nomutanosiblikni keltirib chiqardi.

1953-1979 yillarda og'ir sanoatning o'sish sur'ati yengil sanoatning o'sish sur'atidan 3 marotaba oshib ketdi. Yengil va og'ir sanoatlarga qo'yilayotgan kapital quyilmalarining quyilish nisbati 1958 yildan to 1978 yilgacha 1:10,5 ni tashkil etdi. Sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishning umumiy mahsulotida og'ir sanoatning ulushi 1949 yildagi 7,9% dan 1978 yilda 42,6%ga oshdi, bunda u yilga o'rtacha 1,2% ga oshib turgan.

Sanoat tarkibida esa, bu ko'rsatkichlar 26,6% dan 57,9% gacha oshgan. Sanoatning tiklanishi amalda «ishlab chiqarish uchun ishlab chiqarishga» olib keldi. Uzoq yillar davomida yengil sanoatning kamsitilishi, uskunalarni judayam eskirib ketishiga va bu sohani kadrlar bilan ta'minlanishining yomonlashuviga, energiya va xom ashyoning yetishmasligiga ham olib keldi. Bu tarmoq shu ahvolda ham «donor» xarakteriga ega edi, chunki davlat kapital quyilmalarida yengil sanoatning ulushi 4% ga va elektrni iste'mol qilishda - 13% ga ega bo'lishi bilan bir vaqtda, u umumiy sanoat va qishloq xo'jalik mahsulotlarini 1/3 qismini va davlat moliya daromadlarini 35% ni berar edi.³⁴

³³ Чжунго гунге цзинци тунци нуанцзуан.2000,с.12, 27.

³⁴ Чжунго гунге цзинци тунци нуанцзуан. 2000.с.32, 37.

Iqtisodiyotdagi nomutanosiblik xitoy og'ir sanoatiga ham xos edi. Mamlakat iqtisodiyotining eng bo'sh bo'g'ini (zvenosi) – energetika sanoati bo'lib qoldi. Ko'mir sanoatidagi yangi qurilishlar juda katta qiyinchiliklar bilan kechar edi. Undan tashqari, yoqilg'i balansidagi neftning salmog'i ham anchagina past bo'lib, aksincha uning iste'moli esa baland bo'lishi bilan birga u kam samarali ham edi. Elektr energiyasini yetishmovchiligi oqibatida ishlab chiqarish quvvati 20-30% gacha foydalanilmas edi.

Xitoy metallurgiya sanoati ham o'zini xalq xo'jaligidagi «ustuvor» yo'nalishda bo'lishiga qaramasdan, mavjud ehtiyojni na hajm jihatidan va na mahsulot sorti va sifati jihatidan qondira olmas edi. Xom ashyo bazasining torligi metallurgiya quvvatini to'liq ishlatish imkoniyatini bermas edi. Tarmoq ichkarisida mustahkam nomutanosiblik mavjud bo'lib, ular orasida prokat ishlab chiqarish ancha orqada edi. Xitoy mashinasozligining eng nozik tomoni – undagi ixtisoslashtirish (spetsializatsiya) va birlashtirish (kooperatsiya) jarayonining ancha pastligi bo'lib, u o'z navbatida mahsulot tannarxini qimmatlashishga olib kelardi.

1978 yilda Xitoydagi ixtisoslashtirilmagan mashinasozlik korxonalari bu sohadagi umumiy korxonalarning 80% ni tashkil etar edi.

Sanoat korxonalarining noratsional joylashuvi. Iqtisodiy islohotlargacha bo'lgan davrda sanoat hududiy tuzilishi jihatidan iqtisodiy siyosatning umumiy ko'rsatmalariga amal qilar edi, ya'ni turli darajadagi ma'muriy rayonlar chegarasida butun sanoat tizimini tashkil etish; ishlab chiqarish kuchlarini baravar taqsimlash; janubiy-garbiy mintaqalar ichkarisida «harbiy himoyaning uchinchi liniya»sini shakllantirish; sanoatni mahalliy xom ashyoga va energiya manbalariga yonaltirish; sanoat va qishloq xo'jaligi orasidagi, shahar va qishloq o'rtasidagi farqlarni mayda ishlab chiqarishni joriy etish orqali yo'q qilish.

Iqtisodiyotning yarim ochiqligi. Iqtisodiy islohotlargacha bo'lgan davrda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy strategiyasiga xos narsalar bu – ichki ekstensiv iqtisodiy o'sish omillariga va xalqaro mehnat taqsimotidan chegaralangan miqdorda foydalanishga tayanishdir. «O'z kuchiga tayanish» shiori mamlakatni avtarkizm yo'liga, xorijiy quyilmalardan foydalanmaslikka va tashqi bozorga kamdan-kam chiqishga yo'naltirdi. Industriallashtirish jarayoni – importni o'rnini qoplash yo'nalishi bo'yicha olib borildi.

Biroq, sanoatning yangi tarmoqlari xorijiy uskunalarsiz ishlay olmas edi, shuning uchun ularni importi 1970 yillar oxirida ahamiyatli tarzda ko'paydi.

Umuman, industriallashtirish jarayoni XXR si iqtisodiyotida muhim rolni o'ynadi. Xitoy Xalq Kompartiyasi 1978 yil boshida «to'rtlik modernizatsiyasi» dasturini ishlab chiqdi. Unda mamlakat og'ir sanoatini rivojlantirish asosida rejali industriallashtirishni; sanoat infrakurilmasini shakllantirishni; korxonalar texnik darajasi va mehnat unumdorligini oshirish hamda qishloq xo'jaligini yuksaltirish; transport, ichki va tashqi savdoni rivojlantirish; xalqni yashash darajasini asta-sekin yaxshilab borish ko'zda tutilgan edi.

XKP MK sining 3-Plenumi 11 – Chaqirig'i iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish kursini e'lon qildi.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy strategiya mamlakatda kuchayib borayotgan inqirozni oldini olishga qaratilgan bo'lib, bir vaqtning o'zida tezlik bilan muvozanatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ilmiy-texnikaviy revolyusiya talablariga mos ravishda xo'jalik yuritish mexanizmlari darajasini ko'tarish belgilab olingan edi.

Modernizatsiya shiori ostida o'tgan industriallashtirish bosqichini quyidagi asosiy jihatlar orqali farqlash mumkindir:

- oldingi ideologik dogmalardan voz kechish va ko'p ukladli iqtisodiyotga burilish va tovar-pul munosabatlaridan ratsional foydalanish;
- umumjahon tendensiyalari asosida rivojlanish bosqichini ekstensiv turidan intensiv turiga o'tish ehtiyojining paydo bo'lishi;
- strukturaviy muvozanatga erishish;
- ochiq tashqi iqtisodiy siyosat olib borish;
- importni o'rnini qoplash siyosatini eksportga yo'naltirish varianti bilan almashtirishdan iboratdir.

Xitoy davlati dunyoning qadimiy davlatlaridan biri bo'lib, u iqtisodiy rivojlanish yo'liga boshqa rivojlanayotgan davlatlarga nisbatan ancha erta kirgandir. Tarixga nazar soladigan bo'lsak, ma'lumki, eramizdan 2-3 ming ilgari, Shin imperiyasi davrida Xitoyda bronzadan turli taqinchoqlar yasash texnologiyasini, chinni va keramikadan idishlar tayyorlash, shoyi matolar to'qish texnologiyasi mavjud bo'lganligini ko'ramiz.

Oradan bir oz vaqt o'tgandan keyin, eramizdan avval 770-476 yillarda po'lat quyish texnologiyasi mavjudligini, eramizdan avval 475-221 yillarda esa, sug'orish gidroukunalarini yaratilganligini bilamiz. 1953-1957 yillarda – mamlakatda birinchi 5 yillik rejalar tuzilib, unda ayniqsa, og'ir sanoatni rivojlantirish masalasi ko'rildi va ushbu sohani keyinchalik rivojlantirish uchun asos yaratildi.

1-besh yillik davrida yuqorida ta'kidlaganimizdek, sanoat ishlab chiqarilish hajmi 2,28 marotabaga oshdi, uning o'rtacha yillik o'sish sur'ati esa, 18% ni tashkil etdi. Mana shu 5 yil mobaynida sanoat qurilishiga xalq xo'jaligidagi kapital fuyilmalarining 45,5%i yo'naltirildi. Mamlakatni og'ir sanoat tarmog'i esa, hamma sanoatga jalb etilgan investisiyalarning 85% ni o'zida jamladi. Shu yillarda, ya'ni 1953-1957 yillarda tarmoqlardagi iqtisodiy o'sish sur'atlari bo'yicha 1-o'rinni kimyo sanoati (yiliga 37% o'sish) va 2-o'rinni metallurgiya va 3-o'rinni mashinasozlik sanoatlari egalladi. Ularning o'rtacha yillik o'sishi 30% ni tashkil etdi.

1957-1966 yillarda mamlakatda keng miqyosli sotsialistik qurilishlar davri bo'lib, bu davrda ham mamlakatda o'ziga yarasha jiddiy xatolarga yo'l qo'yilgan bo'lishiga qaramasdan, mamlakat iqtisodiyotida o'sish ro'y berdi. Ya'ni, 1966 yilda sanoatdagi asosiy fondlar qiymati 1956 yilga qaraganda, 4 marotabaga ortdi. Mamlakatning milliy daromadi esa, 58% ga o'sdi. Ayrim sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish, ya'ni, po'lat quyish, toshko'mir qazib olish, neft va elektroenergiyani, metall kesuvchi stanoklarni ishlab chiqarish miqdoran bir necha marotabaga o'sdi. Mamlakatda bir qator yangi sanoat ishlab chiqarish tarmoqlari yuzaga keldi. Elektronika, neft kimyosi va boshqalar shular jumlasidandir.

Xitoy sanoatini industrialashtirishning boshlang'ich bosqichida yirik mexanizatsiyalashtirilgan ishlab chiqarish davlat sektoriga tegishli bo'lib, ular yuqoridan belgilangan direktiv usullar orqali boshqarilishiga qaramasdan, jamoa va xususiy mulkchilik turlarini ham inkor etmadilar. Bu holat 1954 yilgacha davom etib, 1957 yilda hamma sanoat korxonalari milliyalashtirildi va ular to'liq davlat byudjeti ta'minotiga olindi. Davlat byudjetidagi kapital quyilmalarning 90% i markazlashgan holda taqsimlanib turildi.

1967-1968 yillarda XXR si tashkil topgandan keyingi davrdagi 2-marotaba sanoat ishlab chiqarishini pasayishi kuzatildi va u 20% ni tashkil etdi. Uning natijasida mamlakat og'ir sanoati eng katta zarar ko'rdi, ya'ni ayniqsa, uning ko'mir qazib olish va metallurgiya tarmoqlariga ziyon etqazildi.

Oradan ko'p vaqt o'tmay, 1969-1971 yillarda mamlakatda "Madaniy inqilob" e'lon qilinib, uning avj olish bosqichida, Xitoyda yana "katta sakrash" ning yangi holati yuzaga keldi. Ya'ni, 1969-1970 yillarda mamlakatdagi sanoat ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'atlari 34,3% va 30,7% larni tashkil etdi. Buning sababi, Xitoyda yangi sanoat ob'ektlarining ishga tushirilishi; mayda ishlab chiqaruvchilar sonining ortishi; ushbu sohaga sarmoyalarning keng jalb etilishi bo'ldi.

1970 yilda mamlakat iqtisodiyotida "o'z kuchiga tayanish" shiori e'lon qilinib, ko'pgina korxonalar mahalliy boshqaruv tizimiga berila boshladilar (desentralizatsiya). U sekin-asta barcha Xitoy mintaqalariga yoyila boshladi. Markaz qo'l ostida esa, atigi 500 ta harbiy yo'nalishlardagi korxonalar qoldi.

1971-1975 yillarda mamlakatda 4-besh yillik boshlanib, unda barcha Xitoy hududlaridagi sanoat korxonalari "bir butun sanoat tizimiga" olindi. Shular qatorida unda sanoat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojlar to'laroq qondirilishiga e'tibor qaratildi.

O'rnatilgan tartibga ko'ra, sanoat ishlab chiqarishi faqat mahalliy ehtiyojlarni qondirish ("importni o'rnini qoplash" siyosati) va ortib qolgan mahsulotlarnigina markaziy ta'minot tashkilotlariga uzatish mumkin bo'ldi.

Mamlakatni yana "yangi sakrash" avantyurasiga itarish holatlari yuz berdi. Unga qarshi chiqqan XKP ning rahbari Chjou Enlay va Den Syaopinlar bu yo'nalishlar bo'yicha bir necha qarorlarni qabul qilib, 1975 yilda mamlakatda rasmiy hujjatlar ishlab chiqildi va mazkur hujjatlar mamlakat iqtisodiyotini keyinchalik sog'lomlashtirish yo'lida rejali iqtisod uslublari va xo'jalik hisobidan

foydalanishga barcha mavjud sanoat korxonalarini chaqirdilar va uning natijasida mamlakatda sanoat ishlab chiqarishining o'sishi yuz berdi. Bu o'sish yoki "sakrash" mamlakatga import mahsulotlarini jalb etish va neftni qayta ishlab chiqarish kompleksini shakllantirdi va rivojlantirdi hamda ular natijasida mamlakatdagi sanoat ishlab chiqarish tarmoqlarini soni ortdi.

Sanoatdagi olib borilgan ishlar to'g'ri yo'lga qo'yilgandan so'ng, zamonaviy makroboshkaruv tizimi o'rnatildi. Unga ko'ra, soliqqa tortish, sarmoyalarni jalb qilish, ijtimoiy himoya tizimlari davlatni qo'lida qoldi. 1994 yilda mamlakatda yangi moliya, soliq, bank, valyuta va narxlar tizimi ishlab chiqildi hamda zamonaviy sanoat korxonalari uchun mana shu yangi tizim qo'llanila boshlandi.

Yangi tizim bo'yicha yalpi foydadan 33% i soliqqa tortildi. Undan tashqari, ayrim korxonalarga muayyan imtiyozlar ham yaratib berildi. Davlat sanoat korxonalarini isloh qilishdan asosiy maqsad - zamonaviy korxonalar tizimini yaratishdan iborat bo'lib, unda asosiy diqqat e'tibor mahsulotning sifatiga qaratildi. Olib borilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, sanoat korxonalarida olib borilgan ishlar faqatgina xo'jalik ob'ektlarida emas, balki xususiy korxonalarda ham amalga oshirildi.

Islohotlar xo'jalik sub'ektlaridan, ya'ni sarmoyadorlar va mulk egalari o'z mulklariga bo'lgan huquqlarini bilishni talab qilardi. 1993 yilda XXR da «Kompaniyalar to'g'risida» gi qonun ishlab chiqdi. Keyinchalik esa, ushbu qonun amalda tadbiq qilinib, u sanoat korxonalarini ochiq turdagi hissadorlik jamiyatlariga aylantirish va investorlar ni milliy iqtisodiyotga jalb qilishda juda qulay iqlimni yaratdi.

Shunday qilib, davlat o'z ishini korxonalarga xom ashyo yetkazib berishdan boshladi. Ayrim korxonalar esa, yuridik shaxslar qo'lga o'tib, bu ular kompaniya foyda bilan ishlashi uchun javob beradigan bo'ldi.

1992-1998 yy.- ikkinchi bosqichda sanoatning o'sish sur'atlari eng baland darajani, ya'ni, 27,3% ni ko'rsatdi. Shu bilan bir qatorda, xalq xo'jaligida progressiv tarzda tarkibiy o'zgarishlar ro'y berdi. Unda ustuvorlik texnika va texnologiyalar sig'imi katta bo'lgan ishlab chiqarishga berilib, an'anaviy tarmoqlar, ya'ni, ko'mir qazib olish, yog'ochni qayta ishlash tarmoqlarining ulushi kamaytirildi.

Ulardan farqli o'laroq, neftni qayta ishlash, elektronika, kimyo, metallurgiya va aviakosmik sanoatlarining salmog'i kundan-kunga ortib bordi. Mana shu tarmoqlar qatorida xitoy kemasozligi ham rivojlanib bordi va u dunyoda 3-o'ringa chiqdi.

Xitoy og'ir va yengil sanoati orasidagi nisbat 1949 yilda 73,6:26,4 ni tashkil etgan bo'lsa, hozirda bu nisbat 49,7:51,3 ni tashkil etmoqdadir. Sanoat mamlakat milliy iqtisodiyotida hukmronlik holatini egallab, uning mamlakat YaMM dagi ulushi 1949 yildagi 25,2% dan, hozirgi kunga kelib, - 52,3% ga yetdi. Sanoat tarkibida ham katta o'zgarishlar ro'y berdi. Agar, eski Xitoyda sanoatni yengil sanoat tarmoqlari yetakchi o'rinda bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ular o'z o'rinlarini mashinasozlik, metallurgiya, aviakosmik energetika va kimyo sanoatlariga bo'shatib bermoqda.

Mamlakatning industrial qudrati ortgani sari, sohalar tarkibida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. **1999-2007** – yillar og'ir sanoatni rivojlantirishdagi 3-bosqich hisoblanib, unda ham turli o'zgarishlar yuz bergandir.

Quyida 1990-2007 yillar mobaynida Xitoy sanoati sohalari orasidagi nisbatni o'zgarib borishini tahlil qilamiz va ularni jadval 10.4.1.dan kuzatamiz.

Jadval 10.4.1.

Xitoyda 1990-2007 yillardagi sohalar tarkibidagi o'zgarishlar³⁵

Ishlab chiqarish hajmi (100 mln.yuan)				3 ta soha industriyaning salmog'i, % da		
yillar	1 soha	2 soha	3 soha	1 soha	2 soha	3 soha
1990	4228	7278	5403	25,0	43,0	32,0
1997	14211	37223	23029	19,1	50,0	30,9
2003	17092	61131	38675	14,6	52,3	33,1
2007	22356	89077	43251	14,9	49,7	33,4

³⁵ Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика, экономика, культура., под ред. Титоренко М.Л., Москва, 2008.

Mamlakatda muayyan sanoatni rivojlantirish siyosatini amalga oshirish natijasida, ya'ni, sanoatga xorijiy sarmoyalarni jalb etish va dunyodagi 500 Trans milliy korporatsiyalarning 400 tasi o'zining filiallari va vakolatxonalari Xitoyga joylashtirishi natijasida, mamlakatning energetika, elektronika, mashinasozlik, aviasozlik, kimyo, oziq-ovqat sanoatlari tez sur'atlarda rivojlandi.

Oxirgi yillarda Xitoyda kosmonavtika sohasiga katta e'tibor qaratilib, yerning sun'iy yo'ldoshlarini uchirish texnologiyalari o'zlashtirildi. Shular bilan bir qatorda, ushbu yo'nalishda yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarish hajmlari orta boshladi.

Sanoat tarkibiy o'zgarishlarining yana bir yo'nalishi - bu harbiy ishlab chiqarishni konversiya qilish bo'lib, 1996 yilda harbiy korxonalaridagi sanoat mahsulotlarining ulushi 1979 yildagi 8% dan 75% ga ko'paydi.

Hozirgi kunda mashinasozlik mahsulotlarini turlari 53 mingga ortib, ular mamlakat ichki iste'molini to'la qondirmoqdadir.

Undan tashqari, xom ashyo zahiralarining katta qismiga ega bo'lgan Xitoy davlati o'zining metallugiya tarmog'ini kelajak rivojiga mustahkam asos yaratdi. Mamlakatda oxirgi yillarda olib borilgan keng miqyosli geologik ishlar shuni ko'rsatdiki, yani, unda oxirgi yillarda, yangi temir, magniy, ruda, ko'mir, neft va ko'pgina boshqa xom ashyo konlari ochilmoqda. Xitoy temir rudasining zahirasi bo'yicha dunyda 3-o'rinni, tekshirilgan magniy rudalari zahirasi bo'yicha esa, 2-o'rinni egallamoqdadir.

Umuman olganda, mamlakatdagi qora metallurgiya korxonalarining soni hozirda 1500 taga yetqazilgan bo'lib, bu sohanig o'ziga xos muammolari ham mavjud bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- metallurgiya sanoatining umumiy texnik darajasi uncha yuqori bo'lmay, uni zamonaviy uskunalar bilan ta'minlash qisman import evaziga ro'y bermoqda;
- Mamlakatdagi 70% korxonalarda atrof muhitni zararli unsurlardan tozalash uskunalari yaxshi ishlamaydi, yoki umuman mavjud emasdir.

Yuqorida ta'kidlaganidek, Xitoyda 1000 dan ortiq sotirda po'lat ishlab chiqarilib, ular jumlasiga aviatsiya sanoati uchun o'tga chidamli eritmalar, yadro bo'laklari tezlatkichlari uchun yuqori darajali po'latlarni ishlab chiqarish kiradi.

Mamlakatda volfram, qo'rg'oshin, surma, simob va molibden konsentratsiyalari katta hajmda ishlab chiqarilishiga qaramay, unga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Shu bilan birga, Xitoy o'zida alyuminiy, qo'rg'oshin va sinkni ham ishlab chiqaradi, lekin unga bo'lgan ichki talabni to'litq qondirolmaydi va yetishmagan hajmini chetdan import qiladi.

Hozirgi kunda (2008 y.) Xitoy industrial majmuasining rivojlanish miqyosini quyidagi raqamlar orqali ko'rish mumkindir:

- Xitoyda 1 kunda 2,1 mlrd. yuanlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqariladi;
- kuniga 2,3 mln.tonna ko'mir qazib olinadi;
- 1 kunda 360 tonna neft ishlab chiqariladi;
- kuniga 140 mln.tonna po'lat va 455 ming tonna sement ishlab chiqariladi³⁶.

Sanoatning asosiy mahsulot turlari bo'yicha yetishmovchiligi (defisiti) muammosini hal etish bilan birga, mamlakat ishlab chiqarish quvvatining norasional ortikchaligi muammosiga yuz tutdi. Ya'ni, bunda metallurgiya sohasida 1/3 kismni, tekstil mahsulotlarini ishlab chiqarishda - 40% ni, avtomobillarni ishlab chiqarish bo'yicha - 50% ni, rangli televizorlarni ishlab chiqarish bo'yicha - 60% ni tashkil etdi.

Kir yuvish mashinalari bo'yicha ishlab chiqarish quvvati 43,4% ga, muzlatgichlar bo'yicha - 50,4% ga, velosipedlar ishlab chiqarish bo'yicha - 56,5% ga, kondensiyonlar bo'yicha - 33,5% gagina foydalanilmoqda. Davlat korxonalari omborlaridagi tovarlar - 400 mlrd.yu. ni tashkil etdi. 1990 yillar oxiriga kelib, 12 mln.dona soatlar, 23 mln. velosipedlar va 128 ming avtomobillar sotilmay qoldi.

Buning asosiy sababi, o'sha davrdagi korxonalarning tarqoqlik darajasini yuqoriligi, mayda korxonalarning ko'pligi va eng asosiy sabab esa, bu ishlab chiqarish samaradorligining pastligi edi.

³⁶ Китай: Факты и цифры 2008 г.. Пнкин, 2009.

Hozirgi paytda Xitoyda metallurgiya sanoati bo'yicha 1700 ta korxona mavjud bo'lib, ulardan faqat 60% gina 200 ming tonna po'lat eritish quvvatiga egadir. Avtomobil ishlab chiqarish esa, 122 ta ob'ektlarga bo'lingandir.

Mamlakatga jalb etilgan xorijiy texnologiyalar asosida maishiy texnika (televizorlar, sovutgichlar, audioapparaturalar, komp'yuterlar) jihoz va uskunalari ishlab chiqarila boshlandi. 1978-2007 yillardagi yalpi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sishi 14% ni tashkil etdi.

Hozirgi kunda Xitoy o'zining yuqori texnologik tovarlarni ishlab chiqarishi bilan ko'pchilik ilg'or davlatlarga, xususan, Yaponiya, AQSh, Janubiy Koreya, Singapur va boshqa mamlakatlar uchun raqobat muhitini yaratmoqda.

Ushbu sohani rivojlantirish uchun Xitoyda davlat dasturlari ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu dasturlar orqali, innovatsion texnologiyali korxonalarga muayyan aniq sharoitlar yaratilgandir. Mana shu dasturlarda ko'rsatilganidek, Xitoyni ushbu soha bo'yicha dunyo ishlab chiqaruvchilari qatorining birinchi 10 ligiga kirishida quyidagi omillar katta rol ni o'ynadi:

- mamlakatda yuqori texnologik mahsulotlarni ishlab chiqaruvchi milliy korxonalarga va qo'shma korxonalarga maxsus imtiyozlar beriladi (yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar maqomi 5 yilga, texnologiyalarni uzoq o'zlashtirish muddati bilan 7 yilga beriladi);

- ushbu yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun daromad solig'i 15% ni, o'z mahsulotining 70% ini eksportga chiqaruvchi korxonalar uchun – 10% stavkada soliq belgilangandir;

- milliy korxonalar uchun 1 yilga, qo'shma korxonalar uchun - 2 yilga "imtiyozli soliq ta'tillari" belgilangandir;

- mamlakatda ilmiy-texnikaviy va tajriba konstruktorlik ishlarni amalga oshirish uchun uskunalar va jihozlar importiga va eksport mahsulotlari uchun materiallarga boj to'lovlari bekor qilingandir.

Mana shu qilingan ishlar natijasida, hozirda mamlakat televizorlar va telefon apparatlarini ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda 1-o'rinni, kompyuter mahsulotlarini ishlab chiqishda esa, oldingi pozitsiyalarni egallashga muvaffaq bo'ldi.

Bugun Xitoyning eksportida yuqori texnologik mahsulotlarni ishlab chiqarishi, uning an'anaviy sohalarini siqib chiqarmoqda. Agar, 2004 yilda yuqori texnologik mahsulotlarni eksport qilish natijasida mamlakatga 200 mlrd. AQSh doll. yoki eksport umumiy hajmining - 34% ini tashkil etib, 2005 yilda esa, ushbu ko'rsatkich 240 mlrd.doll. ni tashkil etdi. O'tgan yillar mobaynida mamlakatda 32 ta erkin – savdo rivojlanish, 53 ta yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarish zonalari tashkil etildi va ular orqali 600 ta Xitoy olimlari tomonidan yaratilgan ilmiy-texnik yutuqlar sotuvi amalga oshirildi. 1997-2003 yillar mobaynida innovasion ishlab chiqarish korxonalarining o'rtacha o'sish miqdori 80% ni tashkil etdi.

Xitoyda oxirgi yillarda, ya'ni 2007 yilda sanoat ishlab chiqarishi har doimgidek 18% atrofida o'sdi. Sanoatning 1 yil ichidagi qo'shimcha qiymati 9,65 mlrd.yuanni tashkil etib, u 2006 yilga nisbatan 17,1% ga o'sdi.

Shu bilan birga, yuqorida ta'kidlaganimizdek, sanoatdagi yuqori texnologik mahsulotlarni ishlab chiqish sur'atlari ham tez o'sib bordi va undagi yaratilgan qo'shimcha qiymat ham 20,9% ga o'sdi.

Mamlakatda birlamchi energiyani ishlab chiqishning umumiy miqdori, ya'ni standart ko'mir ishlab chiqarish - 1,603 mlrd.tonnani tashkil etdi. Elektr energiyasini ishlab chiqarish esa, 2006 yilda 2,10 trln.kvt.s.ni tashkil qilib, u o'tgan yilga nisbatan 15,5% ga o'sdi. Toshko'mir qazib olish esa, 1,943 mlrd.tonnadan iborat bo'lib, u 13% ga oshdi. Neft qazib olish 2006 yilda 178 mln. tonnani tashkil qildi.

Shular bilan birga, mamlakatda 2006 yilda temir rudasini qayta ishlash 521,5 mln.tonnani tashkil etib, u 2005 yilga nisbatan - 41,1 % ga oshdi, yani, o'tgan 2005 yilga qaraganda 55,5 mln.tonnaga ko'payib, Xitoy milliy statistika byurosining ma'lumoti³⁷ga ko'ra, bu ko'rsatkich – soha tarixida eng yuqori bo'lgan ko'rsatkich boldi. Temir rudasini ishlab chiqarishni tez sur'atlarda o'sishi, xitoy po'lat erituvchi zavodlarining xorijiy xom ashyo yetqazib beruvchilardan asta-sekin mustaqil bo'layotganliklarini ko'rsatmoqdadir.

³⁷ Xitoy milliy statistika byurosining 2006 y. ma'lumoti.

Mamlakatda alyuminiy ishlab chiqarilishi ham yuqori sur'atlarda bo'lib, 2006 yilda u 8,28 mln.tonnani tashkil etib, - 19,1% ga oshgandir. Nikel ishlab chiqarish 2006 yilda 17,6% ga o'sdi. Xitoyda qalay ishlab chiqarish 2006 yilda 131,9 ming tonnani tashkil etib, u o'tgan yilga nisbatan 24,2% ga oshgandir. Qo'rg'oshin ishlab chiqarish - 2,47 mln.tonnani tashkil etib, u - 15,5% ga, sink ishlab chiqarish esa, 2,84 mln.tonn. – 15,2% ga oshdi.

Xitoyda po'lat ishlab chiqarish 2006 yilda 381,5 mln.tonnani tashkil etgan bo'lib, u o'tgan yilga nisbatan 24% ga o'sgandir. Chugun ishlab chiqarish esa, 2006 yilda - 367,4 mln.tonnani tashkil etib, u o'tgan yilga nisbatan 18,3% ga o'sgandir

Undan tashqari Xitoyda qayta ishlanmagan po'lat 2006 yilda 430 mln.tonnani tashkil etib, 2005 yildagiga qaraganda 100 mln.tonnaga ko'pdir. 2006 yilda mis ishlab chiqarish 5 mln.tonnadan oshib ketdi, uning yillik o'rtacha o'sishi 18,2 % ni tashkil etgandir.³⁸

Quyida xitoyning og'ir sanoatining asosiy mahsulotlarini yillik o'sish ko'rsatkichlarini tahlil qilamiz. (jadval 10.4.2.)

Jadval 10.4.2.

XXR og'ir sanoatida ishlab chiqarilgan asosiy mahsulotlarning yillik ko'rsatkichlari³⁹
(1978-2006 yy.)

Mahsulotlar	o'lchov birligi	1978 y.	1990 y.	1997 y	2003 y	2006y .
Ko'mir	mlrd.ton.	0,618	1,08	1,39	1,66	1,82
Neft	mln.t.	104,0	138,3	158	170	178
Elektroenergiya	mlrd.kvt. s.	256,6	621,2	1132	1910	2009
po'lat	mln.t.	31,78	66,3	59,9	222,3	381,5
sement	mln.t.	65,2	209,7	380,1	862,0	889,3
Yirik va o'rta shaklli traktorlar	ming dona	113	319	1490	488	5075
Avtomobillar	ming dona	149	514	264	444	495
Rangli televizorlar	ming dona	3,8	10,386	22,165	65,4240	68,5430
Kimyoviy o'g'itlar	mln.tonn	8,6	18,7	28,5	42,0	53,9

Jadval 10.4.3.

Xitoy yirik sanoat korxonalaridagi 2003-2006 yillardagi yaratilgan qo'shimcha qiymati⁴⁰

	2003 yilda.		2006 yilda	
	nisbiy qiymat (100 mln.yu.)	o'tgan yilga nisbatan % da	nisbiy qiymat (100 mln.yu.)	o'tgan yilga nisbatan % da
Sanoatdagi qo'shimcha qiymat	41045	17,0	96538	17,1
Jumladan: kontrol paket aksiyalari davlatga tegishli bo'lgan davlat korxonalari	19408	14,3	21850	11,3
Hissador tizimdagi korxonalar	16878	18,3	17860	13,5
Chet el kapitali qatnashuvidagi va Gonkong, Aomen va Tayvan tadbirkorlari kapitali	11174	20,0	16809	12,8
Jumladan yengil sanoat	4650	14,6	6200	12,6

³⁸, Xitoy milliy statistika byurosining 2007 y. ma'lumoti.

³⁹ Мировая экономика: прогноз до 2020 года.М., “Магистр”, 2007 ., 425 с.

⁴⁰. Xitoy milliy statistika byurosining. ma'lumotlari asosida tuzilgan.

korxonalari				
Og'ir sanoat korxonalari	6524	15.1	8609	16.4

Jadval 10.4.4.

Xitoy avtomobilsozlik korxonalarida 2006 yilda avtomobil ishlab chiqarish holati⁴¹

Korxonalar	Ishlab chiqarildi (10 ming dona)	O'tgan yilga nisbatan (% da)
1."Shanxay Folksvagen"	70,2	28
2. Xitoy 1-avtomobil "Folksvagen" birlashmasi	34,8	36
3. "Djeneral motors" Shanxay kompaniyasi	18,5	42
4. Tyanszin 1-avtomobil kompaniyasi	19,8	24
5. Guanchjou "Xonda avtomobil kompaniyasi"	16,0	31
6. "Shandun" avtomobil kompaniyasi	12,1	22
7. "Chanan" avtomobil kompaniyasi	11	12

Ekspertlar tomonidan olib borilgan taxlil natijalariga ko'ra, suv xo'jaligi sohasidagi, transport kommunikatsiyasi va shaharlar qurilishidagi yirik ob'ektlarni qurish ishlarini amalga oshirish Xitoy og'ir sanoatining keyingi barqaror rivojlanishi uchun zamin bo'ladi. 2005 yilda o'zi yuk tashuvchi vazifali mashinalarga, buldozerlarga, yuk ko'taruvchi kranlarga bo'lgan talab 160 mingtani tashkil etdi.

Xitoy og'ir sanoati ishlab chiqarish sur'atlari 2005 yilning may oyi ma'lumotiga ko'ra 17,4% ni tashkil etdi, ushbu vaqt mobaynida butun sanoat mahsulotlari qiymati 570,2% mlrd. yuanga teng bo'lib, (68,9mlrd.) ushbu ko'rsatkich o'tgan yilga nisbatan 16,6% ga o'sgan. Aytish lozimki, Xitoy og'ir sanoati, uning yengil sanoatiga qaraganda tezroq rivojlanib, uning miqyosli kundan-kunga kengaymoqda. U dunyoda po'lat, ko'mir, sement ishlab chiqarishda yirik ishlab chiqaruvchiga aylandi.

10.5. Xitoy sanoati yetakshi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari:

a) Og'ir sanoati: Mashinazozlik sanoati, metallurgiya, ko'mir qazib olish, neft va gaz sanoati, kimyo sanoati, elektronika, energetika;

Xitoy sanoati 2 ta asosiy sanoat tarmoqlarini, yani, og'ir va yengil sanoat tarmoqlarini o'z ichiga olib, Xitoyda og'ir sanoat asosan, quyidagi tarmoqlarni qamrab oladi: elektroenergetika; metallurgiya (qora va rangli); kimyo sanoati; mashinasozlik; aviakosmik; neft-gaz, neft- kimyosi; avtomobilsozlik; kemasozlik va boshqalar (ularning soni hozirgi kunda 110 tadan iboratdir).

Xitoy **yoqilg'i-energetika** kompleksining asosiy yo'nalishlari bu: ko'mir, neft va gaz qazib olish hamda elektr energiyasini ishlab chiqarish bo'lib, ular orasida yetakchi o'rinda asosiy energiyani tashuvchi energiya rolini ko'mir egallaydi. Bu mahsulotni qazib olish bo'yicha Xitoy dunyoda 1-o'rinda turadi.

Uning **ko'mirni** qazib olish konlari asosan, mamlakatning Shansi provinsiyasidagi Datsin shaxtasi, Xebeydagi - Xayluan, Xenandagi - Pindinman, Anxoydagi - Xuaybey, Shandundagi - Yanbichjou, Szyanchudagi - Syuychjou, Xeylunszyandagi - Szyasi, Lyaonindagi - Tefa shaxtalari bo'lib, ular 16 ta yirik ko'mir qazib olish markazlaridan iboratdir.

Yirik miqyosda ko'mir qazib olish mamlakatda 2 ming yil ilgari boshlangan bo'lib, uni qazib olish hajmining kengayishi faqatgina 1949 yildan boshlandi. 1949 yilda uni qazib olish 32,4 mln.tonnani tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich bo'yicha mamlakat dunyoda 9-o'rinni egallagan. 1985 yillargacha ko'mir qazib olish hajmining yillik o'sishi 9,6% ni tashkil etgan bo'lsa, hozirgi kunga kelib, uning yillik o'sish sur'ati 2 baravarga ortdi va u 20,8 % ni tashkil etmoqdadir.

Sanoatni turli xil ehtiyojlarini qondirish uchun mamlakatda yirik donali va kukunli ko'mir turlari ishlab chiqarila boshladi. Ko'mirni qayta ishlab chiqarish jarayonlari, ya'ni, uni gazlashtirish, tozalash ishlari rivojlantirildi

Xitoy og'ir sanoatining ikkinchi yo'nalishi bu - **neftni qazib olish** sanoati bo'lib, u XX asrning boshlarida vujudga kelgan, uning rivojlanishi esa, ancha sust kechgandir. Sababi, ushbu sanoatni rivojlantirish uchun moddiy-texnik baza uncha rivojlanmagan edi.

⁴¹ Xitoy milliy statistika byurosining ma'lumotlari asosida tuzilgan

1950 yillarda uni qazib olish yiliga atigi 120 ming tonnani tashkil etar edi. Mamlakat iste'moli uchun yetmaydigan qismi esa, chetdan import qilinar edi. Eski Xitoyda atigi 3 ta uncha katta bo'lmagan neft konlari mavjud bo'lgan, ular asosan, Gansu provinsiyasidagi Yuyminda, Shansidagi - Yanchanda va Sinszyandagi - Dshanszida joylashgan edi. Undan tashqari, 2 ta gaz qazib olish konlari ham mavjud bo'lib, ular Sichuandagi - Shiyugou va Shendeman konlari hamda Shimoliy-Sharqiy Xitoyda joylashgan sun'iy suyultirilgan yoqilg'i ishlab chiqaruvchi bir necha zavodlardan iborat edi.

1950 yillarda neft qazib olish ishlariga e'tibor ancha kuchayib, Sinszyandagi Qoramay yangi neft koni, Sinxaydagi - Denxu, Yuymindagi - Yursya konlari ham ishga tushirildi.

Xitoyda neftni qazib olish sanoati ikkiga bo'linadi, ular quruqlikda va dengizdan neftni qazib olishdan iboratdir. Quruqlikda neft qazib olish Xitoyning 20 ta provinsiyasida, avtonom rayonlar va markazga bo'ysunuvchi shaharlarda amalga oshiriladi. Hozirgi kunda mamlakatda 16 ta yangi neft konlari ochilgan bo'lib, ular Datsin, Dagan, Shenli, Tszilin, Lyaoxe, Shimoliy Xitoy, Chjunguan, Xenan, Tsyaxan, Tszyansu, Sinszyan, Sinxay, Yuyming, Chansin, Yanchan va Sichuanda joylashgandir.

Dengizdan neft qazib olish esa, 1960 yillardan boshlangan bo'lib, u konlar asosan, Boxay ko'rfazi, Xitoy daryosi, Janubiy Xitoy daryosi va Sariq dengiz atroflariga joylashgandir.

Xitoyda neft qazib olish 1978 yilga kelib, - 100 mln. tonnani tashkil etdi, 1998 yilda - 125 mln.tonnani va hozirgi kunda 181 mln.tonnani tashkil etmoqdadir va bu ko'rsatkich bo'yicha Xitoy dunyoda 6-o'rinni egallamoqda. Neft va gazdan foydalanish hisobiga mamlakatdagi 23% energiya ular orqali ishlab chiqilmoqdadir. Xitoyning neftni qayta ishlab chiqarish sanoati ancha bo'sh rivojlangan bo'lib, ular asosan, Yuyming, Dalian va Fushundagi mayda zavodlarda qayti ishlanar edi. Ularning umumiy quvvati yiliga 200 ming tonnani tashkil etar edi.

Hozirda Xitoyning neftni qayta ishlash korxonalari Dasin neftni qayta ishlash bosh kompaniyasi, "Dunfanxun" zavodi, "Yanshan" Pekin neftni qayta ishlash kompaniyasi, Shanxaydagi "Gaotsyao", Lanchjou, Nankin, Yanlin, Silyuy neftni qayta ishlash kompaniyalaridan iboratdir.

Elektroenergetika sanoati – gidrolektrostansiyalar (suv), issiqlik va atom elektrostansiyalari orqali energiya ishlab chiqarilmoqda. Mamlakatda 1940 yillardan boshlab, katta quvvatga ega bo'lgan minglab gidro, issiqlik stansiyalari ishga tushirildi. O'zining gidroenergetika resurslari bo'yicha, Xitoy dunyoda 1-o'rinni egallamoqda, uning quvvati 676 mln.kvt.t.ni tashkil etadi. 92% gidroenergetik resurslar Xitoyning Janubiy-G'arbida, Markazida va Shimoliy-Sharqida joylashgandir. Shular bilan bir qatorda, mamlakatda yangi atom energostansiyalari ham qurilib ishga tushirilmoqda.

Xitoyning Yantszi daryosiga va uning oqimlariga mamlakat gidroresurslarining 53,3% i to'hri keladi. Undan keyin Sangpo daryosi, Nutszyan va Lantszyan daryolari turadi. Issiqlik energiyasini ishlab chiqarishda asosan, ko'mir va neftdan foydalanilmoqda. Issiqlik elektrostansiyalari 1950 yillardan buyon ishlab, ilgari ularning quvvati uncha katta bo'lmagan. 1970 yillarda Pekinda birinchi 200 ming kvt.t. quvvatga ega bo'lgan GES ishga tushirildi.

1975 yillarda Shanxay GESi (quvvati 300 ming kvt.s.), Baoshan va Yanbaoshan GES lari ishga tushirildi. Undan tashqari, mamlakatda uran konlari mavjud bo'lib, ular asosida Guandun provinsiyasida, Shimoliy Sharq va Sharqiy Xitoy rayonlarida atom elektrostansiyalari ishga tushirildi. Xitoyda energiya yana shamol, geotermal energiya va to'lqinlar kelib ketishi natijasida ham ishlab chiqariladi.

Mamlakatda energiyani ishlab chiqarish tizimi mavjud bo'lib, unda asosan, 220 va 110 ming voltlardan foydalaniladi. Shu bilan birga, 330 va 500 voltli elektruzatgichlar ham mavjuddir.

Metallurgiya - Xitoyda bronza asri, ya'ni, u 3 ming yil ilgari, temir ishlab chiqarish esa, 2,5 ming yil ilgari ishlab chiqarila boshlangandir. 1890 yilda Xanyan metallurgiya zavodi ishga tushirilib, uning mahsuloti 7 mln. tonnani tashkl etgandir

Sekin-asta Xitoyda mis, volfram, qo'rg'oshin, simob va boshqa metallar ishlab chiqarika boshlandi. 1949 yilda Xitoy po'lat ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda 26-o'rinni (158 ming t.), 1985 yilga kelib esa u, dunyodagi 4-o'ringa chiqib oldi.

Xitoy dengiz oldi shaharlarida :Anshan, Dalian, Tanshan, Tyanszin, Shanxaydagi metallurgiya kombinatlari qatoriga yana ichki rayonlarda joylashgan Baotou, Tayyuan, Uxan, Chendu, Chunsin

va Panchjixua shaharlarida qurilgan metallurgiya kombinatlari kelib qo'shildi va ularning umumiy quvvati 40 mln. tonnaga yetqazildi.

Qora metallurgiya asosini Xitoydagi yiliga 1 mln. tonna ko'mir ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'lgan 14 ta kombinat tashkil etadi.

Hozirgi kunda Xitoy, po'latning 1000 dan ortiq sortini va prokatning 20 000 dan ortiq turini ishlab chiqarmoqda.

Xitoyda metall ishlab chiqaruvchi bir qator zavodlar ham qurilib ishga tushirildi. Bular alyuminiy ishlab chiqaruvchi zavodlar bo'lib, ular Lyaonin, Xeylunshyan, Shandun, Xenan, Sichuan, Guychjou va Gansida joylashgandir. Mis ishlab chiqaruvchi markazlar Dayoda, Tullinda, Bayinda, Dunchunsida va Desinda tashkil etildi.

Qo'rg'oshin ishlab chiqaruvchi yirik markaz esa, Yunnan provinsiyasidagi Geszyu hisoblanadi. Szinchuan va Gansu – nikel ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi shaharlar, Szyansi esa, volfram ishlab chiqarish, Guychjou- simob ishlab chiqaruvchi markazlar ga aylandi.

Mashinasozlik – 1865 yilda Tsin hukumati davrida mamlakatda mashinasozlik byurosi mavjud bo'lib, 1949 yilgacha ular faqatgina mayda ta'mirlash ishlari bilan shug'ullanib kelishgan. XXR tashkil topgandan so'ng, mamlakatda 110 mingdan ortiq korxonalar, stanok parklari qurildi va ishga tushirildi. Bu tarmoq bugun mamlakatni ehtiyojini 4/5 qismini qondirib kelmoqda. Ushbu tarmoq quyidagi mahsulotlarni ishlab chiqarmoqda: tog'-kon qazib olish uskunalari; metallurgiya uskunalari; neft qazib olish uskunalari; kimyo sanoati uskunalari, metall kesuvchi stanoklar; temir presslovchi stanoklar, energetika uskunalari; traktorlar; fuqaro kemalari; ichki yonilg'i dvigatellari; qishloq xo'jalik mashinasozligi; elektromashinasozligi; o'lchov uskunalari va vositalari va h.k. lardir

Hozirgi kunda Xitoy 130 tadan ortiq turdagi mashina va uskunalarni dunyoning 40 ta davlatiga eksport qilmoqda.

Avtomobilsozlik – 1950 yilda Xitoyning Chanchun shahrida 1- avtomobil zavodi ishga tushirildi. Undan so'ng Nankinda, Pekinda, Tszinanda va Shanxayda avtomobil zavodlari ishga tushdi va 1975 yilda Xubeyda avtomobil dvigatellari zavodi ham ochildi. Hozirda mamlakatda yuk avtomobillari, avtobuslar, djiplar, samosvallar va treylarlar ishlab chiqarilmoqda. Ular 6ta kategoriyali, 82 ta turdagi va 200 dan ortiq modifikatsiyalangan avtomobillardir.

Kemasozlik. Xitoyda bu sohaga XV asrda asos solingan bo'lib, ular asosan, Chjen Xe tomonidan 7 marta Janubiy Xitoy dengiziga katta flotni jo'natish bilan boshlangan. XXR tashkil topgandan so'ng, mamlakatda kemalarni ta'mirlovchi va yig'ish ishlari bilan shug'ullanuvchi bir necha kemasozlik korxonalari mavjud bo'lib, ular Shanxay, Tyanszin, Guanchjou va Dalyanda joylashgan edi. Keyinchalik, ushbu korxonalar rivojlantirilib, ularning soni 520 taga yetqazildi. Hozirda bu sanoat Xitoy flotini turli shakldagi harbiy kemalar bilan ta'minlab, hattoki, eksportga ham mahsulot chiqarmoqda.

Elektronika sanoati – bu sanoatga 1980-yillarda davlat tomonidan ahamiyat kuchaytirildi, 1985- yillarga kelib esa, Xitoyda 2600 ta korxona tashkil topdi. Ushbu soha dengiz oldi va ichki rayonlarda ham rivojlandi. Ular asosan, Shanxay, Pekin, Tyanszin, Chzyansu, Guandun, Chjenszyan, Lyaonin, Shandun, Fuchzyan va Xubeyda joylashgandir. Bu sohaning asosiy mahsulotlari:

- radarlar va boshqaruv jihozlari, raketa, samolyotlar, dengiz kemalari va turli qurollar uchun elektron uskunalari;
- navigatsiya va aloqa uskunalari;
- kompyuterlar, raqamli mashinalar, ahborot protsessorlari;
- televizion va radioni uzatish uskunalari, magnitofonlar, videokameralar, fotoapparatlar, radiodatchiklar va h.k.;
- 800 turdagi mahsulotlar;
- 700 turdagi elektron lampalari;
- 600 turdagi yarim o'tkazuvchan dissektorlar
- 400 turdagi integral sxemalar;
- 500 turdagi o'lchov jihozlari va h.k.

Kimyo sanoati – 1949 yilda mamlakatda bir necha kimyo zavodlari va bir qator sulfat kislotasi va soda, o'g'itlar ishlab chiqaruvchi ustaxonalar va sexlar mavjud edi. Ko'pgina kimyo mahsulotlari

tashqaridan import qilinar edi. XXR si tashkil topgandan so'ng, bu sanoatga katta ahamiyat berilib, mamlakatda sekin – asta bir butun qudratli kimyo industriyasi tashkil topdi.

Ushbu tarmoq 30 mingdan ortiq turdagi mahsulotlarni ishlab chiqara boshladi. Bu sohaning yalpi mahsuloti hajmining o'rtacha yillik o'sishi 1952-1985 yillar mobaynida 15,1% ni, 2000-2007 yillardagi o'rtacha yillik o'sishi 12% ni tashkil etdi. Xitoy kimyo sanoatining eng yirik markazlari Shanxay, Pekin, Tyanszin, Sindao, Dalyan va Shenyanlar hisoblanadi.

Qurilish materiallari sanoati. Bu sanoat asosan g'isht, cherepitsa, sement, oyna va yangi qurilish materiallarini ishlab chiqaradi. Sement ishlab chiqarish bo'yicha Xitoy hozirgi kunda dunyoda 1-o'rinni egallamoqda.

Mamlakatning deyarli hamma hududlarida Tibet va Ninsya –Xuey avtonom rayonlaridan tashqari katta yoki o'rta hajmli sement zavodlari mavjud bo'lib, ular 3 ta turdagi silikatli, fosfatli va loyli sement ishlab chiqaradi. Xitoyning sementga bo'lgan ehtiyojini kundan-kunga oshib borgani bilan, u faqat kishi boshiga 140 kg. ni tashkil etmoqda, dunyo bo'yicha esa, bu ko'rsatkich o'rtacha 210 kg. ni tashkil etmoqda. Qolgan yetishmovchilikni Xitoy uni import qilish bilan to'ldirmoqda.

Undan tashqari, mamlakatda g'isht va pishirilgan loydan tayyorlanadigan cherepitsalar ham ishlab chiqariladi va ular devor va uy tomilarini yopishda ishlatiladigan materiallarning 90% ini tashkil etadi. 1985 yilda Xitoyda 294,2 mlrd.dona g'isht va 30,51 mlrd.dona cherepitsalar ishlab chiqarildi. Mamlakatda g'isht va cherepitsalarni ishlab chiqaradigan 20 mingdan ortiq korxonalar faoliyat ko'rsatib, ularning $\frac{3}{4}$ qismi jamoa korxonalari hisoblanadi.

Aviatsiya va kosmik sanoat. Bu tarmoqning yuzaga kelishi 1950 yillardan boshlangan bo'lib, bugungi kunda u, harbiy va grajdan samoletlari, qiruvchi samoletlar, shturm qiluvchi, razvedkachi, passajir va transport samoletlarini ishlab chiqarmoqda. Ulardan tashqari, bu sanoat yana, o'quv mashg'ulotlari samoletlari va vertoletlarini ham yetkazib bermoqda. Passajir "Yun -7" samoleti Sian avia qurilish kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan bo'lib, u hamma Xitoy aviakompaniyalarida asosiy samoletlar turi sifatida shuxrat qozongandir.

1979 yildan boshlab, Xitoy o'zining aviatsiya sanoati mahsulotlarini jahon bozoriga olib chiqa boshladi. Xitoy aviakompaniyasi dunyoning 70 dan ortiq davlatlari bilan texnik - iqtisodiy va savdo aloqalarini o'rnatgandir. Grajdan aviatsiyasi samoletlari dunyoning 10 dan ortiq davlatlariga eksport qilinmoqda. Bu sanoat AQSh ning "Boing" aviakompaniyasining, Germaniya, yevropa passajir aviakompaniyalari va fransuz kosmik kompaniyasining buyurtmalarini bajarmoqdadir.

Seikin – asta og'ir sanoatning an'anaviy tarmoqlari o'rmini yangi texnika va texnologiyalarga asoslangan tarmoqlar, ilg'or qayta ishlab chiqarish tarmoqlari egallamoqda. Keyingi 10-yillikda o'rta va kichik yangi ilmni sig'imi katta bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar ahamiyatli tarzda rivojlanishi ko'zda tutildi.

Taniqli nemis olimi Gofmanning nazariyasiga ko'ra, agar mamlakat og'ir sanoatining yalpi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmidagi salmog'i 50% ni tashkil etsa, mamlakat o'rtacha industriallashtirish bosqichiga yetganligini va agar, ushbu salmoq $\frac{2}{3}$ ni taskil etsa, mamlakatda industriallashtirish jarayoni asosan, tugatilganligini anglatadi. Gofman koeffisienti bo'yicha, yengil va og'ir sanoatdagi foydalanish nisbati 0,5 ga teng bo'lsa, koeffisient -1 ga teng bo'ladi, agar tarmoq salmog'i $\frac{2}{3}$ ga teng bo'lsa – koeffisient – 2 ga teng bo'ladi va 100% ni qoplaganda – koeffisient 3 ga teng bo'ladi.

1975 yillarda Yaponiyada Gofman koeffisienti 3 ga teng bo'lgan, 1985 yillarda esa, "Osiyodagi kichik to'rtlik" davlatlarida ushbu koeffisient 2 ga teng bo'lgan va bu davlatlarda industriallashtirish jarayoni tugatilgan. Xitoyda esa, ushbu industriallashtirish jarayoni 2010 yilda tugatilishi ko'zda tutilgan. Hozirgi kunda Xitoyda Gofman koeffisienti 1,25% ga yetgan bo'lib, industiallashtirish jaraeni o'zining o'rta fazasiga yetdi.

Mana shu maqsadlarga erishish uchun, kelajakda Xitoy sanoatiga katta hajmda yoqilg'i-energetik resurslar kerak bo'ladi, ya'ni masalan neft, uning importi hozirgi kunda 45 mln. tonnani tashkil etib, o'zida ishlab chiqarilgan neft 200 mln. tonnaga yetkazish imkoniyatiga ega.

Agar, rivojlangan davlatlardagi neft iste'molini aholi jon boshiga yiliga1 tonna to'g'ri kelishini e'tiborga olsak, kelajakda Xitoyga yana 1,2 mlrd. tonna neftni import qilishga to'g'ri keladi, bu esa dunyo neft savdosi hajmiga tengdir.

Garchi, umumiy ishlab chiqarish miqyosi katta bo'lsa ham, mamlakat sanoat mahsulotlarining aholi jon boshiga iste'moli ko'rsatkichi hali ham rivojlangan davlatlarga qaraganda sezilarli

darajada orqadadir. Masalan, energiya iste'moli bo'yicha – 1 t. shartli yoqilg'ini iste'moli bo'yicha Xitoy Amerika darajasidan 10%, Yaponiya darajasidan 25% orqada qolgandir. Metall prokati iste'moli bo'yicha – 83 kg. ni tashkil etib, u Amerika iste'molidan 21%.ga, Yaponiya iste'molidan 11,2% ga pastdir.⁴²

Buning asosiy sababi, o'sha davrdagi korxonalarning tarqoqlik darajasini yuqoriligi, mayda korxonalarning ko'pligi va eng asosiy sabab esa, bu ishlab chiqarish samaradorligining pastligi edi.

Hozirgi paytda Xitoyda metallurgiya sanoati bo'yicha 1700 ta korxona mavjud bo'lib, ulardan faqat 60% gina 200 ming tonna po'lat eritish quvvatiga egadir. Avtomobil ishlab chiqarish esa, 122 ta ob'ektlarga bo'lingandir.

Umuman olganda, xitoy sanoatining rivojlanishida o'sishning ekstensiv tipi bo'yicha omillarni ustunligini qisqartirish muammosi bugungi kunning dolzarb masalasi bo'lib qolmoqda va bu hukumat tomonidan sanoatlashtirish siyosatining quyidagi yo'nalishlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi:

- Industrialashtirish jarayonida «sifat» bosqichiga o'tish va ishlab chiqarishni axborot bilan ta'minlash;

- Mavjud tarmoqlarni texnik jihatdan qayta qurish va yangi ilm-fan sig'imi katta tarmoqlarni yaratish;

- o'z ilmiy va texnik ishlanmalariga e'tiborni qaratish va ular asosida yangi texnikalar yaratish;

- Xom ashyo balansidan rasional foydalanish asosida yirik va mayda qayta ishlash korxonalarini qayta qurish;

- Mustaqil tovar ishlab chiqaruvchi «zamonaviy korxonalar tizimi»ni shakllantirishdan iboratdir.

Xullas, Xitoy sanoati va ayniqsa, uning og'ir sanoatining rivojlanish kelajagi oldida ko'plab muammolar mavjud bo'lib, ularni qay tarzda hal qilish ko'p jihatdan yangi izlanishlar olib borish, kapital, kishilik va energetik resurslaridan oqilona foydalanishni talab qiladi. Xitoy sanoatlashtirish siyosatining hamma yutuqlarini e'tiborga olish bilan birga, shuni ta'kidlash joizki, mamlakatdagi industrialashtirish jarayoni hali ham tugallanganicha yo'qdir. Xitoy iqtisodchilarining fikricha, bu jarayon «oralik bosqichida» qolmoqda, ya'ni u «miqdoriy» o'sishdan «sifat» bosqichiga o'tish arafasidadir. Bu holatni biz mamlakatning bandlik strukturasidan ko'rishimiz mumkindir.

b) Yengil sanoat: oziq-ovqat, tekstil sanoatlarining rivojlanish xususiyatlari

1980 yilda Xitoy yengil sanoati mahsulotlarini aholi jon boshiga to'g'ri keladigan ulushi 10 marotaba oshdi. Yengil sanoat tarkibida ham qator o'zgarishlar yuz berdi. 1949 yildan so'ng, yengil sanoat korxonalari ob'ektlari provinsiya va mintaqalarla hamda markaziy xududlarda tashkil etildi. Shu davrga kelib, Shanxay, Tyanszin, Pekin va Guanchjou shaharlari mustahkam sanoat asosiga ega bo'lib, bunga ko'p jixatdan aholi sonining ortishi, texnik tarakqqiyot va transport turlarini keng rivojlanishi orqali erishildi. Xitoy yengil sanoati qadimiy an'analarga ega bo'lib, u aslida Xitoy iqtisodiyotining an'anaviy tarmog'i hisoblanadi

Xitoy yengil sanoati o'z ichiga 44 ta tarmoqni qamrab olgan bo'lib, u 200 mingtadan ortiq tovarlarni ishlab chiqaradi. Ular quyidagilardan iboratdir:

- qog'oz ishlab chiqarish;
- maishiy mashinalar;
- osh tuzi;
- oziq-ovqatlar;
- maishiy ishlarga mo'ljallangan silikat;
- yoritgich apparatlari;
- maishiy kimyo mahsulotlari;
- charmdan va junli mahsulotlar;
- madaniy tovarlar;
- san'at tovarlari;
- maishiy elektr jihozlari;
- tamaki ishlab chiqarish;
- paxta sanoati mahsulotlari va boshqalar.

⁴² Xitoy milliy statistika byurosining ma'lumotlari, 2008 y.

Xitoy yengil sanoati mahsulotlarining katta qismi, ya'ni, chinni, soatlar, chemodanlar, charm mahsulotlari, oyoq-kiyim, o'yinchoqlar, metall mahsulotlar, yoritgichlar, ko'zoynaklar, maishiy elektr jihozlari dunyoning 100 dan ortiq mamlakatlari va xududlariga eksport qilinadi. 1997 yilda eksport qilingan mazkur sanoat mahsulotlari hajmi 53 mlrd.AQSh doll.ni tashkil etdi.

Buning barobarida Xitoy yengil sanoati unga qanchalik davlat tomonidan yordam berilishiga va ushbu sohaga sarmoyalar kiritilishiga qaramasdan, 1990 yillar oxirlarida, baribir rivojlangan mamlakatlarning, ya'ni AQSh ning tekstil va yengil sanoati tarmoqlaridan ancha orqada edi. Ya'ni, o'sha davrda AQSh da 6 mingdan ko'proq mazkur soha korxonalari faoliyat ko'rsatayotgan bo'lib, ular tarkibiga kichik oilaviy va zamonaviy yirik fabrikalar ham faoliyat ko'rsatmoqda edi. Ular eng so'nggi ishlab chiqarish uskunalari bilan jihozlangan bo'lishlariga qaramasdan, uning yengil sanoati korxonalari borgan sari jahon bozorlarida o'z o'rinlarini (pozisiyalarini) yo'qotib bormokda edilar. Bunga sabab, jahon bozoriga Janubiy Amerika hamda Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlarining yengil sanoati mahsulotlarini kirib kelishlaridir. Shu bilan bir vaqtda ularning ishchi kuchi va tovarlari narxining boshka davlatlarnikiga nisbatan arzonligi jahon bozorida ushbu sanoat tarmoqlari mahsulotlarining YeI va AQSh lari mahsulotlariga raqobatbardosh bo'la boshladi.

So'ngi yillarda mazkur davlatlarda ishlab chikarilgan tovarlar borgan sari ko'payib borib, masalan, 1996-2002 yillar davomida Sharqiy va Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlaridan import qilingan tekstil tovarlari 85% ga, tayyor maqsulotlarni importi esa, deyarli 60% ga oshganini ko'rishimiz mumkin.

1996 yildan boshlab, Meksika davlati Xitoy tekstil va yengil sanoati mahsulotlarini AQSh bozoriga olib kiruvchi asosiy davlatga aylandi. Jaxon Savdo Tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, 2002 yilda AQSh tekstil va yengil sanoati tovarlarini import qilinishi bo'yicha eng yirik davlatga aylandi. Buning asosiy sababi o'sha yili AQSh o'z ichki bozoriga 78,6 mlrd AQSh dollariga teng bo'lgan mahsulotlarni import qilishi bo'ldi. uning eksport hajmi esa, atiga 16,6 mlrd AQSh dollarini tashkil qilgandir. Shu sababli AQSh ning savdo balansidagi salbiy qoldig'i - defisit qiymati 62 mlrd. dollarni tashkil qildi. Ulardan salkam 20% defisiti Meksika orqali olib kirilgan tovarlar hisobiga to'g'ri keladi.

Agar biroz orqaga qaytib, mazkur sohaning 1956 yillar oralig'ida rivojlanishiga nazar tashlasak, unda o'sha davrlardayoq Xitoyda yengil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda hamkorlikning yo'lga qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, Shanxay yengil sanoati korxonalari Kontinental Xitoyning 144 ta industriallashtirilgan korxonalari bilan iqtisodiy hamkorlik ishlarini amalga oshirib kelgandir. Undan tashqari, Xitoyning Szyansu, Yunnan, Szilin, Chjeszyan va Gansu provinsiyalari bilan ham o'zaro hamkorlik ishlari olib borildi.

Hozirgi kunga kelib, Xitoyning Shanxay va Tyanszin shaharlarida yengil sanoat tarmoqlari ancha rivojlangandir. Ammo ularning qo'lga kiritayotgan yutuqlari bilan birga, ulardagi bir qator kamchiliklarni ham qayd etish lozimdir: xususan, ularga har doim ham xom-ashyo o'z vaqtida yetkazib berilmasligi, deyarli ko'pchilik korxonalarda ishlab chiqarish qo'l kuchiga asoslangan va mehnat talab bo'lib kelganligi, ulardagi uskuna va jihozlarning ma'naviy va jismoniy eskirganligini ta'kidlash mumkin. Bunday tovarlarni ishlab chiqarish ichki va tashqi bozorda ham yuqori talablarga ega bo'lib, bu turdagi tovarlarni ishlab chiqarish mamlakatning hamma xududlarida yo'lga qo'yilgandir, lekin ba'zi bir xududlarda tarmoqning ayrim turdagi mahsulotlarini ishlab chiqarishgina mavjud bo'lgan.

1949 yildan keyin, Shanxay, Szyansu, Guandun, Shandun, Lyaonin, Tyanszin va Pekin shaharlari yengil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashtirilib, ular mazkur mahsulotlarni eksporterlari hisoblanadi. Ular tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlarning hajmi yildan-yilga oshib bordi. Ammo, shunga qaramay ilgari iqtisodiyot ko'rsatkichi past bo'lgan Chjeszyan, Xebey, Fuszyan va Guansi shaharlarida yengil sanoatning rivojlanish tezligi 1980 yilgacha boshqalarga qaraganda nisbatan jadal bo'lgan. 1980 yilga kelib, yengil sanoat tovarlarini ishlab chiqarishda Shanxayga teng keladigan xudud qolmadi. Mamlakatda ishlab chiqariladigan tovarlarning (umumiy hisobda) yiliga 14% i Shanxayga to'g'ri keldi. Undan keyingi o'rinlarni Szyansu, Guandun, Shandun va Lyaoninlar egalladi. Mamlakatda ishlab chiqarilayotgan tovarlarning 6-9 % i ularga to'g'ri keladi. Bulardan tashqari, mamlakatda yengil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda ulushlari 1% dan kam bo'lgan xududlar ham mavjuddir. Xususan, ularga Tibet, Gansu, Ninsya,

Guychjou xududlari kirib, ular yiliga 2-4 % mahsulot ishlab chikaradi. Bu raqamlar talqini shuni ko'rsatadiki, Xitoydagi yengil sanoat tovarlarini ishlab chiqarish darajasi turli xil rivojlangandir.

Xitoyda bugungi kunda mazkur yo'nalish boshqa yengil sanoat tarmog'i rivojlangan davlatlarga nisbatan, ularning xom ashyo bilan ta'minlanish darajasi ancha yaxshi yo'lga ko'yilgan bo'lib, uning tekstil sanoati tarmog'ida tabiiy xom ashyoni ishlatish darajasi 60% ni tashkil etadi.

Xitoy iqtisodiyotida uning tekstil sanoati muhim yo'nalishlardan biri hisoblanib, bugungi kunda u jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. Tekstil sanoati tarkibiga kiradigan uning jun va ipak matolarni ishlab chiqarish ham rivoj topib bormokda

1985 yilda Xitoy yengil sanoatning yalpi mahsulotini qiymati 157,38 mlrd.yuan.ni tashkil etib, u 1949 yilga nisbatan 36,7 marotabaga ko'p demakdir. (jadval 10.5.1.)

Jadval 10.5.1.

Xitoy yengil sanoatining asosiy mahsulotlari (1949-1985 yy.)⁴³

Mahsulotning turi	O'Ich ov birligi	1949 y.	1965 y	1978y .	1983 y	1985 y	1985y. 1949 y. nisbatan, % da
Mashina yordamida ishlab chiqarilgan qog'oz	Ming. t.	108	1731	4387	6613	9112	84,3
shakar	Ming. t.	199	1451	2267	3771	4513	22,6
tuz	Ming. t.	2965	11468	19534	16127	14786	4,9
Sigaretlar	Ming yashik	1600	4784	11818	19378	28700	17,9
velosipedlar	Ming dona	14	1838	8540	27682	32277	2305,5
Tikuv mashinalari	Ming dona	4	1238	4865	10871	9912	2478
soatlar	Ming dona	-	1008	13511	34690	54311	-
Charm	Ming dona	-	7130	26590	35760	41642	-
Pivo	Ming. t.	-	86,3	403,8	1630	3104	-
Maishiy kir yuvish mashinalari	Ming dona	-	0,4	3659	5781	9231	-
Elektr ventilyatorlari	Ming dona	-	1380	10460	17707	33256	-

Ayniqsa, yengil industriyaning asosiy mahsulotlaridan bo'lgan muzlatgichlar, kir yuvish mashinalari, elektr ventilyatorlari va boshqa uzoq muddatga mo'ljallangan tovarlarini ishlab chiqarish tez sur'atlarda o'sdi. Agarda biz, xitoyning sanoat tarmoklarining joylashuvi bo'yicha taqsimlanishini ko'radigan bo'lsak, unda Xitoyning Shimoliy-Sharqida uning qog'oz ishlab chiqarish sanoati, shakar-qand ishlab chiqarish sanoati va yog'-moy sanoati joylashganligini, mamlakatning Shimoliy-G'arbida paxtani qayta ishlash va suv xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqariladi, Xitoyning Janubiy-G'arbida oziq-ovqat sanoati rivojlanganligining guvohi bo'lamiz.

Iqtisodiy islohotlar davrida mamlakatda yengil sanoatning yangidan-yangi tarmoqlari birin-ketin tashkil etila boshlandi. Ular qatoriga qo'l soatlarini ishlab chiqarish; plastmassa, yorug'likni sezuvchi materiallar, kir yuvish mashinalari va sun'iy kir yuvish vositalari kiradi. 1978 yildan to 1985 yillargacha bo'lgan davrda tarmoqning 78 ta sifatli mahsuloti milliy oltin medallar bilan va

⁴³ Энциклопедия нового Китая, Прогресс, Москва, 1989, 253 с.асосида тузилган

455 tasi kumush medallar bilan taqdirlangan. Ulardan eng sifatli 10 ta mahsulot xalqaro yarmarkalarda oltin medallar sovrindorlari bo'lishgan.

Yengil sanoatning qog'oz ishlab chiqarish tarmog'i juda qadimiy bo'lsa ham, uning mashinalar yordamida ishlab chiqarilishi 19 asrdan boshlangan bo'lib, u to 1949 yilgacha juda ham sekin rivojlandi. O'sha davrda mamlakatda 108 ming tonna mashina yordamida qog'oz ishlab chiqarilar edi. Iqtisodiy islohotlar boshlangandan so'ng, mazkur sanoatda ham katta o'zgarishlar yuz berib, qog'oz ishlab chiqarish hajmi 1985 yilga kelib, 9,112 mln. tonnani tashkil etdi. Bu esa, 1949 yilga nisbatan, 84 marotaba ko'pdir.

1985 yilda mamlakatda 1600 ta qog'oz fabrikalari faoliyat ko'rsatgan bo'lib, ulardan 130 tasi yirik va o'rta korxonalar bo'lgan. Mazkur korxonalar Xeylunszyan, Szilin va Fuszzyan provinsiyalarida joylashgandir. Xitoyda 1980 yillar oxirida 430 sortlardan iborat bo'lgan qog'ozlar ishlab chiqilib, ular asosan ichki iste'molni qondiradi.

Xitoy boy osh tuzi resurslariga ega bo'lib, ular dengiz oldi provinsiyalarida dengizdan va mamlakatning ichki xududlaridan ham qozib olinadi. Osh tuzi va tosh va ko'ldan olinadigan tuzlar yildan-yilga ko'payib, ular mamlakatning Sichuan, Yunnan, Sinszyan, Sinxay, Ichki Mongoliya, Xunan, Xubey va Szyansida qazib olinadi.

Hozirgi kunda Xitoydagi yuvilgan, maydalangan, rafinadli, osh va tabobat hamda yodlangan tuzlar takomillashgan texnologiyalar asosida qazib olinmoqda.

Xitoyning charm sanoati o'z ichiga ularni qayta ishlash, oyoq-kiyim uchun charm, teri va jun mahsulotlarini ishlab chiqarishni olib, ushbu yo'nalishlar juda ham sekin rivojlangandir. Xitoy charm kurtkalari, qo'l qoplari, keyslar va charm belbog'larni ichki iste'mol va eksport uchun ishlab chiqaradi. Mamlakatda 460 ta charmni qayta ishlaydigan korxonalar mavjuddir. Bunda asosan, cho'chqa terisi asosiy xom ashyo hisoblanadi.

Shular qatorida mamlakatning tekstil sanoati ham rivojlangan bo'lib, u o'tgan asrning 80 yillarida vujudga kelgandir. Agar, 1949 yillargacha mazkur sanoat tarmog'i ancha qoloq bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda u ko'p tarmoqli sanoatga aylangandir. U o'ziga paxta sanoatini, jun, shoyi, len, sun'iy tolalar, bo'yoq beruvchi, nusxa tushuruvchi, trikotaj va ip-yigiruv tarmoqlarini qamrab oladi. Bu tarmoqlar orasida kimyo tolalarini ishlab chiqarish sanoati alohida o'ringa egadir. Xitoy bugun o'zini-o'zi tekstil xom ashyosi bilan ta'minlaydi.

Mamlakat pahta yetishtirishda o'z ichki ehtiyojlarni to'liq qoplaydi va eksportga ham mahsulotlar chiqaradi. 1980 yilda Shanxay shaxrida umumiy qiymati 32,9 mlrd yuan miqdorida yengil sanoat mahsulotlari ishlab chikarilgan bo'lib, u mamlakatda ishlab chikarilgan umumiy mahsulotning 14% ni tashkil etdi. Hozirgi kunda Xitoyda ozik-ovkat sanoatiga tegishli bo'lgan korxonalarning soni 66000 ga yaqindir. Bundan tashqari, tekstil sanoatiga qrashli korxonalar soni esa, 23 500 ga yetdi .

(jadval 10.5.2.)

1949-1985 yillardagi Xitoy tekstil sanoatining asosiy mahsulotlari⁴⁴

Mahsulot turi	O'lchov birligi	1949	1965	1978	1985
Kimyoviy tola	Ming.tonna	-	50,1	264,6	947,8
Paxta ipi	Ming tonna	327	1300	2382	3636
Paxta matosi	Mlrd.m.	1,89	6,28	11,33	14,67
Jun matolari	Mln.m.	5,44	42,40	88,85	218,16
Shoyi xom ashyosi	Ming tonna	1,8	9,1	29,7	42,2
Shoyi matosi	Mlrd.m.	0,05	0,342	0,611	1,449
Dag'al qop matolari	Mlrd.dona	0,01	0,125	0,290	0,627

Yillar o'tishi bilan Xitoy yengil sanoati rivojlanishi natijasida undagi ishlab chiqarilayotgan mahsulot turlari ham bir necha o'n mingtadan oshib, ularda 300 mingdan ortiq mahsulotlar turlari

⁴⁴ Энциклопедия нового Китая, Прогресс, Москва, 1989, 247 с асосида тузилган

ishlab chikarilmokda. Bundan tashkari bushungi kunda Xitoy jaxon bozorida faol ishtirok etayotgan ekan u endigi uz oldiga maxsulot sifatini oshirish firminniy tovarlarni va mashgur savdo markalarini yaratish ustida izlanmokda .

XX- asrning 90 – yillarida Xitoyda iqtisodiy islohotlarni olib borish natijasida, tarmoqni modernizatsiyalash va yangilash oqibatida Xitoyning ayrim kompaniyalarida yengil sanoat tovarlarini ishlab chiqarish jaxon darajasiga chiqdi. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, mamlakat yengil sanoatning 5 ta yo’nalishi, ya’ni maishiy texnika, plastmassa mahsulotlarini ishlab chiqarish, ichimlaklar, pardoz buyumlari va kadoqlash kabilar Xitoy yengil sanoatining 30% ni tashkil etdi.

2000 yilda Xitoy yengil sanoatining import eksport xajmi 92,5 mlrd dollarni tashkil qildi, shundan importni xajmi taxminan - 22,1 mlrd AQSh dollarini tashkil etsa, uning eksport hajmi esa, taxminan - 70,3 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi. Xitoy yengil sanoatiga kiritilgan xorijiy investisiyasi ko’rsatkichi - 40 mlrd AQSh dollarini tashkil kildi va shundan taxminan 35 mlrd dollari to’g’ridan – to’g’ri kiritilgan investisiyalar hisobiga amalga oshirildi.

Xitoy Jaxon Savdo Tashkilotiga 2001 yilning 11 dekabrda a’zo bo’lib, hozirda u mazkur tashkilotning to’lakonli qatnashchisiga aylandi. 2004 yil tugashi bilan tekstil va yengil sanoat tovarlariga belgilangan kvotalash tizimi olib tashlandi va shu vaqtdan boshlab, xamma davlatlarda muvozanatli vaziyat vujudga keldi.

Mazkur tarmoqda ishlab chiqarish hajmi 15,2% ga oshdi, tayyor mahsulotni ishlab chiqarilishi esa, 128 % ga kamaydi. Sohadan olingan daromadning umumiy hajmi 23,2% ga oshdi va shu yilda sanoatning boshqa tarmoqlari ham oldingi yillarga nisbatan, yuqori va quvonarli ko’rsatkichlarga ko’tarilgan edi. 2002 yilning noyabr oyida dunyoning tekstil sanoatida depressiya holati vujudga kelishiga Xitoy tekstil sanoati mahsulotlarining eksportini ko’payib, jahon bozorida boshqa davlatlarning mazkur sohasi mahsulotlarini o’zining nisbatan, arzonroq va sifatli mahsulotlari bilan siqib chiqara boshladi. Shu yilda Xitoyning ushbu sohadan olgan daromadi - 56,08 mlrd AKSh dollarini tashkil qildi, uning savdo balansida faol saldoning umumiy hajmi 43,012 mlrd AKSh dollarini tashkil etdi.

Xitoy tekstil sanoati vaziri Du Yuy Jou ta’kidlaganidek, 2002 yil Xitoy tekstil sanoati uchun esda qolarli yil bo’lib, uning tekstil sanoati mamlakat iqtisodiyotining yetakchi lokomativiga va shu bilan bir vaqtda, jahonda tekstil mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi va ularni eksport qiluvchi yirik davlatga aylandi.

2002 yilda Xitoy iqtisodiyoti uchun bir qator yengilliklar vujudga

kelib, ularga, xususan, eksport kvotalarini erkinlashtirilishi va Xitoydan xom ashyo sotib olishda chegirmalarni birmuncha kiskartirilganligi, bojxona to’lovlari kamaytirilganligi va eng asosiysi, Xitoyni jahon bozoridagi erkin raqobatda to’la qonli qatnasha olishi uchun hech qanday to’siqlarni qolmaganligi kiradi.

Xitoy mazkur soha korxonalariga zamonaviy uskunalarni o’rnatib, ularda yangi va tannarx jihatdan arzonroq tovarlar ishlab chiqara boshladi. Ushbu qilingan ishlar natijasida tarmoqdagi ishlab chiqarilgan mahsulotlar o’tgan yilga nisbatan, 35,16 % ga oshdi, bu esa, tarmoqni yangilash bo’yicha rekord darajaga chiqqanligini ko’rsatdi.

Zamonaviy texnik uskunalarni mamlakatdagi soha korxonalariga o’rnatilishi Xitoy yengil sanoati imkoniyatlarini yanada oshirdi va oqibatda, tekstil mahsulotlarini ishlab chiqarish 30% ga oshdi. So’nggi yillarda Xitoyda o’tkazilayotgan tekstil materiallari, kiyim-kechak va boshqa yengil sanoat mahsulotlari bo’yicha o’tqazilayotgan xalqaro ko’rgazmalar mamlakatga ko’pdan-ko’p biznesmen va tadbirkorlarni kirib kelishiga sabab bo’lib qolmokda, bu esa, Xitoy mahsulotlarini chetga eksport qilinishini yengillashtiradi.

Shu bilan birga, Xitoy yengil sanoati mahsulotlarining narxi nisbatan ancha arzon bo’lganligi sababli, G’arbiy Yevropa mamlakatlarining tekstil sanoati mahsulotlari sifati juda ham yaxshi bo’lgani bilan, narxi qimmatligi uchun narx raqobatiga dosh bera olmay, Jaxon Savdo Tashkilotidan, Xitoyga o’z mahsulotlari narxini biroz ko’tarishini talab qilmoqdalar. Bunga javoban, Xitoy o’z mahsulotlarini jaxon bozoriga yanada sifatli va arzon qilib chiqarmoqda.

2002 yil yanvar-fevral oylarining o’zida Xitoyning ip-gazlama mahsulotlarini eksport qilish hajmi 34,48% ga oshdi. Bu ko’rsatkichlar o’tgan yilgi ushbu davr ko’rsatkichlari bilan taqqoslanganda, u 28,11 % ni tashkil etganini ko’rishimiz mumkin. Shu bilan birga, mamlakatdagi

kiyim kechaklar eksporti - 17 % ga oshgan bo'lib, undan tushgan valyuta tushumi esa, 11,02 % ga oshgandir..

Shundan so'ng, kvota tizimini qo'llayotgan AKSh, Yevropa Ittifoqi, Kanada va Turkiya mamlakatlari Jaxon Savdo Tashkilotininig qaroriga binoan, kvota belgilash tizimini olib tashlashga majbur bo'lishdi. 2003 yilda AQSh kongressida tekstil sanoati istikbollari ko'rilib chiqilgan bo'lib, ushbu kongress Xitoydan kiritiladigan yengil sanoat tovarlarining 8 turiga nisbatan cheklash to'g'risidagi chora-tadbirlari qo'llanildi, uning sababi esa, import tovarlarini hajmi oshib ketishini oldini olishdan iboratdir

Shuni ta'kidlash doizki, Xitoy tekstil sanoatining rivojlanishi qadimiy o'tmishga borib taqaladi. Ipakchilik sanoatining tarixi milloddan avvalgi 2205-1126 yillarga, Siya hamda Shang sulolariga borib taqaladi, paxtachilik sanoati esa, 960-1278 yillarda mamlakatning shimoliy va janubiy xududlarida (sulolalarda) boshlanganini ko'rishimiz mumkin.

Xitoyning tekstil sanoati esa, 1949 yilgacha mamlakat savdo aylanmasining 36,9% ni tashkil qilgan bo'lib, u Xitoy iqtisodiyotidagi salmokli tarmoqlardan biri bo'lgandir. Ammo, o'sha davrda mazkur tarmoq asbob uskunolari eski bo'lganligi sababli undagi ishlab chikarish hajmi ham uncha yuqori bo'lmagan. Ushbu sohani yanada keng rivojlanmaganligi sababi, Xitoyning yopiq siyosati hisoblanib, undagi texnik taraqqiyot nisbatan past bo'lganligidir

O'sha paytda, mamlakatning og'ir sanoati uning tekstil sanoatini kerakli uskuna va jihozlar bilan ta'minlab berishga kuchi yetmas edi. uning ustiga-ustak, mazkur sanoatni xom ashyo bilan ta'minlash ham ancha ogir edi, Uning sababi esa, mamlakatda ortiqcha mablag'ning yo'qligidir. Mamlakat paxtachiligidan olinadigan xom ashyoning o'zi uning tekstil sanoatiga yetqazib berilar edi.

1949 yilda yangi Xitoy davlatiga asos solinganidan keyin, mamlakat xalk xo'jaligida va 400 millionlik aholi talabini qondirishda hukumat o'z oldiga yuksak vazifalarni qo'yib, ularni birinchi darajali masalalarga aylantirdi. Xususan, paxtachilik sohasida, bug'doydan un chiqaruvchi kayta ishlovchi fabrika hamda zavodlarni qurishga kirishib, ishlab chikarilgan tovarlarga rang beruvchi o'simlik turlarini ko'paytirishga katta axamiyat berildi.

1960 yillarda 9 million tonna paxtani qayta ishlovchi 310 000 m. mato ishlab chiqaruvchi stanoklar, paxtadan ishlangan iplar taxminan 1,3 million tonnaga yetib qolgan edi. O'sha davrning o'zida, Xitoyda paxta matolarini ishlab chiqarish 6,3 milliard metrqa yetgan edi.

Jaxon bozorida sun'iy (sintetik) tolani ishlab chiqarish va eksport qilishni rivojlantirilishi, Xitoyda ushbu sohaga bo'lgan e'tiborni yanada ortishiga sabab bo'ldi. 1960 yillarga kelib, sintetika tolasini ishlab chiqarish sanoatini rivojlantirishga harakat kilindi va bundan so'ng, mamlakatda ketma-ket kimyo sanoatida 4 ta yirik loyihalar ishga tushirildi. Mana shu qilingan ishlar naijasida mamlakatdagi kimyoviy tola olish yiliga - 630 ming tonnaga yetdi.

1978 yilga kelib paxta sanoati yanada rivojlana boshladi, chunki ushbu sohaga xorijiy investisiyalar oqimi jalb qilinib, maxsulot ishlab chikarishda paxta iplarini hajmi 2,4 million tonnaga yetdi va bu ko'rsatkich 1949 yilga nisbatan, - 7,3 marotabaga ortganligining guvohi bo'lamiz. Chunonchi, mamlakatda paxta matolarini ishlab chiqarish 11 mlrd metrqa yetqazildi va bu ko'rsatkich 1949 yilga nisbatan, - 6,1 marotabaga, jun matolarini ishlab chiqarish 89 million metrqa yetganligini ko'rishimiz mumkin, bu esa, 1949 yilga nisbatan, - 16,4 marotabaga ko'pdir. Jun pryajalari 37800 tonnaga, 1949 yilgiga nisbatan, - 21 marotabaga yetib, uning natijasida tayyor maxsulotni ishlab chiqarish jahon standartlari darajasiga yetib qolgan edi. Mana shular natijasida, Xitoyning tekstil sanoati mamlakat iqtisodiyotida foydali tarmoq ekanligini sezib, unga juda katta mablag'lar kiritila boshlandi.

Undan tashqari, ta'qidlash lozimki, ushbu tarmoq mamlakatning ichki talabini qondira olmadi va mahalliy aholiing mazkur tovarlarga bo'lgan talabini hukumat tomonidan chiqarilgan kuponlar orqali tartibga solishga xarakat qildi. 1970 yillard oxirida Xitoy xukumati shuni tushundiki, mamlakat iqtisodiyotida ochiqlik siyosatisiz va qo'shimcha mablag'larsiz katta natijalarga erisha olmaydi va 1978 yilninng XKP ning 11 siezdi 3- Chaqirig'ida xukumat yangi islohotlar rejasini xalqqa takdim etdi. Mana shu lardan so'ng, Xitoy iqtisodiyoti tez sur'atlar bilan rivojlanib bordi, va uning tekstil sanoati ham jadal qadamlarda rivojlana boshladi. Mazku sanoat sohasi nafaqat, mamlakat ichidagi korxonalar va fabrikalar bilan, balki, u jahon arenasiga xam chiqib, xalkaro kompaniyalar bilan shartnomalarni imzoladi. Mazkur mamlakatdagi amalga oshirilgan iqtisodiy

islohotlar, bir tomondan, ichki korxona va zavodlar uchun asbob- uskunalarini yangilashga yordam bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan mamlakat tekstil sanoatiga xalkaro investisiyalar oqimini kirib kelishiga sabab bo'ldi. Uning natijasida esa, mamlakat xalk xo'jaligining rivojlanishi xalqning turmush tarzini oshishiga va tashqi savdoda tekstil tovarlarini raqobatbardoshligini oshishiga olib keldi.

1983 yilga kelib, Xitoy xukumati import mahsulotlarini sotib olishda, mamlakatda 30 yil davom etgan kupon siyosatidan qutildi. Shundan keyin, to 1992 yilgacha Xitoy paxta yetishtirish tarmog'ida katta o'zgarishlar yuz berdi. 1990 yildan to 1997 yilgacha davom etgan davlatga qarashli bo'lmagan tekstil firmalarining savdo aylanmasidagi oligan foydalari 4,38 barobarga oshdi. Ularning yillik o'sish sur'ati esa, o'rtacha - 23,5 % ni tashkil yetdi. Hozirgi kunga kelib, davlat tasarrufida bo'lmagan tekstil korxonalari chet el korxonalari bilan hamkorlik o'z salohiyatlarini yildan-yilga oshirib kelmokda.

Taxlillarga ko'ra Xitoy tekstil tovarlarini ishlab chiqarish oxirgi besh yil ichida o'rtacha 6 % dan o'sishi, tekstil matolarini kayta ishlash hajmi esa o'rtacha hisobda 2005 yilda 14 million tonnaga yetdi.

Xitoyning paxta sanoati (XPS) tekstil sanoatining an'anaviy va yetakchi tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U o'z korxonalarining soniga, ulardan olinayotgan daromadlari miqdoriga va eksportga mahsulot ishlab chiqarishga nisbatan, mamlakatning kiyim kechak sanoatidan keyingi o'rinda turadi. Boshqa ko'rsatkichlarga binoan, Xitoyning paxta sanoati mamlakat tekstil sanoatining eng yirik tarmog'i hisoblanadi. Xitoy tekstil industriyasidagi tolalarni umumiy qayta ishlash hajmining 60% dan ortig'iga to'g'ri keladi.

Xitoyda yana shunday tarmoklar borki, ular xam mamlakat iktisodiyotining rivojlanishiga o'z hissasini qo'shib kelmokda, xususan, ularga chinni mahsulotlarini ishlab chiqarish, gilamlar va qimmatbaho toshlar va boshqa dekorativ ijodiy mahsulotlar kiradi..

1981 yildan to 2005 yillar mobaynidagi Xitoy paxta sanoatining o'sish sur'atlari yiliga o'rtacha 7,65% tashkil etdi. 2005 yilda paxta sanoatidagi yirik va o'rta korxonalarning soni 7 632 taga yetib, u 40,45%ga o'sganligini anglatadi.

Mamlakatga paxta ipini 50 ta mamlakatdan import qilindi. Bu Gonkong va Tayvanjan tashqari, asosan, Pokiston, Hindiston va Indoneziya davlatlari bo'lib, ularning mamlakat umumiy importidagi hissasi 43,49% ni tashkil etdi. Mazkur sanoat mahsulotining eksporti esa, asosan, Gonkongga, Janubiy Koreyaga va Yaponiyaga jo'natildi.

Xitoy paxta matolarining asosiy eksport bozorlari Gonkong (tranzit savdo), Bangladesh, Benin, Janubiy Koreya, Yaponiya va AQSh hisoblanadi. Xitoy bo'yalgan va jinsi matolarining yirik eksport bozorlari Bangladesh hisoblanadi. Bo'yalgan matolar yana katta hajmda Indoneziyaga, Vetnamga, Kambodjaga, djinsi matolari esa, Janubiy Koreyaga, Yaponiya va Filippinga eksport qilinadi. Xitoyga katta hajmlarda matolarni eksport qiladigan davlatlar Pokiston, Hindiston va Osiyoning bir qator boshqa davlatlari hisoblanadi.

Xitoy paxta sanoatining asosiy mahsulotlari sof paxta ipi va aralash paxta ipi, dag'al raxta matolari (sof paxta matosi va aralash paxta matosi) chuqur qayta ishlash natijasida olinadigan matolar hisoblanadi.

Xitoy paxta sanoati nafaqat, trikotaj, bo'yalgan iplar, kiyim kechaklarni ishlab chiqarish uchun xom ashyolarni, balki, texnika tekstilini ham ishlab chiqaradi.

Hozirgi kunda jahon iplarni ishlab chiqarishning 1/3 qismi Xitoyga to'g'ri kelmoqda. 1981-2003 yillar mobaynida sof paxta va aralash paxta iplarini ishlab chiqarish yiliga 3,17 mln.tonnadan to 9,83 mln. tonnagacha o'sib, ularning yiliga o'rtacha o'sish sur'atlari 5,28% ni tashkil etdi.

2005 yilda Xitoyda iplarni ishlab chiqarish 14,4 mln.tonnagacha o'sdi. Shu bilan birga, sof paxta va aralash paxtadan matolarni ishlab chiqarish ham yiliga o'rtacha 4,48% ga oshdi. Shu davrda Xitoyning jahon matolar ishlab chiqarishdagi ulushi 21-22% ni tashkil etdi. 2005 yilda Xitoyda matolarni ishlab chiqarish hajmi 47 mlrd.m. (+11,9%ga) ni tashkil etdi, ulardan paxta matolari 52% ni va aralash paxta matolari 19% ni tashkil etdi. Shu yilda Xitoyning tekstil va kiyim kechaklar eksportidan tushgan valyuta tushumi 117,53 mlrd.AQSh doll.ni tashkil etib, ulardan paxtadan tekstil mahsulotlari eksporti va paxtadan kiyim kechaklar 41,1 mlrd.doll.dan ibrorat bo'ldi.

Umuman olganda, Xitoy sanoat ishlab chiqarishi o'zining rivojlanishida o'sishning ekstensiv tipi bo'yicha omillarni ustunligini qisqartirish muammosi bugungi kunning dolzarb masalasi bo'lib

qolmokda va bu hukumat tomonidan sanoatlashtirish siyosatining quyidagi yo'nalishlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi:

- Industriallashtirish jarayonida «sifat» bosqichiga o'tish va ishlab chikarishni axborot bilan ta'minlash;
- Mavjud tarmoqlarni texnik jihatdan qayta qurish va Yangi ilm va fan sig'imi katta tarmoqlar yaratish;
- O'z ilmiy va texnik ishlanmalariga e'tiborni qaratish va ular asosida yangi texnikalar yaratish;
- Xom ashyo balansidan rasional foydalanish asosida yirik va mayda kayta ishlash korxonalarini kayta kurish;
- Mustakil tovar ishlab chikaruvchi «zamonaviy korxonalar tizimi»ni shakllantirishdan iboratdir.

Jadval 10.5.3.

2005 yilda Xitoy paxta sanoatining natijalari⁴⁵		
Ko'rsatkichlar	Mrld. yuan	O'sishni belgilash,% da
Sanoat sotuv hajmi	503,5	+28,48
Mahsulot sotuvidan tushgan daromad	500,5	+28,48
Mahsulotni sotishdan foyda	36,83	+42,64
Foydaning umumiy hajmi	15,99	+77,01
Eksport mahsulotini yetqazib berish qiymati	74,91	+12

2006 yilda bo'lib o'tgan "21-asr – Forumi" anjumanida ta'kidlanganidek, Xitoy JST ga a'zoligining 5 yili mobaynida mamlakat iqtisodiyoti barqaror yuqori o'sish sur'atlarida rivojlandi. Bunga erishish uchun Xitoy o'zining tashqi savdosini yanada ochiq va erkinlashtirdi. Xitoy tijorat vazirining o'rinbosari I Syaochjunning ta'kidlashicha, bu 5 yil Xitoyning eng yaxshi iqtisodiy rivojlanish yillari bo'ldi. Xitoyning JST ga a'zo bo'lishi unga 5 ta muhim natijalarni berdi:

➤ Birinchisi, bu barqaror iqtisodiy o'sish bo'lib, u yiliga 10% ni tashkil etdi. O'zining miqyosiga ko'ra Xitoy iqtisodiyoti dunyoda 4-o'ringa chiqdi. Uning tashqi savdo aylanmasi hajmi tez sur'atlarda o'sdi. Xitoyning dunyo eksportidagi ulushi 4% dan 7% gacha o'sib, u hozirda dunyoda 3-o'rinni egallamoqda. 5 yil ichida Xitoy umumiy hisobda 2,7 trln.doll.lik tovarlarni o'ziga kiritdi va shuning uchun uni talabga nisbatan, "o'ziga xos zona" deb atab, uning asosida "Xitoy imkoniyatlari" nazariyasi yaratildi;

➤ ;Ikkinchi natija – bu ikki tomonlama investisiyalashning o'sishi bo'lib, mana shu davr mobaynida Xitoy rivojlanayotgan davlatlar orasidagi xorijiy investisiyalarni eng yirik reseptienti bo'ldi. Ushbu yillarda jamlangan xorijiy investisiyalar hajmi 280 mlrd.dollarni tashkil etib, u yiliga o'rtacha 55 mlrd dollardan to'g'ri keldi. Xitoyning chet elga qo'ygan sarmoyalari ham tez sur'atlarda o'sib, 2005 yilda ularning hajmi 6 mlrd 920 mln dollarni tashkil etdi, u esa, 2002 yilga nisbatan, 2,6 marotabaga ko'pdir. Ularning o'rtacha yillik o'sishi 38% ni tashkil etdi. Xitoyning boshqa davlatlarga qo'ygan investisiyalari ularda millionlab ish o'rinlarini yaratishga yordam berdi;

➤ Uchinchi natija – bu shahar va qishloqlardagi daromadlarning o'sishi bo'lib, 5 yil ichida mamlakat qashshoqlikni kamaytirish va aholining yashash darajasini oshirish bo'yicha sezilarni natijalarga erishdi. Qishloqlardagi qashshoq aholining soni 5 mln.kishiga kamayib, qishloq aholisining sof daromadi yiliga 3200 yuanni tashkil etdi. Ularning yillik o'sish sur'ati 5,3% dan iborat bo'ldi. Shahar aholisining o'rtacha yillik daromadi yiliga 10 000 yuanni tashkil etdi;

➤ To'rtinchi natija – Xitoyning xalqaro normalar bilan tanishuvi bo'lib, mana shu davrda u o'z majburiyatlarini bajarish bilan birga, milliy sanksiyalar tizimini isloh etdi, mavjud normativ aktlarni takomillashtirdi, bojxona bojlari darajasini qisqartirdi va tashqi savdoda notarif cheklovlarni bekor qildi, intellektual mulk huquqini mustahkamladi va bozor mexanizmini optimallashtirdi. Undan tashqari, u ko'p tomonlama xalqaro savdo normalarini ishlab chiqishda faol qatnashib, rivojlanayotgan mamlakatlar nomidan 67 ta takliflarni berdi;

➤ Beshinchi natija - bu milliy ishlab chiqarishni qo'llab quvvatladi. Xitoy JST ga a'zo bo'lgandan so'ng, uning avtomobil eksporti yiliga 30% ga o'sdi.

⁴⁵ Хитой статистика Кўмитаси маълумотлари ва Хитой иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари, 2006.

Xitoy YaIM va YaIM ning aholi jon boshiga to'g'ri kelish dinamikasi 2005 y. narxlarida va SOQP (sotib olish qobiliyati pariteti)ga ko'ra.⁴⁶

yillar	YaIM mlrd. yuanda	YaIM ning aholi jon boshiga to'g'ri kelishi, yuan.da
1978	362,4	379
1985	896,4	853
1990	1854,79	1634
1995	5847,81	4854
2000	8946,8	7086
2003	11689,8	9073
2005	18230,1	13916
2007	24720,5	17038

1980 yillarda qabul qilingan Xitoyning "Turtlik Modernizatsiyasi" dasturi asosida uning yengil sanoatini rivojlantirish davom ettirilib, 2000 yillar boshida mamlakatdagi ozik-ovkat muammosi deyarli hal etildi. Qishloq xo'jaligini islox qilish mobaynida yalpi qishloq xo'jaligi mahsulotlari - 2,2 marotabaga oshdi, xususan, don yetishtirish 42,8 % ga paxta yetishtirish 2,6 marotabaga, kand lavlagisini yetishtirish -3,5 marotabaga, go'sht yetishtirish esa, - 3,7 marotabaga oshdi.⁴⁷

Agarda biz Xitoy milliy iqtisodiyotining rivojlanish bosqichlariga nazar solsak.

- 1- bosqichda Xitoy o'z oldiga mamlakat YaMM ni 1985 yillarga kelib, 1978 yilga nisbatan, ikki barobarga ko'paytirish va aholini oziq-ovqat va kiyim-kechak bilan ta'minlash muammolarini batamom hal etish vazifalari belgilangan edi. Amalda bu boskich 1980 yillarga kelib muddatidan oldin yakunlandi;

- 2-bosqichda Xitoy xukumati mamlakat YaMM ni 2000 yilga qadar 1980 yilga nisbatan, to'rt barobarga ko'paytirish belgilangan edi, amalda esa, 1990-1995 yillarda mamlakatdagi iqtisodiy o'sish sur'atlari yukori bo'lganligi sababli, bu reja ham muddatidan oldin bajarildi;

- 3-bosqich 1996-2000 yillarga mo'ljallangan maqsad va vazifalari belgilanib olinib, unda ikkinchi bosqichni strategik vazifalarini to'lik amalga oshirish, 2000 yilga qadar axolini 300 mln. kishiga ko'payishini inobatga olgan holda, 1978 yilga nisbatan, YaMM ning aholi jon boshiga to'g'ri kelishini 4 barobarga oshirish va aholining turmush sharoitini yaxshilab, o'rta miyona (syaokan) rivojlangan industrial mamlakatlar qatoriga yetkazish maqsad qilib qo'yildi;

- 4-bosqich 2000-2010 yillarda milliy iqtisodiyotni yanada rivojlantirish, mamlakatni jaxon savdo tashkilotiga a'zo bulishni ta'minlash hamda XXR ni rivojlangan industrial mamlakatlar katoriga olib chikish belgilangan bo'lib, Xitoy 2001 yilning dekabr oyida JST ga a'zo bo'ldi va mamlakatdagi industriallashtirish jarayoni deyarli tugatilish arafasida va iqtisodiyotni modernizatsiyalash jarayoniga shaxdam qadamlar bilan kirib borib, g'ozirgi kunda ushbu yo'nalishda juda katta o'zgarishlar amala oshirilmoqda.

2005 yilning 1 – yanvaridan Xitoyning tekstil mahsulotlari va kiyim kechaklari uchun kvotalar olib tashlandi. Kvotani olib tashlash boskichma boskich, 10 yil davomida amalga oshirildi;

➤ 1-bosqichda Xitoyni tashqi savdosini erkinlashtirish darajasi (liberallashtirish) - 16% qilib belgilangan edi, 1998 yil 1 yanvarida esa, u - 17% , 2002 yil 1 yanvaridan esa, jahon tekstil va kiyim-kechak mahsulotini eksporti uchun 18% qilib belgilandi va 2005 yilning 1 yanvaridan boshlab, esa, u - 49 % qilib belgilandi.

So'nggi yillarda jahon tekstil sanoati sezilarli o'zgarishlar yuz tutmokda. Sekin-astalik bilan tekstil mahsulotlarini ishlab chiqarilishida globalizatsiyaning ta'siri sezilmoqda. Yevropa Ittifoqi va AQSh kabi mamlakatlardan yengil sanoatning tarmoqlari Janubiy-Sharkiy Osiyo, Markaziy Osiyo va Janubiy Amerika mamlakatlariga ko'chib o'tkazilmoqda. Mazkur davlatlar hukumati bunday vujudga kelgan holatlarni yaxshi tushungani holda, mamlakatda yengil sanoat tarmoklarini rivojlantirishga imtiyozlar yaratib berishga xarakat qilib, kirib kelayotgan investorlarga davlat tomonidan kafolatlarni va shu bilan birga, mahsulotlarni eksport qilishda to'g'ridan-tuo'g'ri ushbu sohalarni dotatsiyalash va ularga imtiyozli kreditlar berish orqali qo'llab-quvvatlamodalar.

⁴⁶ Мировая экономика: прогноз до 2020 г., под ред. А.А. Дынкина /ИМЭМО.М.:Магистр,2007.-429с.

⁴⁷ Китай: факты и цифры; 2004, Изд.во «Синьсин», 93-97 с.

2005 yilda Xitoyning tekstil sanoatidagi eksport va import hajmi hamda ularning o'lishi, % da⁴⁸

Ko'rsatkich-lar	Import ming tonn (m) /mlrd. doll.	Eksport ming. tonn (m) /mlrd. doll.	Importni o'lishini belgilash, % da	Eksport o'lishini belgilash, % da.
Paxtali ip	793,8/1,698	459,5/1,4	+11,08/+10,7 3	+8,89/+4,92
Paxtadan matolar	0	5,49/6,029	0	+14,63/+15,1
Sof paxtadan matolar	0	4,873	0	+14,28
Sof bo'yalgan paxta matolar (jumladan djinsi matolari)	0	1,017	0	+13,58
Sof djinsi paxta matolar	0	390	0	+20,23

Hozirgi kunda AQSh, boshqa dunyo mamlakatlariga qaraganda Xitoyni tekstil tovarlarini hammadan ko'p istemol qiluvchi davlatdir va shu sababli, mazkur davlatning Xitoy tovarlarini import qiluvchi kompaniyalari hammadan ko'p iqtisodiy zarar ko'rmokda. Masalan, birgina 2005 yil yanvar oyining o'zida Xitoydan AQSh ga tekstil tovarlarini eksport qilish o'tgan yilning shu davriga nisbatan, 75% ga o'sdi, shu yilning yanvar oyida AQSh ga Xitoy tomonidan kiritilgan tekstil tovarlarini qiymati 1,2 mlrd AQSh dollarini tashkil qildi, bu esa o'tgan yilga nisbatan, 500 million dollar ko'p demakdir.

Xitoy tomonidan import tovarlarini kirib kelishi oqibatida AQSh ning iqtisodiyotiga anchagina salbiy ta'sir ko'rsatmokda. Chunki,:

- birinchidan, bunday holatga AQSh kompaniyalari iqtisodiy jihatdan tayyor emas edi;
- ikkinchidan, buning oqibatida AQSh tekstil sanoati korxonalari yanvar oyining o'zida 12 ming ishchidan ayrilishdi, ba'zi bir iqtisodchi ekspertlarining taxminiga ko'ra, Xitoy mahsulotlari shu tartibda AQSh bozoriga kirib kelishini davom ettirsa, bunda yaqin 2 yil ichida AQSh bozorining 70% ni o'zining tekstil mahsulotlari bilan egallaydi. Buning asosiy sabablaridan biri, - bu Xitoyga ilgari yillarda berilgan 16% li kvotadir.

AQSh ning tekstil sanoati Xitoy tekstil mahsulotlaridan kvotani olib tashlashi oqibatida, yaqin yillar ichida AQSh tekstil sanoatida 500 ming ishchini ishdan ketishiga olib kelishi mumkin, bu ko'rsatkich AQSh tekstil sanoati ishchilarini 1/4 qismini tashkil qiladi. Lekin, bu holat AQSh ning mayda ishbilarmon va tadbirkorlari uchun ancha yaxshi, sababi ular o'z do'konlariga mahsulotning ko'p turlarini va importining narxi boshqa davlat mahsulotlariga nisbatan, ancha arzon hamda sifatli bo'lib, ularning boshqa davlat mahsulotlaridan xech farqi yo'kdir

Xitoyning bunday shiddat bilan rivojlanib borayotganidan Yevropa Ittifoqi mamlakatlari ham AQSh kabi import mahsulotlaridan iqtisodiy zarar ko'rishmoqda. 2005 yilni 1yanvaridan boshlab, Xitoy tekstil hamda kiyim-kechaklariga cheklovlar qo'yilishiga qaramasdan, Xitoydan kirib keladigan mahsulotlar hajmi 46% ga oshgan va boshka alohida tovarlarga qaraganda esa, o'n barobarga oshgandir

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida Xitoy tovarlariga nisbatan xar xil cheklovlar qo'yilishi munosabati bilan, Xitoy xukumati dumping siyosatini birgalikda olib borgan holda, 2005 yilning fevral oyida tekstil va kiyim kechaklariga o'rnatilgan narxini yanada arzonlashtirdi va bu holat Yevropadagi Xitoy mahsulotlarini import qiluvchilar sonini salkam 4 barobarga oshishiga sabab bo'ldi. Bunday davom etayotgan kurash oqibatida, Yevropa ishbilarmonlari borgan sari tang holatda qolishmokda. Yevropa tekstil assotsiatsiyasiga murojat qilib, o'z hukumatlaridan Italiyada joylashgan yuqori kengashga murojat qilib, Xitoy import tovarlarini 12 turdagisini

⁴⁸ Хитой статистика Кўмитаси маълумотлари ва Хитой иқтисодиёт ва енгил саноати вазирлиги маълумотлари, 2006

mamlakatga kirgizishini so'radi. So'nggi vaqtlarda, Xitoy o'z tovarlariga arzon narxni belgilashga o'rganib qoldi va bozorning mazkur segmenti orqali boshqarib kelayotgan edi.

Hrzirgi kunda u mahsulot sifatini oshirib borib, agar ilgari fakatgina tayyor kiyim tikib sotish bilan shug'ullanib, ko'p maxorat va ko'p investisiya talab etadigan ipak va kalava iplardan tayyorlanadigan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantirmagan edi. 2005 yilda Xitoyga AQSh va Yevropa Ittifoqi davlatlari tomonidan tekstil tovarlari savdosida buzilishlar bo'ldi. 1995 yilgi kelishuvga binoan, AQSh, Kanada va Yevropa ittifoqi davlatlariga berilgan kvotalar 2005 yilning 1 yanvarida olib tashlandi va ularga kiritiladigan import tovarlariga qo'yiladigan talablar yanada osonlashtirildi. Bunga qaramasdan 2005 yilning 1 yanvarida 148 ta turdagi tekstil tovarlariga to'lanadigan bojxona to'lovlari 1 iyunga kelib 74 turdagi mahsulot turlarigagina qoldirildi va bu ko'rsatkich o'rta hisobda 5 marotabaga oshganini ko'rishimiz mumkin.

Xitoy tekstil mahsulotlari va kiyim kechaklari AQSh va Yevropa ittifoqi davlatlarining peshtaxalarida keragidan ortiq to'lib ketdi. 2005 yilning 1 yarmida Xitoy tekstil mahsulotlari 2004 yilning shu davriga nisbatan, 97% ga oshdi. Yevropa ittifoqi davlatlarida bu ko'rsatkich 130% ni tashkil qildi. JST qoidalariga binoan, tekstil mahsulotlarini import qiluvchi mamlakat import qilingan tovarlari yiliga 75 % ga ohsa va uni muvozanatiga salbiy ta'sir ko'rsatsa, bunday holatni oldini olish maksadida mamlakatlar o'z chora tadbirlarini ishlab chiqish huquqiga ega bo'ladilar.

Bugungi kunda Xitoy choy, tamaki va pivo ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda 2-o'rinda turadi. Undan tashqari, hozirgi kunda Yevropa Ittifoqi davlatlari Xitoydan import qilinayotgan tekstil mahsulotlariga cheklovlar qo'yilishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini anglab yetmoqdlar. Yevropa Ittifoqi davlatlari tomonidan Xitoy tekstil tovarlari importining keskin o'sishi natijasida proteksionistik choralarni qo'llash xarakterlarini olib borish to'g'risida gapirildi. Shu yilning atigi 3 oyida XXR sining Yevropa davlatlariga sviterlarni eksport qilishi 534% ga o'sdi. Xitoy kolgotkalari importi shu yilning yanvar-fevral oylarida 1940% ga, erkaklar shimlari esa 413% ga o'sdi..

XXR va Yevropa Ittifoqi davlatlari orasidani savdo hajmi 2007 yilda \$163 mlrd.dollarni tashkil etdi. Yevropa Ittifoqi Xitoyning asosiy savdo hamkori hisoblanib, Xitoyni Yevropa Ittifoqi uchun esa, AQSh dan so'ng 2-savdo hamkoridir. Shuning uchun har qanday nojo'ya xarakat yoki ular orasidagi kelishmovchiliklar Yevropa ishlab chiqaruvchilari uchun yirik yo'qotishni anglatadi.

"Adolatli" va "erkin" savdo (fair-trade, free-trade) – orqali barcha dunyo davlatlari xarakat qilib, unda qoshshoq davlatlar doimiy ravishda boshqalar tomonidan ekspluatatsiya qilinadi. Yevropa Ittifoqi Xitoyning tekstil bo'yicha yirik eksporteri hisoblanib, unda 2 mln.kishi banddir. Yevropa davlatlarining tekstil konsernlari cheklovlar bo'yicha chora-tadbirlarni qabul qilishni talab qildilar. Mazkur, cheklovlarni qo'llash uchun kirgizishni 13 ta mamlakatlar va 25 ta YeI ning a'zolari (Italiya va Fransiya) qo'llab-quvvatladilar.

"Evropa o'zining tekstil sanoatining yo'q bo'lib ketishiga jimgina qarab o'tira olmaydi" deydi, YeI savdo masalalari bo'yicha komissari Peter Mandelson. Xitoy bir tomonlama tartibda eksport qilinayotgan tekstiliga soliq kiritdi. Xitoy hukumati AQSh ga o'z eksportini yillik o'sishini 7,5% qilib chegaralab qo'ydi va XXR dan import olib qirishga cheklovlar belgilandi

Xitoy moliya vazirligi va XXR Davlat bosh soliq boshqarmasi 2009 yilning 1 fevralidan boshlab, tekstil va kiyim-kechaklar eksportiga o'rnatilgan soliq stavkasini 14% dan 15% ga qaytarish orqali ko'tarish to'g'risida e'lon qildi. Bu ko'tarish 3325 ta tovarlar turlariga tegishli bo'ldi.

XXR Davlat Kengashida tekstil sanoati va uskunalar ishlab chiqarishni jonlantirish va qayta tarkib toptirish bo'yicha rejalar qabul qilindi. Ushbu Kengashda ta'kidlanganidek, mahalliy tekstil sanoati xalqaro bozorda yuqori raqobatbardoshlikka ega bo'lgan, xalq xo'jaliginining an'anaviy tayanch tarmog'i hisoblanadi. U eksportni kengaytirishda, ish bilan ta'minlash muammosini yumshatishda, urbanizatsiyani rag'batlantirishda katta ahamiyatga egadir.

Tekstil sanoatini yangidan barpo etish uchun ishlab chiqarishni takomillashtirish va uning tarkibini tartibga solish lozim bo'lib, o'zining mashhur markalarini yaratish, qoloq ishlab chiqarishni bekor qilish va mazkur tarmoqqa moliyaviy yordam ko'rsatish lozimdir.

Jadval 10.5.6.

Xitoyning yengil sanoati asosiy mahsulotlarini ishlab chiqarish dinamikasi⁴⁹

Ko'rsatkichlar	2002 y.	2004 y.	2006 y.	2007 y.
----------------	---------	---------	---------	---------

⁴⁹ Хитой иктисодиёт ва энгил саноати вазирлиги маълумотлари, 2008

Paxta kalavasi, mln.tn.	9,83	10,18	10,90	11,43
Gazlamalar,mlrd.m.	37,1	46,4	53,7	59,0
Suniy tolalar mln.t.	11,8	13,9	18,6	19,3
Shakar, mln.t.	10,8	12,6	14,7	15,9
Sigaretlar,mln.quti	35,6	36,2	38,9	41,6

Shuningdek, mazkur Kengashda, mamlakatning markaziy va g'arbiy rayonlarida, xususan, Sinszyan-Uyg'ur avtonom rayoni va Shimoliy G'arbiy Xitoyda paxta sanoati tarmog'i asosini yaratish vazifasi qo'yildi.

Hozirgi kunda jahon kalavalarini ishlab chiqarishning 1/3 qismi Xitoyga to'g'ri kelib, 1981 yildan to 2007 yillargacha paxtadan mato va aralash paxta kalavasini ishlab chiqarish 3,17 mln tonnadan to 11,43 mln. tonnagacha o'sdi, ularning yillik o'sish 5,28% ni tashkil etdi.⁵⁰

2007 yilda XXR da kalavani ishlab chiqarish 15,7 mln. tonn. ni tashkil etib, sof paxtadan matolar va paxta asosida aralash matolar ishlab chiqarish o'sdi, uning yillik o'sish sur'ati 4,68% ni tashkil etdi. Bu davrda Xitoyning jahon gazlamalar ishlab chiqarishdagi salmog'i 21-21%. dan iborat bo'ldi.

2007 yilda Xitoyda gazlamalar ishlab chiqarish 59 mlrd. m (+12,1%), ni tashkil qilib, ulardan sof paxta gazlamalari 54% ni va paxta bilan aralash gazlamalar– 21%.ni tashkil etdi.

2007 yilda Xitoyning tekstil va kiyim kechak eksportidan tushgan tushumi 121,45 mlrd. doll.ni tashkil etib, jumladan, paxtadan tekstil mahsulotlari va paxtadan kiyim kechaklar eksporti (unga kalava, matolar va tayyor mahsulotlar kiradi) 51,1 mlrd. doll.ni iashkil etdi. (+33,26%).⁵¹

AQSh va YeI davlatlari Xitoy tekstil tovarlari eksportining o'sishini muhokama qilishib, jahon tekstil tizimidagi 2005 yildagi kvota cheklovlarini 2006 yilda bekor qilishga qaror qilishgan. Xitoy esa, o'z navbatida bunday holatlar («bra wars» - «byustgalternix voyn») ni boshqa takrorlamaslikka va'da berdi. Mazkur tekstil sanoatida barqaror o'sishni ta'minlash uchun, uning eksportiga qulay sharoitlar yaratib berish lozimligini Xitoy tekstil sanoati vazirligi tan olmoqda.

Xitoy tekstil eksporti jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozidan jiddiy tarzda talofat ko'rmoqdalar, 2008 yilning 9 oyi ma'lumotlariga ko'ra, xitoy kiyim kechak eksporti atigi 1,8% ga o'sgan. Xitoy hukumati mana shunday mehnat talab tarmoqlarda odamlarni ishdan ommaviy tusda haydashi to'g'risida qayg'urib, tekstil mahsulotlarini eksport qilishda soliq stavkalarini joyiga oshirib qo'ydi. Ya'ni, yuqorida ta'kidlaganimizdek, Xitoy moliya vazirligi va XXR Davlat bosh soliq boshqarmasi 2009 yilning 1 fevralidan boshlab, tekstil va kiyim-kechaklar eksportiga o'rnatilgan soliq stavkasini 14% dan 15% ga qaytarish orqali soliq stavkasini 1% ga joyiga oshirib qo'ydi va bu 3325 ta tovarlar turlariga tegishli bo'ldi.

Mazkur Kengashda ta'kidlanganidek, Xitoy mahalliy tekstil sanoati xalqaro bozorda yuqori darajadagi raqobatbardoshligi bilan ajralib turadi. Mazkur sohani yangilanishini jadallashtirish uchun uning ishlab chiqaruvchilarini mustaqil yaravishda yangi ishlanmalarni ishlab chiqishga va ularning texnologik darajalarini ko'tarishga hamda korxonalarni qayta tashkil etishga qaratmoq lozimdir.

Xitoy iqtisodiy o'sish sur'atlari yiliga 9% ni tashkil etgan holda, uning tekstil sanoatining o'sish sur'ati yiliga o'rtacha 20% dan iboratdir.

Xitoy 2001 yilning 11 dekbrida JST ga a'zo bo'lgan paytidan boshlab, jahon tekstil va kiyim kechaklar savdosida o'zining undagi 20% lik ulushi bilan, ustun pozisiyani egallab kelmoqda. Shu davr mobaynida, u AQSh va YeI davlatlariga o'z tekstil tovarlarini eksport qiluvchi Meksika va Turkiyani siqib chiqardi.

Bugungi kunda Yaponiya o'ziga kerakli 80% kiyim yechaklarni XXR dan oladi. 2004 yilda Osiyo mamlakatlari umumiy tekstil mahsulotlarining 3/4 qismi Xitoyga to'g'ri keladi.

Xitoy tekstil mahsulotlarining ustun tomonlari – uning ishchi kuchining arzonligi va xom ashyo bazasining rivojlanganligidir. Biroq, uning asosiy ustunligi katta mehnat resurslarida va ish haqining uncha katta bo'lmagan darajasida emasdir. Xitoy uchun xos bo'lgan holat – bu tekstil xom ashyosi va materiallari importiga bo'lgan bog'liqlikning juda ham kamligidir.

Xitoy Davlat Kengashi tomonidan yaqin 3 yil ichida yengil sanoat tarmoqlarida qo'shimcha 3 mln.yangi ish o'rinlarini yaratish rejasi e'lon qilinib, unga ichki talabning kuchayishi orqali

⁵⁰ Синьхуа агентлиги маълумотлари

⁵¹ <http://asiapacific.narod.ru/>

erishiladi⁵². Davlat Kengashi shu yilning fevral oyida mamlakat yengil sanoatining tekstil va neft kimyosi sektorlarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash rejasini ko'tarib, ushbu sohalarga umumiy qiymati 4 trln. yuaney (\$586 mlrd.) lik mablag' ajratdi.

Hozirgi kunda esa, Xitoy hukumati yengil sanoatning kichik va o'rta kompaniyalariga moliyaviy yordam ko'rsatmoqda, chunki, ular rivojlanishi uchun yaxshi salohiyatlari mavjud bo'lib, kelajakda ularda katta hajmda ish o'rinlarini tashkil etish mumkindir.

2008 yilda Xitoyning yengil sanoatida ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari miqdori 2,62 trillion dollarni tashkil etib, o'tgan yili uning hissasiga YaIM ning 8,7% i to'g'ri keldi. Ular eksportining umumiy hajmi \$309,2 mlrd.ni tashkil etib, u o'tgan yildagi umummilliy ko'rsatkichni 21,7% ni tashkil etdi.

“Jahon tekstil mahsulotlarini savdosini erkinlashtirish natijasini yer qimirlash bilan taqqoslasa bo'ladi, chunki, uning oqibatida bevosita 30 mln.ish o'rinlarini qisqarib ketishi va bilvosita yana 30 mln.sohaga tegishli tarmoqlarda ishchilarning qisqarishiga olib kelishi mumkin” – deydi, Xalqaro tekstil, tikuv va charm sanoati xodimlari federatsiyasining bosh kotibi (ITGLWF) Nil Kirni.

Uning ma'lumotiga ko'ra, Stambul deklaratsiyasiga binoan, undagi 50 ta mamlakatlar vakillari ushbu kvota tizimini yana 3 yilga uzaytirishni, mamlakatlarda ijtimoiy nobarqarorlikni oldini olib, talab qildilar.

Hozir jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida, ekspertlarnig baholashicha, Yevropa Ittifoqi davlatlarida kuniga 50 tadan yengil sanoat korxonalari yopilib, 1000 tadan ortiq kishilar o'z ish o'rinlarini yo'qotmoqdalar. AQSh da esa, 2009 yil boshidan beri 18 ming kishi ishsiz qoldilar.⁵³

Xitoyning yengil sanoatiga oxirgi 3 yil vaqt mobaynida \$21 mlrd. doll.xorijiy investisiyalar kiritildi va ularning ahamiyatli qismi Yevropa va amerika konsernlaridan kiritildi. Mazkur sohadagi quvvatlarning o'sishi 50% ni tashkil etib, unda nafaqat, yangi ish o'rinlari yaratilmadi, balki, aksincha, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash oqibatida 2 mln.ishchilar ishdan haydaldilar.

Hozirgi kunda YeI davlatlari tomonidan JST ga 1 yilga qadar xitoy importidan voz kechish bo'yicha muayyan talablar qo'yilgan bo'lib, ular hali yechimini topganicha yo'qdir. Shu bilan birga, YeI davlatlari tekstil kompaniyalari nafaqat, Xitoyga qarshi, balki, Hindistonga ham qarshi chiqib, ular uchun imtiyozlarning umumiy tizimi (GSP) dagi imtiyozlarni bekor qilishni talab qilmoqdalar. Ular tez sur'atlarda rivojlanib kelayotgan Hindistonning tekstil sanoati mahsulotlari ekspansiyasidan xavotir olmoqdalar. Chunki, ularning fikricha, Hindiston va Pokiston ham Xitoyga o'xshab kvotani bekor qilinishidan yutmoqdalar. Jahon bozoridagi tekstil operatsiyalari deyarli yiliga \$500 mlrd.ni tashkil etadi.

Xitoy o'zining paxta tolasi importiga bo'lgan talabini 2007 yildan boshlab qisqartira boshladi. XXR Davlat Bosh Bojxona boshqarmasining ma'lumotiga ko'ra, 2007 yilning 1 choragida paxta tolasi importi 55% ga qisqartirildi. Bu esa, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 722,35 ming tonnaga kamdir. Xitoyning yirik paxta tolasi bo'yicha eksporteri Hindiston davlati bo'lib, u 2007 yilning 1 choragida 333,4 ming tonna paxta tolasini sotib oldi. Xitoyning 2-eksporteri AQSh hisoblanib, 2007 yilda uning hajmi 75,3% ga qisqartirildi. Xitoyga paxta tolasini eksport bo'yicha 3-o'rinni O'zbekiston egalladi. U 2007 yilning 1-choragida Xitoyga 118,07 ming tonna paxta tolasini eksport qildi.

Jahon bozorida talab pasayib borayotgan bir sharoitda, ichki bozorda talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab – quvvatlash iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini saqlab qolishda g'oyat muhim ahamiyatga ega.

Bu vazifani bajarishda ishlab chiqarishni mahalliyashtirish dasturini kengaytirish katta o'rin tutadi. Ushbu dastur doirasidagi loyihalar hajmini 3-4 barobar ko'paytirish mo'ljallanmoqda.

Oziq – ovqat va boshqa iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni kengaytirishni rag'batlantirish bo'yicha qabul qilingan dasturlarda mamlakatimiz ishlab chiqarish korxonalari uchun keng ko'lamli rag'batlantirish tizimi nazarda tutilgan. Jumladan, ular uchun 2012 yilning 1 yanvarigacha quyidagi soliq va bojxona imtiyozlari berilmoqda:

- go'sht va sutni qayta ishlashga ixtisoslashgan mikrofirma va kichik korxonalar uchun bo'shagan mablag'larni ishlab chiqarishni texnik qayta jihozlash va modernizatsiya qilishga maqsadli ravishda yo'naltirish sharti bilan yagona soliq to'lovi stavkasini 50 foizga qisqartirish;

⁵² Манба: China Daily.

⁵³ Манба: Вести.ру/

- tayer nooziq – ovqat tovarlarning muayyan turlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalarni foyda va mulk soliqlaridan, mikrofirma va kichik korxonalarni yagona soliq to'lovidan ozod qilish.

O'zbekiston shoyi sanoati korxonalari 2008 yilning 1 yanvariga qadar ishlab chiqarish ehtiyojlari uchun xom ashyo va yordamchi materiallarga import boj to'lovlaridan ozod qilingan edilar. 2010 yilning 1 yanvarigacha shoyi ipak qurtlarini birlamchi qayta ishlovchi korxonalari uchun QQS dan ozod qilish amalda qo'llanilmoqda. O'zbekiston Prezidenti qarorlarida mazkur tarmoqni isloh etish choralari belgilangan bo'lib, xususan, unda "O'zbek ipagi" assotsiatsiyasi bekor qilindi. Mavjud 14 ta shoyi tolalarini tayyorlaydigan va 6 ta shoyi to'quvchi korxonalar Davlat "O'zbekengilsanoat" hissdorlik kompaniyasiga aylantirildi.

Mazkur qaror bo'yicha shoyi sanoatiga 20 ta investision loyihalarni 2006 yildan boshlab amalda kiritish ishlari olib borilmoqda va ular 2010 yilgacha davom ettiriladi. Bu loyihalarning umumiy qiymati \$20,8 mln.dan iborat bo'lib, ulardan \$17,5 mln.ni xorijiy investorlar orqali o'zlashtiriladi.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, har bir mamlakat o'z iqtisodiyotini industrialashtirish va modernizatsiyalashda turli yo'llar va usullar va imkoniyatlardan foydalanib kelishgan. Biz ham o'z ilmiy ishimizda Xitoy tajribasidan kelib chiqqan holda, uning barcha jihatlarini o'rganib chiqib, O'zbekiston uchun ushbu sohani rivojlantirishga yordam beruvchi jihatlaridan foydalanishga xarakat kildik.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1.Sanoatni yangilashning "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini qabul qilinishining mohiyati nimadan iborat?
- 2.Xitoy sanoatini tarkibiy tuzilishi va rivojlanishini tushintirib bering?
- 3.Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlari qanday amalga oshirilmoqda?
- 4.Xitoy qayta ishlash sanoatining islohotlargacha bo'lgan holatiga tasnif bering?
- 5.Xitoyning yoqilgi energetika kompleksini rivojlanishi qanday kechgan?
- 6.XXRda mashinasozlik sanoatini rivojlanish xususiyatlari to'g'risida nima bilasiz?
- 7.Xitoyda qazib olish sanoatining tarkibiy tuzilishi nimalardan iborat?
- 8.Xitoy elektronika sanoatining rivojlanish muammolari nimalardan iborat?
- 9.Xitoyda sanoat rivojlanishining yangi strategiyasi nimalardan tashkil topgan?

Mustaqil ish vazifalari:

- 1.Xitoy og'ir sanoatining etakchi tarmoqlarini zamonaviy rivojlanish xususiyatlari.
- 2.Xitoy aviakosmik sanoatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlang.
- 3.Xitoy saniatidagi zamonaviy o'zgarishlarni tahlil eting.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.«Активизация групп предприятий Китая», Пекин, «Это КНР»,2000.
2. Китайская Народная Республика в 2007 г.: политика, экономика, культура., под ред.Титоренко М.Л., Москва, 2008.
- 3.Ломакин В.П.. «Мировая экономика», М., 2005 г.
- 4.Авдокушин А.В. «Международные экономические отношения», М., 2005 г.
- 5.Китай:Цифры и факты:2008, Пекин, 2009г.
6. «China» jurnal 2002, №11.

Internet saytlari

1. [http: || europa. Eu. Int.](http://europa.eu.int)
2. [http: || tw.jahoo.com.](http://tw.yahoo.com)
3. [www. xinhua.org.](http://www.xinhua.org)

"O'RGANILAYOTGAN MINTAQA IQTISODI (XITOIY IQTISODIYOTI)" FANIDAN MA'RUZA UCHUN TA'LIM TEXNOLOGIYASI

MAVZU №1 FANNING NAZARIY MASHG'ULOTLARI MAZMUNI MINTAQA IQTISODIYOTIGA UMUMIY TASNIF

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni:		Soati:			
O'quv mashg'ulotining shakli va turi					
Ma'ruza					
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi		1. Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif (Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo). 2. Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi			
O'quv mashg'uloti maqsadi: Mintaqa iqtisodiyotining umumiy rivojlanish ko'rsatkichlari, uning geografik joylashuvi, tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologik holati to'g'risidagi zaruriy ma'lumotlarni o'zlashtirishdan iborat.					
Pedagogik vazifalar - Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif berish; - Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo mintaqalari xususiyatlarini aytib o'tish; - Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi haqida ma'lumot berish; - Mintaqaning iqtisodiy salohiyati va ekologik ahvolini baholash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif bera olishi; - Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo mintaqalari xususiyatlarini o'zlashtirishi; - Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi haqida ma'lumot bazasiga ega bo'lish; - Mintaqaning iqtisodiy salohiyati va ekologik ahvolini o'rganish lozim.			
Ta'lim usullari		Ma'ruza, Klaster, Konseptual jadval, Baliq skeleti			
Ta'lim shakli		Guruhlarda ishlash			
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari			
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar			

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi (Ilova №1). 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi (Ilova №2).	1.1 Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2. Aniqlashtiradi lar, savollar beradilar. 1.3. Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi (Ilova №3). 1.1. O'qituvchi talabalarga Klaster sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi (Ilova №4).. 1.2. O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemasini to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar

	oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi 2.1. Talabalarga Konseptual jadval tarqatadi (Ilova №5).. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun "Baliq skeleti" sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova №6).	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Ilova 1.

Adabiyotlar ro'yhati.

1.A.Karimov "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari», T., 2009 y.

2.Kitay: fakti i sifri, 2008 g. Izd.Sinsin, Pekin,2009 g.

3.Kitay: na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000g. Kollektiv avtorov.

4.Ekonomika Kitaya, Van Menkuy, fevral, 2005 g, Pekin.

5.Kitayskaya Narodnaya Respublika v 2007 g. Politika, ekonomika, kultura., Yejegodnik, /Institut Dalneg Vostoka RAN.- Moskva, «Russkaya panorama», 2008.- 504 s.

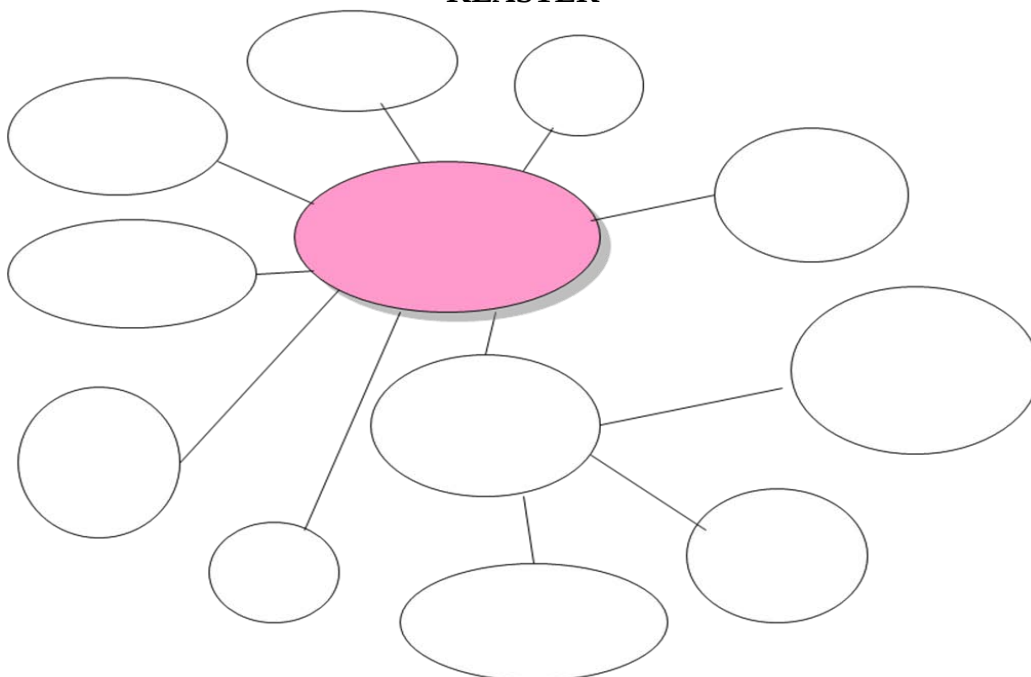
Ilova 2.

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISH)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISH)			

	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo‘shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

KLASTER

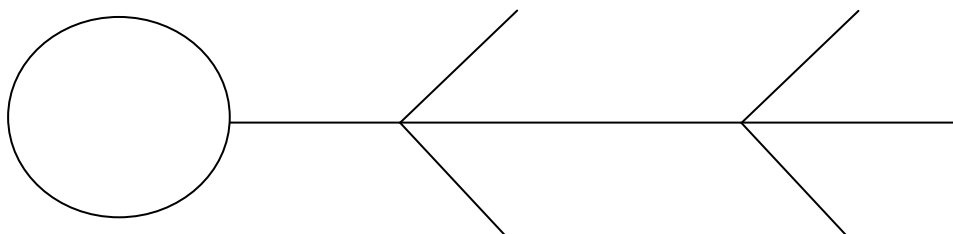

KONSEPTUAL JADVAL

	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar	

“BALIQ SKELETI”

“Baliq skeleti” - «Suyak» yuqori qismiga muammo ichidagi muammo yoziladi, pastki qismiga esa – ushbu muammo ichidagi muammo amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi faktlar yoziladi. Mini-guruhlarga birlashadi, o‘z sxemalarini taqqoslaydi va qo‘shimchalar kiritadi. Umumiy sxemaga jamlaydi.

MAVZU №2. MINTAQA IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI (SHIMOLIY-SHARQIY OSIYO)

Ta’lim berish texnologiyasi (ma’ruza)

Talabalar soni:	Soati:
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi	Ma’ruza
Ma’ruza rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi	1. Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati. 2. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi.

	3. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar. Mintaqaning jahon iqtisodiyotidagi o'рни va roli
O'quv mashg'uloti maqsadi: Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyotining rivojlanish xususiyatlarini undagi mamlakatlar misolida tahlil etish va o'zlashtirish.	
<i>Pedagogik vazifalar</i> • Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati mohiyatini tushuntirish; • Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari tahlilini keltirish; • Mintaqa tarmoqlari tarkibini sanab o'tish; • Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalariga hamda mintaqaning jahon iqtisodiyotida tutgan o'рни va rolga izoh berish;	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <i>Talaba:</i> • Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati mohiyatini tushuntira olishi; • Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari tahlilini keltira olishi; • Mintaqa tarmoqlari tarkibini sanab o'ta olishi; • Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalariga hamda mintaqaning jahon iqtisodiyotida tutgan o'рни va rolga izoh bera olishi lozim;
Ta'lim usullari	Ma'ruza, B/B/B/, Klaster,
Ta'lim shakli	Guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradi lar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga B/B/B/ sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi. 1.2. . O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi. 2.1. Talabalarga Klaster sxemasi tarqatadi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemasini to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.

3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	- 3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun Insert sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishadi va aniqlashtirishadi.
---	---	---

Adabiyotlar:

- 1.V.K.Lomakin «Mirovaya ekonomika», Yuniti,Moskva,2005 g.
- 2.Kitay: «Fakti i sifri», izd.vo: «Sinsin», Pekin, 2005-2009gg.
- 3.Kitay na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000 g.kollektiv avtorov.
4. Demograficheskoe razvitie KNR, M., 2000.
- 5.j. «Mejdunarodnaya jizn», 2005 g. № 6

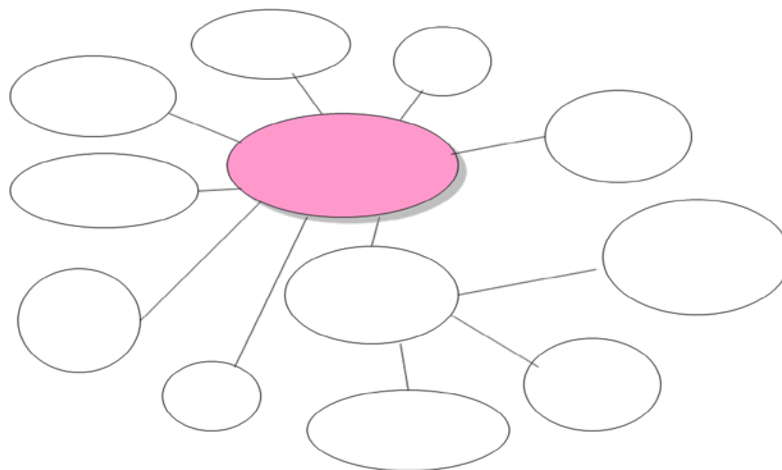
Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

KLASTER

MAVZU №3 XITOIY XALQ RESPUBLIKASIGA UMUMIY TASNIF

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni:		Soati:	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi			
Ma'ruza			
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi		1.Xitoy davlatining joylashuvi. 2.Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlari. 3.XXRning tashkil topishi. 4.Mamlakat iqtisodiy qurilishidagi xatolar («Katta sakrash», «Madaniy inqilob»).	
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi bo'yicha umumiy tushunchaga ega bo'lish bilan birga, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish bosqichlarida yuz bergan xato va kamchiliklarni ham chuqurroq bilish.			
Pedagogik vazifalar - Xitoy davlatining joylashuviga tasnif beradi; - Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlarini sanab o'tadi; - XXRning tashkil topish sharoitini yoritib beradi; - Mamlakat iqtisodiy qurilishidagi xatolar («Katta sakrash», «Madaniy inqilob») mohiyatini ochib beradi.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Xitoy davlatining joylashuviga tasnif bera olish; - Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlarini sanab o'tish; - XXRning tashkil topish sharoiti haqida ma'lumotga ega bo'lish; - Mamlakat iqtisodiy qurilishidagi xatolar («Katta sakrash», «Madaniy inqilob») mohiyatini ochib bera olish; - rivojlanish bosqichi, iqtisodiy qurilish, katta sakrash, madaniy inqilob, akvatoriya, yarim feodal, kolonial, repressiya, xalq kommunasi, modernizatsiya atamalariga ta'rif berish.	
Ta'lim usullari		Ma'ruza, Klaster, Konseptual jadval, Baliq skeleti	
Ta'lim shakli		Guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi (Ilova №1). 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash	1.1Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradi lar, savollar beradilar. 1.3.Baholash

daq.)	mezonlari bilan tanishtiradi (Ilova №2).	mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi (Ilova №3). 1.1. O'qituvchi talabalarga Klaster sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi(Ilova №4).. 1.2. . O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi 2.1. Talabalarga Konseptual jadval tarqatadi (Ilova №5).. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemasini to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun "Baliq skeleti" sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova №6).	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Ilova 1.

Adabiyotlar ro'yhati.

1.A.Karimov "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari», T., 2009 y.

2.Kitay: fakti i sifri, 2008 g. Izd.Sinsin, Pekin,2009 g.

3.Kitay: na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000g. Kollektiv avtorov.

4.Ekonomika Kitaya, Van Menkuy, fevral, 2005 g, Pekin.

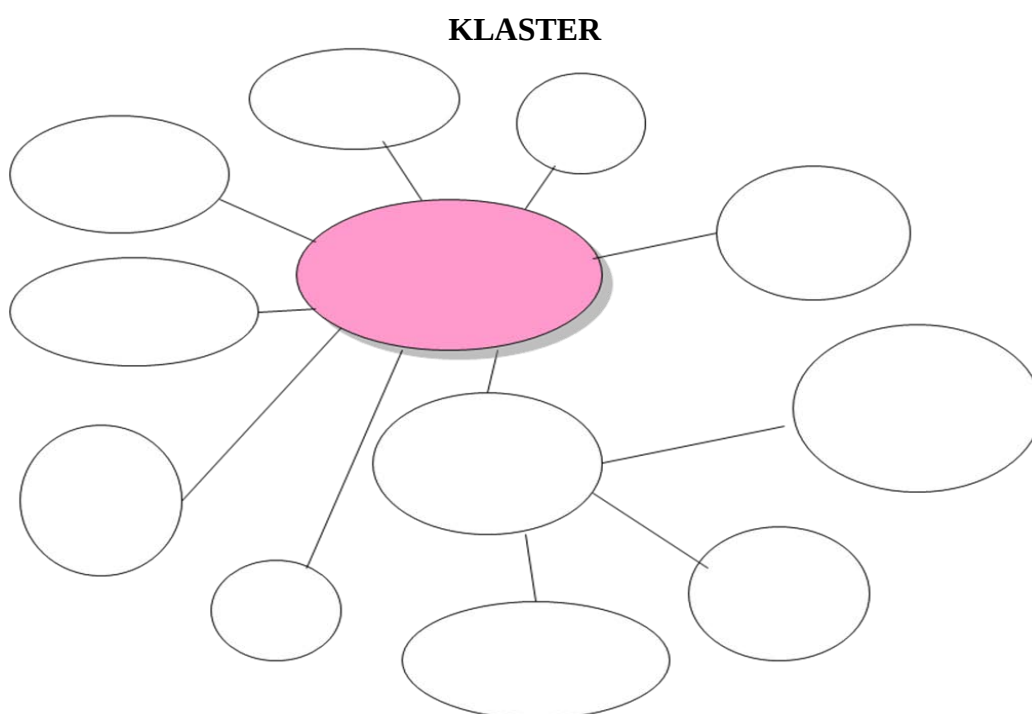
5.Kitayskaya Narodnaya Respublika v 2007 g. Politika, ekonomika, kultura., Yejegodnik, /Institut Dalneg Vostoka RAN.- Moskva, «Russkaya panorama», 2008.- 504 s.

Ilova 2.

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISH)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				

- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

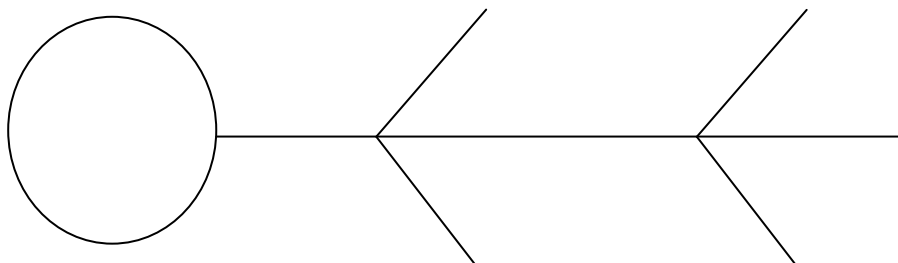

KONSEPTUAL JADVAL

	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar	

“BALIQ SKELETI”

“**Baliq skeleti**” - «Suyak» yuqori qismiga muammo ichidagi muammo yoziladi, pastki qismiga esa – ushbu muammo ichidagi muammo amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi faktlar yoziladi. Mini-guruhlariga birlashadi, o'z sxemalarini taqqoslaydi va qo'shimchalar kiritadi. Umumiy sxemaga jamlaydi.

MAVZU №4 XITOY XALQ RESPUBLIKASINING DEMOGRAFIK RIVOJLANISHI

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni:		Soati:
O'quv mashg'ulotining shakli va turi		Ma'ruza
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1.Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payishi 2.Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishi 3.Aholining bandlik strukturasi.	
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payish masalalarini, uning tarkibi va etnik tuzilishi hamda mamlakatdagi bandlik strukturasi to'g'risida bilimga ega bolishga xizmat qiladi.		
Pedagogik vazifalar - Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payishi masalalarini yoritib beradi; - Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishini sanab o'tadi; - Aholining bandlik strukturasi bilan tanishtiradi;	O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko'payishi masalalarini yoritib bera olish; - Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishini sanab o'ta olish; - Aholining bandlik strukturasi bilan chuqurroq tanishish; - demografiya, tug'ilish koeffisienti, o'lim koeffisienti, aholining tabiiy ko'payishi, demografik portlash, urbanizatsiya, aholi zichligi, kichik millatlar, tug'ilishni rejalashtirish, ishsizlik, bandlik atamalariga ta'rif berish.	
Ta'lim usullari	Ma'ruza, B/B/B/, Klaster,	
Ta'lim shakli	Guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga B/B/B/ sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi. 1.2. . O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemasini to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar

	O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi. 2.1. Talabalarga Klaster sxemasi tarqatadi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun Insert sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishadi va aniqlashtirishadi.

Adabiyotlar:

- 1.V.K.Lomakin «Mirovaya ekonomika», Yuniti,Moskva,2005 g.
- 2.Kitay: «Fakti i sifri», izd.vo: «Sinsin», Pekin, 2005-2009gg.
- 3.Kitay na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000 g.kollektiv avtorov.
4. Demograficheskoe razvitie KNR, M., 2000.
- 5.j. «Mejdunarodnaya jizn», 2005 g. № 6

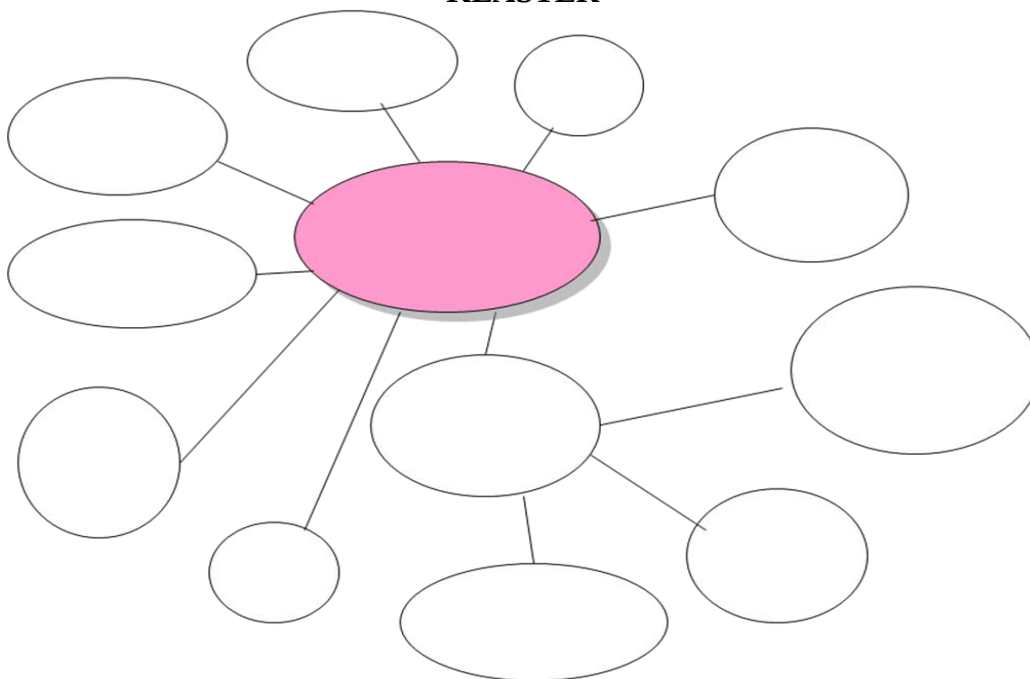
Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
Taqrizchilar (FISH)				
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
Opponent/munozara ishtirokchisi (FISH)				
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

KLASTER

5- MAVZU: XIToyNING MINTAQAVIY SIYOSATI VA UNING MA'MURIY-HUDUDIY BO'LINISHI.

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni:		Ajratilgan soat:	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi			
Ma'ruza			
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi		1. Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati 2.Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif. 3. Xitoy Xalq Respublikasining ma'muriy bo'linishi 4. XXR ning iqtisodiy hududlari	
O'quv mashg'uloti maqsadi: XXR ni ma'muriy-hududiy bo'linishi va uning iqtisodiy hududlari xaqida to'liqroq ma'lumotni egallash			
Pedagogik vazifalar: 1. Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati haqida ma'lumot berish; 2. Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnifini aytib berish; 3. XXRning ma'muriy bo'linishi haqida tavsif berish; 4. XXR ning iqtisodiy hududlari haqida axborot berish.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: •Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati haqida ma'lumot bera olish; •Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnifini aytib bera olish; •XXRning ma'muriy bo'linishi haqida tavsif bera olish; •XXR ning iqtisodiy hududlari haqida axborot bera olish.	
Ta'lim usullari		Ma'ruza, Klaster, Venn diagrammasi, SWOT analiz	
Ta'lim shakli		Guruhlarda ishlash	

Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, ko'rgazmali vositalar, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar, yozib oladilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	O'qituvchi ma'ruza o'qishni boshlaydi 1.1. O'qituvchi talabalarga Klaster sxemasini tarqatadi. 1.2. O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi. 2.1. Talabalarga Venn diagrammasi tarqatiladi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi. Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar sxemasini to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2.Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun SWOT analiz sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Adabiyotlar:

- 1.V.K.Lomakin «Mirovaya ekonomika», Yuniti,Moskva,2005 g.
- 2.Kitay: «Fakti i sifri», izd.vo: «Sinsin», Pekin, 2004-2009gg.
- 3.Kitay na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000 g.kollektiv avtorov.
- 4.«Sentralnie i zapadnie regiony Kitaya: noviy investitsionniy bum» Sinsin, Pekin, 2002.
- 5.«Zhong Guo, 2000 »

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

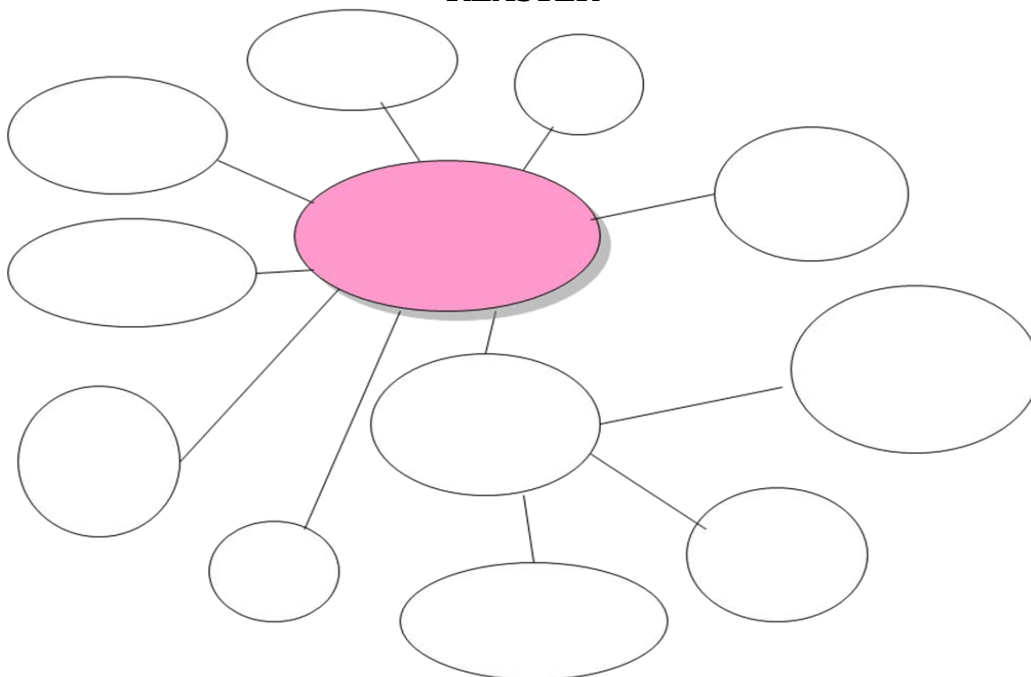
baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				

2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

KLASTER

1. Aqlingizga kelgan barchani yozing. G'oya sifatini muhokama qilmang: ularni oddiy holda yozing.
2. Orfografiya va boshqa omillarga e'tibor bermang.
3. Ajratilgan vaqt tugaguncha yozuvni to'xtatmang. Agarda aqlingizda g'oyalar kelishi birdan to'xtasa, u holda qog'ozga rasm chizing, qachonki yangi g'oyalar paydo bo'lmaguncha.
4. Ko'proq aloqa bo'lishligiga harakat qiling. G'oyalar soni, ular oqimi va ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikka chegaralanmang

KLASTER

SWOT - analiz jadvali.

SWOT – tahlil nomlanishi inglizcha bosh harflardan olingan:

Strengths – kuchli tomoni, korxonada ichki resurslar mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolar mavjudligi;

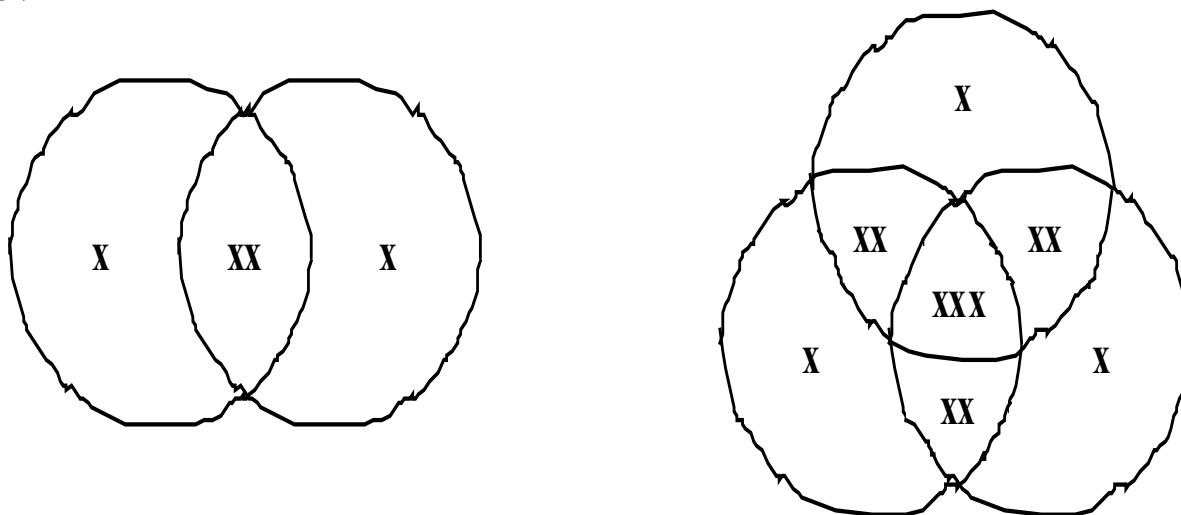
Opportunities – imkoniyatlar; korxona rivojlanishi uchun tashqaridagi mavjud imkoniyatlar;

Threats – xavflar, tashqi muhitdagi mavjud xavf-xatarlar

S – kuchli tomon:	W – kuchsiz tomon:
O - imkoniyatlar:	T - tahdid:

VENN DIAGRAMMASI

Alohida/kichik guruhlarda diagramma Vennani tuzadilar va kesishmaydigan joylarni (x) to'ldiradilar. Juftliklarga birlashadilar, o'zlarining diagrammalarini taqqoslaydilar va to'ldiradilar. Doiralarni kesishuvchi joyida, ikki/uch doiralar uchun umumiy bo'lgan, ma'lumotlar ro'yxatini tuzadi.

Xitoy Xalq Respublikasini ma'muriy-hududiy bo'linishi

Mamlakatda uch pog'onali ma'muriy hududiy bo'linish qabul qilingan bolib, ular quyidagilardan iboratdir: provinsiya, uezd, volost.

Hozirgi kunda Xitoy hududi 23 ta provinsiya, 5 ta avtonom rayon, 4 ta markazga bo'ysinuvchi shaharlarga va 2 ta alohida ma'muriy rayonlarga ajratilgandir.

Provinsiya va avtonom rayonlar - avtonom okruglar, uездlar, avtonom uездlar va shaharlarni o'z ichiga oladi.

Uездlar va avtonom uездlar - volostlar, milliy volostlar va poselkalarni boshqaradilar.

Markazga bo'ysinuvchi shaharlar va yirik shaharlar rayon hamda uездlarga bo'linadi. Avtonom okruglar - uездlar, avtonom uездlar, va shaharlarga bo'linadi.

Avtonom rayonlar, avtonom okruglar va avtonom uездlar - «Milliy avtonomiya» larni tashkil etadilar

Xitoy Xalq Respublikasi hukumati 1986-yilda hududiy rejalashtirishni takomillashtirish maqsadida mamlakat hududini uchta iqtisodiy zonaga ajratdi:

- * Sharqiy iqtisodiy zona
- * Markaziy iqtisodiy zona
- * G'arbiy iqtisodiy zona

Sharqiy dengiz bo'yi zonasi iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan bo'lib, unda sanoat markazlari va tugunlarining ko'pchiligi hamda ko'plab qishloq xo'jaligi rayonlari, transport magistrallari, deyarli barcha dengiz portlari joylashgan. Eng yirik shaharlar ham ushbu zonadan joy olgandir.

MAVZU №6 XXR NING IQTISODIY HUDUDLARI.

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni:	Soati:
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	
Ma'ruza	
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining	1. Markaziy iqtisodiy hudud. 2. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, salohiyati.

tuzilishi	
O'quv mashg'uloti maqsadi: XXR ni iqtisodiy hududlari xaqida to'liqroq ma'lumotni egallash	
Pedagogik vazifalar - Xitoyning Markaziy iqtisodiy hududlari haqida axborot berish; - Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlarning joylashuvi haqiga gapirib o'tish; - Xitoyning Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va salohiyati haqida tushuncha berish.	O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Xitoyning Markaziy iqtisodiy hududlari haqida axborot bera olish; - Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlarning joylashuvi haqiga gapirib o'ta olish; - Xitoyning Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g'arbiy iqtisodiy hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va salohiyati haqida tushuncha bera olish.
Ta'lim usullari	Ma'ruza, Nima uchun?, T- jadval.
Ta'lim shakli	Guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga Nima uchun? sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi. 1.2. . O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi. 2.1. Talabalarga T - jadvalini tarqatadi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemani to'ldirishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 - bosqich. Yakuniy	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad

qism (25 daq.)	ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun savollardan iborat topshiriq beriladi.	va aniqlashtirishadi.
-------------------	--	-----------------------

Adabiyotlar:

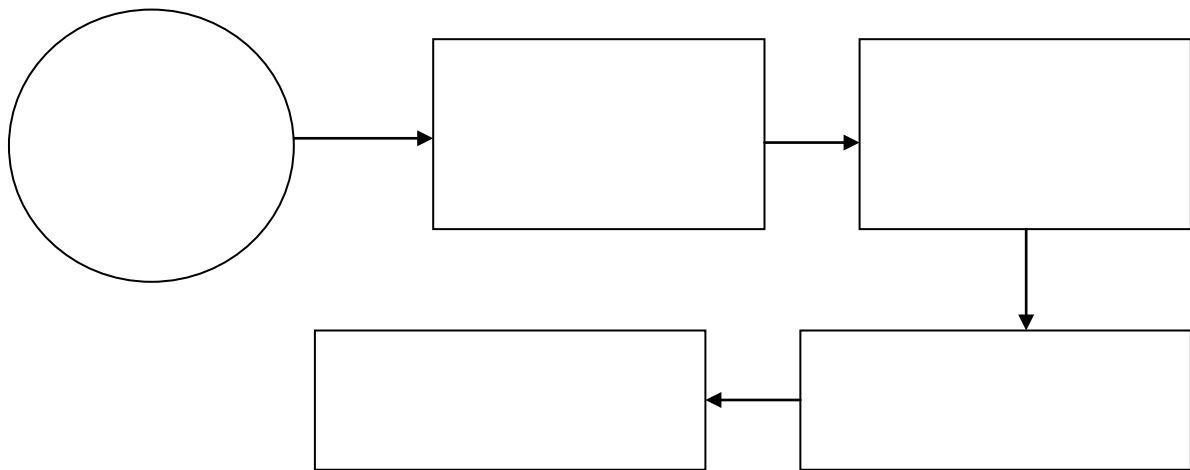
- 1.V.K.Lomakin «Mirovaya ekonomika», Yuniti,Moskva,2002g.
- 2.Kitay: «Fakti i sifri», izd.vo: «Sinsin», Pekin, 2004g
- 3.Kitay na puti modernizatsii i reform, Moskva, 2000 g.kollektiv avtorov.
- 4.Kitayskaya Narodnaya respublika 2007 g.: politika ekonomika, kultura., Rossiyskaya akademiya nauk, institut Dalnego Vostoka, Moskva, 2008 g.
5. Mirovaya ekonomika: prognoz do 2020 g., pod red.akad. Dinkina A.A., Moskva, 2007 g.
6. Da Tyaochjen Chjungo, Szinszi, Szegou Tyaochjen de lyu da venti, Pekin 2007, s 191.

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

«NIMA UChUN?»

«Nima uchun?» sxemasi - yakka tartibda (juftlikda) muammo shakllantiriladi. «Nima uchun?» so'rog'i bilan strelka chiziladi va ushbu savolga javob yoziladi. Ushbu jarayon muammoni keltirib chiqargan ildiz yashiringan sababi o'rnatilmaguncha davom ettiriladi

T – JADVAL

T – jadval - ajratilgan vaqt oralig'ida tartibda (juftlikda) to'ldiradi, uning chap tomoniga sabablari yoziladi, o'ng tomoniga esa chap tomonda ifoda qarama – qarshi g'oyalar, omillar va shu kabilar.

Q (ha)	Q (yo'q)

Savollar:

1. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalgam oshirilmoqda?
2. XRR da ishlab chiqarish kuchlari qanday joylashtirilgan?
3. Xitoy hukumati mintaqalararo iqtisodiy rivojlanishni tenglashtirish uchun qanday choralarni qo'llamoqda?
4. Xitoyni zamonaviy mintaqaviy siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalar?
5. Mintaqaviy siyosat tushunchasiga ta'rif bering

MAVZU №7 XITOYNING “OCHIQ ESHIKLAR” SIYOSATI

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni: Soati:	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	
Ma'ruza	
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1. Xitoyda iqtisodiy islohotlarning boshlanishi. 2. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari. 3. Iqtisodiy islohotlarning bosqichlari.
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoyda iqtisodiy islohotlar jarayoni, iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda ularni amalga oshirish bosqichlari to'g'risida chuqurroq ma'lumot berish	
Pedagogik vazifalar • Xitoyda iqtisodiy islohotlarning boshlanish davriga izoh beradi; • Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalarining mohiyatini ochib beradi; • Iqtisodiy islohotlarning bosqichlarini sanab o'tadi;	O'quv faoliyati natijalari: Talaba: • Xitoyda iqtisodiy islohotlarning boshlanish davri haqida tasavvurga ega bo'lish; • Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalarining mohiyatini chuqurroq o'rganish; • Iqtisodiy islohotlarning bosqichlarini sanab o'tish;
Ta'lim usullari	Ma'ruza, Konseptual jadval, Baliq skeleti.
Ta'lim shakli	Guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish	Faoliyat	
-----	----------	--

bosqichlari va vaqti	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga Konseptual jadvalini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi. 1.2. . O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi. 2.1. Talabalarga Baliq skeleti sxemasi tarqatadi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida jadvalni to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish vazifasi va savollar topshiriq tarzida beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Adabiyotlar:

- 1.Kitayskaya Narodnaya Respublika: politika, ekonomika, kultura v 2007 g., rod red Titorenko M.L. M., 2008 g.
- 2.Kitay: fakti i sifri , 2005, izd.Sinsin, Pekin.
- 3.j. «Problemi Dalnego Vostoka», 2005 g. №5,
- 4.j. «ME i MO»: 2005g, №8.
- 5.Glavnie zadachi reform i stroitelstva Kitaya v 90-x godax, izd.Sinsin, Pekin, 2000 g.

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				

3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

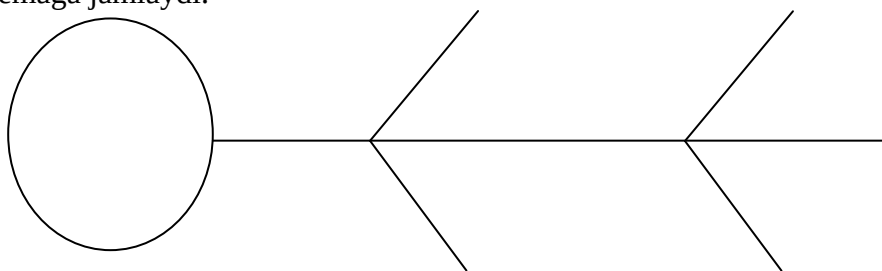
Konseptual jadval - taqqoslanadigan narsa aniqlanadi, taqqoslash amalga oshiriladigan tavsiflar ajratiladi. Yakka tartibda yoki mini-guruhlarda konseptual jadval quriladi va u to'ldiriladi; - vertikal bo'yicha - taqqoslash talab etiladigan narsalar (qarashlar, nazariyalar) joylashtiriladi - gorizontal bo'yicha – taqqoslashni amalga oshirishdagi har xil tavsiflar joylashtiriladi

KONSEPTUAL JADVAL

	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar	

“BALIQ SKELETI”

“Baliq skeleti” - «Suyak» yuqori qismiga muammo ichidagi muammo yoziladi, pastki qismiga esa – ushbu muammo ichidagi muammo amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi faktlar yoziladi. Mini-guruhlarga birlashadi, o'z sxemalarini taqqoslaydi va qo'shimchalar kiritadi. Umumiy sxemaga jamlaydi.

Beriladigan topshiriq savollari

1. Xitoyda iqtisodiy islohotlar qachon boshlandi?
2. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
3. Iqtisodiy islohotning asosiy tamoyillari nimalardan iborat?
4. Iqtisodiy islohotlar Xitoyda necha bosqichda amalga oshirilmoqda?
5. «To'rtlik modernizatsiyasi» dasturining mohiyati nimadan iborat?
6. Yaqin kelajakda Xitoyning iqtisodiy islohotlar dasturi nimalarni o'z ichiga oladi? Nechanchi yillardan boshlab islohotlarda sifat jihatdan tub o'zgarishlar yuz berdi va uning asosiy sabablari nimalarda?
7. XXR iqtisodiy islohotlar yutug'i nimada?
8. Nechanchi yillardan boshlab islohotlarda sifat jihatdan tub o'zgarishlar yuz berdi va uning asosiy sabablari nimalarda?
9. XXR iqtisodiy islohotlar yutug'i nimada?

Mustaqil ish vazifalari:

1. Iqtisodiy islohotlar mobaynida Xitoyning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarining o'zgarganligini tahlil qiling.
2. Iqtisodiy islohotlar boshlang'ich davrida qaysi iqtisodiy qonunlar asosida amalga oshirilganligini tahlil eting.

MAVZU №8 XITOYNING XALQARO MEHNAT TAQSIMOTIDAGI ROLI VA O'RNI.**Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)**

Talabalar soni:		Soati:	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi			
Ma'ruza			
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi		1. Jahon bozorida Xitoyning o'rni va roli 2. Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari 3. Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozori	
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoyning xalqaro mehnat taqsimotidagi roli va o'rni to'g'risida tasavvurga ega bo'lish.			
Pedagogik vazifalar •Jahon bozorida Xitoyning o'rni va roli haqida ma'lumot berish; •Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari yuzasidan axborot berish; •Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozorlarini sanab o'tish.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: • Jahon bozorida Xitoyning o'rni va roli haqida ma'lumot bera olish; • Xitoyda xalqaro iqtisodiy va texnik hamkorlik masalalari yuzasidan axborot bera olish; • Xitoyning shaxsiy kompyuterlar bozorlarini sanab o'ta olish.	
Ta'lim usullari		Ma'ruza, Baliq skeleti, T-jadval, Insert	
Ta'lim shakli		Guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1. Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2. Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3. Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga Baliq skeleti sxemasini tarqatadi va uni ma'ruza tinglash jarayonida to'ldirib borishni taklif etadi. 1.2. O'qituvchi talabalar to'ldirib bergan sxemalarni yig'ib oladi va olingan javoblarni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi 2.1. Talabalarga T - jadval sxemasi tarqatadi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemani to'ldirib borishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini

	2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalr bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun vazifa, Insert sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Adabiyotlar:

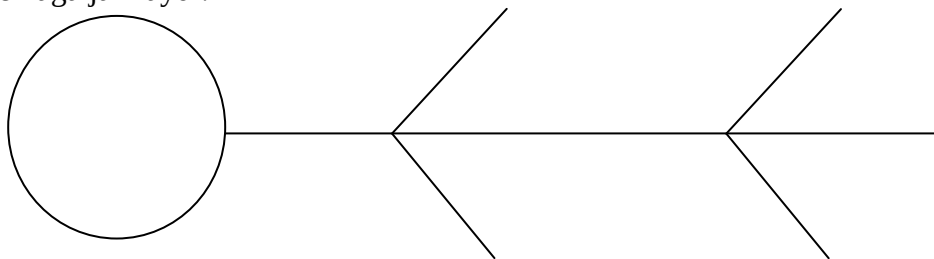
- 1.V.P.Lomakin Mirovaya ekonomika, Moskva, 2005 g.
- 2.Pod'em selskogo xozyaystva za schet razvitiya nauki i obrazovaniya, (Belaya kniga Kitaya, aprel, 2005 g.)
3. Kitayskaya Narodnaya Respublika v 2007 g.: politika, ekonomika, kultura, pod red. Titorenko, Moskva, 2008 g.
- 4.Xitoy iqtisodiyoti, Sattarov T.S., Sadibekova B.D. O'quv qo'llanma, Toshkent. 2006 y.
5. Razvitie i reformi selskoy ekonomiki, Ekonomika Kitaya, Van Menkuy i dr, s. 95., 2005

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

“BALIQ SKELETI”

“Baliq skeleti” - «Suyak» yuqori qismiga muammo ichidagi muammo yoziladi, pastki qismiga esa – ushbu muammo ichidagi muammo amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi faktlar yoziladi. Mini-guruhlarga birlashadi, o‘z sxemalarini taqqoslaydi va qo‘shimchalar kiritadi. Umumiy sxemaga jamlaydi.

T – JADVAL

T – jadval - ajratilgan vaqt oralig‘ida tartibda (juftlikda) to‘ldiradi, uning chap tomoniga sabablari yoziladi, o‘ng tomoniga esa chap tomonda ifoda qarama – qarshi g‘oyalar, omillar va shu kabilar.

Q (ha)	Q (yo‘q)

INSERT JADVALI

O‘qish vaqtida olingan ma‘lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo‘yilgan mos ravishda jadval ustunlariga “joylashtiriladi”:

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma‘lumot)ga mos keladi;

“+” – “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-” – yangi ma‘lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo‘shimcha ma‘lumot.

V	+	-	?

Mustaqil ish vazifalari

1. Xitoyda amalga oshirilgan agrar islohotlarning qaysi jihatlarini O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkinligi to‘g‘risida analitik ma‘ruza tayyorlang.

2.O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida ilm-fanni rivojlantirish orqali hozirgi kunda qanday yutuqlarga erishilauotgani xaqida ma‘lumot tayyorlang.

MAVZU №9. XITOIY QISHLOQ XO‘JALIGINING TARKIBIY TUZILISHI VA RIVOJLANISHI.

Ta‘lim berish texnologiyasi (ma‘ruza)

Talabalar soni: _____ Soati: _____	
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi _____ Ma‘ruza	
Ma‘ruza rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi	1.XXR qishloq xo‘jaligining tarkibiy tuzilishi 2.Mamlakatda qishloq xo‘jalik maxsulotlarini yetishtirish xususiyatlari 3.Xitoyda agrar islohotlarning bosqichlari
O‘quv mashg‘uloti maqsadi: <i>XXR qishloq xo‘jaligining tarkibiy tuzilishi, undagi agrar islohotlarining maqsad va vazifalari, mamlakatda yerga bo‘lgan munosabat va undan unumli foydalanish masalalari hamda qishloq xo‘jaligida iqtisodiy samaradorlikni oshirish, agrotexnika yutuqlarini amaliyotga joriy qilish masalalari xaqida muayyan bilimga ege bo‘lish.</i>	
Pedagogik vazifalar - XXR qishloq xo‘jaligining tarkibiy tuzilishini tushuntirib o‘tish; - Mamlakatda qishloq xo‘jalik maxsulotlarini yetishtirish xususiyatlarini sanab berish;	O‘quv faoliyati natijalari: Talaba: - XXR qishloq xo‘jaligining tarkibiy tuzilishini tushuntirib o‘ta olish; - Mamlakatda qishloq xo‘jalik maxsulotlarini yetishtirish xususiyatlarini sanab bera olish;

• Xitoyda agrar islohotlarning bosqichlariga ta'rif berish.	• Xitoyda agrar islohotlarning bosqichlariga ta'rif berish.
Ta'lim usullari	Ma'ruza, B/B/B, SWOT – analiz.
Ta'lim shakli	Guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qilishni boshlaydi. 1.1. O'qituvchi talabalarga B/B/B sxemasini tarqatadi va uni 1 va 2 ustunini to'ldirishni taklif etadi. 1.2. O'qituvchi ma'ruzani davom ettiradi 1.3. O'qituvchi talabalarga B/B/B sxemasining 3 ustunini to'ldirishni taklif etadi. 2.1. Talabalarga SWOT - analiz sxemasi tarqatadi. 2.2. O'qituvchi mini guruhlarda to'ldirilgan jadvallarni yig'ib oladi va javoblarni talabalar bilan muhokama qiladi. O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	1.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida sxemaning 1 va 2 ustunini to'ldirishadi. 1.2. Talabalar tinglashadi 1.3.Tinglashadi va sxemani 3 ustunini to'ldirishadi. 2.1. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.2. Talabalar tinglashadi va javoblarni muhokama qilishda ishtirok etishadi.
3 bosqich. Yakuniy qism (25 daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Mustaqil ish uchun savollar beriladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar. 3.2. Yozib olishad va aniqlashtirishadi.

Adabiyotlar:

- 1.V.P.Lomakin Mirovaya ekonomika, Moskva, 2005 g.
- 2.Pod'em selskogo xozyaystva za schet razvitiya nauki i obrazovaniya, (Belaya kniga Kitaya, aprel, 2005 g.)
3. Kitayskaya Narodnaya Respublika v 2007 g.: politika, ekonomika, kultura, pod red. Titorenko, Moskva, 2008 g.
- 4.Xitoy iqtisodiyoti, Sattarov T.S., Sadibekova B.D. O'quv qo'llanma, Toshkent. 2006 y.
5. Razvitie i reformi selskoy ekonomiki, Ekonomika Kitaya, Van Menkuy i dr, s. 95., 2005

Internet saytlari:

1. [http: || europa. Eu. Int.](http://europa.eu.int)
2. [http: || tw.jahoo.com.](http://tw.yahoo.com)
3. [www. xinhua.org.](http://www.xinhua.org)
4. [http://www.rian.ru.](http://www.rian.ru)

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i.sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: “Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?” va “Nimani bilishngi xohlaysiz?” (Kelgusi ish uchun tahminiylar asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

SWOT - analiz jadvali.

SWOT – tahlil nomlanishi inglizcha bosh harflardan olingan:

Strengths – kuchli tomoni, korxonada ichki resurslar mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolar mavjudligi;

Opportunities – imkoniyatlar; korxona rivojlanishi uchun tashqaridagi mavjud imkoniyatlar;

Threats – xavflar, tashqi muhitdagi mavjud xavf-xatarlar

S – kuchli tomon:	W – kuchsiz tomon:
O - imkoniyatlar:	T - tahdid:

Savollar:

1. Sanoatni yangilashning "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini qabul qilinishining mohiyati nimadan iborat?
2. Xitoy sanoatini tarkibiy tuzilishi va rivojlanishini tushintirib bering?
3. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlari qanday amalga oshirilmoqda?
4. Xitoy qayta ishlash sanoatining islohotlargacha bo'lgan holatiga tasnif bering?
5. Xitoyning yoqilgi energetika kompleksini rivojlanishi qanday kechgan?
6. XXRda mashinasozlik sanoatini rivojlanish xususiyatlari to'g'risida nima bilasiz?
7. Xitoyda qazib olish sanoatining tarkibiy tuzilishi nimalardan iborat?
8. Xitoy elektronika sanoatining rivojlanish muammolari nimalardan iborat?
9. Xitoyda sanoat rivojlanishining yangi strategiyasi nimalardan tashkil topgan?

**MAVZU 10. XITOIY XALQ RESPUBLIKASI SANOATINING RIVOJLANISHI
XUSUSIYATLARI**

Ta'lim berish texnologiyasi (ma'ruza)

Talabalar soni: 12 Soati: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi	
Ma'ruza	
Ma'ruza rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1.Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi 2.Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi 3.Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi 4.Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari. 5.Xitoy sanoati yetaksi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va uning rivojlanish dinamikasi, "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining mohiyati, Xitoy korxonalaridagi xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi, sanoatning yangi strategiyasini ishlab chiqilishi va undagi zamonaviy tarkibiy o'zgarishlar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish.</i>	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> • Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi haqida ma'lumot berish; • Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi haqida axborot berish; • Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishito'g'risida gapirib o'tish; • Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari haqida ma'lumot berish; • Xitoy sanoati yetaksi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlarini sanab o'tish.	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <i>Talaba bilishi kerak:</i> • Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi haqida ma'lumot bera olish; • Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi haqida axborot bera olish; • Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishito'g'risida gapirib o'ta olish; • Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari haqida ma'lumot bera olish; • Xitoy sanoati yetaksi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlarini sanab o'ta olish.
Ta'lim usullari	Ma'ruza, klaster, SWOT – analiz, INSERT
Ta'lim shakli	Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari va boshq.

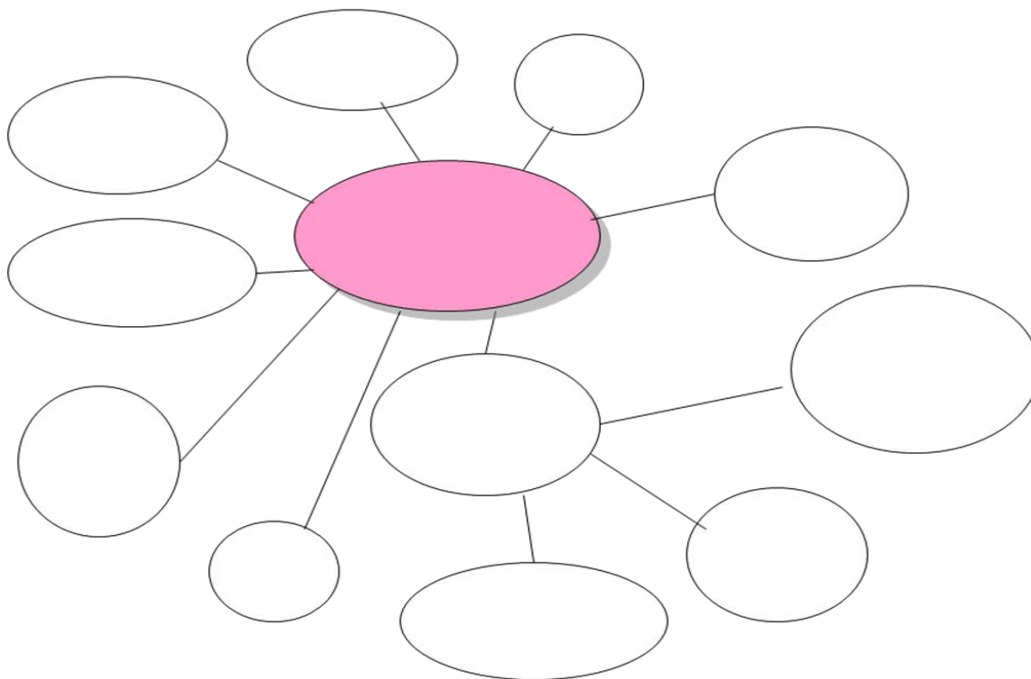
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar
------------------------	---

O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	ta'lim beruvchi	ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni yetkazadi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarni; mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxatini aytadi. 1.3. O'quv mashg'ulotida o'quv ishlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	Tinglaydilar, yozib oladilar. Aniqlashtiradilar, savollar beradilar.
2 bosqich. Asosiy (daq..)	2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasini tarqatma shaklida talaba qo'liga beriladi. 2.2. O'qituvchi talabalarga KLASTER yangi ped.texnologiya shaklini eshitgan ma'ruza asosida to'ldirib berishga beriladi (ilova 1.2.1.). 2.3. Yangi ped.texnologiya sxemasini tarqatma shaklida talaba qo'liga beriladi. SWOT - analiz tashkilot resurslari holatini tahlil qilish va baholash vositasi. Bu kabi tahlilni tashkilot bo'yicha umumiy tarzda yoki alohida muammo yoki loyiha bo'yicha ham amalga oshirish mumkin. Tizimli mushohada qilish, taqqoslash, solishtirish, tahlil va sintezni amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantiradi (Ilova 1.2.2.). 2.4. Jamoat birlashuvida tahlil qilishga o'rgatuvchi yo'nalishdir. Tahlil qilish natijasida Xitoy davlat byudjetining strukturasi jarayonini ochib berishga ega bo'lamiz.	2.2. Ma'ruza paytida talabalar ma'ruzani eshitgan holda qo'llaridagi KLASTER shemasini to'ldirib boradilar. 2.3. Talabalar ma'ruzani tahlil qilgan holda SWOT-analiz sxemasiga qo'l uradilar. 2.4. Jamoat birlashuvida tahlil qilishga o'rgatuvchi yo'nalishda talabalar o'ziga kerakli ma'lumotlarga ega bo'lishadi..
3 bosqich. Yakuniy (daq..)	3.1. Mavzu bo'yicha yakun qiladi, qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida ahamiyatga ega ekanligi muhimligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi. 3.3. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini topshiriq sifatida beriladi (Ilova 1.3.1.).	3.1. Eshitadilar va yozadilar.

Ilova 1.2.1.

KLASTER

Ilova 1.2.2

SWOT – analiz jadvali.

Ijobiy taraflar: -Xitoy davlati yuritayotgan siyosatida byudjet daromadlarini ko'paytirish chora- tadbirlari -Byudjetni ko'rib chiqish jarayonida besh yillik reja.	Salbiy taraflar: -Xitoy davlat byudjetining saldo qoldig'ini kamayishi -Xarajatlarning daromadlarga nisbatan oshib ketishi
Imkoniyatlar: -Har bitta provinsiyaga berilgan imkoniyatlardan foydalana olishi	Tahdid: -Aholi muammosi

Ilova 1.3.1.

INSERT JADVALI

O'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustuenlariga "joylashtiriladi":

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma'lumot)ga mos keladi;

“+ “ - “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma'lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo'shimcha ma'lumot.

V	+	-	?

"O'RGANILAYOTGAN MINTAQA IQTISODI (XITOIY IQTISODIYOTI)" FANIDAN SEMINAR UCHUN TA'LIM TEXNOLOGIYASI

MAVZU №1 FANNING NAZARIY MASHG'ULOTLARI MAZMUNI MINTAQA IQTISODIYOTIGA UMUMIY TASNIF

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi			
Seminar			
Seminar rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi		1. Mintaqa iqtisodiyotiga umumiy tasnif (Shimoliy-sharqiy, Janubiy-Sharqiy va janubiy Osiyo). 2. Mintaqaning geografik joylashuvi: tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologiyasi	
O'quv mashg'uloti maqsadi: Mintaqa iqtisodiyotining umumiy rivojlanish ko'rsatkichlari, uning geografik joylashuvi, tabiati, er osti foydali qazilmalari, ijtimoiy ahvoli, aholisi, iqtisodiy salohiyati va ekologik holati to'g'risidagi zaruriy ma'lumotlarni o'zlashtirishdan iborat.			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarning berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; - O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish.	
Ta'lim usullari			
Ta'lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarining qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi.

	beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. O'qituvchi talabalarga yangi ped.texnologiya shakli KLASTER sxemasini tarqatadi va uni to'ldirishni taklif etadi (Ilova 2.2.). 2.3. Talabalarga KONSEPTUAL JADVAL sxemasi tarqatiladi. Bunday jadval bilan ishlash talabada tizimli mushohada qilish, ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tizimlashtirish ko'nikmasini rivojlantiradi (Ilova 2.3.). O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limi muhokamasini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	2.2. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar.
3 - bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi. 3.3. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.).	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

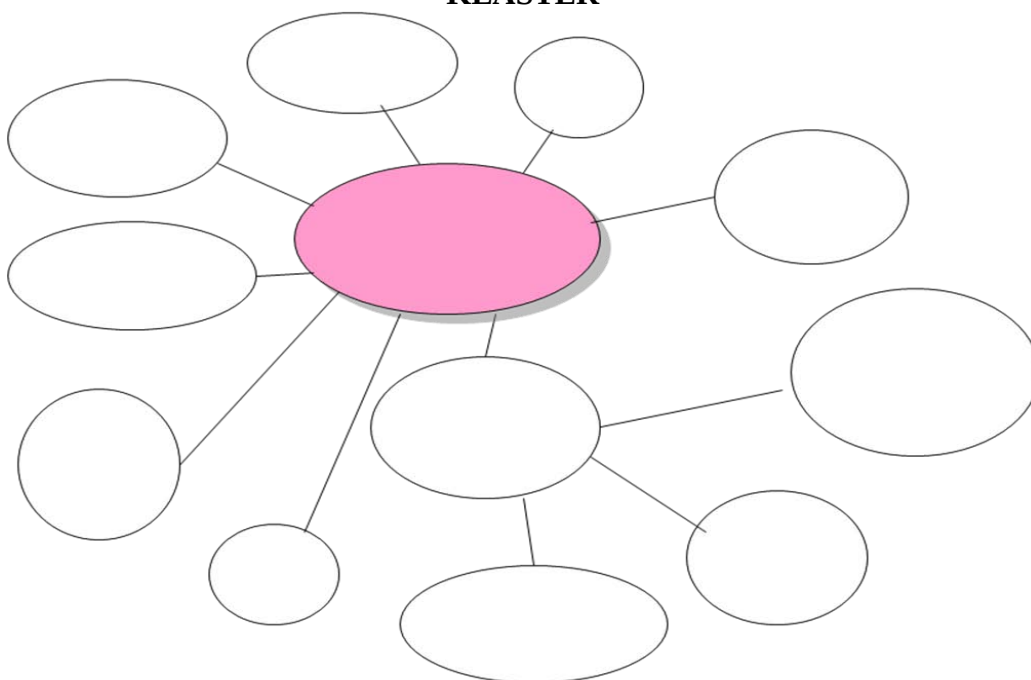
B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: "Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?" va "Nimani bilishngi xohlaysiz?" (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

KLASTER

KONSEPTUAL JADVAL

	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar	
	Xitoy kashfiyotlari	Xitoyning ilm – fandagi zamonaviy yutuqlari
“Zamonaviy yo‘nalishlarining vujudga kelishi”		

INSERT JADVALI

O‘qish vaqtida olingan ma’lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo‘yilgan mos ravishda jadval ustunlariga “joylashtiriladi”:

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma’lumot)ga mos keladi;

“+ “ - “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma’lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo‘shimcha ma’lumot.

V	+	-	?

MAVZU №2. SEMINAR. MINTAQA IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI (SHIMOLIY-SHARQIY OSIYO)

Ta’lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi	1. Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasining iqtisodiy siyosati. 2. Mintaqa mamlakatlarining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari. Tarmoqlari tarkibi. 3. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar. Mintaqaning jahon iqtisodiyotidagi o‘rni va roli		
O‘quv mashg‘uloti maqsadi: Shimoliy-Sharqiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyotining rivojlanish xususiyatlarini undagi mamlakatlar misolida tahlil etish va o‘zlashtirish.			

<i>Pedagogik vazifalar</i> - Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarning berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> <i>Talaba:</i> - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; - O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;
Ta'lim usullari	
Ta'lim shakli	Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarning qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1 Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2. Aniqlashtiradilar, savollar beradilar. 1.3. Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped. texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldiriladi (Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. O'qituvchi talabalarga yangi ped. texnologiya shakli KLASTER sxemasini tarqatadi va uni to'ldirishni taklif etadi (Ilova 2.2.).	2.1. Talabalar B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; A) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.2. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida KLASTER sxemasini to'ldirib borishadi. A) Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar.
3 - bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi;	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

	qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	
--	--	--

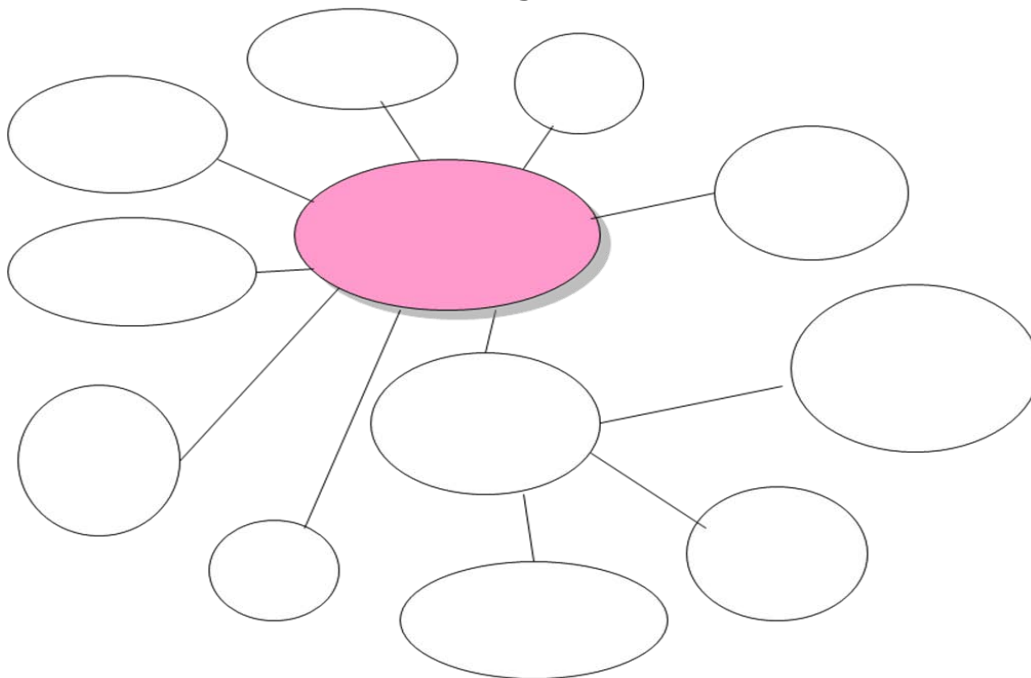
B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: "Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?" va "Nimani bilishngi xohlaysiz?" (Kelgusi ish uchun tahminiylasos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

KLASTER

Munozara qatnashchilarini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

baholash ko'rsatkichlari va mezonlari, ballar	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar(f.i. sh.)			
	1	2	3	4
1.Ma'ruza mazmuni (2,5):				
- mavzuga mosligi (1,5);				
- uzviyligi, mantiqqa to'g'ri kelishi, fikrning aniq berilishi (0,5);				
- aniq, xulosalar qilinishi - (0,5)				
2. Ma'lumotlarni berishda vositalardan foydalana olish ko'nikmasi				
axborotlardan (ko'rgazmali) - (0,9)				
3. reglamentga rioya qilishi - (0,6)				
Jami: (maksimal – 4,0)				

	Taqrizchilar (FISh)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruzaga tasnif (3,0)				
- ma'ruzaning kuchli tomonlarini izlab topa olishi (1,2)				
- ma'ruzaning bo'sh jihatlarini topa bilish(1,2)				
2. . reglamentga rioya qilishi (0,6)				
Jami: (maksimal – 3,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISh)			
	1	2	3	4
1.Savollar: (3,0)				
- soni (0,3 har biriga)				
2.Qo'shimchalar				
-soni (0,2 har biriga)				
- mohiyatiga (0,3)				
Jami: (maksimal – 3,0)				

Beriladigan savollar:

- 1.Xitoy transport sohasining tarkibiy qismlarini atab o'ting?
- 2.Xitoy transport majmuasining shakllanish holatlari qanday bo'lgan?
- 3.Xitoyning asosiy avtomobil yo'llarini aytib bering?
- 4.Mamlakatning asosiy temir yo'l marshrutlari qaysilar?
- 5.Xitoyning yirik xalqaro aeroportlarini sanab bering?
- 6.Xitoyda hozirgi kunda pochta tarmog'i faoliyati nimalardan iborat?
- 7.Xitoyning telefon tarmog'idagi mavjud muammolari nimalardan iborat?
- 8.Xitoyda uyali telefon aloqalari qaysi kompaniyalar orqali amalga oshiriladi?

MAVZU №3. SEMINAR. XITOIY XALQ RESPUBLIKASIGA UMUMIY TASNIF Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1.Xitoy davlatining joylashuvi. 2.Xitoy davlatining rivojlanish bosqichlari. 3.XXRning tashkil topishi. 4.Mamlakat iqtisodiy qurilishidagi xatolar («Katta sakrash», «Madaniy inqilob»).		
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi bo'yicha umumiy tushunchaga ega bo'lish bilan birga, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish bosqichlarida yuz bergan xato va kamchiliklarni ham chuqurroq bilish.			
Pedagogik vazifalar • Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan –liklarini aniqlash (talabalarining berilgan savollarga javoblari orqali); • Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); • Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: • Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; • O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; • Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; • Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta'lim usullari		Ma'ruza, B/B/B, KLASSTER, INSERT	
Ta'lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	

Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	Ta'lim oluvchilar
	Ta'lim beruvchi	
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarning qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimni aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. O'qituvchi talabalarga yangi ped.texnologiya shakli KLASTER sxemasini tarqatadi va uni to'ldirishni taklif etadi (Ilova 2.2.).	2.1. Talabalar B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; A) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.2. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida KLASTER sxemasini to'ldirib borishadi. A) Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar.
3 - bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi. 3.3. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.).	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

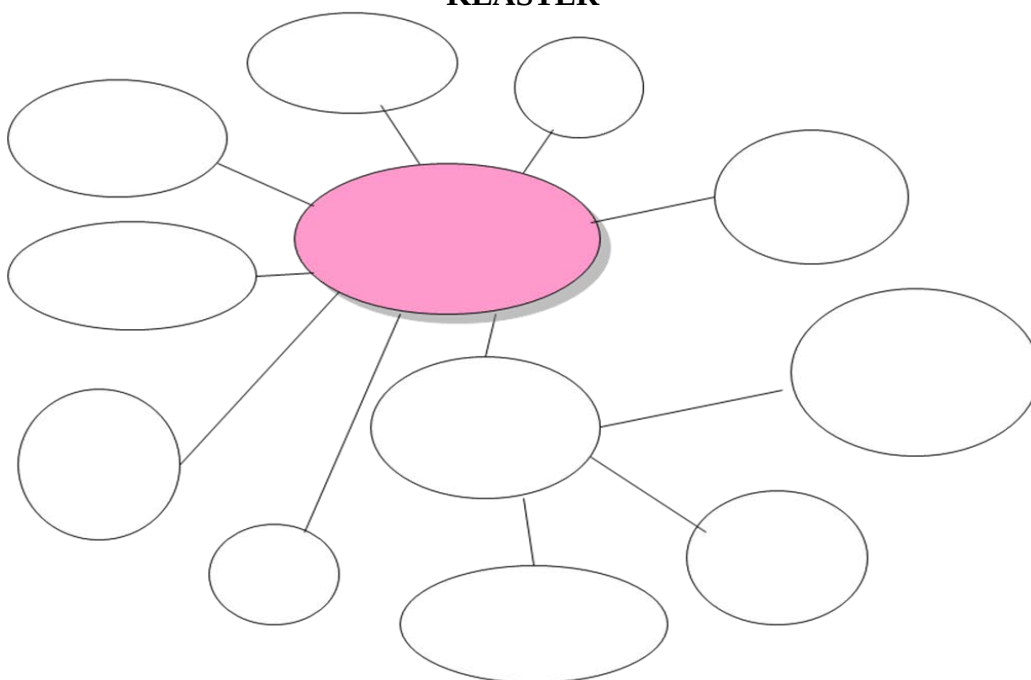
B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: "Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?" va "Nimani bilishngi xohlaysiz?" (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

--	--	--

KLASTER

INSERT JADVALI

O‘qish vaqtida olingan ma’lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo‘yilgan mos ravishda jadval ustunlariga “joylashtiriladi”:

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma’lumot)ga mos keladi;

+ “ - “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma’lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo‘shimcha ma’lumot.

V	+	-	?

MAVZU №4. SEMINAR. XITOIY XALQ RESPUBLIKASINING DEMOGRAFIK RIVOJLANISHI

Ta’lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi	1.Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko‘payishi 2.Xitoy aholisi tarkibi va etnik tuzilishi 3.Aholining bandlik strukturasi.		
O‘quv mashg‘uloti maqsadi: Xitoy Xalq Respublikasi aholisining tabiiy ko‘payish masalalarini, uning tarkibi va etnik tuzilishi hamda mamlakatdagi bandlik strukturasi to‘g‘risida bilimga ega bolishga xizmat qiladi.			
Pedagogik vazifalar • Talabalar mavzuni qay darajada o‘zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarning berilgan savollarga javoblari		O‘quv faoliyati natijalari: Talaba: • Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og‘zaki tarzda topshirish; • O‘qituvchining bergan savollariga to‘liq javob berish;	

orqali); • Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); • Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.	• Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; • Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;
Ta'lim usullari	
Ta'lim shakli	Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash
Ta'lim vositalari	Ma'ruza matni, texnika vositalari
Ta'lim berish sharoiti	Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 - bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarining qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 - bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimni aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. O'qituvchi talabalarga yangi ped.texnologiya shakli KLASTER sxemasini tarqatadi va uni to'ldirishni taklif etadi (Ilova 2.2.). 2.3. Talabalarga KONSEPTUAL JADVAL sxemasi tarqatiladi. Bunday jadval bilan ishlash talabada tizimli mushohada qilish, ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tizimlashtirish ko'nikmasini rivojlantiradi (Ilova 2.3.). O'tilgan mavzu talabalarga qay darajada tushunarli bo'lganini aniqlaydi (o'zaro berilayotgan savollar mohiyatidan kelib chiqqan holda). Mavzuning har bir bo'limi muhokamasini qisqa umumlashtirish bilan yakunlaydi.	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.2. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida KLASTER sxemasini to'ldirib borishadi. 2.3. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar.
3 - bosqich. Yakuniy qism	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

(daq.)	grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi. 3.3. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.). 3.4.SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	Talabalar insert sxemasini to'ldiradilar. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar.
---------	---	---

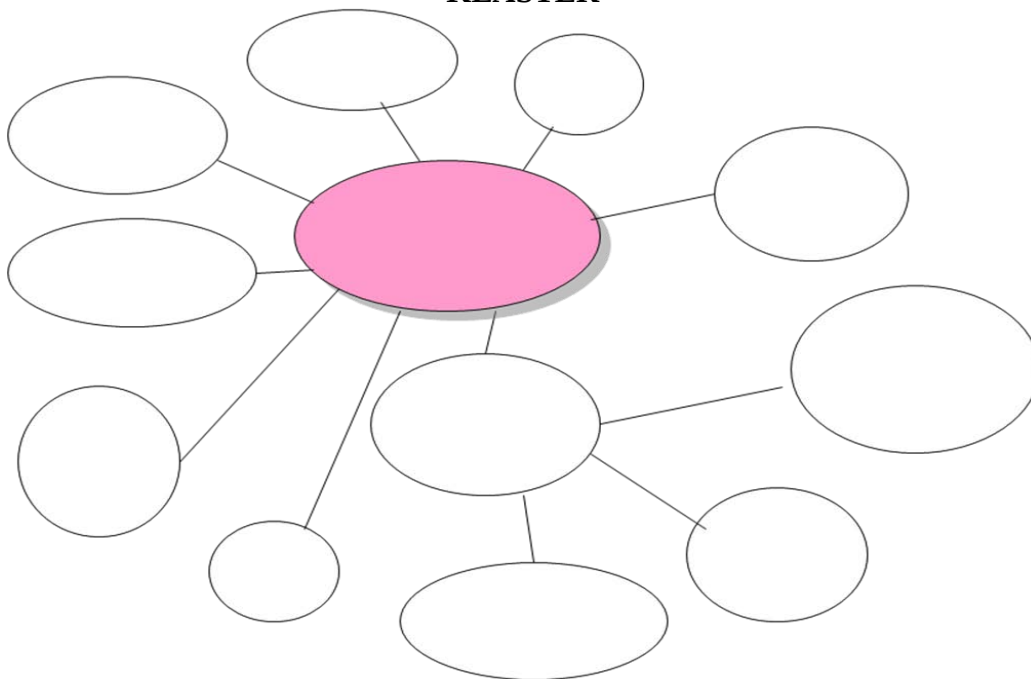
B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: "Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?" va "Nimani bilishngi xohlaysiz?" (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

KLASTER

KONSEPTUAL JADVAL

Fan va ta'lim yo'nalishlari	Tavsiflar, toifalar, ajralib turadigan belgilar va shu kabilar	
	Xitoy kashfiyotlari	Xitoyning ilm – fandagi zamonaviy yutuqlari
"Xitoyning ilm fandagi erishgan yutuqlari"		
"Zamonaviy yo'nalishlarining vujudga kelishi"		

O'qish jarayonida olingan ma'lumotlarni alohida o'zlari tizimlashtiradilar - jadval ustunlariga "kiritadilar" matnda belgilangan quyidagi belgilarga muvofiq:

"V"- men bilgan ma'lumotlarga mos;

“-“ - men bilgan ma'lumotlarga zid;

“+” - men uchun yangi ma'lumot;

“?” - men uchun tushunarsiz yoki ma'lumotni aniqlash, to'ldirish talab etiladi.

INSERT JADVALI

O'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustunlariga "joylashtiriladi":

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma'lumot)ga mos keladi;

“+ “ - “...” haqidagi bilimqa qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma'lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo'shimcha ma'lumot.

V	+	-	?

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar: -Xitoy davlati yuritayotgan siyosatida byudjet daromatlarini ko'paytirish chora-tadbirlari -Byudjetni ko'rib chiqish jarayonida besh yillik reja.	Salbiy taraflar: -Xitoy davlat byudjetining saldo qoldig'ini kam qolishi -Xarajatlarning daromadlarga qaraganda oshib ketishi
Imkoniyatlar: -Xar bitta provinsiyaga berilgan imkoniyatlardan foydalana olishi	Tahdid: -Aholi muammosi

MAVZU №5. SEMINAR. XITOYNING MINTAQAVIY SIYOSATI VA UNING MA'MURIY-HUDUDIIY BO'LINISHI

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi		Seminar	
o'quv mashg'ulotining tuzilishi	Seminar rejasi /	1. Xitoy mintaqaviy siyosatining shakllanish mohiyati	
		2. Mintaqada ishlab chiqarish kuchlarining joylashtirilishi va mamlakat mintaqalariga umumiy tasnif.	
		3. Xitoy Xalq Respublikasining ma'muriy bo'linishi	
		4. XXR ning iqtisodiy hududlari	
O'quv mashg'uloti maqsadi: XXR ni ma'muriy-hududiy bo'linishi va uning iqtisodiy hududlari xaqida to'liqroq ma'lumotni egallash			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarining berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; - O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta'lim usullari			
Ta'lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan,	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish(10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarining qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.). 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi;. 2.2. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.3. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: “Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?” va “Nimani bilishngi xohlaysiz?” (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

INSERT JADVALI

O'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustunlariga "joylashtiriladi":

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma'lumot)ga mos keladi;

“+ “ - “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma'lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo'shimcha ma'lumot.

V	+	-	?

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar: -Xitoy davlati yuritayotgan siyosatida byudjet daromatlarini ko'paytirish chora-tadbirlari -Byudjetni ko'rib chiqish jarayonida besh yillik reja.	Salbiy taraflar: -Xitoy davlat byudjetining saldo qoldig'ini kam qolishi -Xarajatlarning daromadlarga qaraganda oshib ketishi
Imkoniyatlar: -Xar bitta provinsiyaga berilgan imkoniyatlardan foydalana olishi	Tahdid: -Aholi muammosi

MAVZU №6. SEMINAR. XXR NING IQTISODIY HUDUDLARI

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi			
Seminar			
Seminar rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi		1. Markaziy iqtisodiy hudud. 2. Janubiy-Sharqiy va Shimoliy-g‘arbiy iqtisodiy hududlar: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, salohiyati.	
O‘quv mashg‘uloti maqsadi: XXR ni iqtisodiy hududlari xaqida to‘liqroq ma’lumotni egallash			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o‘zlashtirgan –liklarini aniqlash (talabalarning berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o‘zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O‘quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og‘zaki tarzda topshirish; - O‘qituvchining bergan savollariga to‘liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to‘ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to‘plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta’lim usullari		Ma’ruza, B/B/B, INSERT, SWOT	
Ta’lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta’lim vositalari		Ma’ruza matni, texnika vositalari	
Ta’lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo‘ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish	Faoliyat	
-----	----------	--

bosqichlari va vaqti	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarning qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.). 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.2. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.3. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: “Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?” va “Nimani bilishngi xohlaysiz?” (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

INSERT JADVALI

O'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustunlariga "joylashtiriladi":

“V” – “...” haqida olingan bilim (ma'lumot)ga mos keladi;

“+ “ - “...” haqidagi bilimga qarama-qarshi;

“-“ – yangi ma'lumot sanaladi;

“?” – tushunarsiz qo'shimcha ma'lumot.

V	+	-	?

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar: -Xitoy davlati yuritayotgan siyosatida byudjet daromatlarini ko'paytirish chora-tadbirlari -Byudjetni ko'rib chiqish jarayonida besh yillik reja.	Salbiy taraflar: -Xitoy davlat byudjetining saldo qoldig'ini kam qolishi -Xarajatlarning daromadlarga qaraganda oshib ketishi
Imkoniyatlar: -Xar bitta provinsiyaga berilgan imkoniyatlardan foydalana olishi	Tahdid: -Aholi muammosi

MAVZU №7. SEMINAR. XIToyNING “OCHIQ ESHIKLAR” SIYOSATI

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1. Xitoyda iqtisodiy islohotlarning boshlanishi. 2. Iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari. 3. Iqtisodiy islohotlarning bosqichlari.		
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoyda iqtisodiy islohotlar jarayoni, iqtisodiy islohotlarning maqsad va vazifalari hamda ularni amalga oshirish bosqichlari to'g'risida chuqurroq ma'lumot berish.			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan –liklarini aniqlash (talabalarning berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; - O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta'lim usullari		Ma'ruza, B/B/B, INSERT, SWOT	
Ta'lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar

1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	- 1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarining qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	- Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. Mustaqil ish uchun INSERT sxemasini to'ldirish topshiriq sifatida beriladi (Ilova 3.1.). 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.2. Talabalar ma'ruza tinglab bo'lib mini guruhlarda jadvalni to'ldiradilar. 2.3. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	- 3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: “Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?” va “Nimani bilishngi xohlaysiz?” (Kelgusi ish uchun tahminiylasos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

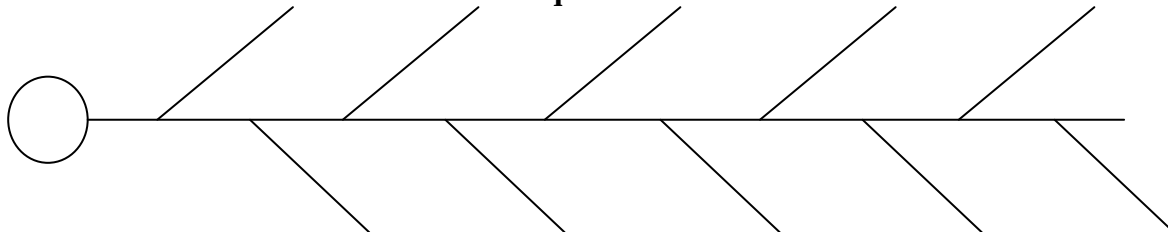
BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

SWOT - analiz jadvali.

	o'z sxemalarini taqqoslaydi va qo'shimchalar kiritadi. Umumiy sxemaga jamlaydi 2.2. BLIS – SO'ROV 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

«Baliq skeleti» sxemasi

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar:	Salbiy taraflar:
Imkoniyatlar:	Tahdid:

MAVZU №9. SEMINAR. XITOIY QISHLOQ XO'JALIGINING TARKIBIY TUZILISHI VA RIVOJLANISHI

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O‘quv mashg‘ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o‘quv mashg‘ulotining tuzilishi	1.Хитой ташки савдо баланси. 2. Хитой – АҚШ. 3.Хитой – Япония		
O‘quv mashg‘uloti maqsadi: Xitoy – AQSh, Xitoy – Yaponiya o‘zaro iqtisodiy aloqalarining rivojlanish xususiyatlarini ўрганиш..			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o‘zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarining berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o‘zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O‘quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og‘zaki tarzda topshirish; - O‘qituvchining bergan savollariga to‘liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to‘ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to‘plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta’lim usullari			
Ta’lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta’lim vositalari		Ma’ruza matni, texnika vositalari	
Ta’lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo‘ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	<i>Ta'lim oluvchilar</i>
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarning qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1.Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2.Aniqlashtiradilar, savollar beradilar. 1.3.Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. BLIS – SO'ROV 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. . A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.3. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: “Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?” va “Nimani bilishngi xohlaysiz?” (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar:	Salbiy taraflar:
Imkoniyatlar:	Tahdid:

MAVZU №10. SEMINAR. XITOIY XALQ RESPUBLIKASI SANOATINING RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI

Ta'lim berish texnologiyasi (seminar)

Talabalar soni: 13		Ajratilgan soat: 2	
O'quv mashg'ulotining shakli va turi		Seminar	
Seminar rejasi / o'quv mashg'ulotining tuzilishi	1.Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va rivojlanish dinamikasi 2.Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi 3.Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi 4.Sanoat va xo'jalik islohotlarini amalga oshirilishi: ular erishgan yutuqlari va kelib chiqayotgan muammolari. 5.Xitoy sanoati yetaksi tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlari		
O'quv mashg'uloti maqsadi: Xitoy sanoatining tarkibiy tuzilishi va uning rivojlanish dinamikasi, "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining mohiyati, Xitoy korxonalaridagi xo'jalik tizimi islohotlarini amalga oshirilishi, sanoatning yangi strategiyasini ishlab chiqilishi va undagi zamonaviy tarkibiy o'zgarishlar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish.			
Pedagogik vazifalar - Talabalar mavzuni qay darajada o'zlashtirgan – liklarini aniqlash (talabalarining berilgan savollarga javoblari orqali); - Talabalarni baholash (baholash mezonlari asosida); - Talabalar tomonidan berilgan javoblarga o'zining xulosalarini qilib borish va mavzuga yakun yasash.		O'quv faoliyati natijalari: Talaba: - Mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni og'zaki tarzda topshirish; - O'qituvchining bergan savollariga to'liq javob berish; - Yangi ped. texnologiya shaklida tarqatilgan sxemalarni to'ldirib berish; - Baholash mezonlariga asosan qancha ball to'plaganliklarini aniqlab olish;	
Ta'lim usullari			
Ta'lim shakli		Frontal, jamoaviy, guruhlarda ishlash	
Ta'lim vositalari		Ma'ruza matni, texnika vositalari	
Ta'lim berish sharoiti		Maxsus texnika vositalari bilan jihozlangan, Guruhli shakllarda ishlashga mo'ljallangan xonalar	

O'quv mashg'ulotining texnologik haritasi (jadval)

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchilar
1 bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Mavzuning nomi, maqsad va kutilayotgan natijalarni e'lon qiladi. Mashg'ulot rejasi bilan tanishtiradi. 1.2. Mavzu bo'yicha talabalarining qaysi qo'shimcha adabiyotlardan foydalanganliklarini o'zida belgilab olish 1.3. Dars jarayonida o'quv topshiriqlarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi	1.1 Tinglaydilar, yozib oladilar. 1.2. Aniqlashtiriladilar, savollar beradilar. 1.3. Baholash mezonlari bilan tanishib chiqadilar.
2 bosqich. Asosiy qism (45 daq.)	Ma'ruza qiladi. 2.1. Yangi ped.texnologiya sxemasi doskada yoziladi va talabalar xamda o'qituvchi yordamida to'ldirilib boriladi(Ilova 2.1.). B/B/B - talabalar bilimini aniqlashda yordam beradigan jarayon bo'lib, talabalar shu mavzu haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini bilib olish imkonini beradi. A) O'qituvchi B/B/B jadvalning 1 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, bu o'qituvchiga talabaning mavzu haqida qanday	2.1. Talabalar ma'ruzani tinglash davomida B/B/B jadvalini to'ldirib borishadi. A) Talabalar jadvalning 1 chi ustunini

	bilimga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi; B) O'qituvchi talabalarga jadvalning 2 chi ustunini to'ldirishni taklif etadi, unda talabalarni qiziqtirgan savollar o'z aksini topadi; 2.2. BLIS – SO'ROV 2.3. SWOT – analiz jadvali muammoni salbiy va ijobiy jixatlarini ajratib ko'rsatilishi lozim bo'ladi.	to'ldirishadi; B) Talabalar jadvalning 2 chi ustuni talabalar bevosita nimani bilishlarini xoxlashi yordamida to'ldiriladi; 2.3. Talabalar o'zlashtirish darajasiga qarab mazkur jadvalni to'ldirib beradilar
3 bosqich. Yakuniy qism (daq.)	- 3.1. Mavzuga yakun yasaydi, talabalar bahosini joriy nazoratning mazkur mavzuga ajratilgan grafasiga qo'yishini aytadi; qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Guruhlar ishini baholashda yangi ped.texnologiyadan foydalangan holda o'quv mashg'ulotining maqsadga erishish darajasini tahlil qiladi.	3.1. Eshitadilar va yozib boradilar.

B/B/B JADVALI

B/B/B jadvali - yakka tartibda (juftlikda) Jadval rasmiylashtiriladi. Quyidagi savolga javob beriladi: "Ushbu mavzu bo'yicha siz nimani bilasiz?" va "Nimani bilishngi xohlaysiz?" (Kelgusi ish uchun tahminiy .asos yaratiladi) Yakka tartibda (juftlikda) jadvalning 1 – 2 – ustuni to'ldiriladi. Mustaqil ravishda ma'ruza matnini o'qiydi (ma'ruzani eshitadi). Jadvalning 3 – ustunini mustaqil (juftlikda) to'ldiradi

BBB TAHLIL JADVALI

Bilaman	Bilishni hohlayman	Bilib oldim

SWOT - analiz jadvali.

Ijobiy taraflar:	Salbiy taraflar:
Imkoniyatlar:	Tahdid:

REYTING ISHLANMASI

Ball	Baho	Talabalar bilimi / ko'nikmalari
86-100	a'lo	O'rganilayotgan mamlakatlar iqtisodiyotlarini rivojlantirish jarayoni to'g'risida mustaqil mushohada yuritish; O'rganilayotgan mamlakatlarda iqtisodiyot rivojlanishi mexanizmi va muammolari to'g'risida o'z fikrini lo'nda og'zaki yoki yozma bayon etish; Iqtisodiy modelni rivojlantirish mexanizmi, qonuniyatlari va istiqbollari to'g'risida ijodiy fikrlay olish, tahlil qila bilish O'rganilayotgan mamlakatlarda iqtisodiy modelni rivojlanishining xususiyatlarini tushuntirish O'rganilayotgan mamlakatlarda iqtisodiy modelni rivojlanishining xususiyatlarini bilish, aytib berish O'rganilayotgan mamlakatlarda iqtisodiy modelni rivojlanishining xususiyatlari to'g'risida tasavvurga ega bo'lish
71-85	yaxshi	O'rganilayotgan mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirish jarayoni to'g'risida mustaqil mushohada yuritish; Iqtisodiy modelni rivojlanishi xususiyatlarini amaliyot bilan bog'lash va takliflar berish O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishining mohiyatini tushunish O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishi xususiyatlarini bilish, aytib berish O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lish
55-70	qoniqarli	O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelning mohiyatini tushunish O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishi xususiyatlarini bilish, aytib berish O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lish
0-54	qoniqarsiz	O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlanishi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lmaslik O'rganilayotgan mamlakatlarda Iqtisodiy modelni rivojlantirish xususiyatlarini bilmaslik

Joriy baholash

(so'rov shakli)

Baholash mezonlari	2 ball	3 ball	4 ball	5 ball
«qoniqarsiz» Mavzuni qisman bilish Mavzuda berilgan atama va tayanch iboralarini bilmaslik Statistik ma'lumotlardan foydalana olmaslik	0-1,0	1-1,5	1-2,1	0-2,6
«qoniqarli» Mavzuni bilish, aytib berish O'tilgan mavzu to'g'risida umumiy tasavvurga ega bo'lish Mavzuda berilgan atama va tayanch iboralarini qisman bilish	1,1-1,4	1,6-2,1	2,2-2,8	2,7-3,5
«yaxshi» Atama va tayanch iboralardan to'la foydalana olish Mavzu bo'yicha mushohada yuritishga xarakat qilish; Mavzuni bilish, aytib berish, tahlil qila olish	1,4-1,7	2,1-2,6	2,8-3,4	3,5-4,3

O'tilgan mavzu to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lish				
«a'lo» Mavzu bo'yicha mustaqil mushohada yuritish; O'tilgan mavzu to'g'risida o'z fikrini lo'nda og'zaki yoki yozma bayon etish; O'tilgan mavzuni amaliyot bilan bog'lashni bilish Statistik ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish; Mavzu bo'yicha ijodiy fikrlay olish, tahlil qila bilish va o'z bilimini ko'rsata bila olish.	1,7-2	2,6-3	3,4-4	4,3-5

Joriy baholash
(Ma'ruza (doklad) shakli)

Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari		
	ha	qisman	yo'q
Mavzu va maqsad:			
1. mavzu aniq belgilanganmi?	0,5	0,3	0
2. maqsad aniq belgilanganmi?	0,5	0,3	0
mazmun:			
1. qiziqarli?	0,5	0,3	0
2. mantiqiy?	0,5	0,3	0
3. asoslangan?	0,5	0,3	0
4. yangiligi?	0,5	0,3	0
Adabiy uslub:			
1. Matnning murakkabligi, qiyinligi, ma'ruzada stilistik hatolar mavjudligi	0,5	0,3	0
O'zini tutishi, xarakterlar erkinligi	0,5	0,3	0
Jami	4,0	2,4	0

	Max - 4 ball
«qoniqarsiz»	0-2,2
«qoniqarli»	2,2 - 2,8
«yaxshi»	2,8 - 3,3
«a'lo»	3,4 - 4,0

Joriy baholash
(test)

To'g'ri belgilangan javoblar soni	Baxolash ko'rsatkichlari
1	0,2
2	0,4
3	0,6
4	0,8
5	1,0
6	1,2
7	1,4
8	1,6
9	1,8
10	2,0
Maksimal ball - 2,0	

	Maksimal ball – 2,0
«qoniqarsiz»	0 - 1,1
«qoniqarli»	1,1 -1,4

«yaxshi»	1,4 -1,7
«a'lo»	1,7 – 2,0

Joriy baholash
(prezentatsiya (PowerPoint) shakli)

N	Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1	Prezentatsiya tuzilishini matnning mazmuni qarab to'g'ri tanlash	0 – prezentatsiyada mavzu ko'rsatilmagan. Prezentatsiya tuzilishi mazmunga mos ravishda tanlanmagan. Yagona uslubning mavjud emasligi 0,5 – prezentatsiya mavzusi ko'rsatilgan, lekin mazmun va tuzilishi mos ravishda emas; 1,0 – prezentatsiya tuzilishi va mazmuni mos ravishda tanlangan. Barcha slaydlar yagona uslubda bajarilgan.
2	- maqsad; - mavzu dolzarbligi; - muammoning to'la yoritilishi; - yangi statistik ma'lumotlarning mavjudligi	0 – dolzarbligi ko'rsatilmagan, mavzu yoritilmagan; 0,5 – maqsad belgilangan, dolzarbligi asoslangan, muammo yoritilmagan 1,0 – maqsad belgilangan, dolzarbligi asoslangan, muammo qisman yoritilgan, yangi statistik ma'lumotlardan foydalanilmagan 1,5 – maqsad belgilangan, dolzarbligi asoslangan, muammo yoritilgan, statistik ma'lumotlardan qisman foydalanilgan 2,0 – maqsad belgilangan, dolzarbligi asoslangan, muammo to'la yoritilgan, statistik ma'lumotlar tahlili keltirilgan
3	Ovozli, animasion effekt yaratish	0 – animasion effektlar yo'q; 0,5 – animasion va ovozli effektlar faqat slaydlar almashuvida qo'llanilgan; 1,0 – animasion i ovozli effektlar to'g'ri ishlatilgan
4	Musiqaning ishlatilishi	0 – musiqa ishlatilmagan; 0,3 – musiqa bir marta ishlatilgan; 0,5 – musiqa to'la, to'g'ri ishlatilgan.
5	Umumiy estetik ko'rinish	0 – aksariyat eshituvchilar estetik ko'rinishning yo'qligini ta'kidlamogdalar; 0,5 – prezentatsiya yagona uslubda bajarilgan va slayd – film ko'rinishiga ega.

	5 ball
«qoniqarsiz»	0 -2,8
«qoniqarli»	2,8 -3,5
«yaxshi»	3,5 - 4,3
«a'lo»	4,3 - 5,0

Joriy baholash
(Baxs -munozara shakli)

Baholash ko'rsatkichlari va mezonlari (ballarda)	Ishtirokchilar			
	Ma'ruzachilar (F.I.Sh.)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruza (maksimal ball- 2,8) 2,4 - 2,8 / a'lo 1,98 - 2,4 / yaxshi 1,56 - 1,98 / qoniqarli 0 – 1,56 / qoniqarsiz				
- mavzuga mos keladi (1,0);				
- chiqishning ketma-ketligi, logikasi va				

aniqligi (1,0);				
- aniq xulosalar berilganligi (0,8)				
2. Ko'rgazmali materiallardan foydalanganlik- (maksimal ball- 0,8) 0,68 – 0,8 / a'lo 0,56 – 0,68 / yahshi 0,44 – 0,56 / qoniqarli 0 – 0,44 / qoniqarsiz				
3. Reglamentga rioya qilinganlik (0,4) 0,34 - 0,4 / a'lo 0,28 – 0,34 / yahshi 0,22 – 0,28 / qoniqarli 0 – 0,22 / qoniqarsiz				
Jami: (maksimal ball – 4,0)				
	Taqrizchilar (FISH)			
	1	2	3	4
1. Ma'ruza xarakteristikasi (2,0) 1,7 – 2 / a'lo 1,4 -1,7 / yahshi 1,1 -1,4 / qoniqarli 0 – 1,1 / qoniqarsiz				
- ma'ruzaning kuchli jihatlarini aniqlay olishlik (1,0)				
- ma'ruzaning kuchsiz jihatlarini aniqlay olishlik (1,0)				
2. Reglamentga rioya qilinganlik (2,0) 1,7 – 2 / a'lo 1,4 -1,7 / yahshi 1,1 -1,4 / qoniqarli 0 – 1,1 / qoniqarsiz				
Jami: (maksimal ball – 4,0)				
	Opponent/munozara ishtirokchisi (FISH)			
	1	2	3	N
1. Savollar:				
- soni (har biri uchun 0,4)				
2. Qo'shimchalar				
- soni (har biri uchun 0,4)				
- mavzuga oidligi (0,4)				
Jami: (maksimal ball – 4,0)				

	Maksimal - 4 ball
«qoniqarsiz»	0 - 2,2
«qoniqarli»	2,2 - 2,8
«yaxshi»	2,8 - 3,3
«a'lo»	3,4 – 4,0

Oraliq baholash
(yozma shakli)

Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1). 1 - savolning yoritilganligi Maksimal - 3 ball	- statistik ma'lumotlar berilgan – 1,0; - amaliyot bilan bog'langan – 1,0; - fikr lo'nda bayon etilgan – 0, 5

5,16 – 6 / a'lo 4,26 – 5,15 / yahshi 3,36 – 4,25 / qoniqarli 0 – 3,35 / qoniqarsiz	- ijodiy yondoshuv mavjud – 0,5
2). 3 – savolning yoritilganligi Maksimal - 6 ball 5,16 – 6 / a'lo 4,26 – 5,15 / yahshi 3,36 – 4,25 / qoniqarli 0 – 3,35 / qoniqarsiz	- statistik ma'lumotlar berilgan – 1,0; - amaliyot bilan bog'langan – 1,0; - fikr lo'nda bayon etilgan – 0,5; - ijodiy yondoshuv mavjud – 0,5
3). 2 – savolning yoritilganligi Maksimal - 3 ball 6,02 – 7 / a'lo 4,97 – 6,01 / yahshi 3,92 – 4,96 / qoniqarli 0 – 3,91 / qoniqarsiz	- statistik ma'lumotlar berilgan – 1,0; - amaliyot bilan bog'langan – 1,0; - fikr lo'nda bayon etilgan – 0,5; - xulosalar keltirilgan – 0,5
4). Savodxonlik Maksimal - 1,0 ballov 0,86 – 1 / a'lo 0,71 – 0,85 / yahshi 0,55 – 0,70 / qoniqarli 0 – 0,54 / qoniqarsiz	- Atama va iboralardan to'g'ri foydalanilgan - 0,5; - orfografik xatolarning yo'q – 0,5
	Maksimal – 10,0 ball
«qoniqarsiz»	0-54
«qoniqarli»	5,5 – 7,0
«yaxshi»	7,1 – 8,5
«a'lo»	8,6 - 10

Oraliq baholash
(referat shakli)

Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1. Matnning yangiligi Maks.- 3 ball 3,44 – 4 / a'lo 2,86 -3,43 / yahshi 2,24 – 2,85 / qoniqarli 0 – 2,24 / qoniqarsiz	- dolzarbligi yoritilganligi-0,5; - muammoning tahlil qilinayotgan jihatining mustaqil va to'g'ri belgilanganligi -0,5; - mustaqil mushohadaning yuritilishi, muallif mustaqil fikrining mavjudligi -2.
2. Mummonning yoritilishi Maks.- 4 ball 6,0 – 7 / a'lo 4,9 – 6,0 / yahshi 3,9 – 4,8 / qoniqarli 0 – 3,8 / qoniqarsiz	- rejani tanlangan mavzuga muvofiqligi -0,5; - muammoning asosiy ko'rsatkichlarining yoritilishi -1; - statistik ma'lumotlarning tahlili -1; - adabiyotdan to'g'ri foydalanish – 0,5; - ma'lumotlarni umumlashtirishni bilish, turli xil yondoshuvlarni tahlil qilish, xulosalarni asoslab berish -1,0.
3. Manbalar tanlovini asoslab berish Maks.- 2 ball 3,44 – 4 / a'lo 2,86 -3,43 / yahshi 2,24 – 2,85 / qoniqarli 0 – 2,23 / qoniqarsiz	- Muammo bo'yicha adabiyotlardan keng foydalanish -1; - muammo bo'yicha yangi ilmiy ishlardan foydalanish (jurnallarda chop etilgan maqolalar, ilmiy to'plamlar)-1
4.Referat, keys-stadi	- Iqtiboslarni to'g'ri rasmiylashtirish -0,2;

tuzilishiga qo'yiladigan talablarga javob berishi Maks. –1,0 ball 1,7 – 2 / a'lo 1,4 -1,7 / yahshi 1,1 -1,4 / qoniqarli 0 – 1,1 / qoniqarsiz	- atama va tushunchalardan to'g'ri foydalanish -0,3; - referat hajmiga qo'yilgan talabga mos kelishi -0,2; -Orfografik va stilistik xatolarning yo'qligi -0,3 - Keys ning maqsadga muvofiqligi va talablarga javob bera olishi – 10.
---	---

Referat 10 – ballik tizim asosida baholanadi:

8,6 – 10 ball – «a'lo»;

7,1 – 8,5 ball – «yaxshi»;

5,6 – 7,0 ball – «qoniqarli».

5,5 ball – 0 - «qoniqarsiz».

Yakuniy nazorat

(yozma)

Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1). 1 - savolning yoritilganligi Maksimal - 9 ball 7,7 – 9 / a'lo 7,6 - 6,5 / yahshi 6,4 – 5,0 / qoniqarli 0 – 4,9 / qoniqarsiz	- fanning predmeti, metodi va vazifalari to'la yoritilgan; - fanning dolzarbligi va amaliy ahamiyati ko'rsatilgan; - fanning axborot va uslubiy asoslari ko'rsatilgan; - fikr lo'nda bayon etilgan
2). 2 – savolning yoritilganligi Maksimal - 9 ball 7,7 – 9 / a'lo 7,6 - 6,5 / yahshi 6,4 – 5,0 / qoniqarli 0 – 4,9 / qoniqarsiz	- mavzu to'la yoritilgan; - statistik ma'lumotlar berilgan; - amaliyot bilan bog'langan; - fikr lo'nda bayon etilgan; - ijodiy yondoshuv mavjud
3). 2 – savolning yoritilganligi Maksimal - 9 ball 7,7 – 9 / a'lo 7,6 - 6,5 / yahshi 6,4 – 5,0 / qoniqarli 0 – 4,9 / qoniqarsiz	- mavzu to'la yoritilgan; - statistik ma'lumotlar berilgan; - amaliyot bilan bog'langan; - fikr lo'nda bayon etilgan; - ijodiy yondoshuv mavjud; - xulosalar keltirilgan;
4). Savodxonlik Maksimal - 3,0 ballov 2,6 - 3 / a'lo 2,1 – 2,5 / yahshi 1,7 – 2,0 / qoniqarli 0 - 1,6 / qoniqarsiz	- atama va iboralardan to'g'ri foydalanilgan; - orfografik xatolarning yo'q.
Maksimal ball - 30	
«qoniqarsiz»	0 – 16
«qoniqarli»	17-20
«yaxshi»	21-25
«a'lo»	26 – 30

MUSTAQIL TA'LIMI UCHUN USLUBIY QO'LLANMALAR VA BAXOLASH MEZONLARI

REFERAT

Referat – mavjud matn yoki bir qancha matnlarni izohlovchi shakllaridan biri sanaladi. Shu boisdan, konspektidan farqli o'laroq, referat yangi, muallif matn sanaladi. Ushbu holatda yangilik yangicha taqdim etish, materiallarni tartiblashtirish, har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirishda alohida mualliflik yondashuvi tushuniladi.

Shunday qilib, referatlashtirish o'zida bir yoki bir qancha manbalarni turlashtirish, umumlashtirish, tahlil va sintez qilishga asoslanib ma'lum bir savolni ifoda etishni mujassam etadi.

Referat – har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'lishni talab etadigan bir yoki bir qancha manbalarni o'zida mujassam etadigan g'oyalarni qisqacha yozma ko'rinishdagi taqdimotidir.

Referatning xususiyati:

- mufassal isbotlar, solishtirmalar, mulohazalar, baholarni o'z ichiga olmaydi
- matnda yangi, muhim savollarga javob beradi.

Referat ifoda etilayotgan savolga referentning sub'ektiv qarashlarini hamda matnga baho berishni o'zida mujassam etmasligi lozim.

Referat asosiy e'tiborni yangi ma'lumotlarga qaratadi va dastlabki matnga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqligini aniqlab beradi!

O'quv fani bo'yicha referat tayyorlash quyidagi vazifalarni hal etishni nazarda tutadi:

O'quv predmeti dolzarb nazariy masalalari bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish, talaba tomonidan mavzuga ushbu olingan nazariy bilimlarni ijodiy qo'llash ko'nikmasini hosil qilish.

Tanlangan kasbiy sohada xorij tajribalarini, mavjud sharoitlarda ularni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatlari va muammolarini o'zlashtirish.

Tanlangan mavzu bo'yicha har xil adabiy manbalarni (monografiya, davriy nashrlardagi ilmiy maqolalar va shu kabilar) o'rganish qobiliyatini takomillashtirish va ular natijalari asosida tanqidiy yondashgan tarzda mustaqil hamda bilimdon holda materialni ifoda etish, ishonchli xulosa va takliflar qilish.

Yozma ko'rinishdagi ishlarni to'g'ri rasmiylashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Referat oddiy tarzda materiallarni ko'chirish, bir yoki bir nechta manbalar materiallarini o'g'irlab ko'chirish bilan hech qachon murosasa qilmaydi. Unda muallif tomonidan adabiyotni o'rganish orqali o'z fikrlari, qarashlari, xulosa va takliflari aniq tarzda ifoda etilishi lozim.

Referat ustida ishlash tartibi

Kafedra tomonidan taklif etiladigan referat mavzulari misol tarikasida bo'ladi. O'zingiz shaxsiy qiziqishingiz va maylingizga javob beradigan mavzu tanlashga harakat qilish maqsadga muvofiqdir. O'zingiz qiziqishingiz doirasida, tanlangan muammo va uni asoslashga tayanib kafedra taklif etgan mavzuga kirmagan referat mavzusini taqdim etishingiz mumkin. Ushbu holatda taklif etayotgan mavzuvingizni qat'iy ravishda ilmiy rahbaringiz bilan kelishib olishingiz zarur bo'ladi.

Referat mavzusini tanlaganingizdan so'ng tanlangan mavzuga oid savollar doirasi bilan tanishing:

ma'ruza materiallarini qarab chiqing;

fan bo'yicha o'quv dasturida ushbu mavzuni o'rganish uchun tavsiya etilgan adabiyotlar bilan qaytadan tanishib, ularni tahlil qiling.

Ushbular mavzu mohiyati, uning o'rganilayotgan kursdagi o'rni va ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lishingizga yordam beradi.

TDShI axborot-kutubxona majmuasi, shuningdek Toshkent shahri kutubxonalarida mavjud bo'lgan kataloglardan foydalangan holda referat mavzusi bo'yicha adabiy manbalar doirasini kengaytiring.

O'quv va monografik adabiyotlar bilan bir qatorda quyidagi davriy oylik jurnallarda:

«O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi», «Marketing», «Lizing revyu», «Bozor, pul va kredit», «Kompaniya», «Ekspert», «Sekret firmi», «Dengi», «Iskusstvo upravleniya», «Economist», «Problemi teorii i praktiki upravleniya», «Voprosi ekonomiki» va shu kabilarda chop etilgan ilmiy maqolalardan ham foydalanish mumkin.

Referat sifatini oshirishda mavzuga taalluqli O'zbekiston Respublikasining qonuniy hujjatlari hamda hukumat qarorlaridan foydalanish ham muhim o'rin tutadi.

Ishning dastlabki bosqichi yakuni bo'lib bibliografiya xizmat qiladi.

Referat rejasi quyidagilardan iborat bo'lishi lozim:

- kirish;
- asosiy qism;
- xulosa;
- foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati;
- ilova (zarurat bo'lganda).

Referat rejasi tanlangan mavzuga taalluqli va uning asosiy mazmunini qamrab oladigan savollar doirasini aniqlaydi. U referentga mavzu materiallarini yig'ishda umumiy yo'nalishni olishga imkon beradi, uning to'g'ri tanlanishi va ifoda etilishini ta'minlaydi.

Puxta o'ylab chiqilgan, har bir qismi tanlab olingan material bilan ta'minlangan reja – referatni muvaffaqiyatli yozish muhim asosidir.

Referatning asosiy qismini o'z lo'nda va aniq nomiga ega savol va kichik savolchalar (qismchalar)ga bo'lib chiqish zarur.

Kirish qismida nazariy va amaliy jihatdan mavzuning dolzarbligi asoslanadi, maqsadlar shakllantiriladi va vazifalar belgilanadi.

Agarda referat monografik (bitta manba va muallif referatlashtirilsa) ko'rinishda bo'lsa, kirish qismida:

- muallif haqida qisqacha ma'lumot (ilmiy darajasi, unvoni, uning mutaxassisligi, boshqa ishlari);
- mavzu manbasining qisqacha bayoni;
- ish maqsadi;
- rubrikasi;
- muallifning tutgan o'rni va boshqalar keltiriladi.

Referat asosiy qismida barcha muhim fikrlar aks ettirilishi zarur.

Rejaga binoan, referatning asosiy qismi yig'ilgan materialni taqsimlashga ko'ra mos ravishda savollar va savolchalarga (qismlarga) ajratilishi talab etiladi.

Har ajratilgan savol, savolcha (qism), referatni tarkibiy qismlarga ajratish butunligicha quyidagi formula asosida bo'lishi lozim: vazifa-ishlanma-xulosa.

Ifoda shakli – referent tanlovi: konspekt shaklida, fragmentli, tahliliy.

Adabiyotlarni annotatsiya yo'lga sakrashga yo'l qo'yilmaydi. Har bir manba tadqiqot qilinayotgan mavzu doirasidagina tahlil qilinmog'i lozim bo'ladi.

Materialni ifoda etish tavsifiy xarakterga ega bo'lmazligi kerak. Mos ravishda xulosalari bo'lgan tahlil, shuningdek matn bilan uzviy bog'langan statistik materiallar tahlili bo'lmog'i lozim.

Katta hajmli statistik ma'lumotlarni jadval holiga keltirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Statistik ma'lumotlar asosida diagrammalar, grafiklar, gistogrammalar qurish u yoki bu ijtimoiy-iqtisodiy hodisa va jarayonlarni tushunarliroq ifoda etishga yordam beradi.

Barcha referatda keltiriladigan *jadvallar, diagrammalar, grafiklar, sxemalar, rasmlar nomlanishi va tartib raqami qo'yilishi kerakdir*. Ular tagiga ushbu statistik ma'lumotlar olingan *manbalar betlari* ham ko'rsatilgan holda qo'yilishi qat'iy talab etiladi.

Matnda keltiriladigan *barcha raqamlar* tegishli *manbalarga havolalarni* keltirilishi talab etiladi.

Matnda *iqtibos* keltirilsa yoki mualliflar ilmiy-tadqiqot ishlaridagi *xulosalar, qaydlar, mulohaza va fikrlardan* foydalanilgan holatda muqarrar ravishda *havalalar bo'lishi lozim*.

Referat qadr-qimmati muammoli savollar bo'yicha har xil qarashlarni tahlil qilish, qabul qilinadigan yoki o'zining tutgan mavqeini asoslash sanaladi.

Xulosa tanlangan mavzuni o'rganish natijasida talaba qilgan xulosalarni o'z ichiga oladi, shuningdek, hal etilmagan va kelgusida hal etilishi talab etiladigan savollarga bag'ishlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati ma'lum bir tartib asosida tuziladi:

1. O'zbekiston Respublikasi qonunlari;
2. O'zbekiston Respublikasi Farmonlari;
3. O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari;
4. Me'yoriy aktlar, ko'rsatmalar;
5. Davriy nashrlarda chop etilgan kitoblar, maqolalar.

Manbalar bibliografik qaydida quyidagilar ko'rsatiladi: muallif ismi va sharifi, kitob nomi, chop etilgan manzilgohi, nashriyot nomi va chop etilgan yili. Agarda maqola jurnal (gazeta) da chop etilgan bo'lsa, jurnal (gazeta) nomi, tartib raqami va yili, beti keltiriladi.

Referat ravon tilda aniq yozilgan bo'lishi va jalb etadigan ko'rinishga ega bo'lmog'i lozim. So'zlar qisqartirilishiga, faqat umumiy qabul qilinganlardan tashqari, shuningdek, xatoliklarga, tushunarsizliklarga, stilistik tafovutlarga yo'l qo'yilmaydi.

Referat ilmiy rahbarga taqdim etilishi holatida barcha taraflama maksimal darajada me'yoriga yetkazilgan bo'lmog'i lozim.

Ilmiy rahbarga taqdim etiladigan referat kompyuterda 14-shrift, 1,5 interval oralig'ida A4 shaklidagi qog'ozning bir tomonida chapdan – 3,0 sm, o'ngdan – 1,5 sm, yuqori va pastidan – 2 sm dan kam bo'lmagan hoshiya qoldirilgan holda terilishi talab etiladi.

Matn sahifalari tartib raqamlariga ega bo'lishi lozim. Tartib raqamlari bir varaqdan ikkinchi varaqqa o'tadigan va 3 betdan boshlanishi (birinchi va ikkinchi varaq - bu titul varag'i va ish rejasi bo'lib, nomerlanmaydi) lozim bo'ladi.

Varaq tartib raqami yuqoriga o'rtadan yoki o'ng tomonga qo'yiladi.

Referat hajmi 16-20 betdan oshmasligi lozim.

Referat quyidagilardan:

- 1) titul varag'i;
- 2) har bir savol, savolcha (qism) varag'i tartib raqami ko'rsatilgan ish rejasi;
- 3) kirish, tartib raqami qo'yilmaydi;
- 4) manbalarga havolalar keltirilgan savol va savolchalarga (qismlarga) bo'lingan matn ifodasi;
- 5) xulosa, tartib raqami qo'yilmaydi;
- 6) foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;
- 7) jadval, diagramma, grafik, rasm va sxemalardan tashkil topgan ilovadan tashkil topadi.

Ilovalar qat'iy ketma-ket tikiladi.

Referatni baholash

Referat ilmiy rahbar tomonidan baholanadi. Bunda quyidagi shartli ravishdagi ko'rsatkich va baholash mezonlari qo'llanilishi mumkin:

Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1.1. Referatlashtirilgan matn yangililigi Maksimal baho – 3	- muammo va mavzu dolzarbligi; - muammo qo'yilishi yangililigi va mustaqilliligi, muammo tahlili uchun tanlangan yangi jihatlar shakllantirilishi; - muallif mavqei mavjudligi, mulohaza yuritishdagi mustaqilligi
1.2. Muammo mohiyati ochib berilishi darajasi Maksimal baho – 2	- referat rejasining mavzuga mosligi; - mavzu mazmunining referat mavzusi va rejasiga mos kelishi; - muammo asosiy tushunchalarining to'liqligi va ochib berilishi doirasi; - materiallar bilan ishlash uslub va usullari asoslanganligi; - adabiyot bilan ishlash mahorati, materialarni tizimlash va tartiblashtirish; - qarab chiqilayotgan masala bo'yicha har xil qarashlarni umumlashtirish, solishtirish bo'yicha ko'nikma, asosiy mulohaza va xulosalarni dalillash
1.3. Manbalarni tanlashni asoslanganligi Maksimal baho – 2 ball	- muammo bo'yicha adabiy manbalarni doirasi, ulardan foydalanish to'liqlik darajasi; - muammo bo'yicha eng yangi manbani jalb etish (jurnalda chop etilgan, ilmiy ishlar to'plamlari va boshqalar)
1.4. Rasmiylashtirish qoidalariga amal qilish Maksimal baho – 2	- foydalanilgan adabiyotlarga to'g'ri havola qo'yish; - ifoda to'g'riligi va madaniyati; - muammo atamalari va tushunchalar apparatidan samarali foydalanish; - referat hajmiga qat'iy rioya qilish; - rasmiylashtirish madaniyati: xat boshlarni ajratish

1.5. Ravonlik, savodlilik	- orfografik va sintaktik xatoliklar bo'lmashligi, stilistik tafovutlar yo'qligi;
Maksimal baho – 1 ball	- xatoliklar, qisqartirilgan so'zlar, umumiy qabul qilinganidan tashqari, bo'lmashligi;
	- adabiy tarz

Pirovardida referat 10-balli tizimda baholanadi va quyidagicha amalga oshiriladi:

8,6-10 ball – «a'lo»

7,0-8,5 ball – «yaxshi»

5,1-6,9 ball – «o'rta»

5,1 balldan past – «qoniqarsiz»

Dasturda ko'zda tutilgan materialdagi bilimni kundalik baholashda ballar hisobga olinadi.

1. O'qituvchi bilan maslahatlashib, referat mavzusini tanlang.

2. Tanlangan mavzu bo'yicha bibliografiya tuzing.

3. Tanlangan ish yuzasidan tadqiqot ishi olib boring. U bo'yicha reja yoki konspekt ko'rinishida yozuvni amalga oshiring – o'zingiz uchun maqbul variantdagi ishchi yozuvni tanlang.

4. Tanlab olingan materiallardan foydalanib, barcha talablarga binoan referat yozing.

ESSE

Esse – taklif etilgan mavzuga 1000 dan 5000 gacha so'z hajmidagi insho.

Esse – bu muallifning ta'kidlab o'tadigan individual pozitsiyasidagi erkin ifoda etish shakli; qandaydir predmet bo'yicha umumiy yoki dastlabki dunyoqarashni o'z ichiga oladi.

Besh daqiqalik esse.

Besh daqiqali esse – o'rganilayotgan mavzu bo'yicha olingan bilimlarni umumlashtirish, mushohada qilish maqsadida o'quv mashg'ulotida oxirida 5 daqiqa oralig'ida olib boriladi.

O'qituvchi taklif etishi mumkin:

- «Men bu ... haqida nimani o'ylayman» yoki «Nima uchun, mening fikrimga ko'ra ...» savollariga javob bering;

- o'quv mashg'ulotida berilgan talabalar uchun yangi sanalgan g'oyani tavsiflash va sharhlab berish;

- olingan bilim, ko'nikmalar qayerda amaliyotda qo'llanilishini tavsiflash.

Ushbu ko'rinishdagi esse baholanmasligi ham mumkin. Ammo, o'qituvchi juftliklarga ajralish, ishlar bilan o'zaro almashish va yozilganlarni muhokama qilish taklifini berishi mumkin. Ushbu holda o'qituvchi 2-3 ta essen tanlab tekshirishi mumkin, ularni ovozini chiqargan holda sharhlashi, talabalar bilan muhokama qilishi va xulosa qilishi mumkin.

Asoslangan esse

Asoslangan esse - qo'yilgan savolga asosli javob keltirilgan yozma ishdur. Muallif ma'lum bir pozitsiyani egallaydi va uni himoya qiladi, bunda o'zining pozitsiyasini qo'llab-quvvatlash uchun bir qancha asoslangan isbotlarni keltiradi. Maqsad – muallif lozim topadigan qarashlarni boshqalarning ham qabul qilishiga ishonitirish.

Asoslangan samarali essen yozish yengil bo'ladi, qachonki siz kitobxonlarga o'zingizning esseingizni yozish jarayonida uni fikriy jihatdan taqdim etsangiz va ular bilan fikriy muloqotni o'rnatish olasangiz.

Asoslangan esse tarkibi

Savol bo'yicha nisbatan muallif nuqtai nazarining bayon etilishi

Bayon etilgan pozitsiyani asoslash – ushbu pozitsiyani qo'llab-quvvatlashni muallifning ishonarli dalillari, ushbu pozitsiyani qabul qilishga ishonitirish.

Xulosa- rezyume

Asoslangan essen baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

- mavzu mazmuniga mos kelishi;

- mazmuni, fikri;

- unga taaluqli muammoni oldindan ko'ra bilish, shaxsiy nuqtai nazari;

- ma'lumotlar yetarliligi;

- uslub: ifoda aniqligi, muayyanligi;

- orfografiya

Muammoni jamoali tarzda hal etishning usullari va vositalari

Bahs

Bahs – o‘z fikrini ifoda etishni xohlovchilar orasida biron bir munozarali masalani muhokama qilish, haqiqatni aniqlash va to‘g‘ri qarorni qabul qilish

Bahs ishtirokchisiga eslatma:

1. Bahs munosabatlarni hal etish usuli emas balki muammoni hal etish usulidir.
2. Boshqa ishtirokchilarga ham so‘z berish uchun uzoq vaqt nutq so‘zlama.
3. Har bir so‘zni o‘ylab, to‘g‘ri ifoda qil, hissiyotlaringni nazorat qil, chunki sening aqliy fikrlaring o‘z maqsadiga yetishi kerak.
4. Opponent nuqtai nazarini tushunishga harakat qil, uni hurmat qil.
5. Opponent fikrini buzmasdan e‘tirozlaringni aniq bildir.
6. Faqat bahs mavzusi bo‘yicha fikr bildir, ko‘p o‘qiganliging va umumiy bilimdonligingni ro‘kach qilma.
7. Kingadir yoqishni ko‘zlab hushomad qilishingga va o‘z nutqing bilan ranjitishga qarshi kurashgin.

Anjuman-bahsning rollari

Olib boruvchi - o‘rgatuvchi barcha vakolatlariga ega – bahs borishini boshqaradi, isbotlar va rad etishlarning daliligini, tushuncha va atamalarni foydalanishining aniqligini, muloqat xushmuomalaligini kuzatadi va boshqalar.

Opponent – tadqiqotchilar muhitida qabul qilingan opponentlik jarayonini amalga oshiradi. U nafaqat nutq so‘zlovchining asosiy nuqtai nazarini ifodalashi balki uni tushinishi orqali uning xatolarini topishi va hal etishning o‘z variantini taqdim etishi zarur.

Mantiqchi – nutq so‘zlovchi va opponent fikrlaridagi qarama-qarshiliklarni va mantiqiy xatolarni aniqlaydi, tushunchalar tavsifini aniqlaydi, dalillar va rad etishlar borishini, va farazni oldinga surish haqqoniyligini tahlil qiladi va boshqalar.

Psixolog – mahsulli muloqatni tashkil etish uchun javob beradi, birgalik harakatlar kelishishligiga erishadi, bahs mojaroga aylanishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Ekspert – butun bahs mahsulдорligini baholaydi, oldinga surilgan farazlar va takliflar, hulosalar haqqoniyligini baholaydi, bahsning aniq bir ishtirokchilarining xissasi to‘g‘risida fikr bildiradi va boshqalar.

«Aqliy hujum»

Aqliy hujum (breynstorming – miyalar bo‘roni) – amaliy yoki ilmiy muammolarni hal etish fikrlarni jamoali generatsiya qilish usuli

Aqliy hujum vaqtida ishtirokchilar murakkab muammoni birgalikda hal etishga intilishadi: ularni hal etish bo‘yicha o‘z fikrlarini bildiradi (generatsiya qiladi) va bu fikrlar tanqid qilinmasdan ular orasidan eng muvofiqi, samaralisi, maqbuli va shu kabi fikrlar tanlab olinib, muhokama qilinadi va rivojlantiriladi, ushbu fikrlarni asoslash va rad etish imkoniyatlari baholanadi.

Aqliy hujumning asosiy vazifasi – o‘quv-o‘rganish faoliyatini faollashtirish, muammoni mustaqil tushunish va hal etishga motivlashtirishni rivojlantirish, muloqat madaniyati, kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish, fikrlash inersiyasidan qutilish va ijodiy masalani hal etishda fikrlashning oddiy borishini yengish.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri jamoali aqliy hujum – iloji boricha ko‘proq fikrlar yig‘ilishini ta‘minlaydi. Butun o‘quv guruhi (25dan ortiq bo‘lmagan) bitta muammoni hal etadi.

Ommaviy aqliy hujum – mikroguruhlariga bo‘lingan katta auditoriyada (60 kishigacha) fikrlar generatsiyasi samaradorligini keskin oshirish imkonini beradi.

Har bir guruh ichida umumiy muammoning bir jihati hal etiladi

Aqliy hujum qoidalari:

- Hech qanday o‘zaro baholash va tanqidga yo‘l qo‘yilmaydi!
- Taklif etilayotgan fikrlarni baholashga shoshilma, agarda ular g‘aroyib bo‘lsa ham – barcha narsa mumkin.
- Tanqid qilma – barcha fikrlar teng qadrli.
- So‘zlovchini to‘xtatma!
- Tanbeh berma!
- Maqsad bu miqdor!

- Fikrlar qanchalik ko'p bildirilsa, shuncha yaxshi: yangi va qadrli fikr paydo bo'lish ehtimoli ortadi.
- Agar fikrlar qaytarilsa hafa bo'lma va achchiqlanma.
- Tasavvuriningga erk ber!
- Paydo bo'layotgan fikrlardan o'zingni to'xtatma, agar seningcha ular qabul qilingan chizmalarga mos kelmasa ham.
- Muammo hammaga ma'lum usullar orqali yechilishi mumkin deb o'ylama.

MS PowerPointda loyiha taqdimotini

tayyorlash bo'yicha yo'riqnoma

1. **MS PowerPoint** da taqdimotni tuzish jarayoni quyidagi harakatlardan iborat:

Taqdimotni umumiy bezashni tanlash

Slaydlarning mazmuniy o'lchamlarini tanlash

Yangi slaydni va uning tarkibiy qismlarini qo'shish

Slayd o'lchamlarini tanlash

Slaydlarni bezashda zarur bo'lgan o'zgarishlar

Slaydlarni ko'rsatishda tovushli animatsiya jihatlarini yaratish

Taqdimotni yaratish jarayonida Microsoft PowerPoint ga ilova bo'lgan ma'lumotnoma (elektron o'quv qo'llanma yoki nashriy o'quv qo'llanma)dan foydalanish mumkin.

2. Taqdimot qo'yidagi tavsiflarga ega bo'lishi kerak:

Slaydlar soni (7 – 10 ta).

Slaydlarning mazmuniy o'lchamlari:

(1) birinchi slayd chiqaruvchi tashkilot (fakultet, kafedra) nomi, loyiha nomi, loyiha mualliflarining familiyalari, ismi, o'quv guruhi raqami, loyhani tuzish sanasidan iborat;

(2) ohirgi slayd ma'lumotlar manbalari tavsifiga bag'ishlangan;

(3) qolgan slaydlar loyiha mazmunini erkin shaklda ifodalaydi.

Texnik bajarilishi:

Slaydlar avtoko'rinish tartibida yoki sichqoncha yordamida namoyish etiladi.

Eng kamida 3 ta animatsiya jihatlar va 1 ta ovoz jihatidan foydalaniladi.

Har bir slayd birinchi varaqqa qaytish tugmachasiga ega.

Kamida ikkita slayddan Word hujjatlariga havola qilish imkoniga ega.

Microsoft PowerPoint da o'quv loyihasi taqdimotini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari

N	Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1	Taqdimotni umumiy bezashni tanlash loyiha nomi va mazmuniga muvofiq	0 – taqdimotda loyiha nomi yo'q. Taqdimotni umumiy bezashni tanlash loyiha nomi va mazmuniga nomuvofiq. Loyihalarni bezashda yagona uslub mavjud emas 1 – taqdimotda loyiha nomi bor, ammo mazmun va bezash usuli bir biriga nomuvofiq 2 – taqdimotni bezash loyiha nomi va mazmuniga mos. Barcha slaydlar yagona usulda bajarilgan
2	Taqdimotni to'g'rilashni bilish	0 – talaba tayyor taqdimotga o'zgartirish kiritmaydi 1 – talaba o'qituvchi ko'magida yangi slaydlarni qo'shadi yoki bezalishini o'zgartira oladi 2 – talaba mustaqil tarzda yangi slaydlarni qo'shadi yoki bezalishini o'zgartira oladi
3	Slaydlarni namoyish etishda tovush va animatsiya jihatlarini yarata olish	0 – animatsiya taassurotlari yo'q; 1 – animatsiya va tovush taassurotlari faqatgina slaydlar almashishida ishlatiladi 2 – animatsiya va tovush taassurotlari slaydlar almashishida va boshqa alohida qismlarda ishlatiladi
4	Musiqqa, ovoz effektidan foydalanish	0 – musiqqa, ovoz yo'q 0,5 – musiqqa, ovoz bir marta ishlatilgan 1 – musiqqa, ovozlar slaydlar namoyishi davomida mavjud
5	Taqdimotning estetika	0 – tinglovchilarning ko'pchiligi muallifda estetik didi

	taassurotlari	yo'qligini belgilashadi 1-ba'zi slaydlar yaxshi estetik taassurotga ega 2 – butun taqdimot yagona usulda yaratilgan va slayd-film sifatida taqdim etilgan
6	Arxiv uchun loyiha materiallari	0 – loyiha materiallari arxivga topshirilmagan 0,5 – taqdimotning elektron materiallari arxivlashtirilmagan ko'rinishda topshirilgan 1 – taqdimotning elektron materiallari asl ko'rinishda va arxivlashtirilgan ko'rinishda topshirilgan

«a'lo», agar talaba 8,6- 10 ball to'plasa qo'yiladi

«yaxshi» baho, agar talaba 7,1-8,5 ball to'plasa qo'yiladi

«qoniqarli», agar talaba 5,6-7 ball to'plasa qo'yiladi

KEYS-STADI:

Keys-stadi texnologiyalarning qo'llash natijasida fanning yoritishda hozirgi daqiqadagi bo'layotgan o'zgarishlarni va rivojlanishlarni yoritib berish usuli hisoblanadi. Ushbu usulni qo'llaganda quyidagilardan foydalaniladi:

Maqsad;

Qo'yilgan vazifa;

Qo'yilgan vazifani bajara olish;

Keys-stadidan xulosa chiqarish va uning qacda ishlatilishini ko'rsatish;

Auditoriyaga savollar;

Adabiyotlar ro'yxati tuzish.

Keys-stadi usuli taqdimot shaklida o'tkaziladi.

N	Baholash ko'rsatkichlari	Baholash mezonlari
1	Taqdimotni umumiy bezashni tanlash loyiha nomi va mazmuniga muvofiq	0 –keys-stadi nomi yo'q. Keys-stadini umumiy bezashni tanlash loyiha nomi va mazmuniga nomuvofiq. Keys-stadi ni bezashda yagona uslub mavjud emas va qo'llanmagan. 1 – Keys-stadi nomi bor, ammo mazmun va bezash usuli bir biriga nomuvofiq 2 – taqdimotni bezash keys-stadi nomi va mazmuniga mos. Barcha slaydlar yagona usulda bajarilgan
2	Taqdimotni to'g'rilashni bilish	0 – talaba tayyor taqdimotga o'zgartirish kiritmaydi 1 – talaba o'qituvchi ko'magida yangi slaydlarni qo'shadi yoki bezalishini o'zgartira oladi 2 – talaba mustaqil tarzda yangi slaydlarni qo'shadi yoki bezalishini o'zgartira oladi
3	Slaydlarni namoyish etishda tovush va animatsiya jihatlarini yarata olish	0 – animatsiya taassurotlari yo'q; 1 –animatsiya va tovush taassurotlari faqatgina slaydlar almashishida ishlatiladi 2 – animatsiya va tovush taassurotlari slaydlar almashishida va boshqa alohida qismlarda ishlatiladi
4	Konkret situatsiyadan foydalanish	0.5 – Konkret situatsiyadan bir marta ishlatilgan va konkret raqamlar keltirilgan 1 –slaydlar namoyishi davomida keys-stadi shaklida ko'rsatib berish.
5	Taqdimotning asosiy taassurotlari	1 – tinglovchilarning ko'pchiligi muallifda qo'yilgan savollarning tushuna bilganligini namoyish etish 2 – butun taqdimot yagona usulda yaratilgan va slayd-film sifatida taqdim etilgan va talabalarda qiziqish uyg'otgan
6	Arxiv uchun loyiha materiallari	0 – loyiha materiallari arxivga topshirilmagan 0,5 – taqdimotning elektron materiallari arxivlashtirilmagan ko'rinishda topshirilgan 1 – taqdimotning elektron materiallari asl ko'rinishda va arxivlashtirilgan ko'rinishda topshirilgan

MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

1. XXRning Ichki Mongoliya avtonom rayonining rivojlanish xususiyatlari va muammolari.
2. Xitoy tekstil sanoatining rivojlanish yo'nalishlari va kelajagi.
3. Xitoy iqtisodida sifatiy o'zgarishlar jarayoni.
4. Xitoy Xalq Respublikasi aholisining etnik tarkibi va bandlik strukturasi.
5. Xitoy mashinasozligining zamonaviy holati va uning rivojlanish xususiyatlari.
6. XXR sanoatidagi yirik miqyosdagi xususiylashtirish jarayonlari.
7. Xitoy qishloq xo'jaligidagi mulk munosabatlari.
8. Xitoy oziq – ovqat sanoatidagi yutuq va muammolar.
9. Xitoyning iqtisodiy o'sish modeli.
10. Xitoyda aralash iqtisodiyotning shakllanishi.
11. XXRning provinsiyalari, alohida ma'muriy rayonlar, avtonom rayonlar, markazga bo'ysinuvchi shaharlar, uезд va volostlari.
12. Xitoyda qishloq korxonalari: ularning xalq xo'jaligidagi o'rni va roli.
13. XXRning ekologik muammolari.
14. Xitoy Xalq Respublikasi sanoatining rivojlanish xususiyatlari
15. Xitoyda "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturining qabul qilinishi. Xitoyda og'ir va yengil sanoatlarning tarkibi.
16. Xitoy va tashqi dunyo.
17. Xitoyda bandlik muammolari. Xitoy sanoat korxonalarida islohotlar jarayoni.
18. Xitoyning tashqi savdo bitimlari va ularning xuquqiy asoslari.
19. Xitoy tashqi iqtisodiy faoliyati va eksport – import operatsiyalari.
20. Xitoy – O'zbekiston aloqalaridagi muammolar.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR

JORIY NAZORAT SAVOLLARI

I SEMESTR

1-reyting

1. Janubiy Osiyoda qanday mamlakatlar mavjud?
2. Yangi industrial mamlakatlarning 1-to'qini qaysi mintaqada joylashgan?
3. Milliy hisoblar tizimiga nimalar kiradi?
4. Qaysi mintaqqa iqtisodiy jihatdan eng past rivojlangan?
5. JShO mamlakatlarida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat qaysi maqsadlarni ko'zlaydi?
6. Mintaqalardagi davlatlar orasida eng kam rivojlangan mamlakatlar qaysilar?
7. Shimoliy Sharqiy Osiyoda nechta davlat mavjud?
8. Mintaqa mamlakatlari qaysi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari boyicha oldingi pozitsiyalarni egallaydi?
9. Mintaqa mamlakatlaridan qay birlari o'z tarmoqlari tarkibi boyicha bir-biriga o'xshash?
10. Mintaqa mamlakatlarining sanoatlashtirish siyosati asoslari nimalarni ko'zlab amalga oshirilmoqda?
11. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar qay tarzda amalga oshirilmoqda?
12. Mintaqa mamlakatlarining tashqi aloqalarida nima ustunlik qiladi?
13. Xitoy yer sharini qaysi kontinentida joylashgan?
14. Xitoy davlati qaysi mamlakatlar bilan chegaradosh?
15. Xitoy davlatini rivojlanish davri necha bosqichni o'z ichiga oladi?
16. Xitoy Xalq Respublikasi qachon tashkil etilgan?
17. Xitoyda birinchi 5 yilik qaysi davrni o'z ichiga oladi?
18. «Katta sakrashning» mohiyati nima?
19. «Madaniy inqilob» nimalarga olib keldi?
20. Xalq ommasi nima sababdan repressiyaga uchradi?

2-reyting

1. Xalq xo'jaligini isloh qilishning boshlanishi nimalarda aks etdi?
2. XXR aholisining umumiy soni qancha? (1949 y.da va hozirgi davrda)
3. XXR da aholining zichligi qanday?
4. XXR aholisining urbanizatsiya darajasi qanday?

5. «Demografik portlash» nimani anglatadi, mohiyatini yoritib bering.
6. XXR aholisining tabiiy ko'payish ko'rsatkichlari qay darajada?
7. «Promille» qanday ko'rsatkich?
8. XXR hukumatining «Tug'ilishni rejalashtirish» siyosatini tushuntirib bering.
9. XXR aholisining milliy tarkibi qanday?
10. XXR aholisining yosh bo'yicha tarkibi qanday?
11. XXR hukumati aholining bandlik muammosini qanday hal qilmoqda?
12. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
13. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
14. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
15. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
16. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
17. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
18. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
19. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
20. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?

II SEMESTR

1-reyting

1. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
2. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
3. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
4. Xitoy davlati qaysi mamlakatlar bilan chegaradosh?
5. Xitoy davlatini rivojlanish davri necha bosqichni o'z ichiga oladi?
6. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar qay tarzda amalga oshirilmoqda?
7. «Katta sakrashning» mohiyati nima?
8. «Madaniy inqilob» nimalarga olib keldi?
9. Xalq ommasini nima sababdan repressiyaga uchradi?
10. Mintaqalardagi davlatlar orasida eng kam rivojlangan mamlakatlar qaysilar?
11. Shimoliy Sharqiy Osiyoda nechta davlat mavjud?
12. Mintaqa mamlakatlarining tashqi aloqalarida nima ustunlik qiladi?
13. Janubiy Osiyoda qanday mamlakatlar mavjud?
14. Xitoy Xalq Respublikasi qachon tashkil etilgan?
15. Yangi industrial mamlakatlarning 1-to'qini qaysi mintaqada joylashgan?
16. 1978 yildagi XKP Markaziy Qo'mitasi 3 plenum 11 chaqirig'i vazifalari nimalardan iborat bo'ldi?
17. Milliy hisoblar tizimiga nimalar kiradi?
18. Qaysi mintaqa iqtisodiy jihatdan eng past rivojlangan?
19. JShO mamlakatlarida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat qaysi maqsadlarni ko'zlaydi?
20. Mintaqa mamlakatlari qaysi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari boyicha oldingi pozitsiyalarni egallaydi?

2-reyting

1. Xalq xo'jaligini isloh qilishning boshlanishi nimalarda aks etdi?
2. XXR aholisining umumiy soni qancha? (1949 y.da va hozirgi davrda)
3. XXR da aholining zichligi qanday?
4. XXR aholisining urbanizatsiya darajasi qanday?
5. «Demografik portlash» nimani anglatadi, mohiyatini yoritib bering.
6. XXR aholisining tabiiy ko'payish ko'rsatkichlari qay darajada?
7. «Promille» qanday ko'rsatkich?
8. XXR hukumatining «Tug'ilishni rejalashtirish» siyosatini tushuntirib bering.
9. XXR aholisining milliy tarkibi qanday?
10. XXR aholisining yosh bo'yicha tarkibi qanday?

11. XXR hukumati aholining bandlik muammosini qanday hal qilmoqda?
12. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
13. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
14. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
15. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
16. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
17. Xitoy yer sharini qaysi kontinentida joylashgan?
18. Xitoyda birinchi 5 yilik qaysi davrni o'z ichiga oladi?
19. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
20. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?

ORALIQ NAZORAT SAVOLLARI

I SEMESTR

1 reyting

1. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
2. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
3. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
4. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
5. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
6. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
7. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
8. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
9. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
10. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?
11. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalgam oshirilmoqda?
12. XXR da ishlab chiqarish kuchlari qanday joylashtirilgan?
13. Xitoy hukumati mintaqalararo iqtisodiy rivojlanishni tenglashtirish uchun qanday choralarni qo'llamoqda?
14. Xitoyni zamonaviy mintaqaviy siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalar?
15. Mintaqaviy siyosat tushunchasiga ta'rif bering?
16. Xalqaro mehnat taqsimoti tushunchasi?
17. Xalqaro ixtisoslashuv nimani anglatadi?
18. Xalqaro kooperatsiya deganda nimani tushunasiz?
19. Dunyo bozorida Xitoyning o'rni qanday?
20. Xitoyning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari nimalardan iborat?

2 reyting

1. Xitoyning yetakchi eksport statyalari nimalardan iborat?
2. Xitoyning Osiyo tinch okeani mintaqasidagi Shaxsiy komp'yuterlar bozoridagi o'rnini tahlil qiling?
3. Agrar islohotlarning boshlangich davri qanday kechdi?
4. Qaysi provinsiyadan agrar islohotlar tajriba sifatida boshlandi?
5. Xitoy xalq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarning asosi sifatida xo'jalik yuritishning qaysi tipi belgilangan?
6. Xitoy qishloqlarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
7. Qishloq xo'jaligida olib borilgan islohotning asosi nimalardan iborat?
8. Xitoy qishloq xo'jaligidagi islohotlari necha bosqichlarda amalga oshirildi?
9. Xitoy qishloq xo'jaligini tez rivojlanishiga qaysi omillar turtki bo'ldi?
10. Islohotlar natijasida qishloq xo'jaligidagi qaysi muammolar o'z yechimini topdi?
11. Sanoatni yangilashning "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini qabul qilinishining mohiyati nimadan iborat?
12. Xitoy sanoatini tarkibiy tuzilishi va rivojlanishini tushintirib bering?
13. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlari qanday amalga oshirilmoqda?
14. Xitoy qayta ishlash sanoatining islohotlarga bo'lgan holatiga tasnif bering?

15. Xitoyning yoqilgi energetika kompleksini rivojlanishi qanday kechgan?
16. XXRda mashinasozlik sanoatini rivojlanish xususiyatlari to'g'risida nima bilasiz?
17. Xitoyda qazib olish sanoatining tarkibiy tuzilishi nimalardan iborat?
18. Xitoy elektronika sanoatining rivojlanish muammolari nimalardan iborat?
19. Xitoyda sanoat rivojlanishining yangi strategiyasi nimalardan tashkil topgan?
20. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?

II SEMESTR

1 reyting

1. 1978 yildagi XKP Markaziy Qo'mitasi 3 plenum 11 chaqirig'i vazifalari nimalardan iborat bo'ldi?
2. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?
3. Mintaqa mamlakatlaridan qay birlari o'z tarmoqlari tarkibi boyicha bir-biriga o'xshash?
4. Mintaqa mamlakatlarining sanoatlashtirish siyosati asoslari nimalarni ko'zlab amalga oshirilmoqda?
5. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
6. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
7. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?
8. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
9. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
10. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
11. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
12. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
13. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
14. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?
15. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalgam oshirilmoqda?
16. XXR da ishlab chiqarish kuchlari qanday joylashtirilgan?
17. Xitoy hukumati mintaqalararo iqtisodiy rivojlanishni tenglashtirish uchun qanday choralarni qo'llamoqda?
18. Xitoyni zamonaviy mintaqaviy siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalar?
19. Mintaqaviy siyosat tushunchasiga ta'rif bering?
20. Xalqaro mehnat taqsimoti tushunchasi?

2 reyting

1. Xalqaro ixtisoslashuv nimani anglatadi?
2. Xalqaro kooperatsiya deganda nimani tushunasiz?
3. Dunyo bozorida Xitoyning o'rni qanday?
4. Xitoyning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari nimalardan iborat?
5. Xitoy qishloqlarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
6. Qishloq xo'jaligida olib borilgan islohotning asosi nimalardan iborat?
7. Xitoy qishloq xo'jaligidagi islohotlari necha bosqichlarda amalga oshirildi?
8. Xitoy qishloq xo'jaligini tez rivojlanishiga qaysi omillar turtki bo'ldi?
9. Islohotlar natijasida qishloq xo'jaligidagi qaysi muammolar o'z yechimini topdi?
10. Sanoatni yangilashning "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini qabul qilinishining mohiyati nimadan iborat?
11. Xitoy sanoatini tarkibiy tuzilishi va rivojlanishini tushintirib bering?
12. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlari qanday amalga oshirilmoqda?
13. Xitoy qayta ishlash sanoatining islohotlargacha bo'lgan holatiga tasnif bering?
14. Xitoyning yoqilgi energetika kompleksini rivojlanishi qanday kechgan?
15. XXRda mashinasozlik sanoatini rivojlanish xususiyatlari to'g'risida nima bilasiz?
16. Xitoyda qazib olish sanoatining tarkibiy tuzilishi nimalardan iborat?
17. Xitoy elektronika sanoatining rivojlanish muammolari nimalardan iborat?
18. Xitoyda sanoat rivojlanishining yangi strategiyasi nimalardan tashkil topgan?
19. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
20. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalgam oshirilmoqda?

Yakuniy nazorat savollari

Variant 1

1. Janubiy Osiyoda qanday mamlakatlar mavjud?
2. Yangi industrial mamlakatlarning 1-to'qini qaysi mintaqada joylashgan?
3. Milliy hisoblar tizimiga nimalar kiradi?

Variant 2

1. Qaysi mintaqqa iqtisodiy jihatdan eng past rivojlangan?
2. JShO mamlakatlarida amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat qaysi maqsadlarni ko'zlaydi?
3. Mintaqalardagi davlatlar orasida eng kam rivojlangan mamlakatlar qaysilar?

Variant 3

1. Shimoliy Sharqiy Osiyoda nechta davlat mavjud?
2. Mintaqa mamlakatlari qaysi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari boyicha oldingi pozitsiyalarni egallaydi?
3. Mintaqa mamlakatlaridan qay birlari o'z tarmoqlari tarkibi boyicha bir-biriga o'xshash?

Variant 4

1. Mintaqa mamlakatlarining sanoatlashtirish siyosati asoslari nimalarni ko'zlab amalga oshirilmoqda?
2. Mintaqadagi Ichki va tashqi aloqalar qay tarzda amalga oshirilmoqda?
3. Mintaqa mamlakatlarining tashqi aloqalarida nima ustunlik qiladi?

Variant 5

1. Xitoy yer sharini qaysi kontinentida joylashgan?
2. Xitoy davlati qaysi mamlakatlar bilan chegaradosh?
3. Xitoy davlatini rivojlanish davri necha bosqichni o'z ichiga oladi?

Variant 6

1. Xitoy Xalq Respublikasi qachon tashkil etilgan?
2. Xitoyda birinchi 5 yillik qaysi davrni o'z ichiga oladi?
3. «Katta sakrashning» mohiyati nima?

Variant 7

1. «Madaniy inqilob» nimalarga olib keldi?
2. Xalq ommasi nima sababdan repressiyaga uchradi?
3. 1978 yildagi XKP Markaziy Qo'mitasi 3 plenum 11 chaqirig'i vazifalari nimalardan iborat bo'ldi?

Variant 8

1. Xalq xo'jaligini isloh qilishning boshlanishi nimalarda aks etdi?
2. XXX aholisining umumiy soni qancha? (1949 y.da va hozirgi davrda)
3. XXX da aholining zichligi qanday?

Variant 9

1. XXX aholisining urbanizatsiya darajasi qanday?
2. «Demografik portlash» nimani anglatadi, mohiyatini yoritib bering.
3. XXX aholisining tabiiy ko'payish ko'rsatkichlari qay darajada?

Variant 10

1. «Promille» qanday ko'rsatkich?
2. XXX hukumatining «Tug'ilishni rejalashtirish» siyosatini tushuntirib bering.
3. XXX aholisining milliy tarkibi qanday?

Variant 11

1. XXX aholisining yosh bo'yicha tarkibi qanday?
2. XXX hukumati aholining bandlik muammosini qanday hal qilmoqda?
3. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?

Variant 12

1. XXX nechta provinsiyaga bo'lingan?
2. XXX da nechta avtonom rayonlar mavjud?
3. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?

Variant 13

1. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?

2. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?
3. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.

Variant 14

1. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
2. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?
3. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?

Variant 15

1. Mamlakatda necha pog'onali ma'muriy - hududiy bo'linish qabul qilingan?
2. XXR nechta provinsiyaga bo'lingan?
3. XXR da nechta avtonom rayonlar mavjud?

Variant 16

1. Markazga bo'ysunuvchi shaharlar nima maqsadda tashkil etilgan?
2. Keng miqyosdagi avtonomiya qaysi hududlarga berilgan?
3. Nechanchi yilda XXR iqtisodiy zonalarga bo'lindi?

Variant 17

1. Sharqiy iqtisodiy rayon o'z ichiga nechta provinsiyani oladi.
2. Sharqiy iqtisodiy rayonning boshqa iqtisodiy hududlardan ustun tomonlari nimalarda ko'rinadi?
3. Markaziy va g'arbiy rayonlarning iqtisodiy salohiyatlari qanfay?

Variant 18

1. Iqtisodiy hududlarning iqtisodiy rivojlanishlaridagi farqi?
2. Mamlakatda mintaqaviy siyosat qanday amalgam oshirilmoqda?
3. XXR da ishlab chiqarish kuchlari qanday joylashtirilgan?

Variant 19

1. Xitoy hukumati mintaqalararo iqtisodiy rivojlanishni tenglashtirish uchun qanday choralarni qo'llamoqda?
2. Xitoyni zamonaviy mintaqaviy siyosatining asosiy yo'nalishlari nimalar?
3. Mintaqaviy siyosat tushunchasiga ta'rif bering?

Variant 20

1. Xalqaro mehnat taqsimoti tushunchasi?
2. Xalqaro ixtisoslashuv nimani anglatadi?
3. Xalqaro kooperatsiya deganda nimani tushunasiz?

Variant 21

1. Dunyo bozorida Xitoyning o'rni qanday?
2. Xitoyning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari nimalardan iborat?
3. Xitoyning yetakchi eksport statyalari nimalardan iborat?

Variant 22

1. Xitoyning Osiyo tinch okeani mintaqasidagi Shaxsiy komp'yuterlar bozoridagi o'rnini tahlil qiling?
2. Agrar islohotlarning boshlangich davri qanday kechdi?
3. Qaysi provinsiyadan agrar islohotlar tajriba sifatida boshlandi?

Variant 23

1. Xitoy xalq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarning asosi sifatida xo'jalik yuritishning qaysi tipi belgilangan?
2. Xitoy qishloqlarini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat?
3. Qishloq xo'jaligida olib borilgan islohotning asosi nimalardan iborat?

Variant 24

1. Xitoy qishloq xo'jaligidagi islohotlari necha bosqichlarda amalga oshirildi?
2. Xitoy qishloq xo'jaligini tez rivojlanishiga qaysi omillar turtki bo'ldi?
3. Islohotlar natijasida qishloq xo'jaligidagi qaysi muammolar o'z yechimini topdi?

Variant 25

1. Sanoatni yangilashning "To'rtlik modernizatsiyasi" dasturini qabul qilinishining mohiyati nimadan iborat?

2. Xitoy sanoatini tarkibiy tuzilishi va rivojlanishini tushintirib bering?
3. Xitoy korxonalarida xo'jalik tizimi islohotlari qanday amalga oshirilmoqda?

Variant 26

1. Xitoy qayta ishlash sanoatining islohotlargacha bo'lgan holatiga tasnif bering?
2. Xitoyning yoqilgi energetika kompleksini rivojlanishi qanday kechgan?
3. XXRda mashinasozlik sanoatini rivojlanish xususiyatlari to'g'risida nima bilasiz?

Variant 27

1. Xitoyda qazib olish sanoatining tarkibiy tuzilishi nimalardan iborat?
2. Xitoy elektronika sanoatining rivojlanish muammolari nimalardan iborat?
3. Xitoyda sanoat rivojlanishining yangi strategiyasi nimalardan tashkil topgan?

TESTLAR

1. Xitoyda asosiy iqtisodiy rayonlar qachon belgilab olindi?

- A. 1910
- B. 1958
- C. 1867

2. Xitoyda nechta asosiy iqtisodiy rayon bor?

- A. 3
- B. 6
- C. 5

3. Xitoyning Shimoliy- Sharqiy iqtisodiy zonasiga qaysi hududlar kiradi?

- A. Xeylunshyan, Szilin, Lyaonin
- B. Uxan, Guandun, Xaynan
- C. Lyaonin, Uxan, Szilin

4. Xitoyning Shimoli - Sharqiy iqtisodiy rayonida qanday texnik ekinlar ekiladi?

- A. Makkajo`xori, bug`doy, gaolyan
- B. Qand lavlagi, soya, kungaboqar
- C. Choy, sholi, qandlavlagi

5. Xitoyning Shansiy iqtisodiy rayoni xo`jaliging asosiy sohasi qaysi?

- A. Ko`mir
- B. Neft
- C. Baliqchilik

6. Xitoyning Shimoliy iqtisodiy rayoni tarkibiga qaysi provinsiyalar kirmaydi?

- A. Lyaonin, Guandun
- B. Szansu, Fudshyan
- C. Anxoy, Tszyansi

7. Nanszinlu bu - ...

- A. Shanxayning asosiy savdo markazi
- B. Shanxayning iqtisodiy markaz shahri
- C. Xitoyning metallurgiya sanoati markazi

8. Xitoyning qaysi iqtisodiy rayoni mamalakatda paxta yetishtirish bo'yicha birinchi o'rinda turadi?

- A. Shanxay
- B. Xebey
- C. Shandun

9. Sichuan provinsiyasining iqtisodiy markaz shahri - ...

- A. Chunszin
- B. Yunnan
- C. Guychjou

10. 1951-yili XXRning avtonom rayonlari tarkibiga qo`shilgan rayon - ...

- A. Sinchuan
- B. Tibet
- C. Yunnan

11. XXR tashkil topgandan so'ng, mamlakatda asosiy e'tibor qaysi sohani rivojlantirishga qaratildi?

- A) ilm-fanni
- B) qishloq xo'jaligini
- C) sanoat sohasini
- D) tashqi savdoni

12. “Katta sakrash” siyosati mamlakat iqtisodiyotiga qanday ta'sir ko'rsatdi?

- A) iqtisodiy rivojlanishni ta'minladi
- B) iqtisodiy tanglikni yuzaga keltirdi
- C) aholi o'rtasida ocharchilik, qashshoqlikni keltirib chiqardi, biroq davlat byudjeti to'lib bordi
- D) B va C

13. Xitoyning mamlakatni industriallashtirish yangi dasturi iqtisodiyotning qaysi sohasini rivojlantirishga qaratilgan edi?

- A) sanoatni
- B) qishloq xo'jaligini
- C) ishlab chiqarishning an'anaviy va zamonaviy turlarini
- D) barchasi to'g'ri

14. 1949-yilda XXR tashkil topgandan so'ng mamlakat aholisining tez sur'atlarda o'sishiga nima sabab bo'ldi?

- A) tibbiy sanitar ahvolning yaxshilanishi
- B) “Ochiq eshiklar” siyosatining amalga oshirilishi
- C) tug'ilishni muvofiqlashtirish va rejalashtirish siyosatining amalga oshirilmaganligi
- D) qo'shni mamlakatlardan boshqa millat vakillarining kirib kelishi

15. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi Xitoy iqtisodiyotining qaysi sohasiga nisbatan ko'proq salbiy ta'sir ko'rsatdi?

- A) qishloq xo'jaligi
- B) sanoat
- C) kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
- D) mashinasozlik

16. XXR ning iqtisodiy tuzumi qanaqa?

- A) agrar
- B) industrial
- C) post-industrial
- D) agrar-industrial

17. Mamlakatda urbanizatsiya darajasi qanday?

- A) yuqori darajada
- B) sust darajada
- C) o'rtacha
- D) urbanizatsiya yo'q, ya'ni hamma qishloqlarda yashaydi

18. XXR islohotlari davomida iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lib nima xizmat qildi?

- A) aholi sonining keskin o'sishi
- B) aholining to'liq bandlikka intilishi
- C) qishloq xo'jaligining rivojlanishi
- D) A va B

19. XXR ning iqtisodiy zonalari orasida qaysi biri iqtisodiy jihatdan eng rivojlangani hisoblanadi?

- A) markaziy zona
- B) sharqiy zona
- C) g'arbiy zona
- D) shimoliy zona

20. Janubiy-sharqiy Osiyodagi qaysi davlat aholisining soni bo'yicha yetakchi o'rinni egallaydi?

- A) Indoneziya
- B) Malayziya
- C) Singapur
- D) Tailand

21. Hozirgi kunda Xitoy uchun demografik muammolardan biri bo'lgan javobni belgilang.

- A) YAIM ning tushib ketishi
- B) Mehnatga layoqatli aholining qarib borishi
- C) Valyuta oltin zahirasi kamayishi
- D) Ekologik muammolar

22. Xitoy iqtisodiyotini rivojlanishidagi yo'l qo'yilgan xatoliklarni belgilang.

- A) "beshlik modeli"
- B) "katta sakrash"
- C) "bitta davlat-ikki tizim siyosati"
- D) "madaniy inqilob"

23. Xitoy iqtisodiy jihatdan nechta hududga bo'linadi, va qaysi hududning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni birlamchi?

- A) 3 ta – sharqiy
- B) 7 ta g'arbiy
- C) 10 ta janubiy- sharqiy
- D) 3 ta janubiy

24. Xozirgi kunda Xitoy iqtisodiy jihatdan anday davlay?

- A) rivojlangan
- B) qoloq
- C) rivojlanyotgan
- D) post- industrial

25. XXR tashkil toppish davridagi Xitoyning moddiy-tehnika bazasi iqtisodiyotning qaysi sohasiga asoslangan edi?

- A) Xizmat ko'rsatish
- B) Sanoat
- C) Qurilish
- D) Qishloq xo'jaligi

26. 2010-yilda Xitoy YAIM ning aholi jon bishiga to'g'ri kelishi bo'yicha nega rivojlangan mamlakatlar qatoriga kirmadi?

- A) Aholi ko'pligi sababli
- B) YAIM ning hajmining kamligi
- C) YAIM ning miqdori yetarli darajada emasligi tufayli
- D) Barcha mulohozalar to'g'ri.

27. Hozirgi kunda Xitoy YAIM da qaysi sohaning ulushi eng yuqori?

- A) Qishloq xo'jaligi
- B) Sanoat
- C) Xizmat ko'rsatish
- D) Turizm

28. 2010- yilda XXR YAIM bo'yicha dunyoda nechanchi o'rinni egalladi?

- A) birinchi
- B) ikkinchi
- C) savol mantiqsiz
- D) yettinchi

29. 2011-yilning 1-choragiga ko'ra Xitoy iqtisodiyoti o'tgan yilga nisbatan qanchaga o'sdi?

- A) 9,7%
- B) 11,2 %
- C) 4,6%
- D) 7,5%

30. Jahon bozorida Xitoyning asosiy eksportiyori qaysi davlat va 2010-yil natijalariga ko'ra necha foiz mahsulot shu davlatga eksport qilindi?

- A) Koreya 23%
- B) Germaniya 37%
- C) AQSH 26%
- D) Yaponiya 34%

TAVSIYA ETILGAN O'QUV ADABIYOTLAR RO'YHATI

ASOSIY ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая.-М.: Магистр, 2009.- 574 с.
2. Баранов М. Специальные экономические зоны Китая, М., 2002.
3. Ван Мэнкуй и др. Экономика Китая, Изд-во межконтинентального Китая, Пекин, февраль 2005 г. с. 114.
4. Друзик Я.С. Свободные экономические зоны //Мн: 2000, с.132-162;
5. Елемесов Р.Е., Мырзаахметова А.М., Джулаева А.М., Алиева. С.Д Экономика зарубежных стран, Алматы, 2009, 236 с.
6. Китай: фундамент успехов XXI века. Аналит.обзор. /Инст. ДВ РАН, 2002, 200с.
7. Китай: факты и цифры, 2008», Пекин, 2009 г.
8. Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура. Под ред.акад. Титоренко М.Л., М., 2008г.
9. Круглов А.М. Сельские (поселко-волостные) предприятия в КНР М., 2000. Ч.1. 126 с.,
10. Ломакин В.П. «Мировая экономика», М., 2005 г.
- «Активизация групп предприятий Китая», Пекин, «Это КНР», 2000.
11. Логинов Л.Н., Филимонов П.И. Особый путь развития экономики Китая (Краткий обзор), - М.; КОСМО, 2001, с.52.
12. Муромцева З.А. Китайская Народная Республика: путь к индустриализации нового типа. М.: ИДВ РАН, 2009. 264 с.
13. Мировая экономика: прогноз до 2020 г. под ред.акад. А.А. Дынкина, Москва, магистр, 2007. 429 с.
14. Наука и техника Китая , 2005 г.
15. Островский А.В. Китайская модель перехода к рыночной экономике.-М., ИДВ РАН, 2007.-208 с.
16. Основные тенденции развития Китайской экономики в XXI веке, Шенян, 2004. с. 86.
17. Потапов С.А. Внешнеэкономическая политика КНР., М., 2001.
18. Специальные экономические зоны Китая, М., 2000.-157 с.
19. Социально экономическая география зарубежного мира. Москва-2003.
20. Sattarov T.S., Sadibekova B.D. Xitoy iqtisodiyoti, o'quv qo'llanma, Toshkent, 2006 y
21. Shodiev R.D., Maxmudov E.R., Jahon iqtisodiyoti, Toshkent, 2005 y.
22. Селищев А.С., Селищев Н.А. Китайская экономика в XXI веке.-М., Питер, 2004, 239 с.
23. И.В Шевель. Реформа налоговой системы КНР., М., 2002. 158с.

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR RO'YHATI

Ingliz tilidagi adabiyotlar

1. China News Digest, Global news, July 17, 1996, Online
2. China Statistical Yearbook, 1996 Beijing, 1996
3. Information Office of The council of people's Republic of CHINA .March . Toward 2000 .
4. National Bureau of Statistics. Peoples 's Republic of China. Statistical communiqiii of the People's of China on the 2000 National Economic and Social Development. February 28, 2001;
5. The Commonwealth Ministers Republic Book, 1995/1996.
6. The Europa World Yearbook, 1995. Vol. 1, p.809-812
7. The Far East and Australia, 1995, Vol. lp. 809-812
8. Fao Productoin Yearbook, 1976. -Rome.
9. UN Economic and Social survey of Asian and Pacific (ESCAP), (New York)
10. UN ESCAP, Development papers, No. 17. New-York, 1995.
11. UN ESCAP, Development papers, No. 10. Bangkok, Thailand, 1992.
12. UN ESCAP, Economic Bulletin for Asia and Pacific. Vol. XII, No 1/2, June - December, 1990, Bangkok, Thailand.
13. UN Statistical Yearbook for, Asia and the Pacific, 1991, Bangkok, Thailand November, 1991.
14. UN Statistical indicators for tne Pacific, Vol. XXII, No. 2- New-York, 1995.
15. UN ESCAP, China. Traders manual for Asia and the Pacific - New-York, 1991.

16. Ministry of Foreign Economic Relation and trade. Almanach of China's foreign relation and trade., 1986.
17. UN Statistical Abstract, 1980-1998
18. UN Statistical Yearbook, 1980-1998:
19. World Bank. World development report., 1990-1998
20. World Investment Report. 1995. New York, United nations.
21. UN Transnational corporation. Volume 1, Number 2, August 1993, New York.
22. US - China Relations Fact - Sheet released by the Bureau of East Asian and Pasific Affairs. US Department of State, June 20, 1991.

Xitoy tilidagi adabiyotlar

1. Информация Государственного статистического управления КНР ГСУ/ о выполнении плана Экономического развития за 1978 г. - "Женьминь жибао". 28.06.1979 г.
2. Информация ГСУ о выполнении плана экономического развития за 1979 г. - "Женьминь жибао", 1.05.1980 г.
3. Китай вчера - и сегодня: 1840-1987 гг. Статистический сборник. Пекин, 1990, 866 с.

Xorijiy kitob va ilmiy maqolalar

Ingliz tilida

1. Delfs R. Changing the Pattern "Far Eastern Economy Review", 1985.
2. Gills M. And others / Economics of the Development. Second Edition – New York, London, 1987, 693 p.
3. Hamada K. An economic analysis of Duty Free Zones. - "Journal of international economics", volume 4, 1974.
4. Sekiguchi S. and Noda M. Recycling Japans current overseas account surplus for development finance with spscial reference to direct investment. U.N. ESCAP, development papers, №1, p. 101-128.
5. Osborne M. China's special economic zones. -Paris, OECD development center, 1995. 225 p.
6. Pamfert R. Is China "Large country". -Paris, OECD development centre, 1997,
7. Quian Huo and Xie yangan China's foreign direct investment. U.N. ESCAP, development papers, No 10, p. 171-192.
8. Wall D. Export processing zone. -Journal of world trade law, volume 10, 1976.
9. Warr P.G. The Jakarta export processing zone: Benefits and costs. -Bulletin of Indonesian Economic studies, volume 19, No. 3, 1983.
10. Warr P.G. Korea's Mason export zone: The Benefits and costs. - the developing economies, volume 22, 1984.
11. Warr P.G. Export processing zones in Philippines. –ASEAN
12. -Australian economic paper's, No 2, Canberra, Australian national university, 1985.
13. Wei-Wei Zhang. China Economic reform and its political implications. -Geneva, 1996, 58 p.
14. Sir. Michael Pollizer, President China Britain trade group. -Investing in China. - Journal "World management update", 1995/96, p. 225, 227.
15. Warr P.G. Malaysia's industrial anclaves: Benefits and costs. The developing economies, volume 25, 1987.
16. Wong E.J. Present developments in China's special economic zones. Problems and prognosis. -The developing e:onomies, volume 25, 1987.
17. Warr P.G. E[port processing zones in East and South East Asia and China's special zones. - U.N. ESCAP, development papers, No. 10, p. 193-233.

INTERNET SAYTLARI

1. http://english.peopledaily.com.cn/90001/90778/90859/703_0782.html
2. <http://economictimes.indiatimes.com/articleshow/6068129.cms>
3. <http://eastwest.com.ua/content/kitai>
4. <http://eastwest.com.ua/content/kitai>
5. www.chinalist.ru
6. <http://www.aseansec.org>
7. <http://www.asean.or.id>
8. <http://www.aseanenergy.org>

9.<http://www.asean-tourism.com>

10.www.chinapro.ru

FAN YUTUQLARI

1. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая.-М.: Магистр, 2009.
2. Баранов М. Специальные экономические зоны Китая, М.,2002.
3. Ван Мэнкуй и др. Экономика Китая, Изд-во межконтинентального Китая, Пекин, февраль 2005 г.
4. Муромцева З.А. Китайская Народная Республика: путь к индустриализации нового типа. М.: ИДВ РАН, 2009.
5. Sattarov T.S., Sadibekova B.D. Xitoy iqtisodiyoti, o'quv qo'llanma, Toshkent, 2006 y

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT

Sadibekova Bibisora Djapparovna Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti, "Uzoq Sharq va Janubiy Osiyo mintaqasi iqtisodiyoti va mamlakatshunosligi" kafedrası mudiri, dotsent.

Egallab turgan lavozimida 2009 yilning sentyabr oyidan faoliyat olib boradi.

Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent. 50 dan ortiq ilmiy-tadqiqot, o'quv-uslubiy ishlar, shuningdek 3 ta o'quv qo'llanma va 2 ta o'quv-uslubiy ishlar, 1 monografiya, 60 dan ortiq ilmiy maqolalar, shuningdek 6 ta chet elda nashr ettirilgan maqolalar muallifi.

U xalqaro va respublika ilmiy-amaliy anjuman va seminarlarda faol ishtirok etadi.

Sadibekova B.D. ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlashga katta e'tibor beradi. U ikki nafar stajer-tadqiqotchi-izlanuvchining ilmiy rahbari (Babadjanova N., Abduxalilova F.). Iqtidorli talabalar bilan ish olib borishga katta e'tibor qaratadi. Hozirda uning rahbarligida 2 nafar iqtidorli talabalar o'z ilmiy ishlarini amalga oshirib kelmoqda va birgalikda ular tomonidan ilmiy maqolalar institut va respublika miqyosidagi anjumanlarda chop etilmoqda.

1999 yildan boshlab bakalavriat yo'nalishi – 5231000 – Xorijiy mamalakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunosligi (mamalakatlar va mintaqalar bo'yicha), magistratura mutaxassisligi - 5A231001 - Xorijiy mamalakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunosligi (mamalakatlar va mintaqalar bo'yicha) kadrlar tayyorlashda o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Xususan, u davlat ta'lim standartlarini, o'quv rejalarini, namunaqiy va ishchi dasturlarni ishlab chiqarishda faol qatnashadi.

Kafedraning o'quv rejaları asosida Sadibekova B.D. tomonidan quyidagi fanlar bo'yicha o'quv qo'llanmalari va o'quv uslubiy majmualari tayyorlandi. Ulardan, "Xitoy iqtisodiyoti" o'zbek tili lotin grafikasida 3 qismdan, "Indoneziya iqtisodiyoti" o'zbek tilida, "Yaponiya iqtisodiyoti" rus tilida 3 qismdan iborat o'quv qo'llanmalari nashrdan chiqarildi.

U o'z ustida tinmay mehnat qilib, o'zining ilmiy pedagogik salohiyatini oshirib kelmoqda. Xususan, 2000 yilda "Soros" fondi tomonidan uyushtirilgan treninglarda; 2009 yilda O'zbekiston Respublikasi "Iste'dod" fondida va xar 3 yilda Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti qoshidagi malaka oshirish markazida o'z malakasini oshirib bormoqda.

Shu bilan birga, Sadibekova B.D. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi tomonidan tuzilgan ekspert xay'atiga a'zo bo'lib, doimiy ravishda ilmiy loyihalar muxokamasida ekspert sifatida faol qatnashib kelmoqda. Undan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Jamiyat qurilishi akademiyasining 2 nafar magistrantlariga ilmiy rahbarlik qilib kelmoqda va Toshkent shahridagi oliygohlar va kollejlarning davlat attestatsiya xay'atida a'zo sifatida faol qatnashadi.

Irodali, adolatli, qat'iyyatli va o'z ishiga sidqidillik bilan yondoshadi.

O'z xamkasabalariga xurmat va extirom bilan qaraydi hamda ular orasida muayyan hurmatga sazovordir.

Talabalarga nisbatan ob'ektiv va talabchandir.

MUNDARIJA

Kirish

O'rganilayotgan mintaqa iqtisodi (Xitoy) fanining o'quv dasturi

Ishchi o'quv dastur

Ma'ruzalar matni

"O'rganilayotgan mintaqa iqtisodi (Xitoy iqtisodiyoti)" fanidan ma'ruza uchun ta'lim texnologiyasi

"O'rganilayotgan mintaqa iqtisodi (Xitoy iqtisodiyoti)" fanidan amaliy darslar uchun ta'lim texnologiyasi

Reyting ishlanmasi

Mustaqil ta'limi uchun uslubiy qo'llanmalar va baxolash mezonlari

Nazorat uchun savollar

Joriy nazorat savollari

Oraliq nazorat savollari

Yakuniy nazorat savollari

Testlar

Asosiy adabiyotlar ro'yhati

Qo'shimcha adabiyotlar ro'yhati

Internet saytlari

Fan yutuqlari

Muallif haqida ma'lumot